

EGAN

Pako SUDUPE

Kontagintza (II)

Amaiur ARAMAIO ELKORO

Mikroipuinak eta
Joseba Sarrionandiaren
Han Izanik Hona Naiz

Luis Maria MUJICA

Miranderen estetikaren beste
alde formal batzuk

Juan Luis ZABALA

2010ean argitaratutako
liburuen zerrenda

2011-1/2

AURKIBIDEA
2011-1/2

AZTERKETA LITERARIOAK

Pako SUDUPE. Kontagintza (II)	5
Adolfo AREJITA. Pedro de Irizar (1910-2004)	101
Juan Bautista MENDIZABAL. Euskal Jaiak Azkoitian	105
Amaia JAUREGIZAR ORMAETXEA. Pedro de Yrizar eta EHHA	111
Luis Maria MUJICA. Miranderen estetikaren beste alde formal batzuk ...	125
Gillermo ETXEBERRIA. Asteasuko kantu bitxi bat	141
Amaia ITURBIDE. H.R. Gigerren mundu fantastikoaz	153
Amalur ARAMAIO ELKORO. Mikroi-puinak eta Joseba Sarrionandilaren <i>Han Izanik Hona Haiz</i>	163

SORKUNTZA

Koldo ZUBELDIA. Satsa dardar	177
Amaia ITURBIDE. Adinik gabeko orrialdea	179

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA. Euskarazko haur eta gazte literaturaren bilakaera	183
---	-----

ADABAKIAK

Agustin Xaho. Azti-Begia	221
Joxemiel BIDADOR. Orixe Tuterara etorri zenekoaz: 1918-1919	223
Juan Luis ZABALA. Euskal literatur sorkuntza: 2010ean argitaratutako liburuen zerrenda	233

KTITIKAK ETA ERRESEINAK

Pako SUDUPE. Barne-muinetako Sabin Arana Goiri. Gutunak I. (1876-1903). Prest. Joseba Agirreazkuenaga.	267
--	-----

EGAN

Maz. Salvador Comma. fidele

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euzkalerriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin

ERREDAKZIO BATZORDEA

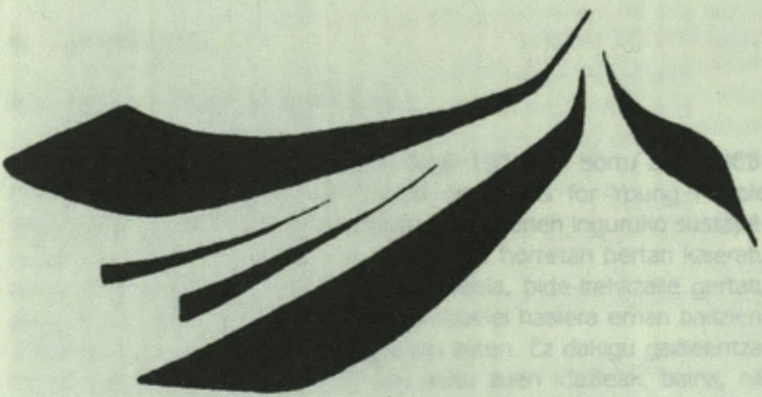
Zuzendaritza eta Idazkaritza
GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

Administraria
BIZENTE ZARAGUETA

Bokalak
JOSE Mª URKIA
JUAN GARMENDIA LARRAÑAGA
ABEL MUNIATEGI

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimatgia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Herriaren (II)

Azterketa literarioak

Kontagintza (II)

Pako SUDUPE

4. ELEBERRIAK

4.1. GAZTEENTZAKO ELEBERRIAK

Atal honen sarrerakoan alpatu dugu 1955ean sortu zela UNESCOren babesean International Board on Books for Young People (IBBY) erakundea, haurrentzako liburuak eta horien inguruko sustapena eta ikerketa bultzatzeko. J.A. Loidik urte horretan bertan kaleratu zuen *Amabost egun Urgain'en* polizi nobela, bide-irekitzaile gertatu zena euskal literaturan, euskal polizia-nobelei hasiera eman baitzuen. 1961ean katalanera itzuli eta argitaratu zuten. Ez dakigu gazteentzako euskal irakurgaila eskaini nahian sortu zuen idazleak, baina, nik uste, egokia izan dela liburu hori gazte literaturarako berreskuratzea. 1958an kaleratu zuen A. Anabitartek *Poli* gazte abenturen eleberria, eta horrela bidea ireki zion beste eleberri sail bati.

4.1.1. J.A. Loidi: *Amabost egun Urgain'en*

Kritikari gehienek onartu dute esku ona erakutsi zuela J.A. Loidik lehen euskal polizia-eleberria taxutzean, baliabide estilistikoak ondo erabili zituela, jakin izan zuela informazioa zatikatzen eta ezkututzen edo atzeratzen, eta pertsonaia sinesgarriak sortu zituela, bereziki, Garaldi detektibea. Badago, haatik, semantikari dagokionez, nobelan ageri den mundu-ikuskerari buruz, polemikatxo bat kritikarien artean. Honela planteatzen da eztabaida: zenbateraino atxiki zitzalon J.A. Loidi Tx. Agirreren parametroei, eta zenbateraino hautsi zuen harekin eta bidea ireki Txillardegiren eleberrigintzari, tradizio-hausturari?

Lehen argitalpenari sarrera Aingeru Irigarai euskaltzainak egin zion. Gaiaren aldetik nabarmendu zuen berritasuna eta erabilitako hizkera aldetik euskara arrunta eta herritarra erabili izana: *Gai (euskal-liburuetan beñere jo ez dan polizia-gai) bizia eta intresduna derabilta, euskera arront eta erritar batean izkiribatua*¹.

Horretaz gain, suspensea egoki lortu izana goretsi zuen: *Eskuetan duzun liburu unen orrialdetan barrena abiatzen bezain laister sumatuko duzu irakurlea, gorapilloa nola desegiten den ikusteko gutzia, eta lenbiziko liburua egiten duen norbaitendako ezta gauza apurra (ib.)*.

K. Mitxelenak Egan-en egindako liburu iruzkinean euskal nobelista bat jaio zela aldarrikatu zuen, horretarako jakin behar diren zera nagusien berri bazuela:

*Pertsonak ederki ikusten ditu, bai barrendik eta bai kanpotik; nork bere bizia du, berez ari dira eta berez mintzatzen, inork behartu gabe. Badaki gertakariak bat besteari josten eta, hori aski ez dela, ederki -arin, zorrotz eta biziro- ematen dizkigu aditzera*².

Xabier Etxanizek, besteak beste, nobelaren irakurgarritasuna azpimarratu zuen eta hori zergatik gertatzen den azaldu, eta horrekin batean amaiera zoriontsuak sorrarazten duen irribarrea ekarri zuen gogora:

*Hizkera herritarra eta ulergarria izateaz gain, elkarrizketak betetzen du liburua zati nagusi bat; deskribapenen ordezkintza da garrantzitsuena. Gainera, kapituluaren arteko loturak, amaitu aurretik irakurlearen interesa sortarazten duen ideia airean uzteak, kapituluetakoko izenburuek ("Garaidi larri", "Bide irristakorra", "Larrola'ren aitortza", "Sua ta txinparta",...) are erakargarriago egiten dute argumentua. Bukakerak, bestalde, irakurlearen harridura sortarazten du eta amaiera zoriontsuaren irribarrea ezpaineratzen. Nobela honek ez zuen berrikuntzarik ekarri literaturaren mundura, baina bai euskal literaturara*³.

[1] LOIDI, J. A.: *Amabost egun Urgain'en*, Itxaropena, Zarautz, 1955.

[2] MITXELENA, K.: *Idazlan guztiak II*, liburua 1, Klasikoak, Etor, Donostia, 1988, 59-60 orr.

[3] ETXANIZ ERLE, Xabier: *Euskal Haur eta Gazte Literaturaren Historia*, EHU, Gasteiz, 1997, 244 or.

Gotzon Garatek ezaugarri goresgarri dezente aurkitu zizkion:
 1.- Haste-hastetik jakin-mina pizten du. 2.- Egiantza du, herri txiki euskaldun batean kokatu izanagatik areagotua. 3.- Detektibearen ezaugarriak asmatzean asmatu du:

*Garaidi detektibea jatorra da, gentleman gogozkoa egiten zai-guna. Gertakizunen haria dotore eramaten duena. Urgaingo gertakizun arruntentzat Loidik detektibe arrunta aukeratu du*⁴.

Eta batez ere hautatutako euskaran asmatu du:

Loidiren eleberriak goiena jo zuen, euskaraz denaz bezainba-tean. Gure atzetik datozenak, eleberri hori irakurri eta harritu-rik geldituko dira (ib.)

Eleberriaren amaleraz zioen, S.S. Van Dine Iparramerikarrak due-la aspaldi polizia kontakizunak idazteko eman zituen hogei arauetatik hemezortzigarrena ez duela betetzen: *A crime in a detective story must never turn out to be an accident or a suicide* baina kontuan izanik Van Dineren arau horiek ere erlatiboak direla eta bestalde badagoela beste arau garrantzizko bat dioena: kontakizuna nolakoa osagarriek halakoak behar dute izan; horretaraz gero: *"bukaera bikai-na dela esan behar"*⁵.

Krimenik eta hiltzailerik ez egote hori oso bestela balloetsi zuen A.M. Toledok:

*Urgaingo herriska euskaldun horretan hiltzaile bat egoteak hautsi egingo zukeen eleberri honen idazketaren garairaino fikzioan indarrean egon den mundu-ikuskerarekin, eta honen aurrean J.A. Loidik honela jokatu du: itxurazko hilketa asmatu, itxurazko ikerketa egin eta hiltzailearen figura deuseztatu, hilketarik egon ez delako. Euskal gizarteak hilketak eta hiltzai-leak ezagutu edo ez, fikzionalizatu gabe jarraitzen dute*⁶.

Berriki eta sakonkien Javi Cillerok aztertu du Renon, Nevadako Unibertsitateko Center for Basque Studies-en argitalpen batean euskal detektibeen istorioak eta hor iruzkin hauek egin ditu eleberri honetako Garaidi detektibeaz:

[4] GARATE. G.: *Atzerriko eta Euskal Herriko Polizia Eleberria*, Elkarlanean, Donostia, 2000, 65. or.

[5] Alp. Lib. 61. or.

[6] TOLEDO, A.M.: *Domingo Agirre: euskal eleberriaren sorrera*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1989, 695 or.

The first detective in Basque literature was Martin Garaïdi, created in 1955 by Jose Antonio Loidi (.). Martin Garaïdi is a man of his time, a good Catholic and a better investigator. He uses modern scientific methods to carry out his investigations, and he displays a keen mind when analyzing clues. A detective who lives in Donostia yet has his roots in the Basque countryside, Garaïdi is the Basque detective closest to the classic detective novel á la Conan Doyle⁷.

Loidik idazten ez jarraitzea deltoratzen zuen.

2007ko uztalean EHUko uda ikastaroetan parte hartu zuen eta Amabost egun Urgain-en-i buruz hitz egin zuen. Loidiren ekarpenen artean, besteak beste, honako hauek nabarmendu zituen:

Teknika modernoak erabiltzen zituzten lehen euskal pertsonaiak sortu zituen, detektibe ikerketa baten barruan; nahiz eta, herri txikia aukeratu eleberriarren kokaleku gisa, ez zen arduratu leku txiki hori era idillikoan eta bertutez beterik deskribatzen. Euskal literatura nahiko alor elkorra zen garaian, nobela poliziakoaren aldeko apustua egin zuen, eta horrek pentsamolde aldaketa eragin zuen euskal idazleen artean⁸.

Artikulu idatzian berriz, zehaztasun gehiago agertu du, bereziki "Komunitate tradizionalaren kritika ironikoa" atalean. Haren arabera, Loidi Britainia Handiko nobela poliziakoaren ereduari lotzen zaio; eta haietan ohi bezala, gizaki arteko harreman nahasiak txukundu eta ordena sozialaren ongizatea bermatzen du amaieran. Eleberriko galtzaille bakarra komunitateko esamesak eta zurrumurruak dira edo gizakien ohitura txar hori: inorengatik gaizkipentsaketa eta gaizkiesaketa aritu beharra.

Ez gaude jada Txomin Agirrerren ohitura nobelako ordena sozial estatikoaren munduan:

Loidik aldeztzen duen ordena soziala ezin da parekatu edo identifikatu Agirrerren eta gerraurreko egileen euskal komunitate tradizionalarekin. Loidik euskal belaunaldi berri baten

[7] Ikus Interneten CILLERO, J.: "Basque Detectives: Alive and Kicking" in *Center for Basque Studies Newsletter*, (62), Fall, 2000.

[8] Ikus ZAMALLOA, Beñat: "Euskal eleberrigintzako lehen detektibea" in *Berria*, 2007-07-17.

oihartzun leuna erakusten digu Urgainen, herriaren modernizazioaz kezkatuta dagoen gizamultzo bat (.) Loidi ez da usadioen defendatzaile bat, eta ez du aldezen, Agirrek eta bere jarraitzaileek bezala, euskal herrixken ordena sozial estatikoa (.) Loidik kritika sotila egiten dio komunitate moralaren ohiko ordenari, eta egoera batere dramatizatu gabe Euskal Herrian gertatzen ari den modernitaterako bidea erakusten digu⁹.

Bi Iritziak, A.M. Toledorena eta J. Cillerorena ez ditut elkarri murturka ikusten. Hizpidean dago euskaltzaina haustura Txillardegirekin etorri zela baleztatzen duenean eta ez Loidirekin, eta denbora berean hizpidean dago J. Cillero dioenean Agirrerengandik urruti dagoela Loidi eta modernitaterako bidea erakusten digula.

Frogabiderik adierazgarriena, nirekiko, narratzaileak "Joxe Jokin" pertsonaia nola tratatzen duen, *Urgain* herrixkako herritarraren ahosztat har litekeen pertsonaia, eta hura jabe den ostatuaren ingurukoak, herrixkaren moralitasuna irudikatzen duen ostatuarena.

Pertsonaiaren aurkezpena:

Urgaingo ostatuen artean, bazen bat dotore askoa; Joxe Jokin, herriko gertaera guztiak zekizkien agure parregarri berri-tsu porrokatu bat bere nagusi (.) Garaidik berehala ezagutu zuen. Lehen ere, herriko jaietan edo, ikusi izan bait zuen agure hura Joxe Jokin, ostatuko nagusi berbera zen. Hortzik gabea bera, sudur-kokotz luze, ile-zuri larruzimur, begi-bizi erdi-makur...Ederra etorri zitzaion! Halako berritsua zen hura, izan erel (.) Bere makila zutik hanka artean, bi eskuak makilburuan, kokotza horien gainean, lasai-lasai, Olentzero itxuran jarrita, honela zioen eten gabe, jo eta ke: -Ludi honetan elkartasunean bizitzeko egin gaitu Jaungoikoak. Elkartasun honi jarraitu ezkerro, batak bestea gehiago eta gehiago ezagutuz adizkidetasun (sic) eta...baita anaitasun osora ere, iritsiko gara. Baina...entzun hau ondo, gizon! Nola izango gara, adiskide, nahiz eta herri berean bizi, hain kankailu hau izan eta elkar ezagutzen ez badugu (Donostiaz ari da)?¹⁰

[9] CILLERO, J.: "Amabost egun *Urgain*'en (1955) eta eleberrigintza poliziakoaren hastapenak" in *Euskera*-LII, (2), 2007, 610-611 orr.

[10] *Amabost egun Urgainen*, Erein, Donostia, 9. argital., 1993, 52-58 orr.

Olentzero itxuran jarrita, Garoako Joanes pertsonalaren ahotan ere gaizki emango ez lukeen diskurtso moralista. Haren parodia ere badirudi. Beste adibide bat: Buenos Aires hiriarren eta, oro har, hiri handien alde txarren eta Urgain bezalako herririk alde onez ari dela:

*Han ona izatea ez zen aski (Buenos Aires-ez ari da). Han ontasun hau guztien begi aurrean agertu beharrean zeunden beti. Eta, hala ere, askotan, agerketa honetan asper-asper eginda ixiltzen zinenean, ostiko bat emanda, utikan!, eta han bidaltzen zinduten gezurti bat bezala. Horrelakoak hainbeste ziren etal...*¹¹.

Beste adibide bat. Begira nola gutxiesten zuen Garaidi detektibeak Joxe Jokinen jarduna, haren berritsukeria:

*Garaidik harrituta bezala begiratu zion. –Muñube giltzaperazi? Zer dela eta? –Joxe Jokinek esan ez dizu, ba, ziur-ziur, bera dela errudun? –Bor –ebaki zion besteak erdi-farrez–. Hainbeste gauza esaten ditu Joxe Jokinek...jakinal Hitzontzi hutsontzi, noizbait okerrean egon bearl...Ez, gizona, ez! Joxe Jokinek ez zekien ezer, zuk esaten duzun bezala, ziur-ziur. Agudo asko purukatu nizkion bere iritzi makalaki...Horren jakintzaren aita, ezjakina zen, eta bere ama...bere irudikeria. Irudikerial Hauxe izan da horrelakoen jakintza!*¹².

Herritarren irudikeria, ezjakintasuna salatzen ditu pertsonaia horren bidez, eta kontrapuntu gisa, Garaidi detektibearen jakintza azpimarratzen du. J. Cillerok dioen bezala: "Pertsonaia nagusiak klase ertainekoak dira, lanbide liberalekoak"¹³, J.A. Loidiren beraren klasekoak hortxe nonbait:

Gainera, herriaren erdigune moralia –Joxe Jokinen ostatua– ez da hain erabakigarria eta arazoak ditu informazio iturriak eta bideak menderatzeko: horra hor ohitura nobeletan ageri ohi zen tresna garrantzitsu bat komunitatearen ordena moralari eusteko (ib).

Labur-zurrean, ez gaude Txomin Agirreren eleberrigintzaren patroian, nahiz polizia-eleberrian funtsezko diren krimena eta hiltzailea

[11] 58. or.

[12] 166 or.

[13] CILLERO, J.: "Amabost egun Urgain'en (1955) eta eleberrigintza poliziakoaren hastapenak" in *Euskera*-LII, (2), 2007, 611 orr.

eskas izan. *Leturiaren egunkari ezkutua*-k ekarri zuen hausturan ere ez gaude, baina, J.A. Loidirena hausturaren aurrekariletarik jotzea, ez da okerra.

4.1.2. Anabitarte: Poli

Koldo Mitxelena honela agurtu zuen *Egan*-en eleberri honen kaleratzea:

Euskal eleberrigileetan gehiena –xuberotarrek dioten bezaladugun Anabitarte jauna agertu zaigu berriz ere plazara, zori onean, Usari eta Donostia-ren hurren hirugarrena den irakurgai honekin¹⁴.

Zer esan nahi ote zuen: 1958an euskal eleberrigileetan zaharrena zela, gerraurrean bi eleberri argitaratu eta gerraondoa hirugarrena kaleratzen lehena –Etxaide, Txillardegi eta Erkiaga eleberrigintzan gerraondoa baitziren hasi– ala eleberrigileetan hoberena, garrantzizkoena?

Iruzkina amaleran honela zioen: *Irakurgai honek ez darabil auzi larririk: ez du inoren gogorik kezkatuko, ezta bihotzik erdiratuko ere. Ez da beharrik ere. Bere bidetik dabil egilea, kontakizun arin, otxan eta jostarien bidetik. Eskubide osoa du, jakina, eta gure arteko irakurlerik gehienek ez diote noski horregatik kargurik hartuko (ib.).*

Nik uste, eleberrigile “zaharrena” izenondo itsusia barik “gehiena” dotorea erabili zuela.

Eleberrigilea hil zenean J.S. Martin izan zen haren euskal irakurgaiak berriz argitaratzeaz eta aurkezteaz arduratu zena¹⁵. Iazko urtean berriz Gotzon Egia idatzi du haren bizitzari eta obrari buruzko liburuxka¹⁶, orduraino hartaz idatzia laburbilduz, eta beraren iritziak erantsiz.

Koldo Izagirrek eta Xabier Mendiguren Elizegik *Euskal literaturaren antologia* liburuan iritzi hau agertu zuten *Poli* nobelaz:

[14] *Egan*, (3-6), 1958, 239 or. edo *Koldo Mitxelena: idazlan guztiak II*, liburuak I, klasikoak, Etor, Donostia, 1988, 105 or.

[15] SAN MARTIN, J.: *Augustin Anabitarteren idaz lanak*, Aurrezki Kutxa Pro-bintziala, Donostia, 1986.

[16] EGIA, G.: *Augustin Anabitarte (1891-1981)*, Bidegileak, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, 2006.

Aurrekoak baino ausartagoa eta libreagoa, Donostiako kaian bizi den haur umezurtz baten abenturak kontatzen dituen eta Barojaren estiloa gogorazten duena nolabait ere. Alabaina, hau atera zenerako (1958) haize berriak zebiltzan euskal literaturan, Txillardegiren lehen nobelekin batez ere¹⁷.

Lehenago, J.S. Martinek sumatu zuen Barojaren kutsu hori Usauri eleberrian:

*Bere idazkera jolaskorrean eta bizkortasunean, badu estiloz Pio Barojaren taxura, bere umorea hain mina izan gabe*¹⁸.

Seve Callejak haur literaturaren barrutian aztertu zuen nobela eta iritzi hau agertu zuen:

*Herritik itendako ume koskorra, gazte helduta berriro ere herrira itzuliko da eta umetan ezagututako neskarekin ezkonduko, honelako nobeletan gertatu ohi denez. Egia esan, ez da erraz jakiten Poli ohiturazko nobela den, edo pikareska edo abentura nobela, hiruren ezaugarriren bat daukalako. Egituraketagatik, hau da, zoritxarreko protagonista, gainditu beharreko gora-behera asko eta amaiera zoriontsua, Dickensen nobelak dakarzkigu gogora*¹⁹.

Seve Callejaren iritzi horri Izagirre eta Mendigurenena erantsiz: denboraren joanean pertsonalek erreallismoa irabazi dute eta idealismoa galdu, Joanes sendo-zindoaren aldean Poli alderrai, bakarti, bihurria baita. Bestalde, idazkera arin eta inpresionista darabil Anabitartek, Orixeren antzera aditz laguntzailea isilduz, haren indarririk lortzen ez badu ere²⁰, honako iritzi honetara heltzen da Gotzon Egia:

Uste dut gauzak era horretan begiratuta, hau da, dimentsio barojatarraz ez baizik dickenstarraz, eta osagai kostunbristari bere alde modernoa erantsita, hobeki uler daitekeela frankismoaren urte beltz haietan Anabitartek bere eleberrian eskaini nahi izan zuen saioaren funtsa. Halaxe ulertu zuen, ziur asko, Koldo Mitxelenak, Poli... argitaratu zenean egin zizkion agur hitzen arabera: "Euskal eleberrigileetan gehiena -xuberotarrek

[17] EGIA, Gotzon. Alp. liburuxkan 15. orrian.

[18] EGIA, Gotzon. Alp. liburuxkan 12. orrian.

[19] CALLEJA, Seve: *Haur literatura euskaraz*, Labayru, Bilbao, 1994, 329. or.; eta EGIA, Gotzon. Alp. liburuxkan 16. orrian.

[20] EGIA, Gotzon. Alp. liburuxkan 16. orrian.

dioten bezala— dugun Anabitarte jauna agertu zaigu berriz ere plazara” (ib.).

Ez dakit oso ongi ulertzen dudan G. Egiaren iritzia, 50eko hamarkadako eleberrigilerik hoberentzat jo behar ote dugun. Horrela bada, ni batago nago Izagirrek eta Mendigurenek agertu duten iritzihonekin:

*Bere apalean izan zuen garrantzia, fikziozko irakurgaiak hain urri ziren garaian*²¹.

Aipatu dugun idazkera arinaren erakusgarri bat:

*Bein mutil batek nexka bateri taba ostu. Neska txikia negarrez. Poli-k mutillari zartako bat eman eta taba neskari biurtzea agindu*²² *edo Une batean, amabost urteko mutillak, sakela arakatu ta poxpoloak atera, oso larrituta. Oñaze-karraxia atera zuan. Gero bi poxpolo batean piztu ta erroari alderatu zizkion. Erre-soñu garratza nabaritu. Larru zurian odol-orban ugariak azaldu. Olagarroak erroa askatu*²³.

Besterik baino gehiago hamabost urte dituen protagonistari egokitutako hizkeraren itxuratzea dirudi. Mutiko gazte bihurri baten hizketa idazteko modu koherentea aurkitu nahi zuela dirudi. Oso idazkera berezia beste euskal eleberrigileekiko: inpresionista abangoardista?, artean eleberrigintzan gutxi landua zegoen hizkuntzaren heinekoa, nahiz hein batean justifikatua izan, protagonista gazte eskola gutxiko bati egokitzean?

Goiko zalantzak gorabehera, aitortu behar zaio originaltasuna, J.A. Loidik polizia eleberria bezala honek gazte-abentura eleberria estreinatu zuen euskal literaturan. Ohiturazko eleberrien ezaugarriak erabat bazter utzi gabe, kezka existentzialetatik kanpo, literaturaren beste alor bati bidea ireki zion.

4.1.3. Izartxo

Egan aldizkaritik Koldo Mitxelenak ez zion Joxe Manuel Estonbaren eleberri honi (izenburuaren azpian: “bigarren gizaldiko ele-zarra” dakar) ongietorri beroegirik egin: *Gure arbaso zaharrak berriz ere*²⁴.

[21] Gotzon Egia. Alp. Liburuxkan 13. orrian.

[22] ANABITARTE, A.: *Poli*, Itxaropena, Zarautz, 1958, 13-14 orr.

[23] *Poli*, 1958, 16. orrian.

[24] MITXELENA, K.: *Idazlan guztiak III, liburuak 2*, klasikoak, Mensajero S.A. Gero, Donostia, 1988, 45-46. orr.

Honen aurretik Lartaun Eguzki-semea-ren iruzkina egina zuen (Jose Luis Muñoyerrok idatzia eta Miren Arantzazu Urretak euskaratua), nahiz azken hau 1960an argitaratu eta Estonba jaunarena 1959an, eta hein batean bi elezahar denbora gutxian irakurri izanak ere eragin ziezaiokeen "betekada", baina kezu-aire horren muinean besterik zegoen, nik uste.

Elezahar giroak horretaturik, Barojaren Altzateko jaunaren elezaharra eta Ramón de Basterraren "Virulo"-ren mitoa ekarri zituen gogora alderaketak egiteko:

Kristautuxea zen Euskalerria Altzatekoa mundura zenean. Berrri Onaren lehen hotsak entzuten ditugu berriz doi-doi hemen, Erko gazte bizkorrak Erromatik ekarriak, gaitzik gabeko jentilaldi liluragarrian bizi baitziren artean euskaldunak. Eta Berria entzun orduko nekerik gabe makurtzen da lege berrira Izar-txo, jentil baratze hartako lore zoragarria. Gure arbaso horiek, zenbaitek besterik uste badu ere, pake ederrean bizi ziren erromarrekin, nahiz pagano nahiz kristauekin. Erko gazteak batez ere ez du adiskide hoberik, gure mendean Basterrak sortuko zuen Virulo azkarraren aitzindari zuzenari zegokionez (ib.)

Hitz estaliz, eleberritari darion soberaniazko idealismoa salatu zuen:

Lurralde atsegin hartan ez zen ia sugerik. Tartalo eta Basajaun itzalak ere umeen parragarritarako hobeak ziren beldurgarritarako baino. Sugearen antzekoena, Basurdi (Barojarena bezala, ez da Basurde'raino heltzen) (.) Sutu da bizi Erko zintzoa, baina, eskuak odolez zikin ditzan baino lehen, bere buruari ematen dio Basurdik merezi duen heriotza (ib.)

Misioetan eta Urkiolan urteetan lagun izan zuen Joseba Legartzak honela azaldu zuen haren izaera: *Manuel baiezkorra zan, geiegi bear bada. Beretzat dana zan ona, dana egoan ondo. Ez ekian ezetz esaten. Gizonengan eta gauzetan beti alderdi ona ikusten eban (.) Bera bizi zan tokia munduko onena beti, naiz Machala naiz Urkiola izan. Urkiola onena eta euskaldunak onenak*²⁵. Izaera hori eleberrian ere itsatsi zuen.

[25] Ikus Interneteko "literaturaren zubitegia"-n "Jose Manuel Estonba Arruabarena (1916-1982).

50eko hamarkadaren atarian, kontakizunen arloan, elezahar bat kaleratu zen: Jon Etxaideren *Alos-torra*. 1959an, hamarraldia amaitzean, Txillardegik jadanik *Leturiaren egunkari ezkutua* argitaratu zuen; Jon Mirandek *Haur besoetakoa* idatzia eta K. Mitxelenari eskuratua irakurketa kritikoa egin ziezaion eta ahal bazuen argitara zezan. Jakina da Miranderen eleberria 1959an ez zela argitaragarria, eta aiputan dugun hau berriz bai, baina, ez da neke ulertzea era horretako elezahar bati K. Mitxelenak harrera beroegia ez egitea.

Hil zenean, omenaldia egin zioten "Zer" hilerokoa ateratzen zuten Santi Onaindiak, Lino Akesolok eta gainerakoek²⁶. Azken honek adierazi zuen Joxe Manuel Estonbak gipuzkoarra izanagatik jakin zuela Bizkaian Bizkaikoa izaten:

Eta Urkiolatik ainbat lan bialdu ditu Bizkaiko euskal-orrietara. ZER onen irakurleak badakie ori (.) Benetako apostolu eta mixiolari lez, guztientzat guztia izan nai eban oni, Bizkaia Bizkaikoa, eta bizkaierazko idazlea izaten alegindu zan oni, biotz-biotzez: Eskerrik asko.

Santi Onaindiak behin itaundu zion idazle irundar bizkaitartuari noiz eta nola erabaki zuen euskal idazle izatea, eta hark erantzun zion: "Apaiz-gai nintzanetik neroian nik barruan idaz-griña"²⁷. Gaineratu zuen Santi Onaindiak:

Ba-zituan lantxo batzuk garai artan egiñak be, eta arein artean berari begiko eleberri bat, geroago "Izartxo" izenez Zarautz'eko Itxaropena'k argitaratu autsona (sic) (Kuliska Sorta, 33-34'garren zenbakia, 1959). Euskal oituraz jantzitako nobela; gol-arnasa, aize ta goranai gelegi barik, baiña polito antolatua, euskera gozo atsegiñean (ib.).

Horretaraz gero, S. Onaindiaren lekukotasunaren arabera, Gasteizko apaizgaitegian egina. Eta badu baduenez, han J.M. Barandiaranek abian jarritako *Eusko-Folklore*-aren kutsua. 36ko gerra aurrean Gasteizko apaizgaitegiko *Kardaberaz* aldizkarian idazten zuen. Aldiz, Auñamendi entziklopediaren arabera²⁸, Derioko seminarioan irakasle zela burutu zuen *Izartxo* eleberria, 1953-56 urte bitartean.

[26] Zer 1982ko zemendiko alea (azarokoa) Joxe Manuel Estonbari eskainia da osoki.

[27] Aipatutako alean, 10. or.

[28] ESTONBA, J.M.: Enciclopedia General Ilustrada. Literatura IV, Auñamendi, Donostia, 1974, 292-294 orr.

Zer-en omenezko ale horretan dator, halaber, Josu Penades Bilbaoren eleberri azterketa. Aldi berean didaktiko, historiko eta saski-eleberrizat jotzen du:

*Irakaspenezko eleberri bat dala esan daikegu, gorago esan dogunez, euskaltasuna ta kristautasuna alkar-konpondu eziñak ez dirala agertu nai dauskulako. Edo baita kondaira-eleberri bat dala be (.) Baiña saski-eleberri bat dala be esan daikegu; gai mordo bat azaltzen dauskulako; eta batez be, euskal-oiturai lotuta dagozanak; ezkurretan, ezkur-opilla, ezti-biltzea; sagarretan eta sagardoa*²⁹.

4.2. HELDUENTZAKO ELEBERRIAK

4.2.0. Gerraondoko lehen eleberriak

Argitaratu ziren kronologiaren arabera, 1946an, Jon Andoni Irazustaren *Joañixio* eta Jean Pierre Iratcheten *Antton*; 1948an, J.A. Irazustaren *Bizia garratza da* eta Jose Elizagirrearen *Ekaitzpean*³⁰, eta 1950ean, Jon Etxaideren *Alos-torrea*.

Batetik, nekazari bizitzan jarraitzen dugu *Joañixio*-rekin, protagonista nagusia baserri bateko semea, soldadutzatik eta etorriko dela susmatzen den gerratik ihesi Ameriketara abiatzen dena. Bestetik, jada ez gaude Geroa-n, ez estilo ezaugarri zenbaitengatik eta ez edukiatatik ere. Eta are gutxiago *Bizia garratza da*-n.

Esaldi bizi-laburrak; izadiaren deskribapen luzerik ez; ahozko euskara onetik oso hurbil. Esanahiaren aldetik, ez da euskaldun eredugarriak zein diren erakusteko eginiko eleberria; gertatzen dena kontuan –hirugarren pertsonan kontatzen duen kontalari orojakileak ez du bere burua apenas agertzen- mezu nagusia da Ameriketara jotzeak onik ez dakarkiola euskaldunari; eta hori bi eleberrietan, *Joañixio*-n eta *Bizia garratza da*-n.

Gotzon Garatek *Joañixio* lehen euskal eleberri errealistatzat jo zuen, eta euskarazko errealismoa Europako beste literatur errealismo

[29] Aipatutako alean, 13. or.

[30] Ikus nire 50eko Hamarkadako *Euskal Literatura III. Antzerkia eta hamarkadaren ikuspegi orokorra*, 142 orr. eta ond.

batzuekin alderaturik zioen ez zela burgesiak sortua edo burges he-roiduna. Errealismoaren sorrera horretan gerra zibilak zerikusi handia izan zuela ere adierazi zuen³¹.

Ana Toledoren iritziaren arabera, XX. mendean Europa eta Espal-ña eta Euskal Herria astindu zituzten gerrak ez dira euskarazko litera-tur testuetara iristen diren langaiak, eta J.A. Irazustaren bi eleberrien kasuan ere ez, baina, halere, iradokitzen du bestelako interpretaziorik ere:

Hala ere, baldin eta modu batean edo bestean heriotzean amaitzen diren ibilbide horiekin gerra pairatu zuen belaunal-diaren bizitza errotik moztu eta errari ibiltzera edo zoritxarrera behin betikoz kondenatu zirela adieraztea bilatu bada, oso modu eskematikoan egin dela behintzat, gainera daiteke³².

Jose Mari Iturraldek biribil baleztatu du irakurketa sinbolista dago-kiela bi eleberriei, hori frogatzea beste liburu baterako utziaz:

Esan bezala zehaztasun autobiografikoak ugariak dira bi no-beletan. Eta pertsonaia nagusi horiek sinbolo dira beti, Jon Andoni Irazustari berari eta Euskal Herriari gertaturikoaren ikur eta isla. Horrela irakurri eta ulertu behar dira bi nobela horiek. Eta gainera, bi liburuak batera ulertu behar dira, bata bestea-ren osagarri delarik. Bi nobeletan deserriratze bat dago, Euskal Herritik Ameriketara bietan; protagonista, batean, sol-daduskatik ihes eta etor daitekeen gerra baten beldurrez doa-lako eta bigarren nobelan, berriz, gerratik ihesi baitoaz (...) Bi nobelak elkarren osagarri dira eta pertsonaia nagusiak eta hauen jokaerak Jon Andoni Irazustaren egoera pertsonalaren eta une horretan Euskadi pairatzen ari zen sufrikarioaren sin-bolotzat hartu behar dira³³.

J.P. Iratcheten Antton berriz, P. Narbaitzen Kattalinen gogoetak³⁴ eta J. Etchepareren Ithurraldea³⁵-rekin harremanetan jartzekoa litza-

[31] Irazusta, Jon Andoni: *Joanixio*, G. Garateren edizioa, Klasikoak 46, Sendaia, Donostia, 1991, 13 or. Honek planteatzen digu euskal errealismoaren arazoa; ez da Espainian bezala, ez ditu ezaugarri berberak; aztertu beharreko puntua azterkizun dagoena.

[32] "EUSKAL ELEBERRIA (1914-1945): dardararen epizentrutik urrun" in *Oihe-nart* 14, 1997, 108 or.

[33] Iturralde, J.M.: *Jon Andoni Irazusta (1884-1952)*, Bidegileak 30. sorta, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, 2003, 22-23 orr.

teke. Bigarren mundu gerra bururatu berritan atalka *Herria*-n argitaratu, Ipar Euskal Herri barnealdeko zibilizazio giristinoa kontrajutzen dio kostaldeko zibilizazio hiritarrari, eta uste izatekoa denez, 1946an, euskaltasun giristinoa aldezteko suharki.

Ur Apalategiren arabera, eleberri hori euskal literaturan ez da etapa izatera heltzen: *euskal eleberri azpigaratu eta ohiturazalearen etxeko baratzean, etxearen atzekaldeko baratzean zehatzagoa izateko, egindako ibilalditxo zirkularra da. Etxearen atzekaldeko baratza diot ezen ez baitu pretentsiorik, ez du Txomin Agirre gainditu nahi. Haren itzalean siestatxoa egin nahi du, bertan goxo egin*³⁶.

Bururatu berri zen bigarren mundu gerra lazgarria agertzen al da eleberri horretan?:

*Guztiz zuzena izan nahi badugu obrarekin, aitortu behar da bigarren gerla mundiala agertu agertzen dela eleberriak kontatzen digun istorioan. Antton protagonista soldadu gisa frentean ikusten dugu. Haatik, etxera itzultzen denean bere mundu ikuskerak ez du aldaketa nimiñoena ere jasan. Eleberri ohiturazalea deritzon gure generoan gertatu ohi denez, pertsonaiek ez dute barne-bilakaerarik ezagutzen, ez psikologikorik, ezta ideologikorik ere*³⁷.

Kontalariak ballatzen du Anttonen itzulera gerlak ekarri duen endekapen morala nabarmentzeko -alde guztietan jite txarrak nagusituak-, mundu modernoak galdua dela oihuztatzeko, eta hori gazteriatik hasirik, eta dei egiten die gazteei bereziki bide onera itzul daitezen, Jainkoaren legerari atxikiak egonik:

Anttonek berdin jarraikia izaiteko jitea du, bainan gerlatik jinez geroz ilhun dago haren kopeta; gerla denboran ikhusi dituen ttipikeriak, zikhoitzkeria, elgarren herra, lohikeria eta gainertekoetarik harrtua da zoin behera eroria den jendea. Alimaleak baino gehiagoko zer othe du gizonak egungo egunean? Elgar ez dugu gehiago ikhusi nahi, ez da gehiago ez egirik, ez gizontasunik. Alde guztietan, jite tzarrak nagusituak dira, gizonak ez baituzte gehiago aski nahikeria heien bentzutzeko.

[34] Ikus 32 or.

[35] Ikus 152 or.

[36] "Antton eta Leturia (edo literaturtasunarekin kuku-gordeka denbora historikoaren oihanean)" in *Euskera*, LII, 2007, 2, 562 or.

[37] 559 or.

Eta harrigarri dena, gazteria denak baino ariago. Ez othe da gehiago xutituko gazterik Jainko legeari atxikia egonen denik eta behar den bezalako bizia eramanez, berriz ere oraiko mundu galdu huntan emeki emeki gizontasuna hedatuko duenik? Hortarik da heldu Anttonen arrangurarik haundiena ³⁸.

J. Etxaide Alos-torrea eleberrian, Joanak-joan eleberrian gehiago garatuko dituen ezaugarriak lantzen hasten da.

Hala dio Javier Rojok eleberriaren argumentua kontatu ondoan Etxaideren asmoaz ari dela:

Etxaidek argumentu honekin kristautasunak konfliktoak gainditzeko duen balioa azpimarratu nahi du. Istorio honen bidez agertu nahi duen moduan, kristautasunak bi oinarri ditu, idazleak berak nobelaren bukaeran azaltzen duenez: besteenganako maitasuna eta barkamen.

Eta nobelaren amaiera, gisaenez, idazlearen asmo horrekin bat dator: Konfliktoaren oinarrian gizakien alderdi materiala zegoen, pertsonaien grinetan gauzaturik. Baina, konfliktoan dauden taldeen gainean kristautasunaren funtsa den amodioaren legea zabaltzen denean, konfliktoa bera desagertzen da, alderdi espirituala, berezko joeren ondoriozkoak diren grinei mugak jartzen dizkien alderdi espirituala nagusitzen delarik.

Joanak-Joan eleberrian ere agertzen dira ezaugarri horiek, eta Etxaideren obra osoan.

4.2.1. Joanak-Joan

4.2.1.1. Testuingurua eta xedeak

1953an bururatu zuen berez Joanak-Joan J. Etxaidek eta zentsurarekin Donostiatik Madrilera eta handik hona ibili ondotik 1955ean kaleratu³⁹. Ordurako Alostorrea (1950) eleberria, Amaiur (1950-

[38] Iratchet, Jean Pierre: *Antton*, P. Urkizuren edizioa, Etor, Donostia, 1990, 69-70 orr.

[39] Ikus Elixabete Garmendiak 1979an egin zion elkarrizketa: "Jon Etxaide: garai ilunetan idazle" in *Zeruko Argia* (827), 1979ko apirila. Euskaraz idazteko giroa ez balzik desgiroa alpatzen du. Besteak beste, *Purra-purra* ipuin barregarrien liburua argitaratzeko zer-nolako komeriak ibili zituen, eta zehazki Joanak-Joan-i buruz: "Gogoan har 'Joanak-Joan' sail honetan (Untzurrunzaga jaunak sortutako Zarauzko 'Itxaropena' argitaletxeko 'Kuliska sorta'-z ari da) atera zela 1955garren urtean eta zer lanak eman zizkigun baimena eskuratzeak".

1951) drama eta *Purra-purra* (1953) ipuin barregarrien bilduma kale-
ratuak zituen. Antzerkiaren atalean burutu dugu dramari buruzko
azterketa labur bat, eta haren amaierari buruz idatzi dugu elkarri
etsaituak ziren bi bando nafarrak (beaumontarrak eta agramonda-
rrak) adiskidetzeko bidea irekia uzten zuela dramaturgoak, hain justu,
partekaturiko kristau fedez. Autore honen ezaugarri finkatu bat ho-
rixe da: giristino fedea eta hurkoaren alderako maitasuna propo-
satzea era guztietako gatazkak konpontzeko metodo gisa⁴⁰.

Halaber, antzerkiaren atalean eman dugu 50eko hamarraldian
gertatu zen Pierre Topet Etxahunen berpizte literarioaren berri. Pia-
rres Larzabalek *Etxahun* antzerki arrakastatsua (1952); Pierre Borda-
zarre *Etxahun-lruri* pastorgile-kantagileak: *Etxahun koblakaria* pasto-
rala, Barkoxeko herrian emanik 1953an tokiko jokalariek lau bat mila
jendek ikusi zutena (arrakasta alimalekoa) eta benetan Etxahunen
irudia boladan jarri zuena. Eta Jon Etxaidek: *Joanak-Joan* 1955ean.

Berpizte literario horren *alma mater* P. Lhande jesuita izan zen.
1923an *Gure Herrian* hiru artikulua giltzari argitaratu zituen eta
1946an Larrasket eskuilatarrarekin batean P. T. Etxahunen bizitzari
eta obrari buruzko liburua argitaratu zuen.

J. Etxaidek ez digu ezer ezkatatu, xalo-xalo azaldu digu nola
liluratu zuten P. Lhanderen artikuluek, 1936ko gerra bete-betean
zela, irakurri zituenean (16-18 urte bitartean):

*Aita Lhande'ren irakurkizunaz lilluraturik gelditu nintzan eta
orduan eme zitzaidan Barkoxe'ko koblariak eleberri bat egi-
teko xedea. Halare, urteak joan ziran ene asmoa mamitu ahal
izan nueneko. Gogoratzen naiz, ene eleberriaren aurreneko
zirriborroak egiten hasi nintzanean Aita Lhande'ri eskutitz bat
egin niola argitasun batzuen eske, eta hark, eri egonarren
(bere bizitzako azken urtean zela uste dut), berehalaxe
erantzun zidan eskuz, zoragarrizko letra batekin. Karta hura*

[40] Atal hau idatzi ondoren irakurri dut Javier ROJOren tesia: "Jon Etxaide eta nobela historikoa: nobela genero honen emaitzak eta mugak, 50eko hamarkadako euskal idazle baten literatur ibilbidean" EHUko Gasteizko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak sailean, 2004, tesi zuzendaria: J. Kortazar. Pozten naiz, funtsean, bat gatozelako biok, nahiz gisa denez, askoz zabalago agertzen diren tesian nik zirriborratu baino egiten ez ditudan alderdiak.

urra bezala gorde nuen, baiñan eztakit nun, egiñahalak egin-
da ezin baitut arkitu⁴¹.

Datekin nahastu egin zen Etxalde, Lhande 1957an hil baitzen, eta eri urte askoan egon zen 1934an apoplexiak jo zuenetik, baina hori da gutxienezkoa, oso argi azaltzen baita lerro horietan zenbat eragin zion hark. Hiru artikuluko horietatik lehenbizikoan⁴² kontatzen du Lhandek 1922ko udan anaiarekin eta lehengusu batekin Gaztelondo, Jauregiberribarra eta Malta ibarretan barna ibili zirela, mando gainean, sei orduz, baserri atarietan geldialdiak eginez, laborariengandik Etxahun buruzko argibideak lortzearren. Hartutako nekeak, halere, merezi izan zuen; izan ere, koblakariaren hilobia aurkitu zuten, eta oso era berezian, Lhandek kontatu zuenez.

Tokikoek esan zioten hilerriko sarreran zume negarti bat zela, eta haren inguruan egon behar zuela hilobiak. Utzi mandoak, zuzenean delako zuhaitz horren ingurura joan eta halako sasi-otoitz bat egin zuen: baldin eta purgatorioan bazen apaizengatik erran zituenak erran zituelako, handik ateratzeko abagune ederra zuela ziotson hildakoa-
ren arimari, abagunea zuela jesuita baten ikustaldia ballatzeko paradisu-
ra joan zedin eta horretarako gida zezala bera haren berri lor zezan. Ez al zuen sasi-otoitza amaitu, begiak altxa eta non ikusten duen belzututako harrizko gurutze bat beraren aurrean eta ETCHEHON idaz-
kuna, hurbildu gehiago eta Pierre Topet, hots, poetaren hilobia.

Barkoxeko herriko etxera jo eta ohartu zen ahoz aho kontatzen ziren datuak bat zetozela herriko etxeko datuekin, eta hori bezain garrantzizkoa, poetak kantetan emandako datuak zuzenak zirela, hots, egiazta zitezkeela artxiiboetakoekin erkaturik, esaterako, Mundian malerusik-en *Hogei eta bi urthe bethe egunin/ emazte bat hartu nin ene zorigaitzin* esaten du, joan da Barkoxeko artxiiboetara eta non idazkariak erakusten dion ezkontzako agiria, eta justu poetak hogei eta bi urte bete zituen egunean gertatu zela. Eta hortik ondorioztatzen zuen:

[41] ETXAIDE, J.: *Etxaun'en bertsoak gipuzkeraz (Jon Mirandereren lankidetasu-
nez)*, Itxaropena, Zarautz, 1969, 12-13 orr.

[42] LHANDE, P.: "Le barde Etchahoun" in *Gure Herria*, 1923, 420-430 orr.;
492-496 orr.; eta 534-542 orr.

*On en conviendra, cette exactitude est à la fois un bel hommage à la véracité du poète et à la fidélité des mémoires populaires qui nous ont transmis ces déclarations*⁴³.

Gisa denez (har bitez kontuan Lhanderen beraren bizitza eta espiritu erromantikoa), bat-etortze horietarik ondorioztatu zuen haren kantetan haren benetako bizi-urratsen datu zinetako anitz zegoela barreiatu, eta ondoko ikerketek osatu ahal izango zituztela. Aurretan zuen P.T. Etxahun euskal poeta herriko handienetakoa izan zela, euskal literaturako Villon edo Verlaine.

Hiru artikuluetan oso garbi nabari da Lhande lerratua dela Etxahun konprenitzera eta haren apologia egitera, esaterako:

On comprend qu'au souvenir de ces douleurs, et aigri par des souffrances nouvelles, le malheureux poète en soit venu un jour à maudire la maison natale de son père et du même coup les imprudents qui "mettent leur amour sur les jeunes filles pauvres". "Jinkuak maradika beza Gaztelondo Tzopetia (sic) Bai eta neskatila praubetan amorio ezartia (430 or.).

Poetaren ezkontzari buruz:

Cette union malheureuse du poète avec une femme plus âgée que lui et que le choix paternel lui imposait fut l'origine de toutes ses infortunes. Etchahoun proteste bonnement que "lorsqu'il reconnut la valeur de ce qu'il avait acheté" il voulut "convertir par force" sa jeune compagne: Jakin nianian zer nian erosi/ nahi ùkhen nian bortxaz kunbertirazi. Quels furent les procédés du "convertisseur"? Nous l'ignorons. Il est permis d'opiner qu'il dut y mettre sans doute quelque énergie (.) la femme du poète réussit, nous ignorons pour quel sujet, à intéresser la Justice en sa faveur et à faire emprisonner son mari qui fut écroué à la prison d'Agen (493).

Oin-oharrean galdetzen du Lhandek nolatan ez zuten etxetik hurbilago presondegiratu, hots, ez al zen presondegirik Euskal Herrian poeta etxetik hurbilago egon zedin.

Aldatu ditugun lerro bakan horiek aski dira irakurlea ohartu dadin Lhandek nola idatzi zuen Etxahunez: miresmenez eta haren bizitza

[43] Lehen artikuluan, 423. or.

dohakabeagatik errukiz beterik. 1970ean argitara eman zituen Haritxelhar jaunak Etxahunen bizitzaz eta obraz egindako ikerketen emaitzak, eta P. Lhanderen ikerketen argitan egindako literatur lanen eraginez eta Etxahunen aldera zeuden hainbat uste on suntsitu egin ziren, baina horiek geroagoko kontuak dira. Jon Etxalderen eleberriak ere izan zituen aldaketak lehen ediziotik bigarrenera eta hirugarrenera, eleberriak berak ere izan zuen bilakabidea Haritxelharren ikerketek horretatarurik, baina 1955eko eleberria dugu aztergai eta idazleak hura idaztean izan zuen xedea azaldu ondotik, nobelaren beraren azterketara lgaroko gara.

Bigarren argitalpenean (1980) tesi nobela egin nahi izan zuela adierazi zigun, eta helburua azaldu:

Nere helburua elaberi hau mamitzean, egiazko erlesioaren sustraia, erroa eta funtsa maitasuna dela adieraztea izan zen. Ez, ordea, maitasun neurtu bat, norberek eta adiskideak bakarrik maitatzen dakiena, -amodio klase hau girstino ez direnek ezagutzen baitute-, maitetasun neurrigabe bat baizik, gure Jesus Jaunak gurutzetik erakutsi ziguna, alegia, etsaia barkatzen eta etsaia maitatzen -hau ia eziñezkoa gizona- rentzat- dakien amodioa (.) Elaberi hontako pertsonaiek -eta halaber hauei sortzea eman dien gizakume historikoek- beren akatsak eta bekatuak izanen zituzten, baiñan denek zuten Jaungoikoaren Semeagan fede handi bat (.) gure elaberriko pertsonaiek ere, beren Jaun eta Maixua ereduzat hartuz, beren etsaiei barkapen oso bat opaz bukatzen dute. Honetxegatik nahi izan diot nobela honi "Elaberi girstinoa" azalgarria ezarri. Eta, bestalde, gaiñeratu dezagun irakurgai honek argi ta garbi aditzera ematen duela ere ezkontza bortxatuek, gehiago edo gutxiago behartuek alegia, zeinñen ondoren kaltegarriak dakarzkiten⁴⁴.

Azken helburu horregatik sortu zuen Maider pertsonaia: *asmaketarik prinzipalena, Maider'en sorraraztea da, hau, hutsetik ateratako pertsonaia baita, ene elaberriaren betegarri⁴⁵.*

[44] Bigarren argitalpena, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia, 1980, 464. or.

[45] Bigarren argitalpenean, 462. orriko 6. oin-oharrean.

4.2.1.2. Eleberria

Zenbateraino bete zituen idazleak aurrez ezarritako xedeak?

Alde batera, aski da lehen kapitulua irakurtzea ohartzeko zer aldaketa dagoen *Garoa*-tik hona, eta aldi berean, bestalde, antzekotasunak ere agerikoak dira. "Joanes" pertsonaia eta "Piarres" pertsonaia, halaber, biak artzainak dira. *Garoa*-ko kontalari orojakilea pertsonaia nagusiaren deskribapen fisikoarekin abiatu zen: haren gorputzaren sendotasunaren berri eman zigun, nola pago eder batena, haren sasoa goretsi zuen, nahiz hirurogeita bi aldiz ikusi Aloña mendiko hariztietan hosto berdea berriz jaiotzen, haren begi gozoak, haren belarri erneak, eta gauzarik onena: guraso zaharrek erakutsi zioten Elizaren legea eta Jesukristok lurrean erabili zuen bitzta samurra, haren dohainak azaldu eta deskribatu zizkigun; dena bare-bare, oso erritmo motelean.

Joanak-Joan-eko kontalariak, aldiz, lehen hiru orritan ardi galduren bila erakusten digu pertsonaia nagusia, pauso bizkorrean, hark lagun batekin izaten duen elkarrizketaren bidez gorroto dion osabaren berri ematen digu, nola osabak aitari burua berotzen zion esanez seme zaharrena, premua, oinordekoa, berea ez zuela, berea seme gazteena zuela, emazteak beste batekin izan zuela zaharrena eta horregatik ez zuela haren antzik. Gatazka gogorra, gorroto bortitzak. Mundu idillikotik oso urrun. Joanes pertsonaia eredia da, ideala, euskal arima ederra inoiz izan bide den eta beti izan behar lukeenaren eredia; Piarres, aldiz, hasteko, pertsonaia gatazkatsua, ongia eta gaizkia nahasi dituena, ez gizaki ideala. Lehen orri horietan bada, alde batera, oso bestelako nobela baten aurrean gauden sentipena jasotzen dugu. Eta izan ere hala da Tx. Agirrerren *Garoarekiko*.

Berehala ohartzen gara halaber, antzekotasunak ere handiak direla.

4.2.1.3. Idazlearen ikuspegia historia kontatzerakoan

Has gaitezen idazleak historia kontatzeko hartzen duen ikuspegi-tik. 1980an kaleratu zen bigarren edizioko sarreran idazleak egiten dituen adierazpenetarik delgarria gertatu zait honako esaldi hau: *Elaberri* hontako pertsonaiek –eta halaber hauei sortzea eman dien gizakume historikoek– beren akatsak eta bekatuak izanen zituzten, baiñan denek zuten Jaungoikoaren Semeagan fede handi bat. Horre-

lako segurantzia izanez gero norik bere baitan, zer ikuspegi hartuko du istorioa edo Etxahunen bizitzaren historia kontatzeko: orojakilearena.

XIX. mendearen lehen zatian, Frantziako iraultza burges famatua gorabehera, Zuberoan, laborari eta artzainak nagusi ziren gizartean, gehi ofizialeak, elizak eragin handia zuela, herritar xumeengan eragin espiritual handiena apalzek zutela uste izatea errealtatearekin nahiko bat etor litekeela pentsatzea, gehientsuenok onartuko genuke. Haatik, orduko zuberotarrek Jesukristorengan fede handia izan behar zutela uste izatea gehiago ematen du idazlearen sinesmenaren proiektzioa irudikatu nahi den errealtatearekiko leial izan nahia baino.

Idazleari iruditzen bazalo XIX. mendeko gizakumeen benetako eta funtsezko biziaz, espirituaz, iritzi argiak, seguruak eta benetakoak eduki daitezkeela, ukan ditzakeela Lhanderen artikuluetarik eta beste lorturik, zertarako ibiliko da horrelako segurantziarik ez dutenak ibilli ohi diren bezala istoriotik ezkututzen, onenean pertsonaia baten bidez kontatzen edo oso une jakin batzuetan baino ez nabarmentzen, edo pertsonaiek berek kontaketa eraman dezaten uzten; ez, ez, dena kontrola zezakeen eta uste horren araberako ikuspegia hautatu zuen. Kontatzen duena urrunegi gelditzen zitzaion bera idazle gisa kontakizunean agertzeko Txomin Agirrek *Garoa*-n bezala⁴⁶, orduko azoka eta aizkora apustueta eta ibiltzeko, baina bestela denetik egiten du: azalpen luzeak eman, aukera ikusten duen guztietan epai moralak jaulki, eta idazle orok bere esku duena ausarki balliatuz girstinotasunaren funtsa maitasuna dela "frogatzeko" gizakume historikoen irudikapen omen direnei nahi duen taxua eman, eta komeni zaizkion pertsonaia sortzea, nahi duen xedea erdiesteko, hots, eleberrri girstinoa.

Lehen hiru orri bizkorren ondotik, sekulako motelaldia du kontaerak honako sarrera honekin batean: *Bi artzai gaztien jarduna entzun dugu eta gertakizunen aria zirpiltzen joan aurretik, beroien berri zerbait ematea bearrekoa zaigu*⁴⁷. Eta delako "berri zerbait hori" lau orri

[46] Ikusi OTEGI, Karlos: *Pertsonaia euskal nobelagintzan*, Gero, Bilbao, 1976, 92-102 orr. Halaber, FORSTER, E.M.: *Aspectos de la novela*, Debate, Madrid, 1995, 84-88 orr.; puntu hori jorrazteko Percy Lubbock-en *The Craft of Fiction* liburuz ballatzen da.

[47] 1955eko edizioa, Itxaropena, Zarautz, 7. or. Beti lehen edizio hau erabiliko dugu. Hemendik aurrera, orria bakarrik.

dira, pertsonaia nagusiaren senideak, baserriaren kokapen zehatza, eraikuntzaren ezaugarriak, baserri horretako gizakiek zer ohitura zehatz zituzten (kaletarrentzako argibide emanka ari ballitz bezala), berriro eleberriaren gertakariari lotu eta osabaren eta ilobaren arteko borrokaren berri emanez amaitzeko kapitulua, eta horrekin batean gertakariaren aurrerapena egiteko:

Etxahunia'ko mutil-zaharrak bere illobak egin laidokeriaz apentzea zin egin du bere adore ta kemen guziz. Gaurogero, biderik makur eta biurrienak asmatuko ditu, Piarres, Etxahunia'ko oñordekoa zorigaitz osiñean bein da betiko eror dadin (15).

Irakurleari txera goxoak egiten dizkio kontalariak istorioa erraz jarrai dezan.

Kontalariak ematen dizkigun azalpenei doakienez, bigarren kapituluak dituen zortzi orritik ("Harritxabaleta nor eta nolako zen" deritzana) zazpi delako apalaz haren famaren berri ematera eskainiak dira, eta azkena pertsonaiak Etxahunen historian zer leku duen kontatzera ekarria.

Kontalari-idazleak istoriotik aldendurik ematen dituen azalpenen zerrenda egiten hastera, gehiegi luzatuko ginateke; haatik, baten berri emango dugu, kasu honetan azalpenek epai moralarekin bat egiten baitute. XVI. kapituluan "Asto lasterrak Barkoxe'n" deritzanean: *on litzaiguke, Asto-lasterren gixa, aldi artako gure asabak egin oi zituzten beste jolas ozpintsu batzuen berri ematea, oraiñaldiko euskalduna oitura auetaz baraurik baitago (170).* Narratzailearekin batean idazlea bera ageri da hor euskaldun ezjakinen irakasle lanean "asto laster" eta "tobera-mustrei" buruzko kazeta-artikulu bat ontzen ari ballitz bezala, eta Etxahunen bizitzaren kontaketa atal horrek duen helburu funtzionala alde batera, ohitura horri buruzko epaiak ematen:

Egia esan Barkoxe'ko erri guzia kutsuturik zegon zitalkerizko pekatu berberan, batzuk zuzen-egarriz, bestetzuk makurkeri dollorrez, baiñan danok lagun urkoa juzgatzeke eta umillatzeke arrokeriz. Baiñan nor da pekatuz kutsutu gabeko gizona bere urkoari arria jaurtitzeko? (178).

Irakurlea bat etor liteke kontalari-idazleak emandako epai moralarekin edo desados, baina ez da batere literarioa gertatzen, ez du

laguntzen duela berrehun urte inguruko gizakumeen barneko balizko arrazoen itxuraketan. Prediku aire izugarria hartzen du testuak eta idazleak apaiz giristino tankera nabarmena, nahiz idazlearen xedea zena izanik, ballagarri gertatu xede zuenerako.

Gatozen eleberri honetan kontalari-idazleak hartzen duen ikuspegi zirriboratu ondotik⁴⁸ (gure lanaren mugek horretaraturik ez da gure asmoa azterketa osorik egitea inola ere) eratzen dituen pertsonaien nolakotasunei erreparatzera, harekin batean bi alderdi axola handiko baitira eleberriaren esanahia ustiatzeko.

4.2.1.4. *Pertsonaiak*

Kontakizuna oso aurreraturik duela, kontalariak berak azaltzen digu zein den pertsonaia ardatza: *bere berri eman bearrean gaituzu (Piarresen berrin), bera baitugu eleberri ontako ardatz eta bere inguruan dabilzkigu itzuli-mitzulika gañerantzeko notiñak olla-lokaren egalpeko txitoak bailiran (238).*

24 kapitulu ditu nobelak, eta hemeretziatan atarian Etxahunen kanta-zati bat paratu du idazleak. Kanta-zati horiek Etxahunen egiten zaizkion omenaldiaren erakusgarri dira. Atariko hori dagoenean kapituluak kantaren espirituari jarraiki garatzen saiatzen da kontalari-idazlea, hots, Etxahunek bere biziaren emandako ikuspegiari jarraiki.

Kontalariak heroiaren olerkiekiko, olerkari-kantariaren aldera sentitzen duen onginahia eta miresmena agertzen ditu nabarmen:

Izadiak zerion olermen usain nara, its eta margul gelditu oi zen, Otsoats'eko artzaiari bere olerki xamur, sentikor eta kementsuak biotzetik jalkitzen zitzaizkionean. Bere abotsaren bikaintasunak, olermenez jantzitako bere bertso lillurakorrak edo-ta bere bertso zirikagarrien ezten zorrotzak, jendea alkarleian biltzen zuten bere ingurura (11).

Maiz sartzen zaigu pertsonaia nagusiaren baitan haren asmo ezkutuak argitzeko: *bere bideari xuxen jarraitu nai dio, saleskeri ta makurkeririk bage ta naiago du bere burua galduta ta ondatuta ikusi, bere onbearrez edo erosokeriz berak mugarritutako bideari utzi baiño. Zorigaitzez, bera baiño ahaltsuagokin oldartu bearra tokatu zaio;*

[48] Ikus Javier Rojoren tesian 336. or. eta ond.

baiñan, onegatik eztu amor emango bere burnizko borondateak (23). Hots, Piarres 19 urteko gaztea, munduko maltzurkeri eta azpikerien berri ez dakiena, espiritu noblea.

Badago eleberrian bihurtune nabarmen bat, "koblaria erromes" kapituluan. Batetik, kapitulu horretan espresuki adierazten digu kontalariak, kontakizunetik kanpo, zer pentsatzen duen Piarresen izaeraz, ikuspegi osoa, aurretik bere ikuspegia zatikatuago eman baitigu, nahiz irakurleok oso ongi ikusi dugun pertsonaia ekintzak burutzen:

Piarres'en izateari buruz ene irizpidea eska ba'lezaidate, bere onerako ta txarrerako joera guztiak itz bakar ontantxe bilduko nituzke: sentikor. Piarres, batez ere orixe zan ene ustez; biozbera onez-onean, minbera ta erratsua txarrean. Eskertsu ta biotz-zabala on zegionarentzat, ozpintsu ta apenkor bere kaltean ari zanarentzat (.) Zoritxarrez, Piarres'i, makurkeriz eta zitalkeriz ornitutako jendeen bizikide izan bearra egokitu zitzaion eta berari kupida gabe egin zizkioten txarkeriak okerra izatera beartu zuten, gizonik geienak bezala, Piarres'ek ere, ona ta txarra bereizteko Jaungoikoa'k igorritako argiari ateleioak itxi baizizkion, gizakerizko lerak ziara garaituta. Alabaiña, bere etsaienganako gorrotoak biotz-muiñeraño egin ba'zion zirritu, bere adiskiderik onenari bizia kentzeak, naigabe egin zularik gero, barren guztia iñarrotsi zion (211).

Bestetik, hori baino garrantzizkoago eleberriko gertakizunari buruz, beste norabide bat hartzen du; izan ere, Piarresek Donejakuera joateko erabakia hartzen du, nahi gabe bada ere, bere lagunik handiena tiroz hil duelako. Orduraino pertsonaia garrantzizkoenak osaba, aita-amak, anaia gazteagoa, emaztea eta emaztearen maitalea izan dira; handik harat, osaba eta anaia gaztea aurrez suntsiturik eleberri-rako, Piarres beraren eta haren emazteaz eta haren maitalez gainera idazleak asmatu duen alaba sasikoaren pertsonaia izango da ardatz, Piarresen emaztearen eta haren maitalearen fruitua.

Nolakoak dira bada, pertsonaia ardatzaren inguruan itzuli-mitzuli dabiltzan *notiñak*, *txitoak*?

Garoa-n "Joanes" erreferentziatzat harturik definitzen dira, hark ordezkutzen dituen balioen arabera, menditarrak jatorrenak eta zenbat eta kaletarrago eta hiritarrago orduan eta makurrago (Kontalari-idazleak malz bere iritziak Patxiko sendagilearen bidez azaltzen ditu,

eta hura ausartzen da baieztatzen "abarkazaleak" prestuago ohi direla oro har "abarketazaleak" baino), Joanesengandik zenbat hurbilago orduan eta duinago eta aldez beste, urrunago eta makurrago. Eibarraren mitin sozialistan esku hartzen duen semea eta Gaztelerrira jo eta han laketu dena oso urrun eta, aldez beste, etxean gelditzen den maiorazkoa, aitaren segida, hurbilen eta duinen. Pertsonaiak lauak dira bilakaerarik gabekoak⁴⁹. Esan liteke *Gara*-n oso presente den dualismoa, on eta txarren arteko banaketa, balio onen eta txarren artekoa, pertsonaiak deskribatzean erabiltzen duen joskera dualista bera ere *Joanak-Joan*-en Piarresen pertsonaiarekiko gertatzen dela, hots, haren alde direnak dohainez dohatuak eta haren aurkakoak makurrez ajeatuak?

Gatozen *Joanak-Joan*-eko pertsonaletara. Osabaren aiurria:

Jaiotzetik izan zen latza, zitala, gogorra, sukorra, zima txarrekoa eta neurritz gaineko setatsua. Biziari bere alderdi latz eta samina billakatu (sic) zion soilki eta bere baitan ezin kabi ziteken, gizonak, alkarrenganako maitasunaz eta txeraz eztitu bear dituztela biziaren garrazkeriak. Besterentzat ez-ezik norberarentzat ere alakoxeko zen. Bere burua estu ta gogor artuzale baitzan eta sekula etzion atsegintasunik opa. Mundu guziarekiko espetan zegon eta lau edo bost lagun besterik eztitun inguruan bere konfiantza betekoak (38-39).

Beti Piarres nola galduko ibiliko da, batez ere oinordekotza kendu eta Mattini emateko. Ez dio inoiz barkatuko ilobari bien arteko borrokan nagusitu izana. Kontalari-idazlearen ikusmoldea kontuan, benetako bilakaerarik izan ez dezakeen pertsonaia da, berez da horrelakoxea eta irakurleak bere egiten badu kontalariaren mundu ikuspegia pentsa dezake bere baitan halaxe hilko zela bere iloba maitarearen ondoan. Eleberriko gertakarian bere egitekoa konplitu ondoan, anaia gazteenaren pertsoniarekin batean suntsitzen du idazleak.

Piarresen anaia gazteagoa. Aurrekoa ez bezala lantzen du pertsonaia hau. Haren arrimuan bezala, eta batez ere bere egintza makurrengatik identifika dezake irakurleak. Osabak bereganatzen du, Etxahuniaiko premu izatea eskainirik. Lehenik, osabaren mutil ageri

[49] Ikus OTEGI, Karlos: *Pertsonaia euskal nobelagintzan*, Gero, Bilbao, 1976, 40. eta ond. Halaber, E.M. FORSTER: *Aspectos de la novela*, Debate, Madrid, 1995, 74-84 orr.

da, haren gaizkide, eta lehen ahalegina ustel ateratzen zaionean osabari, berak hartzen du gidaritza, eta anaiaren emaztearen haragi gose denez, huraxe lortu nahi luke eta horretarako zuzen ez baizik azpajokoa aritzen da, pertsona tolesa baita. Bere xedea lortu ezina ezin eramanik, gorrototsua baita, "asto-lasterrak" antolatzen dizkie "ezkon-nahasle" maitaleei, hots, egintzen bidez osabaren ezpal bereko ageri zaigu, izendatuki testu-zati honetan agertzen den bezala: *Zu ezin aldendu zera zure odol egarria ase arte. Ni orobat, ene aragi goseaz okitu gabe. Biok ere zur baten ezpal gaituzu, osaba* (118).

Piarresen aitaren pertsonaia analarekiko kontrastean eraikia da:

Juanes oster, etorri eta eragitez motelagoa izanik, norbaiten morroi jartzeko ohea zegoen eta bere lanak zintzo egiñaz bizia morroi joango zitzaion. Ganora ta kemen falta baitzeukan norbere indarrez aurrera ateratzeko (.) Juanes ordea, bere nausitasun eskubideari itzala gordeazteko gizon urria zen. Naiz etxean, naiz etxetik kanpo, bera baiño kementsuago bat oldartzen zitzaion orotan, bildurrez edo bere burua apalago etsituz, bestearen esanetara jarri oi zan (68).

Lehenbizi, bera ibili zen osabaren mutil Piarres gaztetako maitaleagandik bereizi nahian, gero Piarresek hura utzi zuenean bera ibili zen osabaren eta emaztearen aurka obeditu zuen seme zaharrenari ezin zitzaiola oinordekotza kendu eta.

Kemen gutxikoa. Esate batera, errain Engrazirekiko:

Aitak? Kemenik ba'lu...baiñan, bera ere erriñaren bildurretan dago. Gañera, berak bakar-bakarrik antolatu zun ezkontza au ta oker egiña ez aitortzearren bere babesa ematen dio Engrazi'ri (105).

Piarresen ama: ayurritz artega ta urduri xamarra zen eta Etxahun-dar guziek bezala berotualdi gaiztokoa (27). Definitua dago bere onginaia: *Mattin bestelako mutilla duk: atsegiñago, adeitsuago, zintzoago ta baita langilleago ere. Ene ustez, oinordekotza irabazi egin bear duk eta Mattin'ek obeto irabazia zeukak Piarres'ek baiño* (82) eta aiherkundeetan (Piarresekiko): *zipotz, dollorral Zer egin diok ene seme laztanari? (.) Lotsatu ere egiten naun olako seme baten ama izan bearrez. Ik eztaukak errairik, eztaukak biotzik, eztaukak kristau sentipenik...*(30).

Errain Engrazirekiko berriz: *amak eta ezkon-aizpak ezin alkar ikusi dute, biek sukalde bereko etxeoandre nai baidute izan, baiñan ezta orregatik Piarres'en aldekoa ere (105).*

Piarresen arreba Mayi: hau ere Piarresekiko definitua, haren aldeko bakarra gorago aipatu dugun bihurtunearaino, eta azken zatian funtzio garrantzizkoa betetzen du, auzo Hegiaphalia baserriko Madalena etxeoandrearekin batean: *amak esandako zipozkeriak zirela eta, bere anaiaren alde egin zuela eta: sekula etzun damurik izan bere anaiaren alde aterea, bai-baitzekin bere jokabidea garbia ta zuzena izan zala (31). Amak emandako tratu txarrak erasanda: Piarres negarez billatu zun; ez bere egiñaren damuz, ama baten ukoak egindako zastadak ito-bearrez baizik. Arreba kontsolatzera Joan eta Piarres'ek, eskerronez malkoak zerizkiola bere arreba besarkatu zun itz mugatu baiñan sakonaz: -Eskarrikasko, Mayil (ib.)*

Ezin gara pertsonaia bakoitzaren berri ematen xehekiro luzatu, ezta ere pertsonaien arteko sartu-irten eta elkar-eraginetan, pertsonaiek elkarren artean sortzen dituzten sareek baldintzatzen baitituzte haien egintzak, maiz idazlearen xedeen kalterako, baina Piarresen pertsonaiekin batean haren emazte Engrazi denez bigarren pertsonaia giltzarria, behatu diezalogun bertagotik kontalari-idazleak hura nola eraikitzen duen, eta senar-emazteen arteko harremanak nola irudikatzen dituen.

Piarresek lehen begirada aski izan zuen gurasoek eta osabak ezkontzeko hautatu zioten andregai nolakoa zen antzemateko:

Lenengo begi-ukaldia aski izan zun Piarres'ek berari opa zioten andregai zer neska tankera zan somatzeko. Soin eder eta marduleko emakumea, agertzapenetan nabarmena, arrak emearen irritsez jartzerañokoa eta itzetan ausarta eta iñorentzat begirunerik gabea. Etzan iñolaz ere arpegiaren xamurtasun eta emetasun jarioz gizezkoen biotzak maite-indarrez ikuitzekoa, baiñan bai ordea, bere begiak zerioten lizun-egarri gizonik otzenaren aragi-irritsak kordoka-aztekoa (87).

Emakume hau Eva Adan-galbideratzaile ez ezik, berez zen ninformanoa, gizonen bat ohekide izan gabe luzaro ezin etsi zuena:

Engrazik etzezakean gizezkorik gabe luzaro iraun eta gogokoa izan ala ez, norbait oekide eukitzearren menderatuko

zitzaion besterik ezean (169). *Bear-bearrezkoa zitzaion gizonzko bat bere lizun-egarria asetzeko eta etzun abagunerik galtzen bere maitale-oia ostera ere bere sare liluragarrian oratzeko (199).*

Alabaina, Jainkoak sexu-grinaz oparoki hornitu bide zuen emakume horrek bestelakoak ere adierazten ditu hurkoenek daraman bizimodu bekatuzko galdugatik kargu hartzen diotenean; hala adierazten dio Etxahuniako nagusiari, hots, aitaginarrebari:

Piarres'ekin ezkontzen etzula zuzen jokatu, ezpaitzen bere senarrarekin ezertan ere bat etortzen. Orain berriz, bere gogo ta atsegiñeko gizona arkitu zun eta ezertxoregatik etzion bere zorionari ukorik eginen (139).

Eta maitaleari berari honelako aitormenak egiten dizkio: *Xalbat; eztakusazu ni zu gabe sufritzen ari naizena? Zu, ene bizia, ene arnasa, ene izate guzia zera. Nirekin alkartuta bizi nai ezpa-duzu naigabez ilko naiz (207).* Hori sexu-irritsa baino zerbait gehiago da. XIX. mendearen lehen zatian dibortzioa ez zen posible, eta Espainian Jon Etxaldeak idatzi zuen 1953 inguruan ere ez (zentsurak atzera botako zion) baina kontalariak nahi izatera aukera hori, iradoki bada ere, egin zezakeen; baina ez, kontalari-idazlea ez zegoen horretarako, horrelakorik ezin zen iradoki ere egin, eleberri honetan kontalari-idazleak agertzen duen pentsamoldearekin aukera bakarra Jainkoari otoitz egin eta opariak eskainiz hura beratu eta gauzak zuzentzea zen.

Gainera, emazte ezkon-hausle hori belzten eleberri guztian zehar aritzen da. Piarres senar legezkoa artzain lanean baitzuen, hamabostean behin itzultzen zitzaion eta errepara bien arteko elkarrizketari, emaztea hasirik:

-Ez ote diat abereak baiño gehiago balio? Ala ta guztiz ere, ementxen uzten nauk bear-bearreko asegarririk gabe. -Amabostetik amabostera jeixten naun, larunbatetan, ire egarria ta bide-batez nerea asetzearren (.) Jeixten ba'naun, iregatik jeixten naun batez ere. Edo-ta eztun aski amabostean beingo asegarria? Ta eztun ori bakarrik; azkenaldi ontan eta lenago ere bai amaikatxotan, iregatik jatxi ondoren zapuztu egin naun (127).

Ama gisa ere ez zen batere gozoa bere hurrekin:

Engrazi, zakarra ta latza zen bere aurrakin, noiz nai etxetik aizatzen zitun traba besterik egiten etzutela esanaz, emakume ziztrin aren burua bere xalantzarentzat besterik ezpaitzegon eta arekin bakarrik billatzen baitzun biotz-atsegiña (228).

Garbi dago kontalari-idazleak noren alde egiten duen senar-emazteen arteko harremanean. Jakina, ez da Etxaideren beraren arazoa, euskal gizartearen eta euskal literaturan artean sexua tabua da, eta hari buruz idazteko oreka falta nabarmena. Koldo Mitxelena Etxaideren pertsonalek ez dute asebetetzen eta gutxienean Piarresen emaztearenak:

Ez nau, egia esan, inork asebetetzen; ez Etxahunek, are gutxiago bere emazteak, ez bere osaba, guraso eta senideek. Zer dela eta ezin ikusi hori? Zurrundurik bezala ageri dira —besteak Piarres galdu beharrean, bere burua hondatu beharrean Piarres—, ez dakite beren erraiak urratzen besterik. Ez da gogogiro aldakor xotilik. Ez da, hitz batean, argi-ilunik, eta argi-ilunean dago maiz gizatasun mardula. Badakit horrelakoa dela tragedi giroa, baina tragedi mailara heltzeko besterik ere behar da. Ezbeharrik saminena ez dira beti bihotz ukigarri⁵⁰.

Gatozen orain emazte ezkon-hausle eta haren amorante era berean ezkon-hauslearen artekora.

Nolakoa zen Piarresen emaztearen amorantea, auzo zuten Hegialphalia baserriko Xalbat?: *Gaztetan, neska kaxkariñen atzetik burua geiegixko berotuta ibiltzen zanetakoa ere ba-zan eta auek zoratu-azteko arte guziak ba-zekizkin (97). Aitak gogor hartu zuen eta oso emazte ona hartu zuelako iraun zuen hamar urtez bide onetik baina: etsaiak nekez egiten du lo asperturik eta garaia eldu zela etsitu zunean, Xalbat'i illak zeuzkan griña zaharrak piztu-erazten saiatu zen. Ontarako, emakume eder eta tentagarri bat ipiñi zion auzoan eta biozpetik arenganako lei lizunkorra ernetzen asi zitzaion (109) Hasiera batean berak zirikatu zuen auzoko Engrazi, gero Engrazik bera, eta hark haren aitagarrebari bezala honek ere bere aitari honako aitormenak egiten dizkio: alkar maite dugu eta Eliza'z ezin ba'daiteke ere, legez, Madalen'ekin uztarpea urratu nai nuke Engrazirekin ezkontzeko (166).*

[50] Ikus MITXELENA, K.: *Euskal idazlan guztiak II, Liburuak I, Klasikoak 22, Etor, Donostia, 1988, 56-57 orr.*

Gorago esan dugu kontalari-idazlea ez zegoela horretarako. Bestalde, Xalbaten pertsonaia xamurrago tratatua da Engraziren pertsonaiaren aldean, honi barkatzen ez zaizkionak barkatzen zaizkio hari:

–Xalbat, –esan zion Engrazi'k leratsu beren buruak leku seguruan etsi zitunean–, emen inork ez gaitu ikusten. Gaitezen goza biok dakigunez... –Engrazi; eztakizu ordea, ene bizitza eraberritzea agindu niola Madalen'it? Xalbat gizajoari, ia garaiturik zetzan unean, tentaketaren erasorik gogorreanean, oraindik gelditzen zitzaion iraun gogo bat itzal zorian. Zirikaldiri ordea atea zabal-zabal egin zizkion eta bera bezelako izaki aul batek ezin eutsi arraigaren oldar sutsuari (207).

Kontua ez da pertsonaiak lauak direla edo biribilak, hots, idazleak ideia sinple baten arabera eratu dituela eta beraz bilakaerarik ezin dutela izan⁵¹, baizik ere ikusmolde gristinoak onar dezakeen garape-na baino ezin dutela izan.

Bigarren zatian, gorago aipatu dugun bihurgune gertatzen den kapituluaren ondotik, Piarres, erromesaldiei ekinik, onbideratzen eta Jainkoaganatzeko bidean abiatzen denetik aurrera Jainkoari eskainiko zalon oparia, Maider, hasten da protagonista bilakatzen, gainerako pertsonaiei eragiten eta haiek onbideratzen. Piarresen emaztearen maitaleak berarekin topo egiten duenean, hots, Xalbatek bere “bekatuzko alabarekin” topo egitean hala diotsa aitak alabari: *Gauza bat bakarrik esan nai nizuke oraingoz, Maider: asko maite zaitutala (235).*

Piarresek aita zein duen salatzen dio delako Maider pertsonaiari eta hamabi urteko neska hasten da Madalenako ermitara joaten Jainkoari aitagatik otoltz egitera, maitalea utzi eta amagana itzul dadin. Otoitzak ez dira aski izango, azkenean bizia emango du Jesukristok Golgota mendian bezala honek Madalenako mendian, elurretan izozturik, eta azken hatsa eman aurretik aitari eskaera egingo dio:

–Aita, ene azken gogoa duzu: ez nuke nai nire ama ta biok alkarrekin gehiago ibilli zaitzetzenik. –Maider, zin dagizut, zu bizirik ateratzen ba'zera edo ezpa'zera, enaizela zure amaga-

[51] Eleberri batean zenbat eta pertsonaia biribil gehiago eta lau gutxiago orduan eta konplexuago eta halaber modernoago. Hori ere ez da, jakinal Denak lauak izatea bai, bada, eleberri tradizional higituaren ezaugarri nabarmena.

na gelago urbilduko (262). Orain pozik ilko naiz, Madalena deunak ene otoia entzun baitu (263).

Eta aitak emandako hitza bete egingo du.

Engraziren Jainkoaganatzea ez da heriotzako ordurarte helduko. Hil-hurren sentitzean barkamena galdegingo dio Piarresi eta honek barkatu egingo dio:

Engrazi, orok gaitun pekatariak mundu zital ontan, -ekin zion Piarres'ek iketan, euren arteko izotzaldia ziara urtu zala aditzera eman nairik-, eta zerbait onik egin ba'dezakegu emen bizi gaitunan artean, alkarri barkatzea dun ezpairik gabe (.). Engrazi'k, bere azken orduko barkapenarekin, yoranez ideki zai zegon Etxahunia'ko ateak zabaldu zizkion Piarres'i, eta Jesus'ek ordañez, zeruko aterik ederrenak zabaldu zizkion bizi guzian deslai ta saiestu ibilli zen ardi gaixoari (278-279).

Garbi gelditzen da bien artean nork zuen arrazoi, nor zen borrero eta nor biktima.

Pertsonaien eta denboraren arteko sartu-irtenei ez diegu lekurik egin: ez du garrantzi handirik nobelan, gorago adierazi bezala pertsonaien bilakaera pertsonala ardatzarekiko harremanak eta batez ere eleberri giristinoa egin nahiak baldintzatua dagoelako⁵².

Leku gehiago eman diogu Garoa eta Joanak-Joan-en arteko antzekotasunak agertzeari desberdintasunak nabarmentzeari baino. Elkarrizketen dramatikotasuna, erreialismo nahia (atal oso bat hartuko liguke eleberri honen erreialismoa aztertzen ahalegintzeak, zalantzarik gabekoa dena da bestelako asmoak zituztela Domingo Agirrek eta Jon Etxaidek gai horrekiko, eta emaitzak ere desberdinak direla, harena izaki ideal eredugarriak aurkeztea, imitatzea merezi zutenak aurkeztea, eta honena berriz, munduan ongia eta gaizkia berezkoak direla baina hurkoarenganako maitasunaren bidez eta Jainkoari bihotza zabalduz gizadiarentzat bizitza hobea lor litekeelako uste osoa eleberrian erakustea) eta joskera desberdinak dituzte. Antzekotasunak agertu ditugu. Ohiturazko eleberriekiko etena askoz nabarmenago ageri da Txillardegiren *Leturiaren egunkari ezkutua*-n.

[52] Javier Rojoren tesian, ikus 312. or. eta ond.

P. Lafittek honela laburbildu zuen *Joanak-Joan*:

*Segur gaizkia bere tzarrenean emaiten zaiku begien bichtarat, bere zimarku, thema, dolu, arraphizte eta ondorio itsusienekin: ikusten ditugu atsegin galkor, herra, bekhaizti eta bertze sukhar gaichtoak alhan; bainan ordainez, arima zuzen batzuen entsegu, lan, bertute eta merezimenduak. Predikurik gabe, alegia deus ez (zein irakurketa desberdinal), bide gaichto bazterretako lili zitalek higuintzen gaituzte gaizkitik eta lore sendagarriak onerutzen*⁵³.

Haren Iritzian Garoa eta *Kresala* gainditu zituen: *banago Echaidek ez othe daukun eskurazko libururik azkarrena jalgi: Garoa eta Kresala lehen ginauzkan orai arte sail hortan; orai "Joanak joan" ezartzen dugu aitzindari* (ib).

Koldo Mitxelenak, gorago alpatu dugu, Etxaide nobelagilea eska-sean aurkitzen zuen Etxaide idazlearen aldean, eta eleberria bera beste hizkuntzetakoekin alderaturik erdi mailatik behera.

Jon Kortazarrentzat obrak eleberri historikoa gainditzen du:

*Egile miretsi bati eskainiriko omenaldia delako; alabaina, amaiera alde batera utzirik, hagiografia baino harago doa. Etxaidek sarbide-ibilaldia eskaini digu eleberri horretan, izan ere baztertua izatetik gizartean onarpena izan arteko igarobide da nabarmendu nahi duena -batzuetan argumentu xumeegia erabiliz eta Koldo Mitxelenak esanikoaren arabera, kausalitaterik ezarri gabe, bai eta pertso-naien trataeran ere-, baina, jakina, esperientzia erlijiosoan oin harturik*⁵⁴.

Deus ex machinaren egitekoak gorabehera, badu descensusus ad inferos, infernura jaiste bat: tradizionalistari Jainkorik gabeko giza-kumeek berez duten desordenarako joeraren berri ematen duena. (ib.) Eta idazlearen balloztapen orokorra: *Antzinako teknika, ia-ia naif-a, erabili zuen eleberrigilearen gainetik dago Etxaidek beti izan nahi zuen eta izatera heldu zen idazle dotorea* (ib.).

Ez nuke atal hau bururatu nahi Javier Rojoren tesitik hona ekarri gabe J. Etxalderen nobelen arteko batasunaren baieztapen gotorra:

[53] LAFITTE. P.: "Liburu berri" in *Herria*, 1955-10-13.

[54] KORTAZAR, J.: *Euskal literatura XX. mendean*, Prames, Zaragoza, 2000,

Usoa Alostorreko aztertzean esandakoa behar baino gehiago ez errepikatzeagatik, Joanak joan-en irakurketa egiteko, bi ataltxotan banatuko dut diskurtsoaren osaketari dagokion hau⁵⁵; eta batez ere Gorrotoa lege nobelaren atarikoan balez-tapen erabatekoagoa: Joanak joan izeneko nobelarekin, Jon Etxaidek Usoa Alostorreko-n zirriborratzen zituen planteamen- duek garapen ia osoa hartzen zuten: lehen aldiari mintzo den narratzaile orojakilea; fikzioa heterodiegetikoa; narrazioa lehe- naldi historiko batean kokatzea; konfliktuan dauden alderdi batzuen presentzia; konfliktu honi erlijioan oinarritutako irten- bidea ematea; errealitate hartutako datuak nobelaren as- moaren arabera aldatzea; behin eta berriro errepikatzen diren gai eta motiboak (justiziarena, ezkontzarena, grinarena...). Honelako osagaiak agertzen dira Etxalderen nobeletan eta haien arabera defini daiteke bere nobelagintza⁵⁶.

4.2.2. Leturiaren egunkari ezkutua

Egunkari itxuran taxaturiko lehen eleberri modernoa euskaraz. Mugarri bat euskal narraziogintzan. Kritikari eta iruzkinlarien aldetik izan zuen harrerari dagokionez, liburu gisa kaleratu baino lehen hasi zen eta 1965 arte luzatu, hortxe nonbait, lehen artikulua salla, lehen harrera kritikoa deitu dezakeguna. Hasi Zaitzegik *Euzko-Gogo*a-n liburuaren zati bat argitaratzean idatzi zuen iruzkin laudoriozkoarekin eta bururatu 1965ean Joxe Azurmendik *Jakin*-en idatzitako "Jainkoaren billa" artikuluaekin.

Beste era bateko kritika izan zuen 70eko hamarkadan, Salzarbi- toriaren *Egunero hasten delako*-ren ondotik, besteak beste, I. Sara- sola, K. Otegi eta M. Zarateren azterketekin. Eta harrezkero gure egunotaraino, hainbat eratako azterketa eta kritika erakarri ditu. Gure azterpuntutik begiraturik, besteak beste, hor da "Txillardegilagun- gi- roan" liburuan⁵⁷ bildurik J. Azurmendiren "Kierkegaard-en "egunkari ezkutua"" artikulua, eta EHUK 2007ko uda ikastaroetan liburuari eta

[55] Javier Rojok J. Etxalderen nobelagintzaz egindako tesi argitaragabea: 426. orrian.

[56] Javier Rojok J. Etxalderen nobelagintzaz egindako tesi argitaragabea: 457. orrian.

[57] AZURMENDI, J.: "Kierkegaard-en "egunkari ezkutua"" in *Txillardegilagun- gi- roan*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo, 2000.

haren literatur testuinguruari eskainitako ikastaroan, idatzi zenetik berrogeita hamar urte igaro zirela oroitzeko antolatuan, hainbat irakasle eta idazlek egindako ekarpenak.

Era askotako iritziak agertu dira baina salbuespenik gabe denek onartu dute gai aldetik ekarri zuen eraberritzea. Nik uste, formulaziorik erabatekoena, haustura osoaren adierazpen biribilena A.M. Tolodoren dela:

Txillardegik eten egiten du eleberrigintza mende erdi batean ehotuz joan den tradizio urri eta ahula. Baina etendura hau ez da seguraski mende honen hogeitahamargarren hamarkadaren inguruan poesiaren eraberrikuntzak bere aurreko poesi-gintzarekiko suposatu zuenaren galga berekoa. Euskal poesi-gintzaren tradizioa beregana zezaketen poeta horiek eta tradizio horren errautsetatik indar eman poesi-gintza berriari. Baina Txillardegik eta bere ondorengo beste zenbait eleberrigilek eten egiten dute; tradizio ahul horrek existituko ez balu bezala eraikitzen dituzte beren eleberriak. Edo areago: tradizioa erreferentzi puntutzat hartzen bada, berarengandik ahalik eta urrutien lekutzeko da⁵⁸.

Leturiaren egunkari ezkutua-ren azken atala, mundu-ikuskerari aldetik, ez da hain hauslea edo tradizio birrintzailea; oroit Leturia protagonistaren hitzok: *Miren'ek behar nau; nire aberriak behar nau; nireek behar naute. Berena naiz, eta berak gabe ezer ez naiz⁵⁹*. Peru Leartzako, bai.

Heldu zaizkion kritikak alde literariotik etorri zaizkio: nobela filosofikoegia izatea leporatu zailo, saiakera zati gehiegi izatea, nobela existentzial frantsesek baino mami literario gutxiago izatea. Nolanahi ere, hamarraldiko eleberririk garrantzizkoena.

4.2.2.1. Lehen harrera kritikoa (1957-1965)

Euskaltzaindia babesle eta ordurako euskalgintzan norbait zen K. Mitxelena euskaltzaina aitabtxi zuela argitaratu zen. Eleberririk hone-lako esaldiak idatzarazi zizkion aitabtxiari:

[58] TOLEDO, A.M.: *Domingo Agirre: euskal eleberraren sorrera*, Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo, 1989, 710 or.

[59] *Leturiaren egunkari ezkutua*, Elkar, Donostia, 2. edizioa, 1983, 136 or.

*Ez dut uste inoiz gure hizkuntzan entzun denik horrelako hitz larririk, horren zinezko aitorrrik, horrenbesteko karraxi sarkorrik. Ez dugu sekula egin, hitz batean esateko, Leturia-rena bezalako ibilaldirik gogobideetan barrena*⁶⁰.

Beraz, ordurainoko euskarazko testuak ez bezalakoa, bihurgunea markatzen duen horietakoa etsi zuen.

Eta horrekin batean, beste belaunaldi baten ordezkari:

*Nik ez dut Txillardegi bakarrik ikusten. Txillardegi eta "Leturiaren egunkari ezkutua" gizaldi berri baten eta gizaldi horren obren aintzindari gisa agertzen zaizkit. Ez dut uste oker nagoenik eta ez nuke inolaz ere oker egon nahi. Ate-joka dago-neko deus gutxi ezagutzen ditugun ondorengoak*⁶¹.

Arestian alpatu bezala, J. Zaitegik Euzko-Gogoa-n azken atal "Megu"-ren zati bat eman zuen eta hari egindako sarreran, besteak beste, honako esaldi laudoriozko hau: *Azalez ta mamiz orrelakorik eztugu irakurri euskeraz lenago*⁶².

Euzko-Gogoa-n orobat, A. Ibinagabeitiak, kaleratu ondoan, idazleak testuan izandako inplikazioa nabarmendu zuen guztien gaineratik: *liburu au idazlea bera dela esan bear, ez estiloz bakarrik baita mamiz ta giarrez ere*⁶³. Haren aurreko euskal idazleek beren burua gehiegi mozorrotzen jutela "zintzo", "gisako" agertu beharrez, eta honek hautsi zuela joera kaltegarri hura.

N. Etxanizek, Euzko-Gogoa-n halaber, K. Mitxelenak bezalatsu, gazteen belaunaldiko ordezkaria ikusten zuen islatua eleberrian, zailantaz betea zen gazteriaren ispilua, eta txalogarriena zeritzon gal aldetik euskal literatura eraberritzeko donostiar euskaldun berriak egindako ahaleginari:

Gure gaztediaren ZALANTZA gaitza agertzen digu, ain zuzen, Txillardegi idazleak(.) Leturia'k ZORIONA ta EGIA arkitzea du bere kezka zirikatzailea (.) Azken iluna Txillardegi'k bere Leturia'ri eman diona. Gaurko gazteen buruetan diran lañoen

[60] Leturiaren egunkari ezkutua, Elkar, Donostia, 1983, 11. or.

[61] Aip. lib., 14. or.

[62] ZAITEGI, J.: "Leturia'ren egunkari ezkutua" in Euzko-Gogoa (7-8), 1956.

[63] IBINAGABEITIA, A.: "Leturiaren egunkari ezkutua" in Euzko-Gogoa (5-6),

antzekoa. Liburuak Lizardi zanaren URTE-GIROAK darabilzki gogoan. Aren itzala pizten du azkenerarte. Arek Udazkenean nai zukean jo-muga, Leturia'k Meguan arkitu du. Euskeraz etzan onelako gairik aztartu egundaño. Au degu pozgarri. Gai berriak lantzea; kezka berriak arrotzea nai genduke gure izkuntzaren baratzan, ta auxe egiten digu txalogarriena Txillar-degi gazteak⁶⁴.

Tx. Peillenek Parisko *Elgar* aldizkarian, ordurainoko euskal eleberriekin alderaturik haren berritasuna goresteaz gain, kontakizun existentzialista gisa bainoago nobela psikologiko gisa etsi zuen:

*Leturia est cependant un peu de chacun de nous lorsqu'il refuse de se mentir à lui-même (.) Notre auteur est le premier romancier psychologique de taille que nous ayons et pour son premier livre, voilà qui est prometteur; il lui reste à passer l'épreuve du second livre*⁶⁵.

Argitara eta hiru urtera agertu zen *Herria* astekarian, sinadura gabe, segur aski P. Larzabalek idatziko zuen iruzkina. Bertan liburua-aren aitormen kutsua, *ni*-aren diskurtsoa azpimarratzen da, eta erabat harturik, liburua gorensten:

*Liburu huntan Txillardegik argitaratzen du hil den gizon baten kofesioa. Hilak bere kofesioa eskriboz utzi baitu (.) Hilak bere kofesioa ez dio Jainkoari egiten, bainan bere buruari...Bere barneko berri emaiten dauku, bere aithormen, iduripen, griña, plazer eta gora-behera guziekin. Bethi mamirat doha haren gogoia eta batzuetan hain barna nun irakurleak behar baitu aphur bat irakurtzetik gelditu, pokadoa aberatsegi delakotz laster direitzeko (.) Hots, liburu eder bat irakurri dut, eta, eskualtzaleeri hortaz izan dudan plazerra diotet salatzen!*⁶⁶.

Bitoriano Gandiagak olerkia eskaini zion, besteak beste, eleberridazlearen arima kartsuaren biki sentitzen zela aditzera emateko, berak ere gorputzaren eta arimaren gurarien borroka sumatzen zuela bere baitan:

[64] ETXANIZ, N.: "Leturiaren egunkari ezkutua" in "Euzko-Gogoa" (5-6), 1957.

[65] PEILLEN, Tx.: "Leturiaren egunkari ezkutua" in *Elgar*, 1958 urria, 100. alea.

[66] LARZABAL, P.: "LIBURU BERRI: Leturiaren egunkari ezkutua" in *Herria*, 1960-06-09.

*Gizon begi-goritu,/gizon jagi-zale,/gizon griñen-katigu,/gizon miñez-bete... /Gizon.../ Zeuk legez daukat/arima gartsu bat./ (.) Zeu legez, naikun biren/soka-tira daukat*⁶⁷.

Juan Mari Lekuonak, Txillardegiren eta Gandiagaren garalkide bera ere, Gandiagaren obraren existentzialismoa azpimarratu nahi izan zuen: existentzialismo berezia.

*Sentiberatasunetik eta jarreratik gehiago gaietatik eta filosofia-tik baino. Behar bada. Baina gerraondoko umea zen Gandiaga, gerraondoko mindurak erresumindua (.) Garai hartan asko eta asko ginen nobela honek (Leturiaren egunkari ezkutua) hunkitutakoak. Eta Gandiagak ere adostasun ezin-ukatuzkoa du Txillardegiren irakurkerarekin. Orduko idazle gazteenen joera zitekeen, Elorri hain markaturik uzten duena*⁶⁸.

Gisa denez, denek ez zuten goretsi. Beldurra sortu zuela ere esan liteke erlijioso euskaltzaileen artean batez ere, euskaldunen Jainkoaren alderako fede tradizionala koloka jar zezakeela-eta.

Aita Villasantek Egan-en, lehenik, liburuaren iruzkina egin zuen (P. Narbaitzen "Kattalinen gogoetak" iruzkintzean aipatu dugu bi liburuak, "Kattalin..." eta "Leturia..." bateratsu irakurrik kontrajarriak ikusten zituela) eta horren ondotik beste artikulua aski luze bat argitaratu zuen bitan zatitua: "Munduaren egokitasuna eta Jainkoa"⁶⁹. Lehenbizikoa ez ezik bigarrena ere ahotan dugun eleberriari emandako erantzuntzat har litezke. Iruzkinetik zati adierazgarri batzuk aldatuko ditugu:

Existentzialisten eskolak moda ori jarri digu: giza-bizitzaren tajugabea azaltzea. Ez munduari ta ez gizonari ez omen zaio nondik-norakorik ikusten. Aurretik lillura gezurtia ta engañagarria, eta gero, lilluratik esnatutakoan, egia gordin eta ikaragarriakin topo egin bearra, eta ortik etsipena (.) Ba ote du tesis garbirik eleberri onek? Ez nuke esango. Leturia ori erdi-ero bezala azaltzen zaigu (.) Baiña tesis ideologiko agiri bat ez baldin badu eleberri onek, impresio bat bai uzten duela, ao-

[67] Bitoriano Gandiaga, Elorri, Arantzazu argitaldaria, 2. edizioa, 1989, 180 or.

[68] Liburu berean, 12. or.

[69] "Leturiaren egunkari ezkutua" in *Egan*, (5-6), 1957, 328-332; eta "Munduaren egokitasuna" I in *Egan*, (1-2), 1958, 48-52, eta II in *Egan* (3-6), 1958, 196-204.

gozo berezi bat, ta ondo garratza, samiña, mingotxa (.) Bizitza ez ote dan xede gabeko zerbait, engaño bat, burla bat (.)

Hau ezin zuen eraman, ikuspegi hau hedatzea euskaldun irakurleen artean. Gauzak oso bestela zekuskien berak, eta hala aldarrikatzen zituen:

Beste erlijioetan sentimendu erlijiosoak bere kasa ibilli izan bada adimenaren argia gidaritzat artu gabe, kristau erlijioan ezta ala. Eta ain zuzen ortan datza kristau erlijioaren sendotasun gotorra: adimenaren eta sentipenaren artean alkartasun autsi-eziña lortu dela. Sentipen erlijiosoak eztoa itsuan, baizik adimenaren argia gidari duela. Autsi eziñezko alkartasun orrek ematen dio bere ermotasuna (sic) eta batasun ori desegitea eztugu bein ere onartuko (.) Labur, ba-dakigu Megu orren ostean ba-dela Udalen berria, bein ere zimeltzerik eta igartzetik izango eztuen Udalena (ib.).

1958ko artikuluan, beste era batera baina xede berberaz, apostolutza bete-betean:

Ustekabea, itsu izan oi da. Eztu legerik. Ezta oberantza ari, eztu gorako leiarik, aurrerapenaren berri eztaki. Mundu zabal au, bada, asmo, gogamen edo lege batek darabil. Dena da neurri, kontu, egokitasun, gogo. Eta egokitasun onetan ba-da iraupen eta aurrerapen. Alperrik ibiliko dira sofismak eta matazak saillean jartzen. Ez digute sekulan buruan sartuko guzti ori bera bakarrik egiña izan ditekenik, edo guzti orren gainean Adimen bat eztagoenik. Gauza auek ez lirake probatu ere egin bear. Ain dira argiak eta berez ikusten direnak! Argi onen aurrean eztago begiak itxitzetik (198).

Eta artikuluan aldeztutako tesiaren laburbiltze gisa:

Ordena, ukatu ezin diteken gertaera bat da. Eta gertaera ori ezin esplikatu diteke, gogamen batera jo gabe, bere buruaren berri dakian adimen bat ipiñi gabe. Mundua baiño lehenago ta gorago den Izaki jakintzu ta boteretsu bat jarri gabe. Munduaren ibilera ta martxa aldeztu aurretik ikusi ta egokitu al izan duen Norbait (204).

Iñaki Bastarrikak egin zion iruzkinik zitalena:

Naste-borraste bat-edo otu zitzaidakean. Aria ondo eramana. Baiño arrunta xamarra...nere gardiz. Astuntxoegi ere ez ote

duk? Maiz orrialdeak saillean pasatzeko gogoak ere ematen zidakekan. Irakurtzale porrokatu nauk izatez, batez ere elertifilosofi gaietan. Ez dikat, bada, uste oitura-ezatik ditekeanik...(.) Jainko orren irudi margul ori...Moral aldetik bakarrik ez, "Etika natural" aldetik ere etzekikat nola epaitu leizen...Dostoievski baten eleberrietan ireak baiña intziri etsitua-goaik arkitzen dituk orrialde bakoitzean, baiño egoki ta bere puntuan otutsen zaiok edonori. Maiz-ta bapatean Jainko ta gizaki guzien aurka biurtu, beti egoki. Etortasun, egitasun onen palta edo egokitasuna somatzen dikat ire ontan. Nortasun egin baten pentsaera umotua baiño, esistanzialista joerako nobelari asko irakurritako baten sailoak iruditu zaizkidak ire bururapenak (.) Bazegok gure errian bertan ikutu gabeko nai-ko eleberri-gai ederrik asko. Nork bilduko ta eleberrituko zizki-guk? Murgil adi gure erriaren barne-arazotan⁷⁰.

Txillardegiren erantzuna ere zakarra izan zen⁷¹, berak ere berriki aitortu duenez, batez ere Bastarrikak artikuluan darabilen hizkera astintzen eta haren euskararekin batean hark maisutzat zituen batzuen⁷².

Arantzazun bertan baziren Aita Villasantek bezala etsi ez zutenak nobela eta haren eskolastizismoarekin bat ez zetozenak, esaterako, Joxe Azurmendi. Idatzi eta ia hamar urtera Txillardegi aldeztu beharra sentitu zuen:

Noizpait, asko arritu nitzan Txillardegi ez dakit zer demonio zela esan zidatenean. Mik ezin ukatu izan nuen (ez dut proba erabakigarrik) baiña esandakoa progatzen zuen argudio sendorik ere ez zidaten aurkeztu. Geroago, nire memorian pixkana pixkana argitzen datozkit aspaldian irakurritako orrialdeen gogoetak, eta penaz betetzen nau gure artean akusaziorik galantenak zein errearki egiten ditugun pentsatzeak⁷³.

"Jainkoaren billa" zebilela defendatu zuen, ez zela jainko-ukatzal-
le eta gutxi bezalako Jaungoiko-gosea zuela:

[70] In *Yakin* (5).

[71] Irakur ZABALA, Juan Luis: "Txillardegi Leturiaren sorlekura itzuli da (eta 3)" in *Berria* 2006-10-29, 39 or.

[72] Ikus "Tradizioa eta modernitatea 50eko hamarkadan" bien arteko talkari buruzkoa.

[73] "Jainkoaren billa" in *Jakin* (5), 1965, 38-46.

Jainkoaren billa dabil Txillardegi bere obretan. Dudaren ezte-
nak alde guztietatik zitzaka dituela esatea ez da iñoren eskan-
dalo izango, noski, oetatik libratzeko modu bakarra, seguru-
tik, ezer ez billatzea ta federik ez izatea bailitzake (.) Ona
emen aren ideien ardatza: jomuga bearrez bizi gera lurtarrok,
eta jomuga au da gure ilusio edo begitasuna. Ilusiozko lorki-
zuna munduaren esi barruan badago ez da benetako zoriona-
ren iturri. Ez dalako absolutu noski; ta gure arrenkurak azken-
gabeak izan. Beraz, mundutik at bear du jomuga onek, eta
absolutu. Orregatik, bada, Jaungoikoak bakarrik ase gaitzake,
ta erlijioek asmatu dute egiazko zorion bidea (.) Eskolastikoa-
ren bidea ez da bakarra, ta A. Villasante ez bezalakoxe bidean
ibilli zaigu Txillardegi. Bearbada ez du aren arkitektura sendoa.
Bai, ordea bizitasun gehiago.(.) Nobela oso gutxitan billa dite-
ke Txillardegiren onetan ainbeste Jaungoiko gose (ib).

Txillardegirengana itzuliz, I. Bastarrikaren kritikei emandako eran-
tzuna baino lehen, nobela idatzi berritan, bi artikulua behinik behin
kaleratu zituen buruan zerabiltzan kezken adierazgarri⁷⁴. Euskarazko
lehen nobela existentziala hainbat gazte kontzientziaturen erlijio kri-
siaren testuinguruan sortu zen, erlijio soziologiko ofizialarekiko krisi
giroaren isla izan zen eta giro sortzaile aldi berean, azaldu berri
ditugun erakusgarri hautatuek iradokitzen digutenez.

4.2.2.2. Bigarren harrera kritikoa (70eko hamarkada)

Go-rago aipatu dugu 70eko hamarkadan bestelako harrera izan
zuela, hain zuzen R. Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako*-ren on-
dotik. Lehen aldian nobelaren gaiari, alderdi erlijioso-filosofikoari hel-
du zitzaion nagusiki; bigarren aldi honetan, aldiz, alderdi literarioei
gehiago erreparatu zitzaion aurrekoak baztertu gabe, ezin bazter-
tuzkoak baitira Txillardegiren nobelagintzan.

Arestian aldatu dugun Azurmendiren artikuluan, honako baieztapen
hauek ere bazetozen Txillardegi literatoaz:

*Txillardegi-ri, dirudienez, ideien korrontak eta aiek bata bes-
tearekin xuxen-xuxen ariltzeak nobelaren teknikak eta beste
ezerk baiño begiramentu ohea merezi dio. Onekin, nobela*

[74] Ikus "Tradizioa eta modernitatea 50eko hamarkadan" atalean, "Txillardegi-
Bastarrikaren arteko talka", 89 or.

tekniko eredu bat baiño milla aldiz estimagarriagoak ditugun enseiu kartsuak eman zizkigun. Nobelaz ere ona danik ukatu gabe. (ib.)

Bestela uste zuen Ibon Sarasolak 1970eko hamarkadaren erdialdean. Duela hogeita hamar urte euskal literaturak nobelagile hobeak behar zituen, eta hori ezinezkoa zen euskal irakurleak nobelak "irakurtzen" hezi gabe. Berak nahi zuena egiteko metodorik onena kritika formalista egitea zen, hots, errusiarrek mende hasieran oinkatutako bidean sakontzea⁷⁵.

Sarasolak zioen *Leturiaren egunkari ezkutua* nobela mamitsuegia zela, intelektualegia eta bertan eleberrigile existenzialista famatuenen nobela famatuenetan baino literatura gutxiago zegoela:

Obraren mamia. Zeren Txillardegiren lehen nobela, zerbait bada, mamitsua baita, hitzaren zentzurik hertsienean (.) Argumetoak eta nobelak berak duen kutsu existenzialista nabaria da: egileak berak onartu du eta kritika aho batez mintzatu da honi buruz. Baina "Leturia-ren egunkari ezkutua", bere ereduak (Sartre, Camus eta beste zenbaiten nobelak) baino intelektualagoa da. Ez dugu Txillardegiren lehen obran haren "maisuenetan bezanbat "literatura" aurkitzen (.) Nobela funtzionalgia da, funtzionalgia nobela bat izateko⁷⁶.

Lorpenak ere hautematen zizkion: euskal literaturan ohi ez bezala hiri-giroa nabarmendu izana eta giro hori moralismorik gabe garatua, esaterako, Domingo Agirrek ez bezala. Taxuketaren aldetik, dio, nobelak zati ongi biribilduak dituela: Adibidez, *Leturia Mirenez maitemintzen den prozesoa*n, *ekilibrio ondo lortu bat nabari daiteke*. (ib.).

Hizkuntzaren mailan jarrera berri bat erakutsi zuela nabarmendu zuen:

Txillardegik gauzak esan nahi zituen eta hori ezin egin zezakeen garai hartan nobelan erabiltzen zen euskara ofizialarekin. "Inpresio", "espasmoak", "sentsazio", "autentiko", "in-auten-

[75] Ikus: *Txillardegik eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, Kriselu, Donostia, 1975, hitzaurrea.

[76] Internet: Literaturaren zubitegia: "Eraberritze problematsu baten problema: Txillardegiren nobelagintza" edo *Txillardegik eta Saizarbitoriaren nobelagintza* Kriselu, Donostia, 1975.

tiko" eta horrelako hitzak ez ziren euskal-nobelak erabiltzen zituenak (ib.).

Lehen nobela, erabat harturik, eta orduko euskal nobelekin aldeaturik:

Txillardegiren egintza aurreko egoerari buruzko erreakzio bat bezala ikusten genuen, aurreko nobelagintzaren baserritartasunaren, herstatusun ideologikoaren, mamiari buruzko axolagabekeriaren, garaiari eta giroari buruzko desegokitasun eta atzerakotasunaren aurkako erantzun bat bezala. Txillardegiren lehen nobelak izan zuen garrantzia batez ere hortan zegoen: etorkizunari buruz irekitzen zituen posibilitateetan.⁷⁷

Baina Txillardegiren ondoko bi nobeletan direlako posibilitate horiek ez ziren gauzatu Sarasolaren arabera, eta euskal nobelagintza eraberritzeko lekukoa R. Salzarbitoriak hartu zuen, batez ere bizi zuten garaiari hobeki egokitzen zitzaizkion konta-teknikak erabili zituelako *Egunero hasten delako*-n: kontalari orojakilearen ezabatze sakona eta haren hutsunea betetzeko "kontzientzia-korrante"aren teknika (stream of consciousness) eta elkarrizketen erabilera berezia, ahots polifonia erabiliz:

Nobelagilearen egiteko bazter-ezina gai eta egoera bakoitzari ongien dagokion teknika eta tratamoldea aurkitzea da. Gaur Mozarten gisara konposa ezin daitekeen bezala, ezin daiteke Balzac edo Tolstoiren modura nobela. Garai bakoitzak problema, gusto eta sensibilitate bereziak ditu. Hauk errespetatzen ez dituen nobelaria alfer-lan batetan ariko da nahi-ta-ez. Ez da hemendik segitzen ezin daitekeela nobelagintzan inguratzen gaituen errealitateari buruz konpromiso bat har. Literatura "bide bat" da, baina baita ere "helburu bat": estetikari buruz zilegiztatzen ez den nobela bat ezin baitaiteke errealitatearen lekuko eta salatari efikaz bat izan (ib.).

Handik urtebetera K. Otegi nobela horren azterketa zehatza burutu zuen, lehen pertsonaren erabileran oinarri harturik: hura irakurrita hobeki jabetzen da bat zergatik izan zen axola handikoa euskal literaturarentzat Txillardegiren nobela hori.

[77] Interneten, Literatuaren zubitegian, "Nobela moderno batetarantz" artikularen sarreran.

Kritikari lekua egiten dio "Negu" atalari buruz argi eta garbi salatzen duenean idazleak hor huts egin zuela, pertsonaia ahaztu eta besterik gabe bere gogoetak kazeta-artikulu batean bezala agertu zituenean:

Gogoeta jarraiki bat da: erlijioaz, bidetzat harturiko bizitzaz, askatasunaz, egiaren erlatibitateaz, geroaz, maitasunaz... Tar-teka ematen du, gogoeta hutseko artikuluak direla ataltxoak. Batipat, autorea forma inpersonalaz behin eta berriz baliatzen delako. Pentsaketa-katea bat da hori guztia, giza existentziaz. Pertsonaia ezkutatu bezala egiten da hor. Esaten ahal litzateke, autoreak, zati hontan, bizitzako errealitate sakonaz bere kezka eta burutazioak zuzenean eman nahi izan dituela⁷⁸;

Baina horren aurretik aski luze eta xehe azaldua zuen ordurainoko euskal literaturaren aldean, batez ere Garaio-ko Joanes-ekiko Leturia-ren pertsonaiak zer-nolako aurrerakada zekarren ikuspuntuaren tratamenduari buruz:

Pertsonaiaren eta irakurlearen arteko kontalariak dakarren monotonia bazterrera uzten da (.) Leturia, beraz, babeslerik gabe, argi-aurrekorik gabe. Den denez. Bere bizitza da Leturia; baina bizitza aldakorra, mugikorra, etengabe bestekotuz doana (128. or.).

Harreman gutxi ditu gainerako pertsonaiekin:

Leturiaren egunkaria, pertsonaiak bere buruarekin duen erlazioaren espresio da (.) Leturiak, bere buruarekiko erlazioan, bestek ezbezalako gizabanakotasuna azaltzen digu, baina besteren antzekoa ere, bai, bere barne mugikortasunez (.) Mirenekiko erlazioa salbu, ez da Leturiagana zuzendurik den pertsonaiarik (132-134).

Jakina, Leturiak eta Mirenek duten harremana garrantzizkoa da, eta naturaren tratamendua ere bai, batez ere lehen atalean. Lehenbikoari buruz honela dio K. Otegi:

Pertsonaia bien artean, kausa eta ondorio arteko erlazioa ikusten dugu. Miren, pertsonaia-kontalariaren irrika, beheratzapen eta aldakuntzen kausa bilakatzen da (135),

Eta naturari buruz berriz:

[78] OTEGI, K.: *Pertsonaia euskal nobelagintzan*, Gero, Bilbo, 1976, 156. or.

Leturiak, bere barne munduan beti ere, trukatu egiten du naturaren ikuspena. Zer-nolako aldartetan den, aldatu egiten du harekiko bere ikuspuntua. Naturakiko ikuspena, bere barne ikuspenaren arabera du (135-136).

Azken buruan, hogeigarren mendeko idazle berritzaileengan bezala: Leturiaren kontzientziak itxuratzen du errealtatearekiko bere ikuspena, naturarekiko, lagunekiko, objetoekiko bere erlazioa (137) eta ez da "errealtatea" "margolanaren hondoa" eratzen duena baizik ere heroiaren kontzientzia da nagusi eleberrian.

Pertsonala heroi horrek gatazka existentziala bizi du: zorionaren bilaketa, zorion irrika, hautatu beharra, zorion egarria ase ezina: *egitura bat muntatzen dute gaiaren aldetik, gataska sare bat, pertsonaiaren kontzientzian finkatua* (143), eta korapilo horren aurrean ziurtasunik eza, kezka, etsimendua, eta azkenean: *bere egoismoaz jabeturik, "zorion bila, besteren maitasun eta zerbitzu bidez" ekiten dio. Mireni eta besteri laguntzea erabakitzen du (.) Topatu du zoriona Leturiak. Badu azken bat beren bilaketak. Mirenen alde bizia emanez hiltzen da. Heriotzeak markatzen du egunkariaren amaia. Egunkaria jarraitzeak ez du jadanik zentzurik: bidea aurkitua du. Ematen du, Leturia zorioneko dela horrela. Ezin egiatzatu dugu, ordea. Prozesoren azken etapa ez da hertsu* (149). Pertsonaiak ez du egonkortasunik eta are gutxiago Joanes baten gotortasunik.

Pertsonaiaren tratamendua xeheki aztertu ondoan, honako ondorio hau azpimarratzen du K. Otegi: *elementu osakaiek beren artean duten kidetasuna eta lotura* (156); guztiz aproposa nortasun baten bilakaera adierazteko, guztiz ere pertsonaia gatazka existentzial sakon batean murgildurik badabil.

Aurrerakada handia baiki, gorago agertu bezala, liburua akatsik gabea dela baieztatu gabe inondik ere.

Hamarkada beraren amaieran, Mikel Zaratek ere tarte handia eskaini zion⁷⁹.

Guztien gainetik idatziaren gaurkotasuna azpimarratu zuen:

[79] Ikus Interneten: www.armiarma.com-en: "Txillardegia, hiriko hizkuntzaren eragile" Euskal literatura II/ Azterbideak

Duela hogei ta bi urte euskaldun berri iraultzaile ta aurrelari batek idatziriko textoa da hori, eta gaurko euskaldun "zahar" batena dirudi hizkuntza, gai ta gaurkotasun aldetik (4).

Bigarrenik, lehen pertsona erabiltzearen garrantzia eta haren zentzua, hots, hark gaiarekin duen lotura estua:

Denboraren iheskortasunak Leturiari barnean ematen dion min etengabea lehen pertsonan adieraziz eta orainaldian gainera, gertaera denbora (Leturiaren gogaketa ta joan-etorrien denbora) eta idazketa denbora (ta irakurketa denbora ere bai, esango nuke) bat bilakatzen dira horrela gaurkotasun iraunkor batean (ib.).

Testuaren gaia honela laburbildu zuen: *Berriz etorriko ez den denboraren joate bizi ta azkarraren arago (arao/madarikazio) larri mingarria da texto horren tema (.) Aldiaren igarotze etengabeagatik gizonak betitik izan duen kezka ta samina agertzen dira (5).*

Existenzialistek lau haizeetara hedaturiko bizipenak euskal idazle batek baino gehiagok izango zituzten baina idatziz azaldu, lehenbizi Txillardegik: izanari (izenari behar luke) baino izanari lotuago egonik bere aldiko ideiak eta balioak erroetaraino ikusmiratuz eta hiri giroko hizkuntza batez baliatuz (6) eta hori egiteko erabilitako hizkuntzari buruz: Hiriko erdal kultura euskaratu ta euskaldundu beharra zegoen ta hiri kutsuzko euskara "berri" bat egin beharra horretarako (.) Baserritik hirira bakarrik ezeze, Euskal Herritik ere kanporatu egiten da, euskal hizkuntza unibertsaldu nahirik (ib.).

4.2.2.3. Mende aldaketarekin bateratsu egindako ekarpenak

XX. mendearen bukaeran jada ez du zentzurik euskal autoreen nobelagintzak alderatzen ibiltzeak eta jarraitu beharreko eredu bakarra zein den argitu nahian enplegatzeak, ordua da obraren beraren ezaugarriak eta eraginei gehiago erreparatzeko. M. Arrizabalagak oso argi markatzen du espiritu hori: *euskal nobelagintzaren alorrean ez du zentzurik Txillardegi versus Saizarbitoria edo Atxaga ikusteak. Txillardegi batez ere existenzialista dugu, Euskal Herrian bizi zen giro hertsitik jalgi nahian existenzialismo frantsesean iturri garrantzitsuak aurkituko ditu Camusengan, Sartreengan*⁸⁰, eta Leturia-ri buruz ho-

[80] "Txillardegi nobelagile" in *Jakin* (114), 50. or.

nako Iritzi jakingarri hau agertzen du: *Leturiaren egunkari ezkutua-n Leturiak dagerzkigun larriminak eta kezak euskal intelektual gazte batek Herriagaz konprometitu baino lehen izan ditzakeenak ditugu.*

Gatozen Azurmendiren artikulura, non Txillardegiren lehen nobelan Kierkegaarden presentzia isila dagoela gogoratuko digun, iradoki gehiago aztertu baino autorearen beraren hitzetan.

Txillardegik berak Unamunoz mintzo zela, daniarrak bilbotarrarengan izan zuen eraginaz honela azaldu zigan:

Une batean santu dirudi; ta ondorengoan, edozertarako segurantzia ezabatuta duela, biraua dario (.) Paradoja maite zuen, eta au zitzaion argi-iturri bakarra : "Oi danez nabarmendu ez dan egia bat agertzen du paradopak", esan oi zuen (.) Kierkegaard'en eragina agertzen zuen onetan (.) Esistentzialismoa zer zan emen inork etzekielarik, Dinamarka'ko izkuntza ikasi zuen Unamuno'k, arek eraginda, ta aurrenik ezagutarazi zigan gero famatua izango zan Soren Kierkegaard^{B1}.

Kierkegaard existenzialismo ezberdinen iturri komuna da. Eta haren eragina Txillardegirengan batetik zuzenekoa dela, diosku Azurmendik, Txillardegik berak aitortua, eta bestetik, Unamunoren eta existenzialista frantsesen bitartezkoa.

Azurmendiren artikulua gehiegi laburturik, daniarrak bereizi zituen bi bizimolde kontrajarriak: estetikoa eta etikoa,aldi berean biak ez balizik bata edo bestea soilik bizi daitezkeenak, *Udaberrian* eta *Udazkenean* nola ageri diren azaldu ondotik, *Megua*-ren haritik honako ondorioak ateratzen ditu:

Nobela poliziako batzuk bezala, Txillardegiren ideien nobelak (azpimarragarria), amaiera harrigarri bat dauka (.): Leturiak, bere egozentrismotik "konbertitu" (existentzialki!) eta besteen, bere beharra dutenen, zerbitzuan saiatzea erabakitzen du. Eta hemen, tupustean, honekintxe egiten duzu topo: "Mirenerekin behar nau; nere aberriak behar nau"... Mondik atera da bapatean aberri hau? Giltza bat da ezusteko berbatxo hori. Zentsurak beharturiko maskararen azpian keinu ezkutu bat, argizpi bat bezala, Txillardegik sekula idatziko duen nobelarik

[81] "Unamuno eragille" in *Egan*, (3-4), 1957, 172. or.

itxuraz ez-existentzialistenari, urrun: Exkixu, 1988 –erabakia eta bizitzaren zentzuaz betiko galderari erantzun “garbi” bat azkenean–. Bizitzaren zentzuaren galderak, bere burua bilatzen duen indibidio existentzialarekin hasi, eta bere komunitatea aurkitu duen Exkixu militante abertzalera daroa (130).

Euskal Herriko testuinguruan –badakigu Leturia baino lehen euskaraz zer nobelagintza dagoen– eleberrri honek sekulako inpaktua eragin zuen (.). Hemen, azkenean, pertsona bat bere (herri bate-na zen bere) angustiatik mintzo zen. Gizaki erreal bat, garai erreal bat mintzo zen obra honetan (.). Gero, ez da ahaztu behar hor daudela jada ezkontza tradizionalaren kritika, erlijio tradizionalaren kritika –ohitura hutsa bilakatuta dagoena gizartean–, erlijioaren eta fedearen pertzepzio soziologiko bat, absolutuaren forma guztien ezintasuna, etab., gauza pila, izugarri kritikoa bere garairako. Indibidualismoa, antidogmatismoa. Egiaren erlatibismoa. Orain behin eta berriro modan jartzen ari diren Indiako filosofiak eta Buda (.). espiritu berrien zibilizazioaren narda, naturaren gosea, denak hortxe daude (.). Gaur bertan ere Leturia deiadar bat da, bakoitzari, bere “konbertsiora” deituz –konpromiso erradikalera–. Exkixu-n bezala Leturia-n ere, azkenean (.). norbere buru eta bizitzaren sakrifizio osoa, Camus-en eran, galdatzen duen konpromisora. Besteen alde emateak ematen dio zentzua, azkenean, bizitzari (132).

4.2.2.4. Berrogeita hamar urtera egindako ekarpenak

Berrogeita hamar urtekari, EHUK udako ikastaroa eskaini zion Leturiaren egunkari ezkutua-ri. Labur-zurrean ekarpen adierazgarrienak bilduko ditugu.

a) Iñaki Aldekoa

Hau nobela bat al da? Generoaren “abusua” eginez gero, bai, bestela, oso gutxi falta du egunkari gisa hartzeko ere baieztatu zuen⁸². J. Azurmendik adierazi zuen 1965ean jada, entsegu sorta bat zirudiela nobela horrek, ideien nobela horrek, eta Aldekoaren hausnarketa ere ildo horretatik joan zen.

[82] Ikus ALDEKOA, I.: “Nobela generoaren abusua” in *Berria* 07-07-18.

Horrekin lotua azpimarratu zuen zein kasu gutxi egin zailen eleberraren formari eta barne koherentziari, eta ironiaz gaineratu zuen forma eta koherentzia kontu horiek ulertzen duela bazter utzi izana jokoan zegoena hain trazedentalala zenean, hots, batetik, jainkoa eta kristautasuna mundu-ikuspegi zuen belaunaldia, ohiko sinesmen eta moralaren abaropean bizi zena, eta bestetik, babes kontsolagarri horren faltan han eta hemen espirituaren asegarri berri bila zebilen gazte belaunaldiarena.

Konklusio gisa, bere hitzak aldatuz:

Eglatik asko du Leturiaren azken aurkikuntzak, alegia, maitasunerako ezintasuna dela dohakabearen patua, inor ulertzeko, inori emateko, inor laguntzeko ezintasunak egiten gaituela dohakabe. Baina egia hori ez du literarioki lortu, filosofikoki baizik⁸³.

b) Jon Casenave

Txillardegik Leturia idaztean izan zituen eraginen artean beti alpa-tu izan dira Unamunoz gain Sartre eta Camus, baina J. Casenaveren zehaztasunarekin aztertu inork ez.

Sartrearen eta Camusen eleberrri famatuenetako protagonistekin erkaturik *Leturia* ondorio honetara heltzen da: nahiz zenbait ezaugarri eta motibo haiengandik hartu *Leturia* urrun da *Rocant* eta *Mersault* bezalako pertsonaiengandik. *La Nausée*-ko protagonistak positibismoaren aurkako jarrera du eta *Leturiak*, aldiz, aldekoa. Hari iruditzen zaio norberaren bizia ezin konta daitekeela eta *Leturiari* berriz bai. *Goragalea*-ko protagonistak ez du natura jasaten ahal eta edertasuna hastio du; *Leturiak*, aldiz, biak bilatzen ditu. *Rocant* gazte zahartua da eta *Leturia* berriz askoz osasuntsuagoa. *L'étranger*-eko *Mersault*-engandik ere urrun da Leturia.

Aiputan dugun eleberrriak objektu literario gisa: 1.-eleberrri psikologikoaren ezaugarriak ditu; 2.- ikasbide eleberrria da, eta 3.- jarrera neoerromantikoa ageri du, eta 4.-literaturaren "lekuak" ageri ditu.

[83] ALDEKOA. I.: "Txillardegik: Leturiaren egunkari ezkutua" in *Euskera*-LII, (2), 2007, 634. or.

Oraindainokoa hitzaldian hartutako oharrak dira. Ez dakit zergatik *Euskeran* agertu den artikuluan ez dira azterpuntu guztiak jaso, eta guztien gainetik azpimarratzen dena hausturaren kontzeptua da:

*Europako kultura garatuetan arrunta izanik ere, "hausturaren gaia" ez zen batere erabilia bigarren gerla osteko euskal kulturaren eta are gutiago literaturaren eremuan. Hausturari kontra jartzen ohi zaion kontzeptuari, jarraipenari, ematen zitzaion lehentasuna euskaldunen artean. Leturiaren egunkari ezkutua aitzindari izan da, sail horretan ere, euskal literaturaren historiografiari begira*⁸⁴.

c) *Iratxe Retolaza*

Lehenbiziko aldiz genero ikuspuntutik aztertu du nobela. Leturiak bere buruaz hausnarketa egiteko erabiltzen dituen ispiluak ikertu ditu, bi arotan banaturik: ezkontza aurreko aroa eta ezkontza ondokoa. Amaitzeko, irakurketa feminista burutu du Simone de Beauvoiren *Le Deuxième Sexe* liburuan oinarri harturik.

Alde batera, Simone de Beauvoirrek dioenean emakumearen drama gatazka bat dela subjektu orok esentzial izateko duen eskakizunaren eta ez-esentzial bihurtzen duen egoeraren artean, gizon transzendente eta emakume immanente izatera behartuaren artean, drama hori eleberriko Miren eta Leturia pertsonaiei aplikatzeko modukoa esten du, Leturia delako proiektuak dituen eta askatasuna, eta Miren berriz, haren isla huts, sorkari mugatu; baina, bestera, kontzientzia hartze baten kontaketa ere badakusa eleberrian, gizonaren eta emakumearen artean gizarte mendebaldrarean dagoen botere harremanaren kontzientziarena, eta horren salaketarena ere.

Leturia Gizonen kezkez ari da, zehatzago esanda, klase ertaineko gizon mendebaldarraren kezkez. Askatasuna eta aukatzeke gaitasuna ezkontzarekin baino ez ditu lotzen, hitzarmen sozial oso konkretuarekin (.) Miren objektu modura tratatu du Leturiak, baina, are gehiago, nobelak aurrera egin ahala, haren kontra bortxa erabili duela ere aitortuko du (.) Aipatzekoa da Mirenek emakume abandonatuaren irudia osatzen badu ere, Leturiak berak aitortu egiten duela nobelan

[84] CASENAVE, J.: "Leturiaren egunkari ezkutua (1957): haustura bat euskal narratiban?" in *Euskera-LII*, (2), 2007, 626. or.

*bere jarrera ez dela izan egokia, eta bere jarrera salatzen duela, bizitzerik merezi ez duela iradokitzeraino. Hortaz, bada-go kontzientzia-hartze garbia, eta botere-harreman horren salaketa ere*⁸⁵.

Eta, buruenik, baleztatzen du, euskal nobelagintzari erreparatuz gero, nobela honek genero ikuspuntutik ere badakarrela hausturarik, gizonak zalantzati hitz egiten duelako, kontraesanez beterik, eta emakumearen irudia oraindik genero rol berberen arabera izanagatik, diskurtso kontraesankor horretan eta bortxazkoan oso agerian geratzen delako generoen arteko botere harreman hori.

d) Karlos Otegi

Gorago aipatu dugu pertsonalaren ikuspegitik, batez ere lehen pertsona erabiltzearen garrantziaren ikuspuntutik aztertu zuela duela hogeita hamar urte, eta horretan oinarriturik frogatu zuela zergatik izan zen hain garrantzizkoa eleberria gure literaturaren historiaren ikuspegitik.

Orain, handik hogeita hamar urtera, eleberriaren atzean dauden ideez aritu zen⁸⁶. Haren iritziz, arazo existentzialak, politikoak, erlijiosoak, ideologikoak eta mistikoak plazaratu nahi izan zituen egileak, eta horregatik euskal nobelagintzako galak eraberritu zituen. Unamunok Txillardegirengan izan zuen eragina nabarmendu zuen; izan ere, bilbotarrak zioen txanpon batean garrantzizkoena ez zela haren balloa baizik norberaren berotasunak ematen ziona; eta, idazle donostiarrak horixe egin zuen nobela ideez josi eta berotasuna eman. Eta horixe kaleratu berritan sortu zituen harridura, gaitzespena, iskanbila, miresmena eta ezustearren arrazoiak.

Horretaz gain, eleberria egunkariek oro har izan ohi duten egiturarekin erkatu zuen. Leturiak, haren iritzian, egunkari bat bete baino barne krisiaren berri eman nahi du eta garapen ideologikoaren nondik norakoak azaleratu. Barne denbora psikologikoan kokatzekoa da eleberri hau. Eta azken buruan, protagonistak krisi pertsonalari aurre egiteko duen tresna bat da. Bestalde, badira, haren ustez, eleberriari

[85] RETOLAZA. I.: "Leturiaren egunkari ezkutua: gizon eta emakume irudiak" in *Euskera-LII*, (2), 2007, 688-689. or.

[86] Ikus GAZTAÑAZPI, Ibon: "Krisi ezkutukoaren egunkari agerikoa" in *Berria*, 2007-07-19.

pista batzuk pentsatzeko pertsonalaren eta idazlearen artean lotura estua dagoela, eta hori Txillardegik berak baieztatu du Leturia beraren anaia bikitzat jo izan duenean.

Euskeran argitaratu duen artikuluan berriz, *Udari* dagokion atala aztertzen du xeheki, hain laburra den zati hori, eta hor bereziki biltzailearen figura nabarmentzen da. Biltzaileak *metaliteratura* egiten du, teorizatu, idazteko gogo aldarte egokienari buruz. Puntu hori zehatz-mehatz aztertu ondoan ondorio honetara heltzen da: Freuden analisi psikoanalitikoaren ondorioekin bat:

*Leturiak barne goibeltasunetik idazten du, baina egunkari bat, literatura, poesia, gogaldi mota ugaritan sortzen da, ez bakarrik ilunean, aproposenatarikoa hauxe bada ere*⁸⁷.

Eta artikulua amaitzeko gaur egun ere irakurtzea merezi duen liburu dela baieztatzen du, pasarte irakurgarriak eskaintzen dituelako (hasiera, eta udazken atala, lortuena) eta *pentsamendu ahuleko galalotan, galdera sakon askotarako akuilu izan daiteke. Hausnarketarako ariketa lagungarria, eragingarria* (ib).

Galdera da Txillardegik zergatik sentitzen zuen 1950eko hamaradan goibeltasunetik idatzi beharra, zergatik zeritzon huraxe zela garaiari zegokion ezaugarria, frankismopeko Hego Euskal Herrian ez ezik (gehiago europartasuna zeritzona euskal literatura aski tradizionalari txertatu nahia) bigarren mundu gerra osteko Europa gutxiagora etorrian, AEBen eta SESBen mendekoan. Egunkariak aldarte ugaritan idatzi izan dira, *Leturiaren egunkari ezkutua*, tristuratik, garaiari hobe biekien gogo aldarte huraxe zegokiolakoan.

Ez zen bakarria Txillardegik. Nor bere erara han ziren hausturaren edo zalantzaren mendean Kruwig, Mirande, Tx. Peillen, N. Etxaniz, S. Mitxelena, A. Ibinagabeitia, Juan San Martin, G. Aresti... Egun erosotasun materialean dezente aurreratu garelako eta aisialdia ballatzeko aukera gehiago dugulako edo, ez dugu orduan bezainbesteko larrimik sentitzen, bizitza sakrifikatu hark zentzurik ba ote zuen, merezi ote zuen garapenkeria ekonomiko hark eskatzen zuen sakrifikazio pertsonala noiz eta ziurtasun espiritualak auzitan zirenean; kezka haiek nonahikoak eta noiznahikoak izanagatik, 50eko hamarraldian indar bereziz ageri ziren euskal literaturgintzan.

[87] OTEGI, K.: "Leturiaren uda ezkutua" in *Euskera*-LII, (2), 2007, 758. or.

4.2.3. Peru Leartzako

Gorago jaso dugun bezala, Tx. Peillenek zioen lehen eleberriarekin arrakasta lortu zuela nobelagintzan hasiberria zen Txillardegik eta lantegi horretan ospetsu bihurtzeko bigarrenarekin asmatu beharra zuela. Asmatu al zuen? Nik uste esan litekeela, kritikak kritika –nobelan erakutsitako filosofiagatik nagusiki– nobelagile onaren fama atxikitzea lortu zuela harik eta *Elsa Scheelen* kaleratu zuen arte, eleberri horrekin Euskaltzaindiaren *Txomin Agirre* saria lortu izanagatik. Txillardegik berak aitortu izan duenez, orduan kritika gogorrak jaso zituen literatur kritikari eta jakitunen aldetik, eta asko eragin zioten, bere buruagan zuen konfiantza kordokarazteraino⁸⁸.

Ez dakit ziur zein kritikez ari den. 70eko hamarkadaren erdialdean I. Sarasolak adierazi zuen lehen nobelan erakutsi zituen akatsak bigarrenean areagotuak agertu zituela nobelagileak, gai gehiegi nahasian eta kezka literario-estetiko gutxiegi⁸⁹. Harrezkero, dakidala, ez du literatur kritikarien arretarik bildu. Bereziki *Peru Leartzakoren* "tentaldi budista" k ez du kritikari edo azterlaririk tentatu eta, dakidala, ez da aztertu, eta *Leturia* ez bezala, egun ahazturaren osin sakonean datza. Eta ez da izango Txillardegik berak liburu horretan egin zuenaren aldera interesik erakutsi ez duelako.

Liburuari hitzaurrea oraingoan egileak berak paratu zion⁹⁰. Idatzi zuen garaia zegozkion kultur argibide jakingarriak eman zituen:

Sorkaldeko erlijioak oso lillura sakona piztutzen dute gaur Europa'ko gizonarengan. Buda'renak batez ere (.) Materialismoaren nazka sentitzen duten guziak pozik agurtzen dute India. Eta, bidenabar, "Hinayanaren" dei zirraragarria entzuten (.) Eta gaur presaren gure mundu ero ta uts onek ezin jar dezake esi gotorrik artara ez gaitzen. Ain zuzen ere, anitzek

[88] Hala adierazi zuen *Euskal Herria* helburu, 1994, liburuan: *Nobelak guztiz harrera txarra izan zuen euskal kritikarien eta literatur jakitunen artean. "Atzera pausu" nabarmena zela, kanpotikako begirale "oro-jakilea"ren aroa xaharkitua eta "gainditua" zegoela, nire etorria "agortua" zegoela, hobe nuela aurrerantzean "beste nobelarik ez idaztea", eta abar. Porrot politikoari literaturazko porrota gaineratu zitzaion. Eta 1969 Inguruko garaian kinka larria ezagutu nuen, neure buruan konfiantza erabat galduz (286. or.).*

[89] Ikus on line: zubitegia.armiarma.com; "Peru Leartzako" "Txillardegik eta Saizarbitoriaren nobelagintza"ren baruruan.

[90] Txillardegik berak baieztatua.

uste du ekaldetik (sic) etorriko dala berriz gure arimaren loka-betasuna (.) Leartza'k, ortaz, joera zabal ori nortzen du bere buruan, Europa'ko kutsua eta gogoia bere biotzetik beñere erauzten ez ba ditu ere. Leartza, zirikaldi irristakor eta larrian jarrita ere, ezin eror diteke: sasi-hinayana batetik ezin aurrera. Bide erdian gelditzen da, eta etsipen osoan. Txillardegia eztago auzian, eskierki, ez alde eta ez aurka. Aurkeztu egiten digu bakarrik, bero-beroan eta bizian nahasia, gaur Europa inarros-ten asi dan kezka nagusia⁹¹.

Adierazpen horiez gain, hainbat autore alpatu zituen liburuaren sarreran: Aita Taysmann jesuitak, etsistentzialismoaren eta budismoaren arteko gora-beherak xehetasunez aztertu ondoren, au dio: Joera bizia dago Europa'n budismoaren alde (.) Etsistentzialismo batzuk eta budismoak dituzten antzak ain dira aundiak, ezen bata-rekiko sentitzen dan atsegiñak bestera eramaten baitu (ib). Aita Daniélou-ren anaia bat budista egin zela; Delannoy andereñoa Darjeling'ko "Gandhamadan Vihara" ordenan sartu zela⁹².

Ildo beretik, oraindik orain, adierazi du Buda oso pertsonala inportantea izan dela munduan, eta filosofia bezala existentzialismoa Sartrearen inguruan hedatu bazen ere: gizonaren jarrera munduan eta hori guztia, Sartrek baino lehenago Budak ekarri zuen (.) Erljioei buruz idatzi dut eta budismoa askotan alpatu dut (.) Nik uste budismoari buruz badagoela sekulako ezezagutza⁹³. Budarena Txillardegirentzat literatur moda iragankor bat izan ez den seinale. Paradoxiko iduri du: ñabardurak ñabardura, hondarrik hondarreanean, nahimenari uko egitea bide den budismoa, nahimen handiz bilatze hori, bizitza gehienez jazarka balebilkio bezala, gatibatua balu bezala.

K. Mitxelenak liburuaren iruzkina egitean, lehenik eta behin, bere poztasuna adierazi zuen Leturia-rekikoan bezala: bizi-ro alaitzen nau, besteri besterik iruditzen bazaio ere, liburu hori euskaraz idatzia ikusteak, bizi-bizirik dugulako seinalea baita⁹⁴. Adierazi zuen halaber,

[91] Peru Leartzako, 2. edizioa, Elkar, Donostia, 1983, 1960ko otsailan sinatutako hitzurreko X-XI orrietan.

[92] Ikus Olerkigintzari eskainitako atalean, "F. Krtuwig", 198-203 orr.

[93] Ikus Argia-ren "Larrun" 113 (ARGIAko 2.104. zenbakiarekin banatua. 2007-09-30), azken bi orrialdeak. Bidenabar, 50eko hamarkadan irakurri zuen beste liburu baten berri eman du: *Buda o la negación del mundo* (Juan Marin idazlea). Pistak ematen ariko balitz bezala, ikertzaleek azter dezaten.

aurrekoa bezala hau ere nobela antzekoa zela, eta aurrekoan protagonista bakarra Leturia zen bezala oraingoan Peru baino ez zela, beste guztiak "laino ezerezak" zirela. Irizten zion delako Peru horren alderdi onak bezainbat txarrak nabarmentzen salatuagatik idazlea, hala ere, ez ote zuen eredutzat paratzen:

Ez baita gehiegi saiatu egilea sinbolo horren alderdi onak –gizon aldetik– jasotzen, aitzitik badirudi eginahalean jardun duela bere seme hori bezten, itxuratxartzen eta oinperatzen. Eta halaz guztiz, bere erorian eta narrasean, ez ote digu eredu gisan aurkezten? (ib.)

Berak, berriz, ez zion eredugarririk igartzen:

Peruren jatortasuna honetan omen datza: gaur nabaitzen den joera zabala nortzean. "Sorkaldeko erlijioak" –dio hitzaurreak– "oso lilura sakona piztutzen dute Europako gizonarengan. Budarenak batez ere...(.) Zer arraioren bila dabil gure Peru? Adimen kamutsa dudalako edo, nik ez diot igertzen. Harako Unamunoren hilezkortasun-behar hura, bere nortasuna (edo "nitasuna") deuseztatuko ez zuen hilezkortasun baten bila ibiltze hura, konprenitzen dut. Peru, ordea, ez dabil hilezkortasun bila. Besterik nahi luke: mundu honetan gaudeino denboraren joana gelditzea edo. Bere nortasuna desegitea nahi ote du? Saia bedi ahaleginean makina bat budista zintzoren antzera. Ez duela nahi, horretan pentsatze hutsak beldurrez airean daukala? Sasi-budista da orduan, ez budista: ez du Buddhak tentatzen, izutzen baizik (140).

Europak Indiaren aldean bide dituen balioen defentsarekin bururatzatzen zuen artikulua:

Sator lanean dabilta gehienez ere European barrena Budharen usteak; Indiako eremu zabal guztiak beteak daude, berriz, Europako makinaz, etxez, lantegiz, elizaz, ideaz, asmoz eta hizkuntzaz (.) Gerta daltekeena dela deritzat gurea bezalako bazter herri bateko jendeak Europa arbuatzen hastea European berri ongi jakin baino lehenago. European bertan badaukagu, nere ustez, zer ikasia ugari luzarorako, bestetara jo gabe (142).

[94] Ikus MITXELENA. K.: *Euskal idazlan guztiak II, Liburuak I, Klasikoak*, 22, 136. or.

Orixek eleberriarri egin zion kritika aski ezaguna da: buruz egina baino burutik egintzat jo zuen:

Barrenak ez dit agintzen ixillik egotea, liburu onek gaurko gazte-jendearen artean egin dezaken kaltearengatik. Leartza, liburu ontako giza-nagusia, europear biurtu zaigu, izurri gaizto batean, beintzat. Ez dugu emen olakorik bear. Naiko gaitz daukagu leen ere ta naiko kezka, oraingo gizaseme batzuei iruditzen ez ba'zaie ere. Ez uste izan gu, katolikuok, auzi orren berri gabe patxaran bizi geranik; oiek eta latzagoak ere jasaten ditugu gizonki, goiko laguntzarekin⁹⁵.

Txillardegil ez zegoen unerik egokienean erantzuteko, 1960ko udan Martutenen bigarren aldiz preso egona, 1961. urtea hasterekin Iparraldera alde egina:

Gaiari nagokiola, berriz, ez dut emen luze erantzun nai; ots, ezin erantzun dezaket. Arrazoia zeñek ote ez dakit, baiñan ez nator Orixe'-kin bat. Esate baterako: piztu ondoren, Lazaro'k etzuen ezer esan "Jaungoikoaren erreiñuaz". (Ikus Juan'-en ebanjelioa, Lazaro'ri buruz mintzatzen dan bakarra)...Alaber: Aristoteles eta Jaungoikoa BI dira, ez bat; geiago ere: nik dakidala beñipein, leenengoa etzan bigarrenaren profeta izan... Aristoteles'en kontrakoa naizela esateak ez dit lotsarik batere ematen. Baiña, eldu dizaiodan agindutakoari: puntu auek ezin ditezke arinki ikutu. Mere asmoak noizpait marmitzen baldin ba dira, lan berezi batean aztertuko ditut Orixek aipatu puntu oiek beste zenbaiten artean⁹⁶.

1964an, J.S. Martinek, alde batera, baleztapen polemikoa egin zuen, bizi ez zituen arazoak hartu izan zituela eleberrietako gaitzat; bestalde, *Peru Leartza* Eduardo Mallea argentinarraren (Kierkegarden miresle. Eleberrigile ez ezik Txillardegil bezala saiolari) nobela batekin alderatu zuen, eta idazlea oker ez zebilela baleztatuz, adoretu zuen urratutako bideari jarraitzera:

Txillardegil ez dabil zenbaitek uste duen bezin oker. Egia esan, bera bizi etzan problemak artu izan ditu, ta ori oso gaitza da ongi erabiltzeko, baña gutxienez, kezka azaltzen du, era be-

[95] "Peru Leartza'ko" in *Yakin*, I gehigarria, (5-6), 1960.

[96] "Gogalde ez, baiña bai adiskide (Orixe jaunari, begiramenduz eta adiskide antzera)" in *Jakin*, (14), 1961.

riak artu ditu, ta ori ere bearrezkoa dugu. Egilleak igartzeko noski, Leartzak, Eduardo Mallea-ren Todo verdor perecerá nobela aipatuko Agata-n tajurak ditu. Mallea-ren nobela ori izkuntza askotara aldatu izan da, ta nik dakidanez beintzat, iñork ez dio aburu txarrik egin. Gure literatura geixorik dugu ta geixoarentzat aize berriak onak dira. Segitu dedilla Alvarez-ek bide ortatik⁹⁷.

Horago alpatu dugu hirugarren eleberriarekin etorri zitzaizkiola kritika literario gogorrak, baina horiek jada gure azterketaren mugak gaintitzen dituzte. 50eko hamarkadan idatzi zituen bi eleberri existentzialistengatik, dudarik gabe, hamarraldiko euskal eleberrigilerik garrantzizkoena gertatu zen, bereziki Leturiak ekarri zuen tradizio-hausturagatik, Peruk areagotua.

4.2.4. Arranegi

Segur aski 40ko hamarkadaren bukaeran idatzi zuen Eusebio Erkiagak⁹⁸ eta argitaratu berriz 1958an. Urte horretan bertan Euskaltzaindiak Domingo Agirre "novela saria" antolatu zuen eta Erkiagak irabazi zuen "Araibarko zalduna" eleberriarekin. Sariketa horretara Txillardegik "Peru Leartzako" aurkeztu zuen, eta Jean Etcheparek "Ithurraldea", eta biek aipamena merezi izan zuten. Eleberri garailea 1962an argitaratu zuen Euskaltzaindiak.

Arranegi-ri gagozkiola, egileak berak oso aintzat hartu zuen iruzkina K. Mitxelenak egin zion Egan-en⁹⁹ eleberria argitara berritan. Iñaki Kaminok iruzkin aski luze bat egin zion Argia-n¹⁰⁰, Iñaki Sarriugartek Arranegi-ren bigarren argitalpena prestatu zuen 1993an¹⁰¹, J

[97] "Nobelarietzako oliñari batzuek" in *Jakin*, (17), 1964, 32. or.

[98] Roberto Mielgok Erkiagari egindako elkarrizketa irakurrik: *Eusebio Erkiagaren gerraosteko elaberrigintza (1958-1964)*, Labayru-Zornotzako Udala, Bilbao, 1995, 148 or, ematen du 1950eko udan idatzi zuela. "Atadia" deritzan hitzaurrean, 1950eko uztalako data ageri da.

[99] Egan, (1-2), 1958, 102-104 orr. Baina askoz errazagoa aurkitzen: MITXELENA, K.: *Euskal idazlan guztiak II Liburuak I, Klasikoak 22*, 99-101.

[100] 1982-12-26.

[101] Labayru, Bilbao, 1993. Sarreran, besteak beste, honako baleztapen jakin-garria dator: *Erkiagak 1940-50 hamarkadan egindako lan poetikoan argi ikusi daitekeanez, eleberri honen zimentarrietariko batzuk orduko olerkietan dagoz. Izan ere, izenburuetan ezeze, zenbait deskribapen, pertsonaia eta aipamenetan paralelismo handia atzeman daiteke: "Jaioterri kutuna", "Arrantzale zarra", "Arrantzalearena", "Lekeitio'ko andra-aurreksua"... 17. orrian.*

Kortazarrek 1997an liburuxka bat idatzi zuen haren biografiaz eta obraz¹⁰², baina J. Kortazarren beraren arabera, Erkiagaren nobelagintza gehiena Roberto Mielgok¹⁰³ aztertu du. Haren olerkiez egin diren azterlanak eta argitalpenak alde batera, prosa-lanei buruz egin diren mugatuz, aipatzea merezi du Andres Urrutiak 2002an kaleratu zuen prosa-lanen bilduma¹⁰⁴.

K. Mitxelenak adierazi zuen 1958an Arranegi lege zaharrekoa zela (gogora bedi aurreko urtean argitaratu zela *Leturiaren egunkari ezkutua*), ez zuela autoreak bide berririk urratu nahi izan, bere asmoetarako aski zuelako zaharrekin. Narratzaile orojakilea hirugarren pertsonan gauzak kontatzen, epaitzen, deskribatzen eta pertsonaiak nahi erara erabiltzen. Olerkiari dagozkion ezaugarriak aurkitu zituen eleberrian erruz: *Non-nahi ezagun da olerkaria, bai irudietan, bai itzak autatu ta antolatzean. Novelagillea olerkariak ito duela esan ditekete*¹⁰⁵, eta eleberri batean beraren iritzian nagusi izan behar luketen gertakariak, korapilo-lotze eta askatzeak berriz urriegi, eta halaber hutsune hori betetzeko egon behar ez luketen erabateko gogoetak:

Korapilorik ezak uzten duen hutsartea betetzeko, erabateko gogoetak ipintzen dira maizegi. Honelakoak, esate baterako: "Ez dau bizitzaldi onek beti arpegi berbera. Zerua, batean illun eta ekaitzean agertu arren, urrengoan argi eder zemaigabe ta adu-izpiz janzten daki. Ez dabe begiak oro bateratsu negaraldi, negar-iturri izateko soillik egiñak ezdiralako"(1b).

Horren guztiaren ondorioz: *Erkiagaren Lekeitio, gertaleku atsegina izanik, sugerik gabeko paradisua da garraztasunik sumatzeko*¹⁰⁶.

Bestalde, Arranegi-k Txomin Agirrerren Arranondo eta Kresala dakarzkigu gogora, eta berehala galdera: bien artean zer-nolako berdintasun eta desberdintasun daude?

Hona bi iritzi. K. Mitxelenak honela adierazi zuen:

Egia esan, eta ez da gutxi, ez dirudi Agirrerren errainuak gehiegi artegatu duenik Erkiaga, zerbait lagundu badio ere. Honda-

[102] Bidegileak, Eusko Jaurjaritza, 1997.

[103] Eusebio Erkiagaren gerraosteko elaberrigintza, Labayru-Zornotzako Udala, Bilbao, 1995.

[104] *Berbalauaren kulunkan (prosa-lanak)*, Labayru, Bilbao, 2001-2002.

[105] MITXELENA, K.: *Euskal idazlan guztiak II Liburuak I*, Klasikoak 22, 100. or.

[106] 101. or.

rrik hondarrenean gauza berberatsu izanik, ez du nolazpait ere eleberri honek harenaren eite larririk. Maitasun batek sortarazi ditu liburu biok¹⁰⁷.

J. Kortazarrek orainago:

Izenaz gain (Arranondo, Arranegi), badira mila dizdira bien artean. "Ekaitza" kapitulua idazle biengan agertuko da; herriko Timuti Belarrik eta Mikela Begik oroimenera dakartzate Trama-na eta Brix; arrantzaleen bizitzak bietan dira nobelaren eusle eta agerbide. Baina Erkiagak ez zuen Kresala soilik kontuan hartu eta Garoa-ko izpiak agertu ditu lekeitiarrak emakumeen tratamenduan. Ohitura-nobelen zantzu nabariak gorde baditu -denboraren tratamenduan herriko jaiekin hasiz eta bukatuz nobela; pertsonaien idillioa kontakizunaren oinarri gisa hartuz baina ekintzetan bigarren maila batera jeitsiz-, nobela-idaztan-kerak nobela liriko edo modernistaren zertzeladak azaleratu ditu. Hona hemen Erkiagaren iritzia: "Nobela baino areago prosa lirikua dalako, neure erriarenganako malte agerpena eta gure arrantzaleen goralpena (egin ditut)". Txomin Agirrek hizketaldiaren eredia oratorian aurkitu bazuen, Erkiagak modernismora jo du¹⁰⁸.

Horretaraz gero, ohitura-nobelen ezaugarri nabariak, eta nobela lirikoaren idaztankera. Gatozen xehatzera.

4.2.4.1. Kontalaria. Olerkaritasuna

Lehen ataletik ohartzen da irakurlea kontalariak eratzen duela guztia, hots, pertsonala nagusia bera dela, Lekeitio herria bainoago. Lehen atalaren amaieran kontalariak aditzera ematen digu istorioaren gertalekua marraztu digula, eta horrekin batean desira hau: *Betiko Jaunak oparo ta erruki barik bildutako edergaidun kabi epel txairo ori, zerura-bide dogun bizitza labur ontan, egonleku onuratsu ta egite zindoen biltegi ta onbideen laba bero izan bekie angoei...*¹⁰⁹.

Txomin Agirrerren *Kresala* ekaltz beldurgarriarekin hasten da, Jainkoaren sorkarizat jotzen den itsasoaren indar suntsizaillearen erakusgarriarekin, hots, sorkari gogoduna sortzaileari erruki eske pa-

[107] 100. or.

[108] Bidegileak, 1997, 15-16 orr.

[109] 12. or.

ratzen duen egoera deskribatzearekin, zahar eta gazte, herriko agintariak bezala eskola-umeak; Erkiagaren *Arranegi*-ko lehen atalean, aldiz, Jainkoaren eskuzabaltasuna goستن da; Jainko beldurgarria paratzen da batean; Jainko oparoa bestean, edergaidun habiaren sortzailea; aldea badago, eta aldi berean jarraitasuna. Erkiagarenean ere ez da eskas "udako ekaitza", hemeretzigarren atalean, eta *Kresala*-n ekaitz eta galerna egunetan eskola-umeak Jainkoari erruki-eske kai aldera ateratzea ohitura bizitzat jotzen zena¹¹⁰, *Arranegi*-n *leenago bazan ekandu eder*¹¹¹-tzat jotzen da.

Olerkariago ageri da *Arranegi*-ko kontalaria *Kresala*-koa baino, izadiaren olerkariago; haatik, ohar bedi izadia bietan dela garrantzizkoa¹¹², ez bakarrik Erkiagarenean, nahiz honengan markatuagoa izan.

Kresala-ko kontalaria moralista estua dela badiogu, ez dugu ezer desestaltzen. *Arranegi*-ko kontalariak berriz, egun bero batean Lekeitioko hiru hondartzen egoeraren berri ematean, honelakoak paratu zizkigun:

*Lagunik geien geienak erdi billozik edonoren aurrean. Gizon-
nezkoak, tira ba! Prakamotz eta galtza labur-samarrek izan
arren... Baiñan, emakumeak ere, iztar, bizkar eta bular aldea
ere arenbatean narrugorri erakutsiaz...*¹¹³.

Aurrerago, Lekeition San Joan egunez egin ohi zen emakumeen aureskuaren kariatara:

*Emakumea irudia da, irudi bizia ta biziduna. Soiñaren izate
guztiak edertzen, apaintzen eta nabarmentzen dau izan, bu-
ruausterik gogorrena (.) Gudariaren antzera, emakumea beti
dago gertu, beti ernai bere buru-eder aldezko burrukarako.
Gorputz osoa, or or, erakusgarri, urtenago, agiriago eskeiñi oi
dautse gizonen ikusmenai. Gorpuzkai batzuk batere estaldu
bage, beste alderdi batzuk eun edo tela meez gaiñaldetik
gorde arren, irudi-irudi, zorrotz, luze ala borobil, agerrerazoaz.*

[110] AGIRRE, Domingo: *Kresala*, Arantzazuko frantziskotar argitaldaria, 4. edizioa, 1967, 18. or.

[111] 163. or.

[112] Adibide bat: "Ederrak dira gure euskal mendiak. Ederrak eta sendoak eta iraukorrak. Zarrak izanarren gazteak dirudie..." (227. or.)

[113] 25. or.

Gizasemeen irrits eta griñen erasogarri ta piztutzailletzat aton-
du oi ditue andrazkoak, beti bai beti, euren jantziak¹¹⁴.

Idatzi (1950) eta argitaratu zen garaian (1958) irakurle gehienen artean, beharbada, hain delgarri gertatzen ez ziren iritzi horiekin batean, K. Mitxelenak gorago jaso bezala "erabateko gogoetak" zeritzanak erruz paratu zituen, besteak beste, emakumeen erreakzioei buruz. Hona ale bat. Mutil batek neska bati maitasuna aitortu dio. Kontalariak:

Emakumeak, orra bai Onelako gertaeretan beti jokutzen dabe era bardiñez. Gizonezkoaren maitetasun-agerkundera, usterik bako azalpena izan oi da eurentzat, eta arritu ta konkortu antzean lotzen dira, euren inguruan -argiarenean inguma ta tximirritak bezela -jira ta bira egoak erre bearrean, gizonezkoaren bat aspaldi ikusi ta ikusita gero, noiz entzungo dagozana entzuten dabenean¹¹⁵.

Kontalari horrek iritziak oso garbi ditu, egia finkoen munduan bizia da, eta nekez sortu dezake benetako pertsonaiarik, kontalariaren eskutik askatuko denik. Alderagai ditugun bi eleberrietako kontalarien artean kidetasunak handiak dira.

Jainkoaren eta Antiguako Amaren presentzia ere, halaber, bi eleberrietan, gaitza da, beste bi pertsonaia dira, erabat harturik.

4.2.4.2. Maitasunezko istorio eredugarria.

Euskararen aberastasuna

Gatozen ohitura-nobeletan ohikoa izan ohi den maitasunezko istoriora. Kresala-n istorio nagusia "Anjel" eta "Mañasi"-ren artekoa zen. Biek ere izaera eredugarria zuten. Mañasik ikusten zuen Anjel gurasoentzat ona zela, zintzoa, langilea, elizarakoa, eta itxura onekoa ere bai, eta horregatik sortu zitzaion bihotzaren barruan maitasuna¹¹⁶. Eta Anjel, Mañasik ikusten zizkion dohainen jabe ez ezik, heroi bat zen:

Ordu bi osoan ibilli zan gure gazte umantkorra bere gurasoagaz zamaturik, itxaso aserratuaren erdian, bakartaderik itzaleanean, izatekorik trebe, zail, zoli, ta zimelen, ausardi ta gaita-

[114] 42. or.

[115] 48. or.

[116] Ikus 27. or.

*sunik andianean; atuna baño azkarrago, izurdea baño gogorago, balea baño adoretuago; ona ta orra, gora ta bera, aspira ta azalera; ekin da otoitz, arren da igari...*¹¹⁷

Mañasik bazuen aurkari bat, Antoni, eta Mañasiren guraso behartsuek indiano dirudun batekin ezkon zedin nahi zuten. Hortik korapilotxo. Ezin naiz xehetasunetan eta azterketa zehatzetan abiatu, baina narrazio gehiago hartzen du emakume protagonistak gizonak baino: Bilbora lanera joan, gero itzuli jaioterri Arranondo-ra...

Arranegi-n ere maitasun istorioko protagonista nagusia emakumea da, Zuriñe, arrantzale alaba dohainez betea. Aldeak alde, hemen ere lau pertsonaia nagusi daude, eta bosgarren bat bigarren mailakoa: Zuriñe eta Xirido, Jon eta Madalen, eta Kerman. Arrantzale alabak, arotza eta abokatuak bazter utzirik –amak abokatuak nahi luke bere alabarentzat, eta aitak etxe berria eskaintzen dion arotza–, arrantzale seme umantarekin gelditzen da. Protagonisten lanbideek garrantzi semiotiko handia dute: lanbide berriagoak versus tradizionalak, eta itsas-herri batean, jakina, tradizionalena, herrikoiena eta euskaldunena hortxe nonbait, arrantzalea.

Adierazgarria da Zuriñeren Xirido arrantzalearen alderako maitasunaren sorrera nola aditzera ematen digun kontalariak:

*Onen begi argietan zeruaren ozkarbietako baretasun bizigarria eta zerbait geiago sumau eban neskatilleak (.) Axe zan bai gazte jator, zal, segail, alagalakoa; (.) Zaarbidean egoan zuzatz okertu, zirritodun ta makartsua zan aitaren ondoan, landara txuxen, lerden, mardo ta zuta zirudian arrantzale gazte arek (.) Arrantzale nekatuaren orde, itsastar sasoikoa; aita urtetsuaren truke-edo odol ezeko mutil azarria; gorputz leartuaren pare, beso sendoak. Eta itzetik ortzera, bapatean, bere aitaren leenagoko irudia Xirido-gan ikusi ebanez, aitaganako penaz ta atsekabez bete yakon gogoa*¹¹⁸.

Aitaren parekoa jotzen du begiz, eta horra hor tradizioaren katea lodiz markaturik.

Alde batera, alderatzen ari garen bi eleberrien artean, *Kresala* eta *Arranegi*, maitasun istorioa garatzeko orduan, antzekotasunak oso

[117] Ikus 223. or.

[118] 81-82 orr.

nabarmenak dira. Desberdintasunik? Handiena olerkaritasunak ematen diona. Gatozen puntu garrantzizko horretara.

4.2.4.3. Olerkaritasuna

4.2.4.4. Tx. Agirreren Kresala eta E. Erkiagaren Arranegi.

Eleberriz guztian zehar oso presente dago izadia modu askotara, eta bereziki lehen atalean eta azkenekoetan, eta horrek berebiziko garrantzia du.

Lehen atalak "errimin" du izenburu. Batetik, gerraurrera garatzea irudimenez lehenbiziko esaldiak: *Urteak igesi Joan dira ordutik*, eta esaldi horretan, jakinik zein garai politikotan idatzi zen, gaude ez ote zuen iradoki nahi izan, urte horiekin batera orduko paradisua ere Joan zela ihesi. Udaberriko egun batean beribilez erbestetik jaioterrira egindako bidaiak kontatzen zaigu. Segur aski egilearen irudimenean, ikasi eta lan egiten zuen Bilbotik Lekeitiora, hiriko erbestetik herriko aberrira, ume eta gaztetako sorterritik maitera. Film edo dokumental batean bezala: planoak, sekuentziak agertuz doazkigu, zein baino zein ederragoak, izadia atsegin duenarentzat:

*Osto ezez jantzirik, berde agiri ziran inguruak; eta zelai, landa ta mendi eze mardulen pozak eta irudi atsegiñak, barruan alako zarrastada gozoa eragiten euskun-ta, gaztezaroko ametsak barriren barri berbizi eta geure buruok ainbeste gogarte barriz eta gomuta zaarrez beterazoten euskuezan*¹¹⁹.

Gogora ekarri 1950ean nolako zentsura zorrotza zegoen Francoren erregimenpean eta beldurra, segur aski amets horiek gehiago ziren herri-ametsak, euskarari eta Euskadiri zegozkionak pertsonalak baino.

Hurrengo berriz, itsaso zoragarria begiz jotzea:

Alakoren baten bere, an genduan bai geure aurrean itsaso zabal edatsu bizia, Andre beti urduria (.) Ta itsasoen artean, gure Kantauri mardo, ar, bizarro, lerdan, sendoa. Bare bare egoan, urdin, lau, zelaitu eta apur bat gehiago ibilliaz: amestokia zirudian leku atsegingarria begien aurrean ikusteko aukera izan genduan. Ikuskizunaren zoragarria, aurkientzaren ederral...Legor, itsaso ta zeruak egiten eben batasun-batza-

[119] 7-8 orr.

rraren sorgiñal (.) Gure oiñetan, mendixka barrenean, ikuspegi egokian, uraren susmur amaibakoaren soiñuz gozatuta, irriparka antzean, baketsu egoan uri polita (ib).

Maitasun-istorioaren atalean adierazi dugu protagonista nagusia Zuriñe zela. Ohartzen denean, zein mutilekin dagoen zinez maitemundurik, eta zeharka jakiten duenean mutil hura beste emakumeren batekin nahasi ote den, haurdun utzi ote duen, atsekabe latza pairatzen du. Kontalariak gogoeta hauek paratzen dizkio: *Bai, maitetasuna etzan ziur asko, atsegin-baratzeko ate zabal, paradisuako sartzeiera apain. Maitetasuna odola zan, zauria, miña, eriotzaren deia. Madarikagarria ete zan?*¹²⁰, eta guretzat une honetan garrantzizkoagoa dena, protagonistaren aldarteak bat egiten du izadiarekin edo izadiak bat protagonistarekin: *Illunabar artan, zerualdea ozkorri ezarri eban eguzkiak, bere orduko azken-txera adigurietsua egitean. Ozkorri, egoaize errearen zantzu ta agerkai. Ortzialde odoltsu arek, Zuriñe-ren maite-zauria zirudian* (ib).

Aldatu dugun zatiari jarraitzen dion kapitulu osoan beste horrenbeste. Udako ekaitz giroa eta Zuriñeren barne giro ekaiztsua elkarri eskua emanik kontatzen ditu eleberriko kontalari orojakileak:

*Eten barik ekin eutsan gau osoan puzka. Zabalik aurkitu zituan leio ta balkoe-ateak edertotxu astindu zituan (.) Amalka lagun-nen loa galerazi eban, aize zatarraren amaibako burrundara arek (.) Eta norbaitek, luze ezezik, gau larri aren iraupena betikotasuna ete zan bein baiño sarriagotan galdegin eutsan bere buruari. Nor zan errukarri ori? Nor izan zeitekean, ba, Zuriñe baiño besterik?*¹²¹.

Buruenik, oztopoak gairiditurik, hots, maite zuen mutilari asmo galztoz egotzi zizkioten makurkerietarik garbi atera zelarik, Zuriñe arrantzale alabari honela egin zion ezkon mandatua Xirido arrantzaleak:

Ara, Zuriñe. Ikusten aal dozu an urrunean itsasoak eta zeruak bat egiten daben ertza, lerroa? Orren antzeko dozu nire guria bere: neu itsaso naizelarik zeruaren zatiari eldutea, oratutea (.) Eta ez al dakizu zerua nor dan, edota nor litzakidan?

[120] 152. or.

[121] 153-154 orr.

Zerua...zerua...Zuriñe izeneko bat (.) Ori entzunik, zeruan sartu zan neskato urrezko uleduna (.) Zumardiko ta Loretegi-ko zugatzetan milla txorik eten zituen eztarriak maite-kantak joten. Ugiñak, Karrazpio ta Izuntzako ondarzabalak begiztatuaz etozan itsas-barrenetik, legorraren ezpainak atergabeko jardurean laztanduaz. Izadiaren maite-abestia zan ¹²².

Horrek guztiak, bereziki hasierako atalaren eta amaiera aldeko atalen artean dauden kidetasunek eleberri lirikoaren tankera ematen diote. Katea honela osa liteke: Jainkoak naturazko edergaiz osaturiko habia zoragarria antolatu du mendi eta itsasertz artean. Hango gizatalde nagusia, arrantzaleak, natura horren parte dira, izadiko sorkariak bezala maitemintzen dira eta ugaltzen, eta izan, funtsean, gizonak eta emakumeak, itsasoa eta zerua dira hurrenez hurren, eta denen artean maite-abestia osatzen dute¹²³.

Hala ere, tankera liriko horrek ez du ohitura-nobela deuseztatzen, ene irudiko. Arranegi-k *Kresala* izaten jarraitzen du, ezaugarri gehienetan, lirikotasunez hornitua bada ere. Txomin Agirrek eraikiriko eleberri tankerari jarraiki, hark garatu gabe utzitako zirrikitua, izadiarena, garatzen du Erkiagak, gizon eta emakume arteko maitasunari leku gehiago eginez, maitasun *naturalaren*, hots, Jainkoak egindakotzat jotzen den izadian agertzen den maitasunarekin bat, eta bere berezko lirikarako isuriarekin.

Beste puntu garrantzizko bat geratzen zaigu alpatzeko -gure analisiaren mugen jakitun, bestalde-, hizkuntzaren aberastasunarena. Olerkaritasunarekin batera, haren euskararen aberatsa alpatu dute iruzkinlari guztiek, eta euskara aberats hori lirikotasunaren sostengu, biak maiz ezin banaturik elkarren euskarri, arrazoi eta ondorio

K. Mitxelenak espresuki lirikotasuna eta erabilitako euskara biak lotu gabe, Erkiagaren hizkuntza goretsiz:

[122] 192-193 orr.

[123] Olerkaritasuna alderdi formaletik azterturik, honela dio Roberto MIELGOK: *Elementu garrantzitsu bi alpatzen ditu Kaminok: etena eta deskribazioa. Olerkia, zentzu erromantiko batetan hartuaz -Erkiagaren garaikoari hobekien doakiona, bide batez-, une bateko estasi moduko espresabidea izan da tradizionalki, atemporala, geldia; behatze eta senditzearen ondorio zuzena. Olerkia, honela ulertua, ez da berez oso dinamikoa, ez du akzionik ematen, egoera baten deskribapena baizik. Honela Erkiaga olerkariari olerkia berez bere irtetzen zaio deskribapenak egiten dituenean, eta bertan etena eginaz senditzen duenari irtenbidea ematen dio (aip. lib. 51. or.)*

Ezin hobeki aurkeztu dizkigu Erkiagak bazterrak eta ohiturak, hizkuntza ugari, erraz eta guztira txit egokian. Bere-berea duen bizkaieraz idatzi du, han-hemenka bildutako loreak noizean behin sakabanatuaz, eta ez da inor damutuko (.) Bizkai euskaraz, Lekeitioko hitz-esaera jatorretan blei (ut dicunt) ageri den euskaraz, azaldu digu bada Erkiagak Lekeitioren edertasuna. Alde honetatik, ene ustez, ez dio batere zorrik Domingo Agirrerri, ezina badirudi ere, ez jatortasunean ez aberastasunean ¹²⁴.

Ongi aztertu gabe dagoena da zein neurritan erabiltzen den aberastasun ezin eztabaidatuzko hori etekin literarioa ateratzeko, eta zein neurritan den euskararen adierazte baliabideak aberastearren egina. 50eko hamarkadan euskarak frogatu beharra zuen euskaldunei berei gauza zela zernahi adierazteko, hain zegoen zokoratua; eta horrek, maiz, idazleak helburu literarioetatik urruntzen zituen.

4.2.5. "Araibar zalduna"

E. Erkiagaren bigarren eleberri hau zenbait ezaugarri garrantzizkotan *Joanak-Joan*-en eitekoa da. "Arranegi" idatzi zuen 1950etik "Araibar zalduna" idatzi zuen 1958ra, besteak beste, bi nobela axola handiko agertu ziren euskaraz: J. Etxalderena eta Txillardegiren aurrena.

J. Etxalderena nagusiki Zuberoako Barkoxen girotua, Erkiagarena, aldiz, nagusiki Bilbon. Hura nekazari giroan eta hau hiri giroan, eta hortik alde nabarmen batzuk, esaterako, dantzalekuak, inauterietan mozzorro-jaiak...; baina, aldeak baino, hondarrik hondarrenean, kides-tasunak, antzak gehiago.

Joanak-Joan-eko pertsonalez adierazi genuen kontua ez zela birlilik ziren edo lauak, eskema simple bati lotuak edo konplexuak eta garapendunak, baizik ere munduaren ikuspegi kristauaren arabera onar zezaketen garapena zutela, eta hemen ere halaxe gertatzen da. Han pertsonaia baten heriotzak ekarri zuen korapilo-askatzea eta hemen ere Araibar zaldun gonazalearen onbideratzea emakumezko biktima baten heriotzak abiaraziko du, eta beste emakume batek sendotuko. Bilbon, XX. mendearen bigarren zatia hasieran girotua

[124] *Euskal idazlan guztiak II*, 100. or.

izanagatik, "Zeruaren", "Jainkoaren" eta apaizen presentzia ez da XIX. mendean eta Zuberoako herrixketako nekazari giroan giroturiko *Joanak-Joan*-en baino murrizagoa; amaitu ere apaiz baten predikua-rekin amaitzen da.

Gatozen xehatzera. Eleberriaren gertakizunari jarraiki, bilbotar Don Juan euskalduna herritxotik datorren Loli Menarekin hasten da ibiltzen. Emakume xaloak, galaiarengan sobera fidaturik, sexu-harremanak izaten ditu; galaiak bazter uztean, beste batzuekin ere ibiltzen bide da eta ezustean haurdun gelditzen; etsialdi sakonaren menpe, bere burua botako dio trenari; azken unean zalantza bat izan eta bizirik heltzen da erietxera. Apaizari kontatzen dio zer gertatu zaion, eta hark eleberriko protagonistarengana jotzen du:

Azken orduko itz aietan zuregatik zer batzuek adierazi zizkidan. Orregatik eldu naiz zuregana, aren borondatea egiteko. -Niretzat amorrus izango zan, noski, neskatxa aura. -Ez uste. Jaunaren izenean eta aren otsein apalena ta duiñezena bezala barkamena eman nionean, arek ere, neskatxa zoratu arek ere, barkamenezko itzak baizik etzitian normairentzat. Zuretzat bereziki. Parkatu egiten zizula zure doillorkeria. Loli ezurberri zegoan eta lotsakizun ori eramane eziñik, orregatik bereganatu zuan, erabaki zentzugabeko eta doakabe aura¹²⁵.

Aurreraxeago apaizaren "ahotan" jartzen dituen hitzak ezin argigarriagoak dira, eleberriaren tesiari eta idazlearen eta orduko euskal gizartean hedatuenik zegoen mundu-ikuskera kristau-katolikoari dagokionez:

Siñismen otza izatetik datorzkgigun kalte ezin-esan alakoak ditugu, Araibar jaunak Gure inguru, orixe zabaltzen asi zaigu: axolagabekeria, oztasuna, guztiak katoliku izan naia eta ba-koltzaren seta azke izan bearra. Eta ori, eziña da. Baiñan, gauza bat esan bear dizut azkentzat, eta Loli zanak esan zidan ederrena, agian: bere bizitza, gazterik alegia, 21 urte mami baizik ezpait zitian, zure bizitza obetutzearren eskeintzen zuala, zure ibillera makurrak zuzendu zitezzen uzten ziola zerruko Aita errukiarrari. (.) -Zer egin bear dut nik ba, labur esan? -Aren esan ona aintzat artu: zure bizitza, baldin oker xamar ba

[125] Araibar Zalduna, Itxaropena, Zarautz, 1962, 92 orr.

darabiltzu, arteztu ta zuzendu bertatik. Oitura txarrak utzi; lagun gaiztoak bertan beera laga, elizara urbidu (.) Loli zanak eman dizu lezio odoltsua. Zuk duzu orain eretia joko garbiz jarduteko¹²⁶.

Jesukristo guztiongatik bezala, neskakxa errukarri hori azken bu-ruan hil da Don Juan zentzarazi eta onbideratzeko, eleberriaren gerta- kizunak hala eskaturik. Katolikoen sinesmenaren hoztasuna salatzen da nabariro. Arrastoa sartzen da protagonista –beharkol, idazleak hain garbi izanik aipatutako sinesmenak–, herritxo euskaldun bateko emakume zintzo batekin ezkontzen da, eta emandako bekatuzko bizitzaren zigor gisa:

Urte eroak gaztetan, eta orain aita izan nairik bizi naizenean, nire utsen ordaingarrizat, zeruak eman dit, noski, neke biurri auxe. Ta zu, errugabe ori, nire akatsen garbigarri ta xautzaille zaitut (.) Negarrari eman zion, asperen sakonak azaleratuaz. Senar-emazte bien malkoak bat egin zuten, mundu ontan naitaezeko dan maite-batasuna sortarazi, zuzpertz ta trinkotu bearrez. –Barkatzen al didazu, barkatzen, ene emazte laztan orrek?¹²⁷

Engoitik Don Juan hil da eta kristau katoliko zintzoa jaio da, eta “Zeruko” saria izango dute senar-emazteek:

Zuzen zuzenean aurrik eman ezarren, zeruak egin zien zea- rka, gurasoak maiteen duten emaitz onetsia. Griñen gelegike- riak galerazitako berezko aragi-bideaz kanpo, errukiz eta mai- tetasun-tankeran iritxi zuten doai berdingabe ori¹²⁸.

Eleberria bururatzen duen paragrafoan “Seiko” ezizeneko “apaiz jatorrak” botatako “zirikada zorrotz” hau jasotzen da:

Zenbat naaspil gutxiago ez litzaken mundu ontan izango, sei- garren eta bederatzigarren aginduak zintzoago beteko ba ge- nitul... Eta zenbat anima ez litzaken zuzenik zeruan sartuko, betiko su garretan ganoragabe ondatu bearrean!...¹²⁹

Roberto Mielgok aztertu ditu gehien Erkiagaren eleberriak. Bes- teak beste, honela dio:

[126] Alp. lib. 93. or.

[127] Alp. lib. 167-168 orr.

[128] 169. or.

[129] 171. or.

Izan ere, pertsonaiak, gertakizunak, Erkiagak sortutako mundu literario osoa molde katolikoen ikuspegitik eraturik dago. Baina honetan ere bilakaera bat erakusten du idazleak. Kristautasunaren itzala era bitan agertzen da Erkiagaren elaberrietan. Lehendabizikoa alpatutako munduaren egituraketan, pertsonaien jokabideetan eta hauen balorazioetan, e.a. Bestea idazleak berak narratzailearen ahotik erakusten duen izaera fededuna¹³⁰.

R. Mielgorena eta nirea askoz geroagoko ikuspegiak dira; Koldo Mitxelenak berriz, orduko ikuspegia dakarkigu, argitaratu zen 1962koa. Honela zioen:

Arranegi-n hartu zituen muga estu xamarrek zeharo zabaldu ditu, herri koxkorretik hiri handira joan denean. Ederki taxuturikako gizakiak ugaritu ditu, batera eta bestera itxuraldatuaz, eta lasai, arnas estuka indarketan ibili gabe, mugiarazten ditu aukeratu duen antzetzoki zabalean. Eta mintzatzen direnean, nolako mintzo malgu-aberatsez mintzatzen zaizkigun! (.) Hizkuntzaren aldetik, goi mailako dugu beti Erkiaga, eta gero eta goragokoa: hiltun atsegina, leuna, ugari-ugaria. Eta haurrentandik menderatzen duen hizkuntzaz jabetu ahala, jabetzen ere doa eleberriaren taxuaz eta teknikaz (.) Esamesak ibili dira, nola ez?, beste alde batetik, nobela honen inguruan. Batzuek gordinkeriaren bat edo beste aurkitzen omen zioten, eta ez dakit azkenik pixkaren bat orraztu ez ote dizkioten. Beste batzuek, berriz -bai baita guztietakorik gure artean- halako prediku airea maizegi igertzen...Batzuen eta besteen artean aukeratu behar banu, ni aukeran, norbaitek sumatuko zuen bezala, azkenekoen alde agertuko nintzateke. Irakurlea zentzatzeta eta hobetzea ere eleberriaren eginkizunen artean badaude, inolaz ere okerbidez eta zehar esanez bete behar du eginbide hori, hots, berari, eleberria den aldetik, dagokion artez edo moldez.¹³¹

[130] MIELGO, R.: Eusebio Erkiagaren gerraosteko elaberrigintza (1958-1964), Labayru, Bilbo, 1995, 112-113 orr.

[131] Euskal idazlan guztiak III. Liburuak II., Klasikoak, 23, Mensajero-Gero, 78-79 orr.

Labur-zurrean, hizkuntza aldetik goi mailakoa, eleberriaren taxuaz eta teknikaz gero eta gehiago jabetzen sumatzen zuen, eta zuzendu beharrekoa prediku airea zuen.

E. Erkiagaren eleberriei eskainitako atal honen sarreran aipatu bezala, 1958an Euskaltzaindiaren "Domingo Agirre" eleberri saria irabazi zuen¹³². Epalleak hauek izan ziren: Manuel Lekuona, Nazario Oleaga, Aingeru Irigarai eta Antonio Arrue, eta erabakia aho batez hartu zuten. Txillardegik "Peru Leartzako" aurkeztu zuen eta Jean Etcheparek "Ithurraldea". Bi horiengatik epaimahaiak adierazi zuen pena zela saria bakarra izatea eta zatitzerik ez egotea, bi eleberri horiek dudagabeko merezimenduak zituztela eta. Zergatik eman zioten saria: hizkuntzaren aberatsagatik?, eleberria nagusiki Bilboko hirian kokatuagatik, agertu zuen mundu-ikuskerara ortodoxoagatik? Blengatik? Epalleek akta publikoan ez zuten erabakia arrazoitu.

4.2.6. Ithurraldea

1957an P. Larzabalek "Hiru ziren" antzerkia idatzi zuen, gazte batzuek hala galdeginik. Eztabaida zegoen Ipar Euskal Herrian, Ameriketara joatea on zen ala txar, eta antzerkiak gai horixe jorratzen du. Idatzitako urte berean eman zuten Ezterenzubín eta Donibane Garaín, eta azken honetan egin zuten elkarren ezagutza Txillardegik eta Etcheparek¹³³. Antzerkiaren izenburuan aipatzen diren direlako hiru horiek Ameriketara joan ziren; horietarik batek porrot egin zuen, eta eskale bilakatu Ameriketara; beste batek dirua egin zuen, eta lehendik ere harroa bazen dirua eginik harroago oraindik, han gelditu zen, eta hirugarrenak, gazte gisakoa bera, dirua egin eta jaloterrira itzuli zen, moralki batere endekatu gabe, hots, prestutasunaren aldetik, orbanik gabe.

Hogei-hogeita bat urteko J. Etcheparek idatzi zuen "Ithurraldea" eleberrian ere Amerika, Paris, Baiona, Miarritze, hots, hiria presente dago, negatiboki egon ere, Euskal Herri eta herrixketako zibilizazio gristino hobetsiari aitzit, kontrajarririk. Hiria, batez ere, individualismo egoista, moral kaxkarreko eta diruzalearen paradigma da; Euskal Herria berriz, lanaren, familiaren, herri-sentimenduaren eta sinestea-

[132] Ikus *Euskera*, 1959, IV, 242. or.

[133] Txillardegik aipatzen du elkar ezagutze hori aldizkari honetan: *Tierra Vasca* = *Eusko Lurra*, Buenos Aires, 1962, 7. orr.

ren kokalekua, behartsua ekonomikoki baina onesta moralki, bihotzaren garbitasunaren egonleku alegera, azken buruan zoriontsuagoa. Eleberri idealista da, errealismo handiko pasarteak izanagatik.

4.2.6.1. Maitasun eredugarria

Euskal herri(xka)k, laborantzak, artzaingoak, eta sehigoak edo neskametzak parte handia dute, eta protagonistei erlatiboki diskurtso zati gutxi eskaintzen zaie; haiek txertatuak edo irentsiak dauden komunitateak jaten die lekua, baina badira protagonistak, herritarren taldetik jaigutzen eta nabarmentzen direnak. Nagusia Maite deritzan neska gaztea da, eta harekin batera harekin ezkondu nahi luketen bi senargai; bata, *amerikanoa*, Kalifornian arozgoan dirua eginik Euskal Herrira itzulia, baina gogoz aldatua, gogoz bestelakaturia; eta bestea, artzain euskaldun espainola, gizon indartsua bezain bihotz garbikoa.

Protagonista nagusi Maite, alde batera, ez zen antigoaleko neska edo serora, Baionan sehi hiru urte egin zituenez gero, bazuen munduaren berri:

*Bilhoak gaztain kolore, ez beltz ez hori aire. "à la Jeanne d'Arc" moztuak ibiltzen zituen. Gero hemezortzi-hemeretzi urthetan tutularen egiten hasi zen. Batzuetan zaldi buztan pollit bat moldatzen zuen kasko gibelean. Zaldi buztan bat kanpañako neska batek? Zertako ez? Modari jarraikitzen baita haatik Maitel Funtserat-eta, zertako egin "permananta" kaskoa sagarloi bat iduri ezarriz, bilhoa andeatuz suarekin? Baionan hiru urthez sehi egon zelarik ohartu zen, Eskual-Herriko neskek eta hirian sehi daudenek bakarrik, ustez beren burua edertzen duten, dituztela bilhoak kuchkulatzen. Ichtudiantek eta hiriko neska langilek tutula edo zaldi buztana! Eta harek ere tutula egin zuen (.) Ez izanagatik arras herriko bertze neska batzuek bezalakoa bere bizimoldetan, etzuen bere ohorea nihundik ere galtzen*¹³⁴.

[134] Euskaltzaindiak 1958an nobela lehiaketa antolatu zuen. Lehiaketa horretara aurkeztu zuen kopia mekanografiatua baliatu izan dut Euskaltzaindiari esker, 6. orrian. Aurrerantzean, zenbakia soilik ezarriko dut. Atal hau idatzi ondoren argitaratu da liburu itxuran. Piarres Ainzartean aitzinsolasas du liburu argitara berriak, eta Euskaltzaleen Biltzarreko kide Etiennette Etcheto eta Jean Claude Iribarrenen laguntza izan du P. AINZIARTEk: *Iturralde*, Erroteta, 2009. Poztekoa da, berrogeita hamar urtera bada

Ohorea ez galtze horrek moral estua esan nahi zuen, bereziki emaztekiei aplikatua, eta hori kontalariak adierazia ez eleberriko protagonistak:

Bere buruaren ontsa aphaintzen bazakien, eta bera ez gaizki izanki eta etzuen sobera despendio egiterik bere gorputzari zerbait gehiago eman nahiz (.) Bere edertasuna ukana zuen, nahi baduzue, baina etzuen deus egiten gaizki zerbitzatzeko, ederra dela erranez. Hala nola zaia (gona) zabalak nahiago zituen, hertsu batzu baino. Bihotza jauzten zitzaion ikusten zituelarik zombait eder nahiak ahalgingarri (lotsagarri) gelditzen¹³⁵.

Balonan San Leon jaletan mutiko batekin dantza egin ondoan, honelako gogoetak:

Musika ari zen, aril Eta neska gaztea itzulika-itzulika ari zen, deuseri pentsatu gabe, zozo bat bezala (.) Muthikoak itzulikarazten zuen aihut! Bainan musika gelditu orduko egiazko bizia berriz gogorat heldul Eta dantza gaizki dela, itsusi, zikinkeria guziak badituela, gero ageri, dantzatik gelditu-tal Gero egiten gogoetak, mementoko hastio bat (.) Lehen aldikotz ohartzen zen bertzen ezpainetan zer lohikeriak izaiten ahal diren musu baten estakuruan. Utz mentskeria horiek. Sekulakotz. Gaizki joan litake ondarrean. Eta gero deus ez egitekorik (.) Urhats bat gehiago eta errekal Ahantz dantza, ez gehiago kasu eman! Ez ahalge izan errefusatzeko!¹³⁶

Eleberriko gertakariari jarraiki, amerikanoarekin adiskide gisa has-tera deliberatu zen, baina, zer gerta ere, ez harekin bakarrik baizik lagun batekin batera. Joan dira Miarritzera arratsalde pasa hirurak, hondartza handira, halakoren batean gelditu dira biak bakarrik eta hondartzara jaitsi. Narratzaileak diosku: *neska gazteak bere burua eri batentzat hartzen zuen. Bertzek hala pentsatzen zutela zion bere baitan¹³⁷*. Une hura profitatzen du mutilak galdegiteko hiriko biziaz etsiko lukeen, laketuko zen, eta orduan neskek:

Pentsal Ba ahal dakik ene gostuak ez direla aise kambiatuko. Kampañan bizitzeari pentsatzen diat eta ez nuk neska bat

ere, argia ikustea.

[135] 8 or.

[136] 10 or.

[137] 43 or.

playetan eta hirietan a(l)fer bizitzekol –Bainan zer erran chinezake norbaitek andere aberats baten bizia eskaintzen badauchu? Ameriketan? Parisen?...-(.) Neska gazteak bere burua aurtikia kausitzen zuen. Begiak luzaz hetsirik zauzkan (.) Etzen ohartzen Jakes nola hurbildua zen haren ondorat. Eta ondarrean neska gaztea okaztatzen hasia zen. Bat-batean gogorat jin zitzaion muthikoak etzuen ez umiliatu nahi, etzিয়ে bere nausitasuna erakutsi nahi? Hartan aski, egun fini¹³⁸.

Eta handik hara, Maite neska gazteak Benito artzain gaztearen aldera isuriko du maitasun garbi guztia, eta hala ere, amerikano endekatu samartuarekin ibiltze hutsagatik geldituko zaio halako arantzaxo bat, atera beharko duena ezkontzara behar bezain bihotzgarbi heltzeko. Perfekzio morala iritsi nahia ezarri dio kontalariak protagonista emakumeari.

Nolakoa zen begiz jo zuen Benito artzain gaztea?, eta beste galdera bat hori bezain garrantzizkoa: zergatik hautatu zuen artzaina eta ez laboraria edo ofiziale bat? Gogora bedi tradizio judu-kristauan artzaina Jainkoaren eta Jesusen sinboloa dela, ardiak edo sinestunak begiratzen eta zerura gidatzen dituen. Jakituria instintuzko eta esperimentalarena ere bai; izan ere, artzaina beti erne da, zelatan, ardiel ezer txarrik gerta ez dakien; zerua, ilargia, izarrak eta eguraldia behatzen ditu eta nolabait aroa iragartzen ere badaki, eta nomada da ez sedentarioa, Abel bezala¹³⁹.

Lehen begi kolpeak oharzerat emaiten zuen muthiko azkar eta eder bat zela deus gizenik gabe (.) Muthiko gazte hori hola ikusiz, makila eskuan erran zitaken lehenagoko jendetarik zela, otsoaren indarrez dohatua. Maite laster oharitu zen muthikoaren indarrari (.) Neska gazteak Benitori pentsatzen zuen, hura desiratzen, hura nahi bere laguntzat, gizon azkar bat bihotzez eta gorputzez. Ttipi zela senditzen zuen bere burua artzain gaztearen ondoan. Eta plazer zuen pentsatzea holako gizon baten oinetan gostuan izaiten ahal zela. Gizon harek zainduko zuela senditzen zuen, norbait ukanen zuela buru, izpiritua azkar daukan girichtino on bat.

[138] 44 or.

[139] CHEVALIER, Jean eta GHEERBRANT, Alain: Diccionario de los símbolos. Herder, Barcelona, 1991, 805-806 orr.

Benito bere bizi chehean, dorpean, Jakes bere saltsa tcharean bezain uros zen, eta etzuen gutiziarik ere biziz kambiatzeko, bertze nolazpait, bertze numbait bizi hobeago baten bilhatzeko. Igandetan meza-bezperen ondotik ostatuan lagunekin kantuz edo musean pilota partida baten ondotik...¹⁴⁰

Gizon indartsua nola Sanson, ardiak otsoetarik bezala, emaztea ere zernahi periletik begira zezakeena, eta aldi berean "lehenagoko jendetarik" zirudien horrekin iduri du aditzera eman nahi zuela gizakia zibillizatu edo hiritartu ahala desgisatuz joan aurrekoa, gizadia prestuagoa zen garaikoa. Azterketa zehatzagoa egin beharko genuke Benito artzainari egozten dizkion ezaugarri guztiak biltzeko, baina, erreparo horrekin, esan liteke gizon indartsu, bihotz-garbi-oneko eta konformidade handiko gizona marraztu duela narratzaileak, ohiko jardun eta alzina iragaiteko moldeekin zoriontsu dena. Eta ezaugarri horiekin batean, beldurrik gabea, esaterako, gau-lanean aritzeko:

Bazakien artzain gazte harek etzuela deusen beldurrik, kontra-banda frango egiten zuela ez bakarrik diruaren metatzeko bainan lanjerraren amodioz. Orduan zen zinez bizi muthikoa, zerbait lanjer iragan behar zuelarik, zerbait traba hautsi, bere indarrak ikusi obretan. Nekatzea mugaren pasatzeko gau ilhun batez, bakarrik edo lagun batekin, begiak apo harmatu batek bezala zabalduak, gauza ttipiak ziren geroko atseginaren ondoan (.) Bazuen fidantzia bere indarretan. Aldi bat edo bertze galdurik ere guarden kontra, berriz haste bertzaldian kasu eginez hobeki. Eta hola suge baten begia eta asmua bildua zuen. Eta Maitek gizon horren ondoan nahiagoko zuen izan, gau beltzean berdin, bere karga bizkarrean, Españarat buruz abian; kargaren pean lehertua, zangoak minberatuak (.) Maitek artzain gaztearen itzalean segurtamen bat kausitzen zuen¹⁴¹.

Segurtasuna emango zion gizon horrek hartzen du ezaugarri horrengatik halako heroi xume erromantikoaren kutsua eta traza. Bi bihotz-garbien arteko amodioa berriz, kontalariak eredutzat paratzen ziguna:

[140] 80 or.

[141] 123-124 orr.

Bi gaztek elgarri behako gocho batzu emaiten zituzten, gauza batez edo bertzez mintzo zirelarik (.) Segeretu bat bezala bazabilan Benitoren begietarik Maiteren begietarat. Bertze nehork etzuen deus komprenituko edo gaizki. Etzuten solas beharrik. Bertzenaz ere neke litake amodioaz mintzatzea. Amodioa gauza handi bat horientzat. Ez dira hirietako gazteak bezala ezazolduak gauza horietaz nola nahika mintzatzeko (.) Amodioak ichillik egiten zuen bere lana, nehor ohartu gabean. Amodioak heientzat ezkontza erran nahi du, bethikotz elgarretaratzea, hiltzeraino batak bertzea laguntzeko maitatzea. Behako garbiak zituzten, kasik haur batzuen begietan. Etzuten begietan bihotzean baino ghiago behar ez denik¹⁴².

Jendekina ere bazen artzaina, nomada, eta bere ibilietan lagun asko zuena eta halekin jostatzen eta zoriontsu izaten bazekiena:

Artzain baten biziak nahi du artzaina bere arthaldearekin herri-herri ibil dadin. Chaz han, aurthen hemen, heldu den urthean bertze numbait. Artzainak kurritzaile handi batzu dira. Eta Benito hamar urthe abantchu hola zabilala, negu bat hemen, bertze bat han, Armendaritzen, Lekomen (.) Herriko muthikoekin errecki adichkidetzen zen, heieri juntatuz pilotan eta musean, nor nahirekin elheketa geldituz (.) Muthiko gazte haren begitarteak halako indar bat erakusterat emaiten zuen, eta haren indar guzia barnetik, bihotzaren erditik atzeratzen zen: gizon batek bere izaite minean ukan dezaken ontasan hura¹⁴³.

Lehenik, protagonista nagusia Maite emaztekoa da, eta bigarren zatian berriz, bigarren planoan gelditzen da, eta artzaina gailentzen da.

Azken hamabost orri (testuaren hamarrena) Benito artzainaren bertso-olertziek osatzen dute. Maitasuna hitzekin ez baizik bihotzetzko bertsoekin adieraztekoa dela iradokiz.

Ez dut bertsoak aztertzeke xederik. Hona adibide adierazgarri zenbait. Lehenbizikoan bertso-jartzailea Frantziako erregeei zuzentzen zale, eta azken paratu ditugun lau bertsolertsoekin bururatzen da eleberria:

[142] 91 or.

[143] 124-125 orr.

Frantziako erregeak,
 Errege handi-handiak,
 Eman bazautan Parise
 Ni urhez izanez gose,
 Eta utzi ukan behar banu,
 Izanik ere trukatu,
 Lagunari doan sua,
 Bai eta ere musua (.)
 Utz nezak maitearekin
 Eta ez Pariserekin (.)
 Maite, adichkide ona,
 Ene aldean emana,
 Bihotza hartua dinat!

Sekulakotz hire ganat,
 Zinez, bai zinez heldu dun!
 Bata bertzeaz hobedun!
 Bizi guzikotz josiak,
 Bi bihotz batheratuak! (.)

Bizia da, ezkontzen delarik
 Bat bertzea ontsa maitaturik,
 Egoitea bihotza chuchenik,
 Erakutsi gabe esker tcharrik¹⁴⁴.

4.2.6.2. Hiria versus herria

Bada eleberriaren azken aldera elkarrizketa luze bat Maitek eta Jakes amerikanoak hariltzen dutena. Amerikanoak Ameriketara gomitatzen du, han askatasun gehiago izango duela, autoan noranahi joan ahal izango dela, begiluze eta kontrol sozialik ez duela izango:

Nehor etchu han bere auzoez okupatzen. Bakotchak nahi duena egiten dichu eta nehor etzauchu jinen erraiterat: "So egizu Andere horri, zer eskandala emaiten duen herriari!"
 Mahi bezala bizi duchu jendea auzoaren jujamendurik gabe¹⁴⁵.

[144] 140-141-151 orr.

[145] 118 or.

Emakumearentzat berriz, auzoak babesa dira, herrian etxean bezala sentitzen da, eta libertatea bainoago bakartasuna sentituko luke herritarren babesa galtzera:

Ez dakiat nola erran, bainan kasik uros bezala nuk ene herrian. Jende horiek guziak ezagutzen ditiat eta hek ezagutzen nie...Gazte lagunak anai-arreba batzu bezala dituk, berdin gostuan bizi, elgarrekin. Horiek guziak utziz geroz beldur nuk huts bat zautala bihotzean, ene lagunen falta, bakartasuna, nik dakita zer...Mihaurek ontsa ezagutzen ez dutan ontasun zerbait gal beldur nagok (ib.)

Mutilak herritarrak begi handi baten gisan irudikatzen ditu, beti inoren akats bila, eta laborantzatik bizitzeari lohian, deserosotasunean bizitzea deritzo. Neskarentzat berriz, kontzientzia alha zaio mutilari herritarrak begi handi gisa irudikatzean, eta ez da errana non izan litekeen bat zoriontsuago eta urosago, hirian ala herrian:

Baionan sehi egon nizalarik jaun handi baten etxean, eta etche hartan etzian alta sos eskasik, bainan familia hura etzian uros. Ez, etzian uros, berek erraiten zitean. Hek ere zerbait falta zitean, denek zerbait falta diau eta falta dugun haren ondotik gabiltzak. Zoriona, uros izaita, ez duk aski sos ainitzen ukaitea eta lanean arizan gabe bizitzea. Zoriona ez duk ez hirian ez mendian, bainan jendearen gorphutz-bihotzetan. Zer balio du hirirat joaitea zorionketa herrian berean ez baditake bil? (.) Zoriona gizonaren izaiteari jarraitzen den gauza bat duk (ib.)

Neskak irabazten du partida eleberrian. Herri bateko, elkarte bateko sentitzeak ekar dezakeen zorionaren defentsa buruduna egiten du.

4.2.6.3. Kontakizun erregionalista (Euskal Herria, Frantzia eta Espainia)

Eleberriak oso erritmo lasala du, laborarien eta artzainen bizimoduak bezalatsu, edo gorago alpatu dugunez, amodiozko triangeluari eskainitako diskurtso-zatia labur samarra da, giza ingurunean txertaturik agertu beharrarekin erara. Oso kontaketa errealista da laborantzaz eta artzaingoaz ari denean, eta kontakizunean bi lanbide horiek diskurtso zati dezente hartzen dute -kantalariak oso ongi

ezagutzen ditu bi lanbideak-, eta erreallismo horren barruan edo kontalariak aditzera ematen digu Orbaizetako artzain espainolak Frantziara jaisten direla negua iragaitera:

Artzain horiek espainolak ziren, Orbaizeta alde hortakoak. Urthe guziez Frantziako lurretarat jausten ziren neguaren iragaiterat bertze artzain espainola frango bezala¹⁴⁶. Edo protagonistak diosku Frantzian ez dela Euskal Herria bezalako probintziarik: Zeren jakizak Eskual Herria bezalako probintziarik ez dela Frantzia guzian¹⁴⁷.

Bi protagonistak, bata laborari alaba frantsesa eta bestea artzain gazte espainola euskaldunak dira, mutila erdi koblakari ere bai, eta horregatik ez dute inongo arazorik elkarretaratzeko eta elkar maitatzeko, bata frantsesa eta bestea espainola izanagatik:

-Hau ez dea pollita? So egizak Benito!...Zer den izkiriatua: "Fruitua eman eta zabal zazu munduan". Badakik kantu hori?

-Bail Genikako Arbolal Iparragirre Eskualdun aipatuak eginat Hori duchu Eskualdun jendearen kantu sacratua, hori gure izaitearen bihotzeko oihua...

-Oi zer ahokaldi ederral Zer nahi joka nezakek koblaka artzen hizala? Holako gauza polliten erraiteko?¹⁴⁸

Identitate ezberdinak ez dira arazo gisa planteatuak, hots, frantziartasun eta espainiartasunaren baitan arazorik gabe bizi den euskaltasuna ageri da. *Enbata* Iparraldean aurkariek "zikin" deitua agertu aurreko kontakizun erregionalista da¹⁴⁹; morala dago jokoan eta ez identitate borroka.

Ohitura nobeletako ezaugarriak baditu kontakizun honek: kontalari orojakilea, pertsonaia lauak, denboraren iragaiteak garrantzirik ez. Hiru genero daude nolabait bilduak testuan: elkarriketetan antzerki kutsua, azken hamabost orrietan olerkiak eta jakina kontakizuna.

Kontakizunean esku ona ageri du naturak iradokitako lerro poetiko-ederrak tolesteko. Esaterako:

[146] 58 or.

[147] 121 or.

[148] 85 or.

[149] P. XARRITONEk: *Oral-oraliko euskaldun gaztetarik, erran behar dut*, *Enbata* tiarretarik baitzen Jean Etchepare (*Mendekoste gereziak*, Erein, Donostia, 1991, 238 or.) Ez horratik, eleberri honetan.

Aments egiteko tenorea, asteriko gochotasuna, egunaz beroska bat egin ondoan, airea ephel delarik oraino eta inguru-neak halako ilhun-nabar batek hartzerat doatzilarik. Aireak iduri luke zeta gocho bat chori baten hegalaren joak harroarazia. Gambará baten ez-titasuna badu kampoko aireak tenore hortan¹⁵⁰.

Bertso-olerkietan ere bai. Horrek guztiak eleberriari lirikotasuna eransten dio.

Hondarrik hondarreanean, maitasun eredugarria pintatu zigun, zibilizazio moderno jainkogabeak kutsatu gabeko behialako bihotz-maitasun aratza, eta euskal herri(xka)etako zibilizazio gristinoaren defentsa buruduna egin zuen kontakizun honen bidez J. Etchepare narratzaille gazteak.

4.2.7. Haur Besoetakoa

1959an idatzia eta 1970ean argitaratua estreinako. Ez zuen oihartzunik izan 50eko hamarkadan, baina orduan bururatua denez, iruzkin xehatua ez bada ere orokorra egitea badagokigu. Lehenbiziaitor dezagun 50eko hamarkadako nobelarik errazen irakurtzen denetarikoa dela, *Leturiaren egunkari ezkutua*-rekin batean. Ondo idatzia dagoelako gertatzen dela hori adierazi zigun G. Arestik:

Nobela osoak, hasiera geldi eta baketsutik bukaera zurrumbilotsu eta ekaiztura, ritmo arin eta bixkor bat darama, beti gorantza igaten dena, bere memento egokietan atseden hartzen duena, dena Beethovenen sinfonia batean bezala ongikonposaturik eta konpasaturik, prezezki neurturik, jakituriaz erregalaturik. Nobela bezala, eredutzat hartzeko da¹⁵¹.

Irakurketa bat baino gehiago egiteko aukera eskaintzen du. Txomin Peillenek zazpi proposatu dizkigu¹⁵², baina orohartzailleena, gure iritzian, moral gatazkaren lldotik egindakoak ematen digu, saldoko gizakiaren eta hautetsiaren arteko moral gatazkak, eta bi moralak ezin uztartuak Miranderen baitan.

Eleberriaren gai errekkurreteenera etorritz, nobelako narratzaillearen arabera, hogeita hamar urte inguruko gizon protagonistak gataz-

[150] 24 or.

[151] *Haur besoetakoa*, Erein, Donostia, 1987, 106 or.

[152] "Jon Miranderen ordeinua bere lekuan" in *Jakin* (106), 1998, 11-30 orr.

ka dramatikoa bizi du gizarteko moral onartuaren eta beraren nortasunaren artean. Hasiera-hasieratik dago gatazka hori argi eta bortitz planteatua:

Besteen esanera gehiegi bizi izan zen orain artean eta ondikotz! oraindik ere besteek haren baitan jarritako itxaropenari amore ematera gertu zen, besteengatik sortutako bere buruaren aizun-irudiari uko ez egitearren (.) Ail haren egiazko nortasuna non zegoen, eta zer eskatzen zuen, baleki, edonori gogor egiteko lain izanen lizateke noski, edoezer gertaturik ere (.) Zenbat aldiz azken egun horietan, kirestasunez beterik ezinagoan, amets zoroari uko egitera ez zen saiatu, lehena-goko gizona izan ledintzat berriz ere, jendeekin jendakin, gizartean gizabidetsuki zebilen gizona, erdeinu apur bat doi-doi erakutsiz (.) Hurrengoan ordea zuhurtasun horren zorakeriak, esan-delako gogo-indar hori egiaz den koldarkeriak hamorratzen eta naska erazten zuen. Ez! Gizartean bere toki txikia gordetzeagatik batek edo bestek zer-nahi eginik ere, hura ez zen giza-saldoaren aitzin-eritzietara makurtuko¹⁵³.

Nobela guztia borroka horren garapena da, eta bi moralak ezin uztartuaren paradigma.

Nolakoak dira hogeita hamar urteko gizonaren eta hamaika urteko neskatoaren arteko amodiozko harremanak? Puntu horretaz gogorarazi digu J. Azurmendik Mirandek sentsualitatea beti oso negatibo azaldu izan duela:

Miranderen filosofian, izpiritua zentzuen pean preso egotea dela, hain zuzen, gizonaren zorigaitzik gaitzena. Pedofilia, ordea, adineko gizonaren maitasuna hamaika urteko nexka ttipi bati, elkarrekiko izpirituala da (.) gogo elkartasun oso eta idealezkoa¹⁵⁴.

Baina non gelditzen da hamaika urteko Theresaren eta Isabelaren nortasuna eta askatasuna? Bereziki neskatoaren kasuan, gizonak ekimenik eta nahi propiorik ez duen objektutzat tratatzen du, berak nahi bezala hezten du, haren hezkuntzan beste inori sartzen utzi gabe.

[153] *Haur besoetakoa*, Erein, Donostia, 1987, 12. eta 14. orr.

[154] *Schopenhauer, Nietzsche, Spengler MIRANDĒren pentsamenduan*, Susa, Zarautz, 1989, 42. or.

Itxaro Bordak nobelako bi protagonista nagusien harreman fisikoaz, eta gizonak haur besoetakoari modu eksklusiboan emandako hezkuntzaz:

Haur Besoetakoa-n ez da bortxaketa fisikorik, ukitze lizunak salbu, eta bortxaketa, neskaren izpirituaren jabetza erraldoian datza¹⁵⁵.

Hondarrik hondarrean, filosofia nietzschetarrari jarraitzen dio Mirandek eraikiriko gizon protagonistak nobelan, moral indibidual eta elitismo aristokratikoari, eta horren arabera, pertsona helduaren hamaka urteko neskatoaren alderako harreman sentimenduzkoa eta sexuala ere zilegi da:

Pasiozko maitasuna aristokratikoa da (.) Edo Zarathustrak erantzun erabatekoago bat emango digu: noblearen bizioak ere nobleak dira (.) Alde horretatik –moralaren aldetik– salbu dago HBko gure gizona. Bakarrik, Zarathustrak ez dio ezkutatzen bere moral garai osoarekin ere saldo gizartean suertatuko zaion patua: “Gizakia da gauza bat, gainditu beharra dagoena: eta zuk horregatik zure birtuteak maitatu egin behar dituzu –zu horietan hondoakartuko bait zaitu. Horrela mintzatu zen Zarathustra”, Von den Freuden und Leidenschaften¹⁵⁶.

Eta historiaren bidean gora jarraituz gero, Schopenhauer dago filosofia horren oinarrian:

Haren sisteman gutxi batzuen pribilegioa da egiazko ezagutza sakona, ondorio bidez baita “salbazioa” ere. Beste guztiak Nahiairen jostailu hutsak dira (.) orbel bat haizearen hegaletan. Reyburn/Hinderks baitan irakurtzen dugunez: “Erredentzioa gutxi-gutxi batzuri bakarrik ematen zaio, eta gutxiok ez dira Jainkoaren graziaz hautetsiak, baina beren indar propioz beren buruen erredentoreak. –Harrokeria intelektual honen –horixe bait da, izan ere, bidez izan ala ez– formarik erakarkor eta engainakorrena, ederraren bizipenean erredentzioa bilatzen duena (ib.).

[155] “Oraindik ere Haur besoetakoa-z Itxaro Borda in *Hegats*, (12), 2004” in Internet: www.kritikak.armiarma.com.

[156] Schopenhauer, Nietzsche, Spengler *MIRANDEren pentsamenduan*, Susa, Zarautz, 1989, 89 or.

Atal honen sarreran adierazi dugu Txomin Peillenek irakurketa bat ez baliz zazpi proposatzen zituela. Horietatik bat: "Herri-min edo etniaren nostalgia"¹⁵⁷. Hark iradokitako bidetik, I. Bordak: *Meskatxa euskara eta euskal herria izan daiteke eta gizona, jendarte malgu eta axolagabearen aztaparretarik biak salbatzen saiatzen dena*¹⁵⁸.

Ipuinetan eta olerkietan ere ageri diren motiboak errepikatzen dira nobela honetan ere: musikaren eta alkoholaren balioa bestelako kontzientzia batera heltzeko: "Ametsa" edo "Eresi kantari" ipuinetan bezala, edo heriotza heroikoarena, gorputza disolbatu ondoan arimen Gazteen Lur hilezkorraren aipamena: eleberriko bi protagonisten gorputzak uretan disolbatzen dira eta bien arimak Gazteen Lur mitkora abiatzen dira ihes, mundu fenomeniko irudizkotik zinetakora, "undina" eta "itsas-nesken" artera:

*Ez zuten bata ez besteak hil beharrik elkar maite zuten ezker...Ihes joanen ziren gaur bertan atzerrira, itsasoaz bestaldeko atzerri urrun batera...(.) Haurraren gorputza hondatua zen; uraren oldarrak engoiti ba zeraman hainbat gutziziatu zuen zabalarantz, Gazteen Lur hainbeste amestu hartaraino (.) Aldi hartan ez zuten gizonaren gurputza aurkitu (.) engoiti urrutira ba zeraman Theresa eraman zuen uhin gora hark berak...urrutira, haien helmenaz bestaldera, haien munduaz bestaldera dagoen Gazteen Lurrera, han, undina eta itsas-nesken artean, igurikitzen baitzuen haurrak, bere gorputz eta arima bateginen eskeintza hari egitera gerturik. Beti iraunen zuen eskaintza bat...*¹⁵⁹

Miranderen obraren batasunaren erakusle da hau guztia. Halaber salakeraren atalean ikusiko dugu nola moralaren arlo honek zerikusi estua duen Miranderen iritzi sozial eta politikoeekin ere.

[157] *Jakin* (106), 1998, 23. or.

[158] "Oraindik ere *Haur besoetakoa*-z Ixaro Borda in *Hegats*, (12), 2004" in Internet: www.kritikak.armiarma.com.

[159] *Haur besoetakoa*, Erein, Donostia, 1987; 94, 99, 100 orr.

5. KONTAKIZUN ITZULPENAK

Kopuru hutsari begiraturik: liburuak itzuliak zazpi; kontakizun itzuliak berriz, hogeita lau *Euzko-Gogoa*-n, eta hamabi *Egan*-en. Azken hauetan luzera aldetik aldekoak daude, baina oro har, labur samarrak dira.

5.1. LIBURU ITZULIAK

EUSKARATZAILEA	EGILEA	OBRA	URTEA
Plazido Muxika	J.Svensson	<i>Noni eta Mani</i>	1952
Bingen Ametzaga	J.R.Jimenez	<i>Platero ta biok</i>	1953
Piarres Lafitte	Mark Legasse	<i>Santcho Azkarra</i>	1954
Itunbe	Hugo Wast	<i>Bide izkutua</i>	1956
Sabin Berasaluze	Bernar Araluz	<i>Pipo, konejutxu arroa</i>	1957
Jon Etxaide	Pio Baroja	<i>Itxasoa laño dago</i>	1959
M.A. Urreta	J.L. Muñozerro	<i>Lartaun eguzki-semea</i>	1960

Liburuetan P. Muxikak alemanetik itzultitako *Noni eta Mani* (J. Svensson islandiar jesuitak alemanez idatzitako *Nonni und Manni* (1914)); B. Ametzagaren *Platero ta biok*; P. Lafittek M. Legasseren kontakizunetik itzultitako *Santcho Azkarra*¹⁶⁰, Joseba Iturria, Imanol Unzurrunzaga eta Sabin Berasaluze frantziskotarrek ("Itunbe" izengol-tia) itzultitako H. Wast argentinararen *Bide izkutua*; eta Jon Etxaidek itzultitako P. Barojaren *Itxasoa laño dago* ("Las inquietudes de Xanti Andia) nabarmentzen dira¹⁶¹. Lehenbizikoa gazte literaturakoa, bigarrena hibrido da: prosazko poematzat hartua izan da, baina ez dugu eragozpenik ikusten hemen sailkatzeko.

[160] Mark Legassek idatzitako kontakizun honetan oinarriturik (Belokeko abadiak-ko Martzel Etchehandyk baieztatu dit.) ETXAHUN-IRURIK *Santxo Azkarra* pastorala apa-latu zuen, J.L. Davantek adierazi didanez. Interneteko "Literaturaren zubitegia"n Piarres Lafittek eskainitako atalean kontakizun hori antzerkitzat hartua da, baina ez da hala. Kontakizuna da gero pastoralaren libretoa idazteko Piarres Bordazarre Etxahun-irurik ballatua.

[161] Joseba Etxarri aitortu zionez (Ikus *Jakin* (110), 1999, 26-27 orr.) euskal nobelagintzaren pobretasunak eraman zuen, batetik, nobela hori itzultzera. Bestetik: *Nobela hau ikaragarri gustatzen zitzaidan edukinaren humanismoagatik eta XIX-garren mendeko geure kostaldeko marineloaren euskal-giroagatik.*

Itzulpen hauen kalitatearen azterketa egiteko dago. Antzerkiaren atalean jasotzen dugu Juan Garziak B. Ametzaga eta B. Larrakoetxearen itzulpenei buruz zer adierazi zuen, Hamlet XXI. mende hasieran argitaratu zuenean:

*Hamlet hau bera, zeinek bere erara, bikain euskaratu zuten aintzindarien gora-zarrez: Ametzaga'tar Bingen (1952) eta Larrakoetxea'tar Bedita (1976). Haienetatik hona aurrerabiderik bada, euskararena berarena da, eta itzulpen-kulturarena, eta ez itzultzaile honena noski: zer ez lukete egingo gure zaharraigok, gure lotsagarri, oraintxe gure artean baleudel*¹⁶².

K. Mitxelenak Hamlet baino itzulpen hobetzat etsi zuen:

*Lan hau hura baino arinagoa –errazagoa ere zen eta– eta hizkeraz jatorragoa iruditzen zait (.). Ez dut halare ukatu nahi badituela, ene ustez behintzat, zenbait gogorkeria, eta gogorkeriak zelai zabal honetan nabarmenago dira Shakespearearen malkarretan baino. Gainerakoan, hitzez ugari, ugariegitxo ere bai aukeran, irakurleak ez baikaude aberatasunera ohituak*¹⁶³.

Hiru frantsiskotarrek elkarlanean itzultitako liburua, erabat harturik, balekotzat jotzen zuen:

*Nere ustez "El camino de las llamas"-ek ez du askorik galdu gure hizkuntzara aldatzean. Itzultzaileek gorde dute, eta ez zen egiteko samurra, liburuaren bizia, arina eta erraza. Euskaraz pentsatuak eta esanak dirudite 3zati askok eta askok. Eta "auzo-lanean" egina izanik ere –eta, esan didatenez, nork bere zatia banaka itzuli duelarik– ez zaio gehiegi nabari bata-sunik ez hori*¹⁶⁴.

Baina hutsak ere dezente aurkitzen zizkion, eta huts horien jatorria egileek poesi-prosarako zuten joeran zetzala uste zuen:

Guztiori –eta neroni aurrenik– itzurtzen zaizkigun zenbait huts baztertuz gero, egileek poesi-prosarako duten joeran daudela deritzat itzulpen honen alde txarrenak (.). "Os Lusíadas" baten doinu jaso destokitua ageri da, Moglek esango zukeen bezala, honen antzeko nobela arrunt bat itzultzean. Poesi-prosa

[162] GARZIA, J.: *Hamlet: Danimarkako printzea*, Ibaizabal, Bilbo, 2002, 14. or.

[163] MITXELENA, K.: *Euskal idazlan guztiak II, Liburuak I, Klasikoak 22*, Etor, 1988, 42. or.

[164] *Ap. lib. 84-85 orr.*

horretarako duenak ixuria nahiago izaten ditu esaera berriak, gutxi edo behin ere ez entzunak, ohiturazkoak baino. Hau da, nere ustez, lehen aipatu ditudan esaera frankoren iturburuak, eta beste zenbaitena ere bai: "Gezur ari zatzait", "Gidari zakidazu", "Laster senar zaitudake" (.)

Bestalde, liburu itzuli horren iruzkina baliatu zuen baleztatzeko 50eko hamarkadaren bigarren zatian euskarazko poesi hizkera trebatuxe zegoela zenbait olerkariri eskerrak, baina prosa hizkera ez zegoela behar zukeen mailan. Haatik, baziren gidariak:

Nolanahi ere, baditugu beheragoko hizkera arrunt eta egunoro egiten dugun euskararen antzekoago horretan zenbait gidari argi. Eleberrietan, esaterako, Mogel, D. Agirre, Kirikiño, orainengo Jon Etxaide eta, zenbait akats kenduz gero, Loidi bera ere bai. Horieta da, nere iritziz, bide jatorra sail honetan (ib).

Prosa hizkera lantzen gidarizat jotzen zuen J. Etxaidek Pio Barojaren *Las inquietudes de Shanti Andia* itzuli eta argitaratu zuen 1959an. Iruzkina irakurtzea ezin argigarriago gertatzen da jabetzeko hiztegi eta gramatika aldetik zer-nolako zailtasunak zeuden itzulpen lan aski gotorrari heltzeko:

Egiteko hori, Xanti Andia-ren itzulpena, gutxi burutuko luke tenetakoa dela nabari da. Ezin uka, gainera, egoki eta esturatsunik gabe burutu duela Etxaidek. Oztopoak, eragozpenak ezin konta ahala aurkitu behar zituen bere bidean eta gehienetan ez zaio irudituko ere irakurleari leku hartan eragozpenik izan zitekeenik¹⁶⁵.

Aurreko guztia gorabehera, Etxalderen lan goresgarriari esker egunik ere, eta emaitza osotasunean harturik txukuna zela aitorturik ere, ez zuen Etxalderen itzulpenak gogobetetzen:

Auzi honetan, nik uste, Barojak hartu ditu kalterik larrienak. Ez behin ere Etxaidek iruzur egin diolako: ez ditu haren esanak, erraztasuna dela eta, itzulinguruka aldatzen. Bada, ordea, Barojazaleek maite duten zerbait, gogoetak, hitzak eta esaerak baino barrenago datzan zerbait (lurrin arina bezain iheskorra, egia), eta zerbait hori, dena den, ez da beti ageri itzulpeneari. Euskaraz ari zaigun Baroja horrek Jon Etxaide berberaren boza du maiz xamar (ib).

[165] Aip. lib. 128-129 orr.

"Euskal itzulpenaren historia laburra"-ean honela balioztatu du X.

Mendiguren Bereziartuak donostiarraren itzulpen lantegia:

Bere garaiko beste itzultzaile batzuen ildotik, Etxaidek zentuzko itzulpena landu zuen bere lehen urteetako itzulpenetan baina euskal prosa malgutu eta modernotzen urrats nabariak eginez. Azken hamarkadetan, bere adineko ia inork ez bezala, euskararen bilakabideari hurbiletik jarraitu izan zaio, eta azken aldian euskara batua bere lanetan erabili ezezik, aurretik egindako zenbait itzulpen berrikusi eta eguneratu ere egin ditu¹⁶⁶.

5.2. EUZKO-GOGOA-N KONTAKIZUN ITZULIAK

EUSKARATZAILEA	EGILEA	OBRA	URTEA
Mirande, Jon	E.A. Poe	<i>Ixiltze</i>	1951
	E.A. Poe	<i>Amontillado upela</i>	1952
	F. Kafka	<i>Legearen aitzinean</i>	1954
	S. O'Neill	<i>Bi fraideak</i>	1956
	B. Manciét	<i>Burua</i>	1957
Zaitegi, Jokin	Pío Baroja	<i>Angelus</i>	1952
		<i>Mari beltza</i>	1952
Insausti, Jesus	W. Saroyan	<i>Zaldi zuriaren edestia</i>	1952
		<i>Handford'erako ibillaldia</i>	1952
		<i>Ibillaldietako oharrak</i>	1954
		<i>Antziñako maitasun edestia</i>	1955
	S. Lagerlof	<i>Gau donea</i>	1954
Mokoroa, J. M.	J. Stern	<i>Meskazarra</i>	1955
	A. Campion	<i>Erraondoko danbolinteroa</i>	1952
	A. Campion	<i>Itzaltzuko klobaria</i>	1954
Sorarrain, Antonio	Pío Baroja	<i>Altzateko jauna</i>	1955
Iturriotz, Antonio	Petronio	<i>Efeso'ko Anderaurena</i>	1956
Arutza, Mikel	Ezezaguna	<i>Milla ta bat gauetako ipuiak</i>	1956
G. Larrañaga	Pío Baroja	<i>Tellagorri</i>	1957
Etxaniz, Nemesio	H. Sienkiewicz	<i>Ianko ereslari</i>	1957
Oiarzabal, Martin	J. Maistre	<i>Aosta'ko Legenarduna</i>	1959
	J. Manduit	<i>Kozko-Muñoa</i>	1958
Zinkunegi, Joseba	O. Wilde	<i>Adiskide zintzoa</i>	1959
Juaristi, Migel	C. Collodi	<i>Pinotxo'ren biurrikeriak</i>	1959
Mujika, Luis Maria			

[166] MENDIGUREN BEREZIARTUA, X.: Elkar, Donostia, 1995, 148 or.

5.3. EGAN-EN KONTAKIZUN ITZULIAK

EUSKARATZAILEA	EGILEA	OBRA	URTEA
El(e)izalde	O. Wilde	<i>Erraldoi berekoia</i>	1954
	A. Txejov	<i>Guraso zintzoa</i>	1956
N. Etxaniz	P. Mérimée	<i>Mateo Falcone</i>	1955
Txillardegi	A. Daudet	<i>A. Gaucher'en mixtela</i>	1956
Ayalde	Plo Baroja	<i>Mari Beltxa</i>	1956
J. Mirande	H.H. Munro "saki"	<i>Ipuin kondatzaillea</i>	1956
	H.H. Munro "saki"	<i>Leiho irikia</i>	1960
		<i>Humore beltzaren adibideak</i>	1960
M. Lekuona	M. Twain	<i>Bizirik dago, ala il zan</i>	1957
	B. Marschall	<i>Aita Smith eta andereño</i>	1958
		<i>komunista</i>	
Dunixi	P. Mérimée	<i>Le voleur bienfaisant</i>	1957
Jose Antonio Loidi	J. A. Zunuzegui	<i>Itxasoa...!</i>	1957

Gorago paratu ditugun taulei begiratu a ematea aski da konturatzeko *Euzko-Gogoa*-k bezala *Egan*-ek ere tarte polita eskaini zieten kontakizun itzuliei J. Zaitegik zuzendutakoan Mitxelena-Irigaray-Arruek zuzentzen zutenaren aldean halako bi. Haatik, Donostiakoan ere, 1954an "Kontu kontari" saila zabaldu zutenetik, alde-aldera aleoro kontakizunen bat edo bi, asmatuak edo itzuliak.

Liburuak, alemanetik itzuli zen lehena izan ezik, gaztelaniatik itzuli ziren, eta aldizkarietan argitaratutako testu laburragoel doakienez, segur aski, jatorri hizkuntza askotarikoa izan arren, gutxiz gehienak gaztelaniatik itzuliko ziren. Nolanahi ere, autore sorta aski zabala eta askotarikoa osatzen dute, 50eko hamarkadan ere itzulpenari garrantzia eman zitzaizola aski argi adierazten duena.

5.4. ITZULPENAK

Liburu euskarrian, gai erlijiosodun idatziak itzuli ziren. Nabarmenenak Orixeren *Agustin Gurenaren Aitorkizunak* eta A. Olabideren *Itun zar eta berria*.

Bingen Ametzagak *Euzko-Gogoa*-n: "PLINIO GAZTEA: Plinio gaztearen idazkiak (zatitxo bat)" (11-12), 1951; eta M.T. KIKERO

(ZIZERON): "Adiskidetasuna", 1952, (3-4), (5-6), (7-8); eta 1954, (1-2).

Hona liburu itzuliak taulan:

URTEA	IDAZLEA/ITZULTZAILEA	SAIAKERA
1950	Orixe	Urte guziko Meza-Bezperak
1952	Arantzazu'ko Frantziskotarrak M.M. Arami/ D. Irigoye	Kristau-bizitzako Olturak Bizil
1955	Bondallaz/ N. Etxaniz L. Villasante	Itun Zarreko kondaira I. Gol-Argi, Ars-ko Erretore Santuaren Erakusaldiak
1956	Orixe Jagoba Onaindia Bondallaz/ N. Etxaniz F.Sales/ F.Iraeta	Agustin Gurenaren Aitor-kizunak. Gol-Zale (Otoitzak, Kristoren Antz Bidea, Erakaspenak) Itun Zarreko Kondaira II Jaungoiko-zale izateko Bidea (I laurdena)
1957	L. Egia	Oraingo Aste Santua
1958	E. Olabide A.Mancisidor L. Chérancé/ B. Larraul	Itun zar eta berria Santu bizitzak, egunean egunekoa. Lenengo xorta: Ilbeltza, Otsaila, Epailla, Joraila. Kortona'ko Margarita Deunaren Bizitza

6. Kapituluaren bibliografia

- AGIRRE, D.: *Kresala*, Arantzazuko frantziskotar argitaldaria, 4. edizioa, 1967.
- AGIRRE, J.: *Hitza hitz (Txillardegirekin solasean)*, Elkar, Donostia, 1996.
- AKESOLO, L. eta ONAINDIA, S.: "Estonbaren omenez", in *Zer*, (azaroa), 1982.
- ALDEKOA, I.: "Nobela generoaren abusua" in *Berria*, 2007-07-18.
- ALDEKOA, I.: "Txillardegi: Leturiaren egunkari ezkutua" in *Euskera*-LII, (2), 2007.
- AMETZAGA, B.: *Platero ta blok*, Florensa & Lafon, Montevideo, 1953.
- ANABITARTE, A.: *Poli*, Itxaropena, Zarautz, 1958.
- APALATEGI, Ur: "Antton eta Leturia (edo literaturtasunarekin kuku-gordeka denbora historikoaren oihanean)" in *Euskera*, LII, 2007.
- ARBELBIDE, X.: *Marie Jeanne Minaberry (1926)*, Bidegileak, Eusko Jauria-ritza, Gasteiz, 1998.

- ARESTI, G.: *Gabriel Arestiren literatur lanak 6*, Susa, Zarautz, 1986.
- ARESTI, G.: *Arestiren literatur lanak 7*, Susa, Zarautz, 1986.
- ARESTI, G.: *Ipuinak*, X. Monasterioren arg., Ikeder, Bilbo, 2007.
- ARIZTIA, M.: *Amattoren uzta (La moisson de grand'mère)*, Elkar, 1982, 4. or.
- AROZENA, A.: "Aralar'ko artzala" in *Euzko-Gogoa*, (7-8), 1957.
- AROZENA, A.: "Ba'noa" in *Egan*, (12), 1960.
- ARRIZABALAGA, N.: "Txillardegil nobelagile" in *Jakin* (114), 1999.
- ATXAGA, M.: *Euskal emakume idazleak (1908-1936)*, Bidegileak, Eusko Jauriaritza, Gasteiz, 1997.
- AZURMENDI, J.: "Jainkoaren billa" in *Jakin* (5), 1965.
- AZURMENDI, J.: *Mirande eta kristautasuna*, Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia, 1978.
- AZURMENDI, J.: "Izatearen sustraiak" in *Schopenhauer, Nietzsche, Spengler MIRANDÉren pentsamenduan*, Susa, Zarautz, 1989.
- AZURMENDI, J.: "Arestiren tintazko bataioaz" in *Jakin* (62), 1991.
- AZURMENDI, J.: "Kierkegaard-en "egunkari ezkutua"" in *Txillardegil lagun-gi-roan*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo, 2000.
- AZURMENDI, J.: "Hizkuntz ereduaren eztabaida (Jakinlarien bilerak)" in *Jakin*, (158), 2007, 77-120 orr.
- AZURMENDI, M.: "Txoria" in *Euskal nortasunaren animaliak*, Baroja, Donostia, 1987.
- BERASALUZE, S. *Pipo, konejutxu artoa. Nini, konejutxu argia*, Arantzazu, u.g., 1957.
- BASTARRIKA, I.: "Txillardegil jaunari" in *Jakin* (5), 1959.
- BIGURI, K., LAKARRA, J. eta URGELL, B.: *Euskal baladak: antologia eta azterketa*, 2. liburukia, Hordago, Donostia, 1983.
- BILBAO, Felix: *Ipuin barreka*, E.F.A. 1. argitalpena, Arantzazu, 1959.
- BORDA, I.: "Oraindik ere Haur besoetakoak-z" in *Hegats*, (12), 2004"
- BUSTINTZA, E. *Mañarikua*: "Eriotzaren sagarra" in *Gernika*, 14, 1951.
- BUSTITZA, E. *Mañarikua*: "Eiztarria ta deabrua" in *Gernika*, 15, 1951.
- CALLEJA, Seve: *Haur literatura euskaraz*, Labayru, Bilbao, 1994.
- CAMINO, I.: "Arranegi" in *Argia*, 1982-12-26.
- CASENAVE, J.: "Leturiaren egunkari ezkutua(1957): haustura bat euskal narratiban?" in *Euskera-LII*, (2), 2007.
- CHEVALIER, Jean eta GHEERBRANT, Alain: *Diccionario de los símbolos*, Edit. Herder, Barcelona, 1991.
- CHILLERO, J.: "Basque Detectives: Alive and Kicking" in *Center for Basque Studies Newsletter*, (62), Fall, 2000.

- CILLERO, J.: "Amabost egun Urgain'en (1955) eta eleberrigintza poliziakoa-
ren hastapenak" in *Euskera*-LII, (2), 2007, 611 orr.
- C.E Kattalin ezizenez: "Kattalinen gogoetak" in *Herria*, 1955-05-26.
- DUMY-PÉTRÉ, P. *Piarres Heguitoa*: "Donibane Garaziko laminak" in *Gure Herria*, 1958, 283-286 orr..
- DUMY-PÉTRÉ, P. *Piarres Heguitoa*: "Eiharaberriko zubi zaharra" in *Gure Herria*, 1958, 375-378 orr.
- DUMY-PÉTRÉ, P. *Piarres Heguitoa*: "Ezterenzubiko arima herratia " eta "Astoa eta zerria" in *Gure Herria*, 1959. 78-80 orr.
- DUMY-PÉTRÉ, P.: *Xirula mirula*, Eusko press, 1996.
- EGIA, G.: *Agustin Anabitarte (1891-1981)*, Bidegileak, Eusko Jauriaritza, Gasteiz, 2006.
- EIZAGIRRE, J.: *Ekaltzpean*, Editorial Vasca Ekin, Buenos Aires, 1948.
- ENBEITA, K.: "Ipuin-barreka" in *Yakin*, (10), 1959.
- ERKIAGA, E.: *Arranegi*, Itxaropena, Zarautz, 1958.
- ERKIAGA, E.: *Araibar Zalduna*, saritua. Euskaltzaindiaren Domingo Agirre ele-
berrri saria, in *Euskera*, (4), 1959.
- ERKIAGA, E.: "Zein ote zan...zera?" in *Euzko-Gogoa*, (1-2), 1959.
- ERKIAGA, E.: *Araibar zalduna*, Itxaropena, Zarautz, 1962.
- ERKIAGA, E.: *Arranegi*, I. Sarrigarteren arg., Labayru, Bilbao, 1993.
- ERKIAGA, E.: *Berbalauaren kulunkan (prosa-lanak) I eta II*, A. Urrutiaren arg.,
Labayru, Bilbao, 2002.
- ESTONBA, J.M: *Izartxo*, Itxaropena, Zarautz, 1959.
- ESTONBA, J.M.: *Enciclopedia General Ilustrada. Literatura IV, Auñamendi*,
Donostia, 1974.
- ETCHEPARE, J.: "Itsas hegiz-hegi edo Teatro solas eta bertze" in *Herria*,
1959-04-23.
- ETCHEPARE, J.: *Mendekoste gereziak*, Inazio Mujika Iraolaren arg., Erein,
1991.
- ETCHEPARE, J.: *Iturraldea*, P. Ainzarten arg., Erroteta & Hiru Hego, EU,
2009.
- ETXAIDE, J.: *Purra-purra*, Itxaropena, Zarautz, 1953.
- ETXAIDE, J.: *Joanak-joan*, Itxaropena, Zarautz, 1955. Bigarren argitalpena,
Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia, 1980.
- ETXAIDE, J. *Uarrain*: "Euskal eresi zaarrak" in *Euzko-Gogoa*, (7-8), 1956
- ETXAIDE, J. *Uarrain*: "Euskal eresi zaarrak. Iarraipena" in *Euzko-Gogoa*, (9-
10), 1956.
- ETXAIDE, J.: *Pernando plaentziatarra*, Itxaropena, Zarautz, 1957.

- ETXAIDE, J.: *Itxasoa laño dago*, Kuliska sorta 29-30, Itxaropena, Zarautz, 1959.
- ETXAIDE, J.: *Etxaun'en bertsoak gipuzkeraz (Jon Miranderen lankidetasunez)*, Itxaropena, Zarautz, 1969, 12-13 orr.
- ETXANIZ ERLE, X.: *Euskal Haur eta Gazte Literaturaren Historia*, EHU, Gasteiz, 1997.
- ETXANIZ, N.: "Leturiaren egunkari ezkutua" in "Euzko-Gogoa" (5-6), 1957.
- ETXANIZ, N.: "Lurrak min du" in *Zeruko Argia*, 1966-04-24.
- GARATE, G.: *Atzerriko eta Euskal Herriko Polizia Eleberria*, Elkarlanean, Donostia, 2000
- FORSTER, E.M.: *Aspectos de la novela*, Debate, Madrid, 1995.
- GANDIAGA, B.: *Bitoriano Gandiaga*, Elorri, Arantzazu argitaldaria, 2. edizioa, 1989.
- GARMENDIA, E.: "Jon Etxaide: garai ilunetan idazle" in *Zeruko Argia* (827), 1979ko apirila.
- GARMENDIA, J. Zeleta: "Etxalderen Fernando Plaentxiarra", in *Euzko-Gogoa*, (11-12), 1956.
- GARMENDIA, J. Zeleta: "Idazle gizatxarra ta..." in *Euzko-Gogoa*, (3-4), 1957.
- GARZIA, J.: "Lafontaine euskaraz: alegia, ez duzula iturri beretik ere birritan ur bera edanen" in *Senez*, (20), 1998.
- GARZIA, J.: *Hamlet: Danimarkako printzea*, Ibaizabal, Bilbo, 2002.
- GAZTAÑAZPI, I.: "Krisi ezkutukoaren egunkari agerikoa" in *Berria*, 2007-07-19.
- IBINAGABEITIA, A.: "Leturiaren egunkari ezkutua" in *Euzko-Gogoa* (5-6), 1957.
- INTXAUSTI, J. "Antonio Sorarrainen biografia laburra" in *Euskal Herriko lanbide-heziketa*, Langintza eskola, Zarautz, 1995.
- INTXAUSTI, J. eta UNZURRUNZAGA, I.: *Gure Herriko frantziskotarrak*, Arantzazu, Oñati, 2002.
- IRATCHET, Jean Pierre: *Antton*, P. Urkizuren edizioa, Etor, Donostia, 1990.
- IRAZUSTA, Jon Andoni: *Joanixio*, G. Garateren edizioa, Klasikoak 46, Sendoa, Donostia, 1991.
- IRIGARAI, A.: "Sarrera" in LOIDI, J. A.: *Amabost egun Urgain'en*, Itxaropena, Zarautz, 1955.
- IRIGARAI, A.: *Euskalerriko ipuiñak*, (Cuentos populares vascos), Itxaropena, Zarautz, 1957.
- ITURRALDE, J.M.: *Jon Andoni Irazusta (1884-1952)*, Bidegileak 30. sorta, Eusko Jaurjaritza, Gasteiz, 2003.

- ITURRIA, J., BERSALUZE, S. eta UNZURRUMZAGA, I. *Itunbe ezinez: Bide izkutua*, Kuliska sorta 15-16, Itxaropena, Zarautz, 1956.
- ITURRIAGA, Agustin.: *Erbia eta igelak in Ipuiak Auspoa*, (71-72), 1967.
- JAKA-KORTAJARENA, Tx.: *Eleberria*, in *Euzko-Gogoa*, (5-12), 1955.
- JAUREGI, L. *Jautarkol: Ipuiak*, A. Irigaraiaren arg., Kuliska sorta 4.a, Itxaropena, Zarautz, 2. argitalpena, 1953.
- KORTAZAR, J.: *Eusebio Erkiaga*, Bidegileak, Eusko Jauriaritza, 1997.
- KORTAZAR, J.: *Euskal literatura XX. mendean*, Prames, Zaragoza, 2000.
- KALTZAKORTA, X.: *Errose Bustintza (1899-1953)*, Bidegileak, Eusko Jauriaritza, Gasteiz, 1999.
- LABAIEN, A.M. *Aspaldiko: "Purra-purra!"* in *Euzko-Gogoa* (3-4), 1954.
- LAFITTE, P. *Petri MARKA: La Légende d'amour et de mort du roi Sanche de Navarre: Santcho Azkarra, "Herria"*, Bayonne, 1954.
- LAFITTE, P.: "Liburu berri (J. Etxalderen Joanak-Joan)" in *Herria*, 1955-10-13.
- LAFITTE, P.: *Euskal literaturaz*, Patri Urkizuren arg., Klasikoak 35, Erein, Donostia, 1990.
- LARZABAL, P. *Kostatarra: "Beñaten gogoetak"* in *Gure Herria*, 1957, 178-183 orr.
- LARZABAL, P. (sinadura gabea. Segur aski P. Larzabalena): "LIBURU BERRI: Leturiaren egunkari ezkutua" in *Herria*, 1960-06-09.
- LEKUONA, M.: "Kattalin'en gogoetak. P. Arradon", in *Egan* (1), 1956.
- LEKUONA, M.: "Euskalerriko Ipuiñak" in *Egan*, (5-6), 1957.
- LEON, LEON, *Berrizarte: "Igelak errege galdeka"* in *Gure Herria*, 1958, 173-174 orr.
- LEON, LEON, *Berrizarte: "Azeri zaharra"* in *Gure Herria*, 1960, 122-123 orr.
- LEON, LEON, *Berrizarte: "Aita chaharra eta lau semeak"* in *Gure Herria*, 1960, 255-256 orr.
- LEON, LEON, *Berrizarte: "Artzalna eta Itsasoa"* in *Gure Herria*, 1960, 281-282 orr.
- LHANDE, P.: "Le barde Etchahoun" in *Gure Herria*, 1923, 420-430 orr.; 492-496 orr.; eta 534-542 orr.
- LOIDI, J. A.: *Amabost egun Urgain'en*, Itxaropena, Zarautz, 1955.
- LOIDI, J.A.: *Amabost egun Urgainen*, Erein, Donostia, 9. argitalpena, 1993.
- MARIN, J.: *Buda o la negación del mundo*, Colección Austral, Ed. Espasa-Calpe, 1954.
- MENDIGUREN BEREZIARTUA, X.: *Euskal itzulpenaren historia laburra*, Elkar, Donostia, 1995.

- MIELGO, R.: *Eusebio Erkiagaren gerraosteko elaberrigintza (1958-1964)*, Labayru, Bilbo, 1995.
- MINABERRY, M.: "Hiru adichkideak" in *Gure Herria*, (7), 1958, 57-58 orr.
- MINABERRY, M. *Dena den: "Choria eta sugea, eta Lupien bisita"*, in *Gure Herria*, 1958, 347-350 orr.
- MINABERRY, M.: *Mari Gorri*, Gure Herria edizioak, 1961.
- MINABERRY, M.: *Itchulingo anderea*, Goiztiri, 1963.
- MIRANDE, J.: *Haur besoetakoa*, G. Arestiren arg., Kriselu-Lur, Donostia, 1970.
- MIRANDE, J.: *Jon Miranderen idazlan hautatuak*, Tx. Peillenen arg., Gero, Bilbo, 1976.
- MIRANDE, J.: *Gauaz parke batean (ipuin izugarriak)*, P. Urkizuren arg., Elkar, Donostia, 1984.
- MITXELENA, K.: "Arranegi" in *Egan*, (1-2), 1958,
- MITXELENA, K.: "Gabriel Aresti eta Egan" in *Ipuinak*, CAP, Donostia, 1979, 12-16 orr., edo *Gabriel Arestiren literatur lanak 6*, Susa, Zarautz, 1986.
- MITXELENA, K.: *Historia de la literatura vasca*, Erein, Donostia, 2. argitalpena, 1988.
- MITXELENA, K.: *Euskal idazlan guztiak II. Liburuak I, Klasikoak 22*, Etor, Zarautz, 1988.
- NARBAITZ, P. P. *Arradoy: Kattalinen gogoetak*, Balona, 1955.
- NARBAITZ, P. P. *Arradoy: Kattalinen gogoetak*, Elkarlanean, Donostia, 1999.
- ONAINDIA, S.: *Euskal literatura VI*, Etor, Donostia, 1990.
- ORIXE: "Peru Leartza'ko" in *Yakin*, I gehigarria, (5-6), 1960.
- OTEGI, Karlos: *Pertsonaia euskal nobelagintzan*, Gero, Bilbao, 1976.
- OTEGI, K.: "Leturiaren uda ezkutua" in *Euskera-LII*, (2), 2007.
- PEILLEN, Tx. *Andoze'ko Txomin: "Pinnokio eta aizea"* in *Euzko-Gogoa*, (9-10), 1956.
- PEILLEN, Tx.: "Jondone Denuxi" in *Egan*, (1-4), 1959.
- PEILLEN, Tx.: "Philemon ta Bauzis", in *Egan*, (5-6), 1959.
- PEILLEN, Tx.: "Maha Bharata'ko ipuin bat" in *Egan*, (1-2), 1960.
- PEILLEN, Tx.: "Kalaa gaineko aizea" in *Egan*, (3-6), 1960.
- PEILLEN, Tx.: "Beltzen Erriak" in *Egan*, (3-6), 1960.
- PEILLEN, Tx.: "Leturiaren egunkari ezkutua" in *Elgar*, 1958 urria, 100. alea.
- PEILLEN, Tx.: *Aldjezairia askatuta*, Hordago-Lur, Donostia, 1982.
- PEILLEN, Tx.: *Allande Elixagarai ligiarraren ixtorioak (parre ipuinak)*, Aramburu editorea, Donostia, 1985.

- PEILLEN, Tx.: *Paristar euskaldun bat (Ni...neu)*, Kriselu, Antropologiaren euskal bilduma, Donostia, 1987.
- PEILLEN, Tx.: "Euskaldun maiteok, agur!" in *Euskera XXXIV* (2), 2. aldia, 1989.
- PEILLEN, Tx.: "Jon Miranderen ordenua bere lekuan" in *Jakin* (106), 1998.
- PERURENA, P.: "Txantxangorria: kristau herri melenga honen sinbolo garbia" in *Porrot 4/Kontra*, (otsaila), 1990.
- RABELLI, A.: *Bizkaiko euskal idazleen lpuingintza modernoa*, Labayru-BBK, Bilbao, 2005.
- RETOLAZA, I.: "Leturiaren egunkari ezkutua: gizon eta emakume irudiak" in *Euskera-LII*, (2), 2007.
- ROJO, J.: *Jon Etxaide eta nobela historikoa: nobela genero honen emaitzak eta mugak, 50eko hamarkadako euskal idazle baten literatur ibilbidean*. EHUko Gasteizko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak saillean aurkeztua 2004an. Tesi zuzendaria: J. Kortazar. Argitaragabea.
- ROJO, Javier: "Yon Etxalderen eleberrri historikoak: Alos-torrea (1950) eta Joanak-Joan (1955)" in *Euskera LII*, 2007, 2.
- SALABERRI, P.: *Jose Mari Satrustegi (1930-2003)*, Bidegileak, Eusko Jaurlaritza, 2004.
- SAN MARTIN, J.: "Eritzi baten eritzia" in *Euzko-Gogoa*, (1-2), 1957.
- SAN MARTIN, J.: *Zirikadak (ipuin barregarridun liburua)*, Itxaropena, Zarautz, 1960.
- SAN MARTIN, J.: "Nobelarentzako oiñarri batzuek" in *Jakin*, (17), 1964.
- SAN MARTIN, J.: *Augustin Anabitarteren idaz lanak*, Aurrezki Kutxa Probinziala, Donostia, 1986.
- SARASOLA, I.: *Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, Kriselu, Donostia, 1975.
- SARASOLA, I.: "Gabriel Aresti Ipuinlari" in ARESTI, G.: *Ipuinak*, CAP, Donostia, 1979.
- SATRUSTEGI, J.M.: "Esneketaria" in *Egan*, (1-4), 1959, 31-34 orr.
- SATRUSTEGI, J.M.: "Axei belarri-motza" in *Egan* (1-2), 1960.
- SATRUSTEGI, J.M.: "Ipuin miresgarrien mezu ezkutua" in *Hizpide*, in *Behinola*, (azaroa), 2002.
- SATRUSTEGI, J.M.: "Ligiko zubia" (<http://www.galtzagorri.org/behinola/dokumentuak/075.pdf>) (2009-12-30).
- SORRARAIN, A.: "Arturo Kanpionen Itzaltzuko koblarria" in *Elezarrak*. Arrautza Amets, Itxaropena, Zarautz, 1955.
- SORRARAIN, A.: *Santa Maria Goretti: bere bizitza*, Arantzazu Argitaldaria, Arantzazu-Oñate, 1951.

- SORRARAIN, A.: *Lili txuria odoletan*, Arantzazu Argitaldaria, Arantzazu-Oñate, 1955.
- SORRARAIN, A.: "Lili zuria" in *Euzko-Gogoa*, (7-8), 1956.
- SORRARAIN, A.: "Urzain, Zillarrezko Azeria" in *Euzko-Gogoa*, (1-2), 1958.
- SUDUPE, P.: "Literatur euskarari buruzko gogoetak bere testuinguruan" in *Egan* (2), 1996.
- TOLEDO, A.M.: *Domingo Agirre: euskal eleberraren sorrera*, Bizkalko Foru Aldundia, Bilbo, 1989.
- TOLEDO, Ana: "EUSKAL ELEBERRIA (1914-1945): dardararen epizentrotik urrun" in *Oihenart* 14, 1997.
- TXILLARDEGI: "Unamuno eragille" in *Egan*, (3-4), 1957.
- TXILLARDEGI: "Orangutanen ugartea" in *Egan*, (5-6), 1957.
- TXILLARDEGI: *Leturiaren egunkari ezkutua*, Itxaropena, Zarautz, 1957.
- TXILLARDEGI: "Piarres gaxoaren pasadizuak" in *Egan*, (3-6), 1958.
- TXILLARDEGI: *Peru Leartzako*, Itxaropena, Zarautz, 1960.
- TXILLARDEGI: "Gogaide ez, baiña bai adiskide (Orixe jaunari, begiramenduz eta adiskide antzera)" in *Jakin*, (14), 1961.
- TXILLARDEGI: "Etxepare il da", *Tierra Vasca*, (urtarrila), Buenos Aires, 1962.
- TXILLARDEGI: *Leturiaren egunkari ezkutua*, Elkar, Donostia, 2. edizioa, 1983.
- TXILLARDEGI: *Peru Leartzako*, Elkar, Donostia, 2. edizioa, 1983.
- TXILLARDEGI: *Kosmodromoa (Ipuin bilduma)*, Haranburu, Donostia, 1984.
- TXILLARDEGI: *Euskal Herria helburu*, Txalaparta, Tafalla, 1994.
- TXILLARDEGI: "Buda" in *Larrun* 113 in *Argia* (2104). 2007-09-30.
- URRETA, M.A.: Jose Luis Muñozerro-ren *Lartaun eguzki-semea*, Kuliska sorta 39-40, Itxaropena, Zarautz, 1960.
- VILLASANTE, L.: "Leturia-ren Egunkari Ezkutua" in *Egan* (5-6), 1957.
- VILLASANTE, L.: "Munduaren egokitasuna" I in *Egan*, (1-2), 1958,
- VILLASANTE, L.: "Munduaren egokitasuna" II in *Egan* (3-6), 1958.
- VILLASANTE, L.: NARBAITZ, P. *Arradoy: Kataliñen gogoetak (Aita Luis Villasanten frantziskotarrak gipuzkoako euskeraz jarriak)*, Arantzazuko Frantziskotar Argitaldaria, Arantzazu, 2. edizioa, 1966.
- XARRITON, P.: "Pierre Duny-Pétré" in *Euskera*, L, (2), 2005.
- XARRITON, P.: *Pierre Narbaitz (1910-1984)*, Bidegileak, Eusko Jauriaritza, 2001.
- ZABALA, J. L.: "Txillardegil Leturiaren sorlekura itzuli da (eta 3)" in *Berria* 2006-10-29.
- ZAITEGI, J.: "Kattalinen gogoetak (P. Arradoy)" in *Euzko-Gogoa*, (1-2), 1956.

- ZAITEGI, J.: "Leturiaren egunkari ezkutua. Negua" in *Euzko-Gogoia* (7-8), 1956.
- ZAITEGI, J.: *Jokin Zaitegiri egindako gutunak I (1932-1955)*, P. Iztueta eta J. Diazen arg., Utriusque Vasconiae, Donostia, 2007.
- ZAMALLOA, Beñat: "Euskal eleberrigintzako lehen detektibea" in *Berria*, 2007-07-17.
- ZAPIAIN, M.: *Txillardegi eta ziminoa*, Susa, Zarautz, 2007.
- ZELAIETA, A.: *Gabriel Aresti. Biografia*. Susa, Zarautz, 2000.

Pedro de Iñar (1910-2004) irakolako semea beriz ere izenaren dudu gaurkoan, baina modu berez oraingan, bere jaioteran delako eta are Euskoamerikaren Adibideen Elkartearen historian berri-erangura handikoa den Insaustiako lauregi honen horma berru-
 lan delak, elkarre honetako hede izan zeako, Euskaltzako urgarte
 (1947) eta ohoretako hede (1957) izanez batera.

Erantz sartuko beronen biografia alorrean, bai berberak *Memoirs de un vascongado* (2002) liburua zen bestak, hain fikziozkoak "Bidegileak" bidurman (2006), dinarduteleko norreaz.

Baina neurte alderdi biografiakotis apiltuho naz: Sarte gazteko-
 bo izan nuen Pedro de Iñarren berri. Dabotengoko harte gheia eta
 uskara gaitan artean zaletuak eta zezer iholak, Pedro Puxana
 ibate euskaltzako suertatu zen gure herriko parteko 70. inguruko
 ibatean. Oletako (Aramai) semea eta euskara gaitan, bala: ero
 iditar buntz, asko landua, eta bereak herri-hiziera mekako emble-
 ma. Oletako aditza eta Anglizargaz (Bergara) lan monografiak
 berri zueli gorrago. Pedro Puxana izan zen moiren laguntza
 aginetako bat, eta Puxanek ipni azkidan eskutian haren gade ze-
 menda batzuk, Margako adizkez rik on-zeke. Ez hain goyotzen
 gurea, baina inesta batzuei erantzun izan detintzat, onoen haren
 bozza, ez dakt gurez heldu guren baina.

Pedro Iñarren nire azken aurretz aurreko oloka, bere zeharza-
 rian Biban Mendebalde elkarteak, Bizkaiko Batzar Nagusien egoitza
 b-egunez eratu zuten jardunaldien antzerian Espaini-ko omenal-
 dan. Olan hainala urte (1999), martxaren 15ean izan zen, eta

Pedro de Irizar (1910-2004)

Adolfo AREJITA

Pedro de Irizar (1910-2004) Azkoitiko semea berriz ere omentzen dugu gaurkoan, baina modu bereziz oraingoan, bere jalo-terrian delako eta are Euskalerrriaren Adiskideen Elkartearen historian hain esangura handikoa den Intsaustiko jauregi honen horma barruetan delak, elkarte honetako kide izan zelako, Euskaltzaiko urgazle (1947) eta ohorezko kide (1987) izanez batera.

Ez naiz sartuko beronen biografia alorrean, bai berberak *Memo-rias de un vascólogo* (2002) liburuan zein bestek, hala Rikardo Badiolak "Bidegileak" bilduman (2006), dihardutelako horrezaz.

Baina neure alderdi biografikotik abiatuko naiz. Gazte-gaztetxo-tan izan nuen Pedro de Irizarren berri. Batxilergoko ikasle ginela eta euskara galetan artean zaletuak eta zeozer ikasiak, Pedro Puxana abade euskaralaria suertatu zen gure herriko parroko 70. inguruko urteetan. Oletako (Aramaio) semea eta euskara galetan, batez ere aditzari buruz, asko landua, eta bereziki herri-hizkera mailako erabile-rena. Oletako aditzaz eta Angiozargoaz (Bergara) lan monografikoa aterako zuen gerorago. Pedro Puxana izan zen Irizarren laguntzaile ugarietariko bat, eta Puxanak ipini zizkidan eskuetan haren galde-ze-rrenda batzuk, Morgako adizkiez nik ornitzeko. Ez naiz gogoratzen guztiei, baina inkesta batzuei erantzun nien behintzat, ondoen nekien bezala, ez dakit garaiz heldu ziren baina.

Pedro Irizarren nire azken aurrez aurreko oroitza, bere zahartza-roan Bilbon Mendebalde elkarteak, Bizkaiko Batzar Nagusien egoitzan bi egunez eratu zituen jardunaldien amaieran eskaini zion omenal-dian. Orain hamaika urte (1999), maiatzaren 15ean izan zen, eta

hitzez dihardudan honen eskutik jaso zituen saria eta esker oneko hitzak. Esker onezko hitzetan esan nion Azkoitiak eman dituen gizon handi banakoetarikoa zela, eta euskal literaturaren alde egin duten klasiko bi gogorarazi nizkion: Xabier Maria Munibe, harako *Gabon Sarien* (1762) egilea, eta Bizenta Mogel, *Ipui Onak* (1804) alegi-bildumaren idazlea, jaiotzez behintzat bertokoa, eta Pedro Irizarri aurretiko bion pareko eserlekua eskaintzen nion. Ez dira hemen zertan alpatu Azkoitiak artean eta gerora eman dituen euskal idazle ballo-tsuak.

Euskaltzaindiari, Irizarren dialektologia lana gogoratzea eta erakunde gisa lan horretan izan duen parte gogoratzea dagokio gaur, eta Euskal Hizkeren Herri Atlas (EHHA) egitasmoarekin uztardura egitea. Bigarren honezaz egitasmoko lankide dugun Amaia Jauregizar arduratuko da ondoren.

1991. urtetik aurrera Euskaltzaindia Irizarren dialektologia egitasmoari atxikia ageri da, euskal aditz laguntzailea euskalkiz euskalki biltzen duten liburuki handi mardulen edizio lanean. Adizkien corpus handi hori hamabost liburukitan banaturik dago; bilduma bat osatzen dute. Izan ere, lana burutzea da bat eta argitara ematea beste bat. Irizarren neurriko edo gutxiagoko lan asko izan dira gure artean, sekula argirik ikusi ez dutenak. Irizarrek bai izan du lanak argitaratzeko zoria, eta bizian ikusteko lanaren edizioak. Euskaltzaindiarekin batera gure lurralde diferenteetako aurrezki kutxak izan dira ediziook diruz lagundu dituztenak. Baina artean ere liburuki bi atereak zituen egitasmo honen konpendio gisa: *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* (1981).

Bederatzi euskalkitan barrena eginak ditu Irizarrek euskal aditz laguntzailearen biltze-lanok: bizkaiera, gipuzkera, lapurtera, zuberotarra eta erronkaria batetik; goi nafarreraren barruan dialekto bi bereizten ditu, iparrekoa eta hegokoa, eta behe-nafarreraren barruan ere bi: sartaldekoa eta ekialdekoa. Euskalki batzuk liburuki bakarrean, gehienak bitan eta bat hirutan jasorik. Euskal aditz laguntzailearen tokian tokiko errealizazio guztiak edo ia guztiak, hitanoa barne dela, liburuki sorta luzean banaturik emanak.

Harritzekoa da, besteak beste, euskalki bakoitzeko zenbat tokitan burutu diren inkestak, eta batez ere Nafarroa bietan, behe-nafa-

rreran eta gol-nafarreran erregistratu den herri, auzo edo delako gunen kopurua.

Gaur euskarak bere azken arrastoa galdua duen eremuko hainbat lekukotasun dira Irizarren corpusean. Gerraosteari dagokionez beronena dugu dialektologia arloko bilketa zabal goiztiarrena; 70. ingurutik aurrerako hamarkada bietan jaso da batik bat bere corpusa; hau da, euskara gure herri askotan oraindik betiko osasunean zegoen garaian eta hitzun gehienen ezpainetan transmisioz ikasitako modu-moduan loratzen zen aldian. Eta horretan du, besteak beste, ekarri ballotsua; gerora transmisioa eten den eremuetako lekukotasun asko jaso dituela.

Geure artean esan dezakegu: tamal gorria, horraitio, aditz laguntzailerera mugatu izana biltze-lan hori. Ez ote zen oparoago izango, etnotestoak edo herri-jakintza edukiak jaso izan ballitu? Irizarrek bere lan-esparrua zehatz mugatu nahi izan zuen, zientzia parametroek eskatzen duten gisa. Artean hor ziren Joxe Migel Barandiaranek eta honen inguruko Etniker taldeek zerabilten biltze-lana, gerora "Atlas Etnográfico de Vasconia" bilduma osatuko duena; hor zen ere Aranzadi Elkarteak bultzaturiko "Euskalerriko atlas etnolinguistikoa" (1983-1990), eta unibertsitate mundutik etan ikertzaile eta ikasleek egiten zituzten monografiak.

Baina nondik hartu zuen Irizarrek aditz laguntzailearen azterketa dialektologikoa egiteko burubidea? Gudu aurreko Euskaltzaindian R. M. Azkuek abian ipini zuen "Erizkizundi Irukoitza" (1925), Orixek bete zuena zuen abiapuntu. Eta gudu ostean goizetitxo hasiko zaigu gai horrezaz arduratzen: 1947-48an emango du jadanik lan luze bat argitara BAP aldizkarian, "Formación y desarrollo del verbo auxiliar vasco" gaia ardatz duela. Euskal aditza, bestalde, gure gramatikarien, aspaldiko eta oraintsu artekoen, arlorik kutunena izan da; euskal hizkuntzaren bereizgarri agerieenekotzat jo izan delako batetik; eta dialektologo baten kasuan, duen barietateagatik; lekutik lekura aldatzen baitira ia adizkiak, euskalki batetik irten gabe ere. Baina bazuen beste arrazoi bat ere: azter eremu objektiboa da aditza, sintaxia edo lexiko-semantika baino zehatzagoa eta parametro batzuetan finkatzen errazagoa.

Euskal aditz laguntzailearen corpus ugari hori liburuki mordo baten barrera banaturik egotea ez da gaur erosoak kontsulta egiteko.

Euskaltzaindiaren azken ekarria zailtasun hau gainditzeko, corpus osoa sarean sartu eta kontsultagarri bilakatzea izan da. Eta euskaltzandia.net webgunean hor duzue guztiok gune bat, Pedro de Irizar: *Morfología del Verbo Auxiliar Vasco*, zaletuen zein jakitunen erabilgarri.

Hau zen nire sarrera; ondoren Irizarren bildumak EHHA egitasmoarekin dituen kidetasun-diferentzien irudipen bat eskainiko Amala Jauregizar ikertzaileak.

Euskal Jaiak Azkoitian

Juan Bautista MENDIZABAL

Gaia pasadizozkoa dela irudi dezake hasiera batean, bertan alpatzen diren festa-ospakizunak behin bakarrik egin baitziren Azkoitian. Baina, festa horien garapenaren testuingurua eta haien sinbolismoa aintzat hartuz gero, duten eduki ikusgarriaz haratago, gertaera gogoangarrien multzoan jarriko ditugu. Batez ere, une haietan babiloetsi zituztelako euskal identitatearen hainbat alderdi, gure gizartean oraindik ere indarrean daudenak. Alfredo Laffitte jaunak –lore-jokoaren bazkunaren lehendakariak– esandakoari jarraiki, festa horiek “euskal pentsabide jatorra” adierazten zuten. Festa-eredu hori, oinarri nagusizat kultura-edukia eta bertako hizkuntzaren aldarrikapena zuena, European sortu zen, XIX. mendearen hasieran. Hasieran lore-joko deitu zitzaizen, hain zuzen ere lore naturalak ematen baitziren saritzat. Eta arrakasta handia lortuz joan ziren, estatuak gero eta gehiago zabaltzen ari ziren politika liberal eta zentralisten aurkako erantzun bihurtutik. Gure inguruko testuinguru geografikoan, nabarmenak izan ziren, besteak beste, Katalunian ospatutakoak; haien bidetik sortu zen “Renaixença” deituriko mugimendua, katalan hizkuntza eta kultura suspertu zituena.

Euskal Herriko lore-jokoak Iparraldean hasi ziren; zehazki esateko, Urruñan 1853an eta Saran 1862an. Karlisten porroten eta behin betiko foru-abolizioaren ondoren espiritu aldarrikatzailea zenez nagusi, eta topaketa horietara mugaren bi aldeetako jendea agertzen zenez, giroa oso egokia zen ospakizun horiek gainerako lurraldeetara ere hedatzeko. Orduan hasi zen “Zazpiak bat” leloa zabaltzen. Besteak beste, intelektual erromantiko ezagun baten bultzadari eta mezenasgoari esker sortu ziren joko horiek: Anton Abadiari esker,

hain zuzen. Abadia Dublinen jaio zen, 1810ean, baina Urruñan –aitaren jaioterrian– finkatu zen, munduan zehar hamaika bidala egin eta hainbat ikasketa burutu ondoren –zientziak, zuzenbidea eta hizkuntzak–. Handik oso hurbil, Hendaian, zutik dirau oraindik hark erakitako gaztelu enblematikoak. Gipuzkoan, hainbat lehiaketaren antolaketa-lanetan hartu zuen parte; haren artean, 1893an Azpeitian egindakoek sona handia izan zuten.

Testuinguru horretan gertatu zen kulturaren eta literaturaren alorreko irakinaldia, zenbait autorek "Euskal Pizkundera" esan diotena, eta nazionalismoaren garapen ideologikoaren oinarri ere bide eman zitzaien. Laffittek dei egin zuen, Azkoitian egin zuen hitzaldi ofizialean, iragan instituzional guztia eta hain antzinakoa zen hizkuntza ez ahazteko, eta nazio-sentimendu indartsu eta kementsuari eusteko. Horrenbestez, mugaren alde batean zein bestean kultura berreskuratzeke prozesuaren zantzuak agertu ziren, eta hainbat elkarte, aldizkari, festa, literatura-lehiaketa eta abar sortu ziren, euskarari eta euskal kulturari buruzko erreferentziak ardatz hartuta, bai eta, ikusi dugunez, politika-kontuak ere. Lore-jokoen artean, Donostian egindakoak aipagarriak dira, hala urte askoan egin zirelako nola garapen berezia izan zutelako. 1896an, Gipuzkoako Foru Aldundiak, jendearen harrena ona ikusirik, proposamen bat egin zuen: abelazkuntza eta nekazaritza-arloan ordura arte berak antolatzen zituen erakustaldi eta lehiaketetan festa haiek sartzea. Euskal Jaiak deitu zitzaientzaien haietan, beraz, dena bildu zen: literatura- zein arte-lehiaketak eta abelburuen nahiz nekazaritza-produktuen erakustaldiak. Handik aurrera, Foru Aldundiak finkatu zituen topaketa haietako lekuak eta egunak, betiere kontuan hartuta udalerrri bakoitzeko herriko jaiak inguruan izatea. Horrez gainera, erakundeetako ordezkariak bertan izaten zirenez, haiei zegokien protokolo eta bonbazia ere ekarri zuten festa haietara, ekitaldi zibil eta erlijiosoak eginez; Batzar Nagusiak urtero herri jakin batzuetan biltzearen ohitura gogorarazten du horrek, nolabait.

Azkoitiari erreparatuz, herri honi zegokion 1910eko irailaren 2tik 5era bitarteko Euskal Jaiak antolatzearen ardura, Hernanik emandako txanda hartuta. Eraldaketa ekonomikoan oinarritutako prozesuan murgilduta zebilen Azkoitia, industria-eredura behin betiko egokitzeko bidean aurrera. Horregatik, hain zuzen, lanaren eta politikaren alorreko tirabirak sarritan sortzen ziren, eta bitxitasun hau aipatzekoa

zen: bai sindikatuak bai alderdiak katolikoak ziren nabarmen. Festei dagokienez, eztabaida txikiren baten ondoren, udalak ospakizun haiek antolatzeko konpromisoa hartu zuen. Juan Jose Alberdi "Ar-tzaixe" zen udalbatzaren buru; hamar zinegotzi integristak ziren, bi karlistak, eta beste bat nazionalista. Batzorde bat eratu zuten, Foru Aldundiarekin eta euskal lore-jokoen bazkunarekin koordinaturik lanean jarduteko. Zenbait festa-leku jarri zituzten, eta abere-lehiaketetarako Antxieta etxearen ondoko lursailak egokitu zituzten. Etxe hura 1926an Urolako trenbidea egiteko bota zuten. Ramon Cortazar arkitectoak egin zituen abere-lehiaketetarako instalazioen planoak. Literatura-topaketak egiteko, berriz, eskolako aretoa prestatu zuten, baita udal-aretoa ere, Martin Irureta margolariak berritu zuena. Foru Aldundiaren kiosko artistiko eramangarria jarri zuten plazan, gainerako azpiegitura guztia bezalaxe herri batetik bestera zeramatena, haitan lore-jokoak ospatu behar zituztenean. Eta herri guztia apaindu zuten: arkuak, gírlandak, argiontziak, banderatzokak eta abar, imajina daitekeen modu liluragarri eta bitxienean, kronikak jakinarazi zuenez.

Batzordeak bi azkoitiar hautatu zituen hotsandiko ospakizunak zuzentzeko: Aita Nemesio Otaño S. J. musika arlorako, eta Frai Jose Calasanz kaputxinoa (Carlos Arambarri Mendizabal, "Nartxiso" familia-koa) predikurako. Foru Aldundiak, ospakizunaren sustatzaile zenez, garralobideen tarifak negoziatu zituen tren-konpainiekin, hartara ahalik eta jende, abelburu eta nekazaritza-makina gehien ekarri ahalizateko. Ospakizunaren sustapenaren ondorioz milaka pertsonak gainezka bete zuten Azkoitia; kronikagileak adierazi zuenez, une gorentan bertan bildutako jendeak "txapelez osatutako itsasoa zirudien, marea bizietan", eta egunkariek eta aldizkariek arrakasta nabarmenarazi zuten. Jose Maria Donosty izan zen gure Euskal Jaien xehetasun handienak eman zituena, bai *Euskal Erria* aldizkarian bai *El Pueblo Vasco* egunkarian. Egitarauan ekitaldi ugari bildu zituzten; adierazgarrienak gogora ekartzeko aipatuko dugu irailaren 3an, ostiralean, hasi zirela jaiak, nekazaritza- eta abelazkuntza-alorreko erakustaldiaren eta lehiaketaren atarikoekin.

Hilaren 3an, arratsaldean, harrera egin zitzaizen Gipuzkoako Foru Aldundiko kideei -Joaquin Carrion jauna buru zutela-, "Euskal Esnalea" elkarteko ordezkari, lore-jokoen bazkuneko ordezkari, eta Arabako, Bizkaiko eta Nafarroako Foru Aldundietako ordezkari, baita beste agintari erlijioso eta zibilei ere. Udaletxean sartu ziren, ezpata-

dantzari txikiek eraikitako arkupetik barrena, jendearen txaloen artean, "Ongi etorri" eta "Gernikako arbola" doinuak lagun zituztela. Gero parrokia-elizara joan ziren, eta argiz betetako eliza horretan Azkoitiko orfeoiak Jose Ignacio Busca Sagastizabalen *Salbea* abestu zuen, gaur egun "Andra Mari" egunaren bezperan Otaño aitaren *Ave Mariarekin* batera, ehun urte betetzera doan horrekin batera, abesten den berbera. Iluntzean literatura- eta musika-jaialdia gailendu zen; eta ekitaldian, hitzaldi ofizialen artean, sariak banatu zituzten. Alfredo Laffitte eta Adrian de Loyarte Jaunek eta Pedro Aguinaga diputatuak hartu zuten hitza; azken horrek aitortu zuen jaialdiak poza eta tristura eragiten zizkiola aldi berean: lehenengoa (poza), euskal tradizio eta ohituren inguruan bakea eta maitasuna adierazten zuen festa zelako; bigarrena (tristura), horrelako jalek gogora ekartzen zituztelako antzinako gauzak, lege arbitrarioen ondorioz suntsituak. Horren ondoren Toribio Alzagak irakurri zituen sarituen izenak; literatura-lehiaketako saridunak aipatzekoak dira: Jose Manuel Lertxundi, Avelino Barriola, Vitoriano Iraola, Gregorio Mugica, Ramon Inzagarain eta Ramon Gelbenzu. Musikaren atalean Jose Franco Ribate, Angel Telleria, Luis Urteaga, Secundino Esnaola eta Valentin Larrea saritu zituzten; eta pinturaren atalean, berriz, Luis Armengou eta Angel Cabanas artistak. Atsekaberen bat ere izan zen, Ascensio Martiarena gazteak lehiaketan bere obra bikaina aurkezterik izan ez zuelako, klausularen bat betetzen ez zuela eta.

Irailaren 4an, Igandean, jaietako egun nagusian, goizeko bost eta erdietan hasi zen egitaraua, danbolin-jotzaileen, dultzaineroen eta udal-bandaren doinuekin. Bederatzi eta erdietan hasi zen prozesioa, "antzinako foru-usadioaren" arabera: San Ignazioren eta Ama Birjinaren irudiak eraman zituzten —azken hori Foru Aldundiaren jabetzakoa—, mikeleteek eskoltatuta, Zumardi Pasealekuan edo Ibiltoki Berrian barrena (egungo Plaza Berrian zehar, alegia). Kanpaiak dillindalan ari ziren joka, txapligu-hotsak han eta hemen entzuten ziren, eta San Ignazioren martxak handitasunez betetzen zuen ibilbidea. Horren ondoren, parrokia-elizan, Gasteizko gotzain Jose Cadena Ele-tak eman zuen gotzain-meza, Oreste Ravanello veneziarraren partiturren interpretazioa lagun izanik. Gero, dantzari txikien erakustaldiaren ordua iritsi zen; dantzen maisu entzutetsu izandako batek prestatuak ziren dantzari haiek: Jose Lorenzo Pujana jaunak, hain zuzen. Ohiko Aureskua arratsaldean egin zuten, jai eta lehiaketa horietara espresuki etorritako diputatuek, udal-agintariek eta aristokraziako zein bur-

gesiako kideek parte hartuta. Gero alondegian egin zuten euskal antzerki-gaua, Azkoitiko gazteek antzeztua. Egun hartako une gartsu eta hunkigarriena bertsolariei zor diegu: Gaztelu, Premin Imaz, Pello Errota eta Txirrita. Jose ZapiRAIN izan zen gai-jartzailea; eta jendez gainezka zegoen plaza hura goraka eta txaloka lehertu zen, ekitaldia bertso hauekin amaitu zuenean: "Zer ezaten dan orain, / aritu zaldazute ongi: / euskaldun jayo giñan, / ta euskaldun gera bizi; / zergatik gurasuak / diguten erakutzi: / Bizi geran artian / bear diyou eutzi"

Azken eguna irailaren 5a izan zen, astelehena; haurrentzako irakurketa-ariketak egin zituzten, eta Juan Maria Echaniz maisuak zuzendutako bandak eta Azkoitiko orfeoiak kontzertu bikaina eman zuten, Mocoroa, Usandizaga eta Esnaola maisuen hainbat doinu interpretatuz. Gainera, egun hartan aurkeztu zuten bandaren egungo zutohiala. Ekitaldia amaitu ostean, danbolin-jotzaileen lehiaketa egin zuten, eta Zumaiko, Tolosako eta Zumarragako bandak saritu zituzten. Arratsaldean euskal jai ikusgarria antolatu zuten. Aizkolarien saloan Korta gaztea eta Aizpuru beteranoa aritu ziren. Aizpuru izan zen garaile, zortzi enbor moztu baitzituen, Kortari erdi bat falta zitzaio-
la. Pilota-partida Azkoitiko Txikitok eta Ermuko Cantabriak jokatu zuten, eta Txikitok irabazi zuen, 26 eta 10, Itxura guztien kontra. Idi-demak ere egin zituzten, apustu handiak tarteko, eta ez ziren falta izan korrikalariak, irrintzilariak, aurrekulariak... Euskarazko antzerki-emankizuna ere izan zen; haren ondoren, Elgoibarko Epelde etxeko su artifzialak. Ospakizunak amaitzeko, musika jarri zuten herriko plazan; festa haien ospakizunetan ez zen, ez, musikarik falta izan. Azkoitia makila Segurari pasatu zion, 1911ko jaiak antola zitzaizkan. Adrian Loyartek gure udaletxean esan zuen euskaldunok gure irrika guztiak oihu liluragarri honetan bildu ditugula: Ama Euskal Herria! Azkoitia hasi zen herriko historiari eta intelektualei buruzko gauzak entzuten: Aizkibel eta euskara, Olano eta euskal eskubideen defentsa... Eta, garai hartako egunkariek esan bezala, Azkoitia izan zen, lau egunez, Euskal Herriaren lurreko paradisu.

Pedro de Yrizar eta EHHA¹

Amaia JAUREGIZAR ORMAETXEA

0. Sarrera

Ez da sarritan izaten norberak hain gustukoak dituen galak landu eta aurkezteko aukera. Kasu honetan ere ez zatekeen horretarako modurik izango, batetik, Pedro de Yrizarrek bere lana hain zehatz egin ez balu; bestetik, Euskaltzaindiak *Euskararen Herri Hizkeren Atlasari* hain sendo heldu ez balio eta, azkenik, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak eta Azkoitiko Udalak omenaldi hau antolatu ez balute.

Ikerketa-lanak katean-katean egiten dira gehienetan; hau da, lehenengoak esandakotik abiatzen da bigarrena eta bigarrenak esandakotik, hirugarrena. Ikerketa berriak, beharbada, beste bide bati helduko dio edo beste iritziren bat aurkeztuko du: ez dira nahitaez berdinak izan behar katearen begiak. Hala ere, aurretik ikerketaren bat egotea beti izaten da mesedegarri, bide berari nahiz desberdinari heldu, zein iritzi bera nahiz desberdina aurkeztu.

Esan daiteke, neurri batean bada ere, Pedro de Yrizarren lana eta EHHA kate berari dagozkion begietako bi direla: desberdinak, baina elkarren osagarriak. Lan honen bitarteko helburuetako bat da bien arteko zenbait desberdintasun eta berdintasun azaltzea; azken helburua, berriz, bataren eta bestearen ondare amaigabearen lagin xumea ematea da, balizko ikerketen katea ere amaigabea izan dadin. Ez legoke omenaldi hoberik Pedro de Yrizarrentzat!

[1] Euskararen Herri Hizkeren Atlasari. EHHA izendatuko da artikulu guztian zehar.

1. Oinarrizko informazioa: argitalpenak

Pedro de Yrizarrek euskal dialektologiari egindako ekarri zabalean hainbat dira aipatu beharreko lanak. Unean uneko ikerketaren gaia eta zeregina izaten da bata edo bestearen azterketa eta aipamena eragiten duena. Hala ere, gaurko gaia zein den ikusita, badira bi lan bereziki aztertu eta aipatu beharrekoak:

Contribución a la dialectología vasca: bi liburukiz osatua eta 1981ean argitaratua. Artikulu-bilduma da.

Morfología del verbo auxiliar... saila: 1992-2008 bitartean argitaratua. Euskalki guztietako adizki laguntzaileak biltzen ditu eta hor bildutakoaren arabera ahalegintzen da euskalkien eta azpieuskalkien artean mugak jartzen.

Azken lan hori oso luzea da, hamalau liburuki ditu², hain zuzen ere. Beraz, pentsatzekoa da luzea izan zela, halaber, liburukiak burutu arteko bidea.

2. Yrizarren iturriak eta EHHARENak

2.1 Yrizarren iturriak

Bide luze horretan, Yrizarrek bere lana ahalik eta osatuena izateko asmoz, bi iturri mota erabili zituen:

a) Iturri idatziak (argitaratuak): L.L. Bonaparte, EAEL, Allières "Petit Atlas Linguistique Basque-Français "Sacaze" eta "Bourclez", R. Trebitschen testuak (Maulekoa, Barkoxekoa...), R. M. Azkueren *Eriz-kizundi Irukoitza* eta J. M. Barandiaranen lana, besteak beste.

b) Ahozko iturriak: datu-emalle eta kolaboratzaile sare handia osatu zuen. Horien artean berebiziko garrantzia dute, besteak beste, Koldo Artola datu-biltzaile nekaezinak eta Iñaki Gaminde irakasleak. Era berean, datu-emalle eta kolaboratzaileen sarean badira oso ezagun zenbait ere: R. Lafon, R.P. G. De Rijk, euskaltzainak eta abar.

Yrizarrek berak ez zuen formazio linguistiko berezirik izan, berak bere kabuz ikasitakoa salbu. Antzekoa da Koldo Artolaren kasua ere. Hala ere, formazio linguistiko eza, zaletasun ikaragarriaz ordezkutzen

[2] Horri 2008an argitaratutako aurkibidea erantsi behar zailo.

ahalegindu ziren eta zaletasuna hain izan zen handia, ezen baitirudi zaletasun hori izan zela, ibilian-ibilian, gerora formazio linguistikoa eman ziena; baita ondo eman ere.

Yrizarrek berak datuak, datu-emaileak eta kolaboratzaileak alboan zituela, adizki laguntzailearen ganean osatutako lanean hirurehun eta berrogeita bederatzi galdera egin zituen. Bere helburua tokian tokiko adizki laguntzailea biltzea izan zen, baina horrekin erabat ase ez eta laguntzaileen artean, neutroak eta alokutiboak jaso eta bereizi zituen. Gaur egungo ikertzailearen bat bera ibili zen tokietan barrena joango balitz, hainbat herri eta auzotan ez luke hark bildutakoaren laginik aurkituko.

2.2. EHHAREN iturria

EHHAK Yrizarrek ez bezala, iturri mota bakarra erabili du: ahozkoa, alegia. Izan ere, aldea dago Yrizarren lanaren helburutik EHHAREN helburura. Lehenengoaren zeregina biltzea zen, baina bildutakoak ez zuen nahitaez ahoz ekarria izan behar. Bigarrenarena, berriz, biltzea da, baina bildutakoak ahoz ekarria behar du izan. Laurogeigarren hamarkadaren amaieran eta laurogeita hamargarren hamarkadaren hasieran (1987-1992) bildutako informazioa -4.000 ordu baino gehiago- grabatu egin zen eta kontsultagarri dago Azkue Bibliotekan. EHHAREN ahozko ondare hori biltzen zazpi lagun ibili ziren Euskal Herrian barrena, tokian tokiko euskararen eredurik onenaren isla ziren lekukoak -gehienetan, bat edo bi- artean.

EHHAREN jomuga ez zen izan aditzari zegokiona bakarrik biltzea. Yrizarrek bere ikerketak abiatu zituenean, ordea, hizkuntzalaritzaren inguruan zebiltzan ikertzaileetako askorentzat aditzaren azterketa izan zen jomuga nagusia eta, beharbada, Yrizarrek berak ere garaiko giroak bultzatuta, aditzaren azterketari, zehazki, adizki laguntzailearenari, heldu zion. EHHAK, aldiz, honako arlo hauek aztertzen ditu:

Lexikoa: 2.163 galdera

Jokatzeo morfologia: 595 galdera

Joskera: 62 galdera

Joskera fonetika: 37 galdera

GUZTIRA: 2.857

*EHHA*ren hastapenetatik argi eta garbi izan zen garaian garaiko lan-tresnek ematen dituzten aukerak aprobetxatu behar zirela bai galderak egiterakoan, bai ondoren: egindako inkesta guztiak grabatu eta datuak informatizatu egin ziren; datu-base sendoa osatu zen eta, azkenik, mapak modu digitalean egin ziren eta oraindik ere horrela egiten dira. Hori guztia horrela izateak lan hori txukun egitea ez ezik, balizko ikerketa-lanetarako datuak eskuragarri izatea ere bermatzen zuen.

Bizi izandako sasoiko lan-tresnek baldintzatuta, Yrizarrek nekez egin zezakeen horrelakorik. Behin zahartzaroan sartuta, adibidez, honakoa adierazi zuen ordenagailuaz: “[...] zahartzaroan bada ere tramankulu hau —ordenadorea— lagun dut eta errespetuz eta miresmenez erabiltzen dut neure ikerketatxoak aurrera eramateko asmoarekin [...]” (Badiola 2006: 4). Beraz, antzeko tresnarik ez zuenez izan, eskura izan zituen ballabideak ahalik eta gehien, eta ahalik eta ondoen ustiatu zituen. *EHHA*, adibidez, bitarteko digitalik erabili gabe egin izan balitz, zailagoa izango zatekeen atlasgintza klasikoaren eremutik ateratzea. Areago, geroago egiten hasi izanak aurrekoen metodologia aztertu eta lanaren neurriera egokitzeko aukera eman zuen.

Atlasgintzaren eremutik oso hurbil, Yrizarrek berak zenbait mapa egin zituen. *Contribución a la dialectología vasca* lanean, esaterako, hogeita bat adizki landu zituen eta bakoitzari bere mapa erantsi³. *EHHA*ren kasua bestelakoa da; hau da, gutxienez mapa bat osatzen da egiten den galdera bakoitzeko. Horrenbestez, asko eta askotarikoak daude, landutako galak ere asko eta askotarikoak direlako⁴.

EHHA egitasmoan galdera bakoitzari dagokion erantzuna inkesta egin ondoren transkribatu zen: inkesta egin zen egunaren eta transkribapena egin zen egunaren artean tarte txikia edo txiki samarra utzita. Behin hori eginda, erantzunak edo bestelako datu interesgarriak —sarritan etnografikoak: abestiak, bertsoak, ipuinak, errezetak...— sisteman sartu ziren.

[3] Lanaren amaieran ikus dalteke Yrizarrek egindako mapetako bat.

[4] Yrizarrek egindako maparen ondoren, *EHHA*ren mapa argitaragabe bat —lan-taldeak onartua— dago. Galdera bera da bi mapetan, bien arteko aldeak ikusi ahal izateko. Yrizarrenean eremuak markatzen hasita, *EHHA*ren maparen artean eta berearen artean, edukiarri dagokionez, behintzat, desberdintasun handirik ez dagoela ikusi dalteke.

Datuak garrantziaren arabera antolatzea erabaki zen: erantzuntzat jotakoa transkribatzea ezinbestekoa zen eta interesgarritzat jotako hitza transkribatzea, mesedegarri. Horretarako erabat lagungarri da EHHA aplikazioak duen alfabeto fonetiko eta horrek idazkera ortografikoan duen egokitzapen automatikoa. Hala ere, nahiz eta datuak maparen gainean ortografikoki idatzita egon, aurrez aurreko orrialdean erantzun fonetikoak ere azaltzen dira⁵, datuen zehaztasuna galdu ez, eta mamira edo mamirago joan nahi duenarentzat.

Sistema datuz hornitu ondoren, erantzun-kopuru handia batzen da maparik gehienetan. Yrizarri ere antzeko zerbait gertatu zitzaion aditzarekin. Batetik, erantzun guztiak zehaztasun osoz mapan islatzea ezinezko gertatzen denez eta, bestetik, irakurleari datu hutsak ematea nahasgarria gerta dakiokenez, datuen interpretazioa egin izan da eta oraindik ere egin egiten da. Erantzunetan zehar biltzen diren ezaugarri garrantzitsuenak –horretan ari den ikertzailearen irizpidearen arabera– hartzen dira kontuan; gero, multzokatu –gehienez, hamasei talde edo superlematan– eta, azkenik, mapa egin. Multzokatze horretatik abiatuta errazagoa izango da etorkizunean kontsultak egin.

Mapa, berez, interpretazio baten ondorioa da, datu linguistikoen egituraketa geografiko bat, baina ez ezinbestean bakarra. Beharbada, beste ikertzaile batek egin balu, desberdina izango zatekeen edo ikertzaile berak beste une batean egin balu, ere bai. Datuek, ostera, ez dute interpretaziotik ezer eta, beraz, hortik abiatuta egingo dira bilaketak. Orobat, datuetatik aterako dira aurrerantzean beste ikerketa batzuk: bai Yrizarren lanetatik, bai EHHA delakotik.

Horrezaz gain, EHHAren kasuan, maparen azpian argigarri izan beharko luketen oharra azaltzen dira, azalpenaren premia duten galderetan. Mapetan, herri bakoitzaren eremuan, hiru erantzun sartzeko aukera dago: lehenengo erantzunak maparen azala koloreztatzen du; bigarrenak marra trebes batzuk jartzen ditu azal koloreztatuen gainean eta, proposamen onarturik balego, biribil koloreztatu bat azaltzen da. Posible da, era berean, azal koloreztatu (lehenengo erantzuna), horren gainean marra trebesak (bigarren erantzuna) eta biribila (proposamen onartua) azaltzea.

[5] Yrizarren eta EHHAren mapen ondoren ikus daitezke datuok.

Egindako multzo bakoltzari kolore bat ezartzen zaio. Multzoek desberdintasun linguistiko txikia izanez gero, kolore bereko gamen bidez irudikatzen dira. Desberdintasun linguistikoa zenbat eta handiagoa izan, orduan eta handiagoa izaten da koloreen arteko aldea. Horrela, bada, mapa ikusita ikuspegi orotarikoaz jabetzeko aukera dago.

Bestalde, bildutako galderan ezaugarri bereziki interesgarri bat dagoen kasuetan, horren arabera mapa txikia egin daiteke⁶. Horretan, gehienez ere sei multzo egin ahal dira, baina seiko kopuru hori datuak aukeratutako irizpidearen arabera antolatzeko aski izaten da gehienetan.

3. Yrizarren eta EHHaren aditzari buruzko galde-sorta

3.1. Yrizarren aditzari buruzko galde-sorta

Yrizarrek, esan bezala, adizki laguntzailea aztertu zuen: neutroa eta alokutiboa. *Contribución a la dialectología vasca* lanaren bigarren liburukian aztertutako hogeita bat adizki eta horiei dagozkien mapez gain, aditz laguntzaileari buruzko liburukietan ondare oso handia dago. Hirurehun eta berrogeita bederatzirako galdera egin zituen eta galderako erantzun bat baino gehiago bildu: lehenik, neutroa eta alokutiboa eta, bigarrenik, jasotako aldaera guztiak. Aditz-erregimenaren eta denboraren arabera bereizketa egin zuen. Objektu singularra edo plurala izan, tauletan zehatz adierazita dago. Bi motatako iturriak erabili zituenez, ahoz edo idatziz jasotakoak, hain zuzen ere, taulak osorik edo ia erabat osorik osatu ahal izan zituen.

3.2. EHHaren aditzari buruzko galde-sorta

EHHaren galde-sorta antolatu zenean, aditza osotasunean aztertzea erabaki zen: laguntzailea eta trinkoa; neutroa eta alokutiboa. Aditz laguntzaile neutroari buruzko ehun eta hogeita hamar galdera daude; hirurogeita lau, adizki trinkoaz; hirurogeita bost, alokutiboaz. Hortaz, guztira, berrehun eta hirurogei galdera. Yrizarren kasuan ez

[6] Datu fonetikoak azaltzen diren orrialdean mapa txiki bat dago. *Halek* pertsona-morfemaren arabera egindakoa da; bi multzo edo superlemaz osatutakoa.

bezala, hemen ez ziren pertsona guztiak bildu nahi izan. Helburua, adizki guztiak bildu ordez, aditzaren eskema biltzea izan zen.

Yrizarren lanaren zein *EHHA*ren kasuan oso garrantzitsua izan zen galde-sorta ondo bideratzea, horren arabera delako informazioaren aberastasuna. Galdera egokiak izan behar dira; hots, zehatzak eta osoak, baldin eta hizkuntzaren ezaugarri interesgarri gehienak bilduko badira. Bada beste desberdintasun bat Yrizarren lanaren eta *EHHA*ren datuen artean. Lehenengoa morfologian geratu zen, bere helburua hori izan zelako, baina bigarrenak morfologia eta erabilera uztartzen ditu. Adibide baten bidez errazago ulertuko da: *EZAN erroko adizki bat, [+oraina, +ahala, hark-hura], *dezake*, alegia, lortu nahi delarik, *EHHA*k *-ten ahal du* aditz perifrasiak, barbarako, onartu egiten du; baita adieraren ikuspuntutik nabarduraren bat izan dezakeen *IRO erroari dagokion *diro* adizkia. Yrizarrek *dezake* forma bakarrik onartuko luke, esan bezala, bere helburuak hori aginduko liokeelako. Hori adierazi nahi da *erabilera* alpatzen denean; izan ere, testuinguru jakin batean esan nahi dena adierazteko modu bat baino gehiago dago euskaraz ere. Gainera, inoliz, inkestagileek aurreikusitako gabeko erantzun zuzenak jaso izan dira.

4. Yrizarren herrien sarea eta *EHHA*rena

Yrizarren lanetan guztira lauhun eta laurogeita sei dira alpatutako eremuak⁷; *EHHA*n, aldiz, ehun eta berrogeita bost.

	Yrizar	<i>EHHA</i>
Bizkaia	86	36
Gipuzkoa	71	36
Araba	1	1
Nafarroa	216	27
Hegoaldea	374	100
Iparraldea	112	45
GUZTIRA	486	145

Sare biak konparatuz, Nafarroan dago desberdintasunik handiena: *EHHA*k datuak hogeita zazpi eremutan bildu zituen; Yrizarrek, berriz, berrehun eta hamaseitan. Datu hutsetatik harago, horrek guz-

[7] Eremu hitza erabiltzen da, guztiak ez baitira udalerriak; ezta auzoak ere.

tiak euskararen bilakaeraren berri ematen du. Herri horietako askotan euskara galdua da; hala nola: Araiz haranean (Arriba, Atallo eta Azkaraten, adibidez), Esteribarreko eta Erroko zati handi batean; Odieta, Goñi, Olabar eta Artzen; Erronkariko herrietan eta abar. *EHHA*ko sareko ia eremu guztiak agertzen dira Yrizarren sarean. Bakar batzuk dira salbuespen: Gipuzkoako Mendaro eta Ikaztegieta, eta Nafarroa Behereko Bastida. Hortaz, ikus daltekeenez, hainbat dira bai batak, bai besteak aztertutako eremuak.

5. Yrizarren ekarria eta *EHHA*rena

5.1. Yrizarren ekarria

Yrizarren lana handia da lerro gutxi batzuetan sartzeko: batetik, askotarikoa delako eta, bestetik, oso aberatsa delako. Aditzari eta, batez ere, aditz laguntzaileari buruz zerbait ikasi edo gogoratu nahi duen orok oso tresna baliagarria du parez pare. Orain erabilerrazagoa da, Euskaltzaindiak bere web-gunean argitalpen osoa pdf formatuan ezarri baitu. Gainera, 2008an Euskaltzaindiak Yrizarren lan mardularen aurkibidea argitaratzea guztiz lagungarria izan da bere lanak dagokion bidea egin ahal izateko. Lan potolo eta sakonak izaten direnean, ezinbestekoa izaten da gutxi gorabeherako antolaketaren berri ematea. Orain arte erabili den beste geratzen da erabiltzeko. Beraz, erronka handia bezain ederra du parez pare hizkuntzalaritzaren munduan –zehazki, dialektologiaren alorrean– dabilen orok, egungoa edo etorkizuneko arakatzeko, baina lehengotik abiatuta ez den kasuetan ere, lehengoa ahaztu barik, behintzat.

5.2. *EHHA*ren ekarria

Beste edozein tokitan orain arte egin diren atlasik gehienak gutxi samar erabili izan dira eta, beraz, horrek erabat baldintzatuta, ez diote behar besteko ekarpenik egin tokian tokiko dialektologiari. Egia da, halaber, hizkuntz kartografiaren bidea luze samarra izanagatik ere, salbuespenak salbuespen, ez dela atlas betetik bestera argitalpen-moduari dagokionez, alde handirik izan. Alabaina, *EHHA*ren egitasmoa hasi zenetik, berebiziko garrantzia eman zitzaion atlasak izango zuten erabilerari. Hori dela-eta, hartu ziren honako neurri hauek:

- a) Ez zen nahitaez formazio linguistikoko handirik behar izango. *EHHA* osotasunean ulertu ahal izateko. Maparen gaineko da-

tuak, adibidez, beste atlas batzuetan ez bezala, idazkera ortografikoz adieraziko ziren; ez fonetiko. Alabaina, datu fonetikoak ondoz ondoko orrialdean izango ziren, horren gaineko interesa izango lukeenari zuzenduta.

- b) Argitalpenak erakargarriagoa eta erabilerrazagoa izan beharko zuen. Hori egoki egin ezik, nekez erabiliko eta zabalduko zen lana. Batetik, tamaina egokia izan behar zuen; hau da, gutxi gorabehera, liburu arrunt batena; ez sasol batean egin ziren atlasena. Bestetik, koloreak erabiliko ziren, hori baita informazio linguistikoa banatzeko eta lana erakargarri bihurtzeko baliabideetako bat.
- c) Mapan eremuetako forma nagusienak idatzita ematea, lehen ikuskera batean irakurri ahal izateko moduan.
- d) Sarean kontsultagarri izatea. Informazioaren berri izan nahi duen orok aukera izateko eta, gainera, behar izango balitz, informazioa egokitu ahal izateko.

Baldintza horiek guztiak betetzea nahitaezkoa zen irakurle kopuru handi batengana heltzeko. Ondorioz, azalergo geratuko den formazio linguistikorik gabeko jendearentzat tresna interesgarria izan daiteke eta, era berean, hizkuntzalaritzaren munduan dabilenarentzat informazioa ahitu arte jarduteko aztergala.

6. Ondorioak

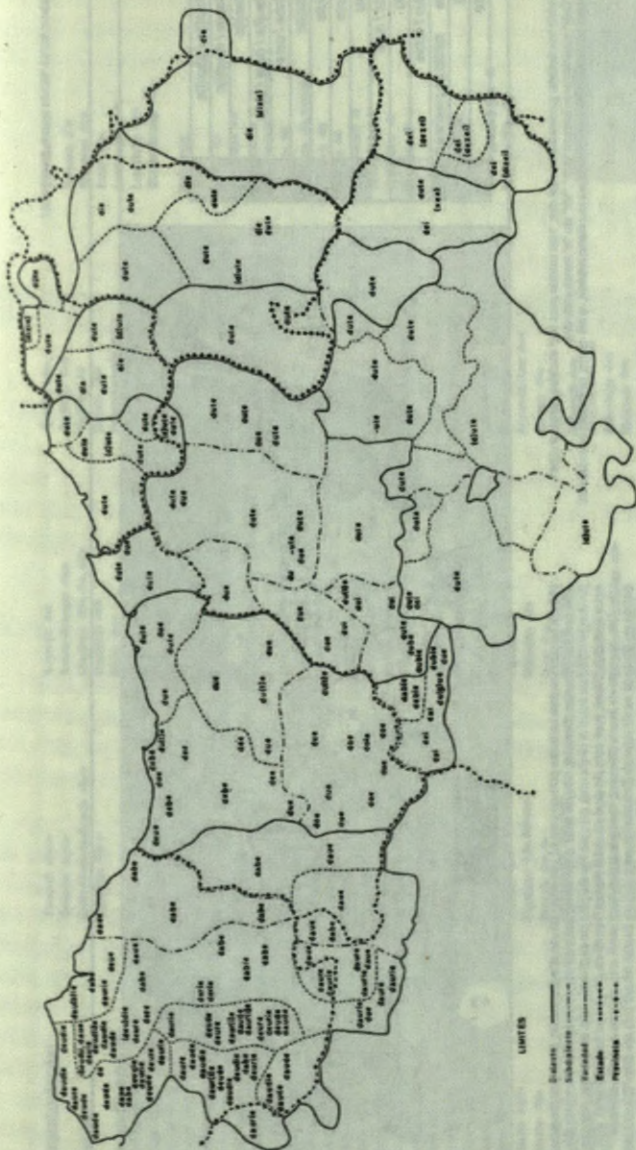
EHHA delakotik argitaratutako bi liburukietan eta bidean etorriko direnetan arestian alpatutako guztia eta gehiago izateak iraultza eragin du atlasgintzan: iraultza txiki samarra, gure hizkuntzaren oihartzuna ere txikia den neurrian eta argitaratu denetik denbora asko igaro ez den neurrian, baina iraultzatxoa, dena dela. *EHHA* kartografia klasikotik harago joan da, kartografia klasikoak emandako guztia baztertu gabe, baina informazioa beste era batera egituratuta. Bizi dugun garaia ezinbestean egokitzapena eskatzen zuen alor honetan ere.

Era berean, Pedro de Yrizarrek egindako lanak gordetzen duen ondarea amalgabea da. Orain arte egin diren zenbait ikerketa-lan berak egindakotik abiatu dira eta, hala gertatu ez den kasuetan, berak egindakoaz osatu dira. Azkenik, euskal dialektologiari egindako

ekarpenaren ikuspegitik esan beharrekoa da, halaber, EHHA, Yrizarren lanaren moduan, lan-tresna oso ona izan daitekeela orain zein etorkizunean hainbat eta hainbat ikerketa-lan berri egiteko edo egindakoak osatzeko; kateari segida emateko, azken batean. Hori eta ez beste ezer izango litzateke bataren eta bestearen arrakastarik atsegina.

7. Bibliografia

- Badiola, Ricardo, 2006, *Bidegileak: Pedro de Yrizar 1910-2004*, Eusko Jaur-laritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Donostia-San Sebastián.
- Euskaltzaindia, 2010, *Euskararen Herri Hizkeren Atlas (EHHA)*, I-II. liburukiak, Bilbo: Euskaltzaindia (eta www.euskaltzaindia.net).
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar vizcaíno (estudio dialectológico)*, Tomo I-II, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano (estudio dialectológico)*, Tomo I-II, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (estudio dialectológico)*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional (estudio dialectológico)*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar roncalés (estudio dialectológico)*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar labortano (estudio dialectológico)*, Tomo I-II, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro occidental (estudio dialectológico)*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar bajo navarro oriental (estudio dialectológico)*, Tomo I-II-III, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.
- Yrizar, Pedro de, 1992, *Morfología del verbo auxiliar suletino (estudio dialectológico)*, Euskaltzaindia-BBK, Bilbo.

Mapa 16.—Distribución geográfica—por diálaxos, subdiálaxos y variedades—de las variantes de la flexión M.9, "elios lo bur" (nobl.).

Miranderen estetikaren beste alde formal batzuk

Luis Maria MUJICA

Mirande, poeta eta idazle nabarraren lan-literario arlori gatz, berriri, bere poesia umotsuaren alderdi formal eta infomal berriz zenbait hareago arakatzera. Zuberotar poetaren sorkuntzak alderdi aunitz du, beraz, baina denetan estimatuenetakoa bere idazkeraren kerantzak izan daitezke.

Metaforizazio berria. Irudi irrazionalen garadura

Miranderen idazkeran aipagarri dira, batez ere –bere aportazio ukaezinengatik– metaforizaziozko teknikak, sinbolismoak, adjetibizazioak, bisemiak, eta egungo iruditeria modernoekin zerikusia duen beste teknika zenbait.

Aski da Lizardiren eta Mirande poeten estetika elkar-parekatzea. Biak puntako poetak dira, baina kerantza desberdinekoak. Lizardiren iruditeria klasizista da, funtsean, molde gihartsuetan errotua, formalitate klasikoez ukitua. Miranderena, berriz, Europan XIX. mendea ezkerotzik nagusi gertatu zen irrazionalismoaren bidetik emaniko kreakuntza subjeliboa. Dударik gabe, Mirande euskararen baratzean estetika modernoaren espresara subjeliboa eta irrazionaletara biziki hurbiltzen da. Zuberotarrak izadia irudien formalitasunez eraikitzen duelarik (maiz irudi irrazional ausartak erabiliz) jauzia egiten du –modu askean– iruditeria original berritara. Mirande, Lizardirekin baino gehiago, Orixe klasizistarekin gonparatzen badugu oraindik estetika- ren berriztapenean hareagokoa agitzen da. Hain zuzen, Mirandek

estetikan iruditeria irrazionalen uretan jarduten du, hots, greko-klasizismoak sorturiko estetikaren olde logiko eta armoniatsuetatik urrun. Orixe klasizistaren luman, noski, irrazional den estikarik ez dago; Miranderenean bai, ordea.

Zertzelada horiek hurbilagotik ikusita, Miranderen epiteto-moldea ugaria eta irrazionala da nabarmen da On litzateke bere teknika irrazional zenbait (maite zuen sinbolismo literario baten ildoan osatua) hurbilagotik atzematea. Teknika horietan aski da behatzea enkabalgamenduak erabiltzeko zuen joera. Euskaraz, eta, batez ere, herri-poesia bertsolaritzantean, joera urri da enkabalgamenduak osatzeko. Noski, Lizardi, Lauxeta, Orixe, Lauaxeta bezalako olerkari garaletan, ordea, bada enkabalgamendurik aski

Alderdi formala beste arloetara ere hedatzekoa da Miranderen poetika aztertzerakoan. Hala ere, hedakuntza horren azpian, goian esan dugunez, paristar poetaren alderdi formala, eta, bereziki, irrazionalismo literarioari loturiko irudi-kateak dira balioztagarri.

Arlo semantiko zenbait

Miranderen estetikak arlo berezi zenbait du, eta haietan mitologiarekin loturikoa, bestalde, poetaren jarrera ideologikoak ere kontuan ukaitekoak direla. Aipatzekoak dira, orobat, animaleria, botanika eta metalkien arlotik jasoriko irudi-mundu formala. Ikus dezagun arlo horietako kasu zenbait.

1) Animaleriarekin loturiko iruditeria

Animalien arloan *igelaren* irudia originaletakoa da. Poetak *igela* koadro aski modernoan lekutzen du (hots, modu aski irrazionalean), ze hilargia irensten ezartzen du, ortzeko izarbelari figurazio bitxia atxikiz. Hona bere pasartea: "Aintziko urerat / ilhargi-laurden bat erori zen, / zuri, jori, / gauko zitu zorhi: / igelek jan dute, igeltxo igeldariak" (*Igelak*, 15 or.). Testuan hilargia -likidozkoa ballitzan- igelaren ahoaz zurrupatua ikusten da, irudi irrazional bat osatuz. Eszenategi horretan fisikoki solidoa den zerbait likidoa edo urkaria ballitzan figuratzen da, irudikazio *irrazional* bat eraikiz. Halako metaforizazio ausarta, noski, soilik, poeta moderno batek asma dezake.

Otsoaren irudiarekin ere jokutzen du Miranderen irudimenak. Hala ere, otsoarekin sorturiko plataforma, antropoformismozko kerantzaz, ez da igelarena bezain ausarta. Mirandek hurrengo pasartea dakar: *"..Gizon soilari so zaizkio / otso ixilak giza-begiz"* (Otso, 77 or.). Gogoratzekoa da hemen Machado poetaren poema berezi bat, Soriako lurretan kokatua, *La tierra de Alvargonzález* delturiko poeman kausitzen dena: *"Un lobo surgió, sus ojos / lucían como dos ascuas"* (*La tierra del Alvargonzález*, 167 or.). Kontuan izatekoa da, era berean, bere kerantza sugerigarriagatik *"páramo que cruza el lobo / aullando a la luna clara ..."* delakoa (*Ibidem*, 162).

Animalien arloan, oraindik, Mirandek akerra kontestualizazio berezian ezarri bide du –euskal folklorean arlotik harantz–. Euskal mitologian akerra akelarreen kontestualizazio pagano-ludikoan saretua kausitu da, literatura herrikoia gunean bereziki. Mirandek, bere aldetik, akerrak eta sorginak artoski lo tu ditu odola eta dantza-ren koadroan. *"Akher hil bat datza / bere odolean. / Sorginak dabilta / leize hospolean"* (Akelarre, 17 or.). *"Sorginen leizean, / lizun, bilhuts-gorri..."*

Hegaztien sailean, berriz, beleak dira aipatzekoak, bereziki, eszenategi berezian lekututa. Honela, beleak pasarte batean elkarrizketa krudelean azaltzen dira (batzuetan, koadro surrealista bat ere irudikatuz): *"Alz baten puntaren puntan / bi bele zeuden izketan, –gaua bezin belz bele bi–..."* (Bi beleak, 21 or.). Belearen presentzia higuin-garria-rekin lotua agitzen da, maiz, hau da, egoera animiko txarrean, gaizkiaren susmoa duen zerbait bezala.

2) Botanikaren eremuko irudiak

Mirandek haritza, haltza, palmondoa bezalako zuhaitzak bere estetikaren iruditerira dakartza. Iru zuhaitzetan, noski, palmondoa da Euskal Herriko eszenategian exotikoena. Elemendu botanikoetan Miranderengan, oraindik, gari eta garoa (iratzea) dira aipatzekoak, eta, nola ez, mahatsa. Azken honek Miranderen balentzia sentsual handiko indarra du. Baudelaire-ren poetikan ere mahatsa eta ardoa-ren tematika, askotan, erotikaren ildoari lotua kausitzen zen. Mirandek Raymonde emagaldua, adibidez, mahats umotua gisa irudikatzen du, zeren Pigalleko emagalduek mahastietan arno gozoaren ostetik dabilzala dio, ze emazteki bereziek gizonezkei atseginarekin izarrak ikus-

tarazten dizkie, ardoaren gisan. Hona eszenategi horren lekuko bat: "Raymonde, soin humoa, mahats humel / Pigalle-ko mahastietan, / arno indazu nire ahorako / zazpigarren goian izarrak / dakhuskidan" (Pigalle, 55 or.). Mirande poetarentzat mahastiak Pigalleko emagalduen egoitzak dira, eta emakumeen opari sentzualak mahats-mordo dira. Beraz, Raymonderen soina ardozkoa da, eta bera ikusi eta dastatuz –ardozkoaz bezala– gizonak lilura sentzualaren zeruan sartzen dira. Esan beahr da, ardoaren tematika errenazimendutik, batez ere, sexuari louta egon dela (baina XIX mendeko poetikak erotika horri irudikazio sugerigarriagoa erantsi dio, bereziki, irudi irrazional ausartagoen bidez). Raymonde deituriko emaztekoa ere mahatsa da Miranderentzat, eta eamztekiak –ardoak bezala– xoratzen du beregan hurbiltzen den gizon oro. Nola ez, antzeko irudi-moldeak aurki daitezke, orobat, Beaudelaire edo eta Verlain-en poesigintza umotsuan.

Molde bereko iruditeria sugeritsua atzematen daiteke Miranderengan krabelinaren alpuia hilerriko giro berezia eraikitzean: "Illerrian bada lore / euzki-lili krabelin / zu zaituzte badut uste / ongarriztat Kattalin" (Kattalin, 86 or.). Baudelairek, lehenago, lore gaitzen eszenategian harrotua zuen bere "Fleurs du mal" poemarioan. Miranderengan zithal-lilia (lore hori pozointsua izaki) edertasun izun baten irudi da, barruan herio-hazia duelako.

3) Mitologiaren urratsa

Miranderen irudietan aipatzekoak dira mitologiarekin loturikoak, hots, Ortzi, Basajaun, lamiak, sorginak bezalakoak. Esana dugunez, Miranderi atsegin zitzaion –kristautasunaren arrastoak arbuizatzean– aspaldidaniko Euskal Herriaren aintzinate mitologikoa haizatzea. Aklarre mitologikoen koadroak motibazio asko eman zion bere eralkuntza poetikoari. Beraz, egoera prehistorikoetara itzulita, Mirandek Ortzi jainko protoeuskaldunaren protagonismoa eraikuntza poetikora eramaten du. Honela, poetak otoitza dagio Ortzi paganoari, bere arima abertzale kristauen zaintzape astunetik libra dadi. Adibidez, "Izatetik hek bezala / Ortzi Jaunak zaint'nazala" delakao errepikatzen du, behin eta berriz, Euskaldun zintzoen balada (33 or.) poemari, eta, orobat, "Argitzetik hek bazala / Ortzi Jaunak zaint'nazala" (Ibidem) delakoa.

Mirandek alpatzen du Europako gunen mitologikoan ezaguna izaniko Thor jainko germiniarra, eta, berdin, euskaldunen Akher Beltz delakoa. "Zuen bitartez hunki ailitza / zorioneko egoitzak / Ortzi-Thor edo Akher Belzari / nik dagiodan othoitzak" (*Sanguis martyrurum*, 102 or.).

Kanpoko mitologiak ez du itzaltzen, bada, etxekoa. Goian alpatu-rikoez gain, Mirandek urak euskal mitologiaren hesira daramatza, berriro, Marimunduko eta Basajaun-en izenak bere poemetan txeratzean. "Mari Munduko, basajaun-jainko / okher jakitun osoa, / jainkosa zaintzen zenituzteenak / ibaia eta basoa" (*Sanguis martyrurum*, 103 or.).

Euskal Herriko aztarna zaharrekin jarraituz, alpatzekoak dira, gainera, aintzin sekuluetan gorabehera gaitzak (hots, jazarpenak eta eskomikuak katolizismo ofizialaren aldetik) jasaniko sorginak. "Gizon beltzek (klerigoak adiera nahi bide du hemen poetak) erre zaituzten / Euskalherriko sorginak! / Sekula zuen martyrioa / ez da khantatu euskaraz" (*Sanguis martyrurum*, 101 or.). Orobat, mitologiako pasartetan sartzekoak dira edo undinak (Europa mitologia batzuetan presentego daudenak): "Itsaso hurrunen armonietan / Uhinen alhaba jaiotzen zaden..." (*Undina*, 71 or.). Eta hurrengo zatia: "Itsaneskak oro, elkhar maitez, bil / daitez leihorrera, argitzaritan" (*Ibidem*).

Beste modu originalago batez, Mirandek jainko-sugearen irudia ere ekartzen digu, mitologiatik harturiko personalia erotikoa berezi gisa. Mirande-arentzat sugea irudi falikoaren metafora da, eta biblian madarikatua agertzen den sugea Jainko eta Erregetzat dauka: "Gora izan hadi, Suge, / hi haizenik ene Rege, / hi haizenik ene Jainko, / gau huntan eta bethiko, / urte-buztaneko Sugel" (*Undina*, 71 or.).

Teknika bereziak Miranderen peosigintzan

Gai honek garrantzi berezia du, ze, Mirande, idazle izataz gain, berritzaile ere agitu zen euskal literaturaren eremuan. Berak berrikuntza formalak ekarri zituen, euskal literatuaren ohiko isolamendua neurri batean gaindituz. Nahiz Lizardi eta Lauaxetaren peosigintzan ere alde formal berrien oldea nabaritu, Mirandek harago eramane zuen

olde berritzailea. Miranderen iruditeria –emetaforismoa, batez beste-
Lizardirena baino ausartagoa da, subjektibismo irrazional baten ildoan.

Zuberotar poetaren metaforizazioa taxuz neurtzekoa beharrezkoa gertatzen da gogoratzea, beste behin, XIX. mendean Frantziaren umoturiko poesia berria, hau da, Novalis, Rimbaud, Baudelaire eta antzekoen eskutik agitua. Novalis-enzat poesia kaosa da, *magia* kontzeptuarekin lotzen dena. Bere ustean, poesigintzak halako harridura berezia (*hechizo* zioen berak) sortzen du, hartarako halako kerantza eta bide informal lainotsu eta intuitiboak erabiliz. XIX. eta XX. mendeetan mendebaldeko poesia *magia* izatera ere igaro zen. “*Magiari misterioa, ilunbea dagokio, ez edukin logikoak eta argi “zehatzak”. Ondorioz, edukin formalak eta logikoak baztertuko dira edergintzan, makurrera animiko-ilunak gailenduz*” (Luis M. Mujika, *Miranderen poesigintza*, II, 48).

Europar subjektibismoa areagotzen etorri zen XIX. mendean estetika berria sortuz, eta ildo hartatik idazkera informal eta exzentriko berriak ondu ziren. Miranderengan alde horien lanketa nabarmenki islatzen da, adibidez, *Zakhur hil bati* edo eta *Bi beleak* olerkietan.

Komeni da erromantizismoaren alderdi formalak –eta informalk- hurbilgotik kontutan izatea. Lehendiko arrazionalismoa gaindituta, Europar erromantizismo literarioak informalismoa ekarriko zuen, eta berarekin poesia zerbait etereo, iluntsu

eta sugerigarria, nahiz semantikan lehengoa baino hermatikoa-
goa gertatu. Miranderengan, adibidez, *zatarra* eta *bitxiaren* langintza ez da murrizta, bere oldea subjektibismo informalaren erreakziotan sartzen zela. Mundu onirikoak edertasun-molde berria lortu zuen bere luman.

Pinturan ere inpresionismoak –gauzen hurbiltze definitutatik urrunduz- gutxigorabeherako kerantzak eskaini zizkigun, sumoz eta ganduz beteriko irudi sugerenteak, estetika berria baten hildoa markatuz. Miranderen luman ederdurak ukitu informala du, beraz, Hain zuen, aurretiko euskal poesiaren parte handi bat, bertsolaritzarekin batean, datuari (eta objektibismo folklorikoari) lotua agetzen zen, bertan sugestioa eta irudi irrazionalen xarma falta zela. Literatura berriak, bada, deskribapen intimistak, ilunak eta ez-zehatzak lehentsiko ditu, eta, orobat, gai trakets, zatar eta desorekatuen formalkuntza landuko

du, maiz. Hortik poesia berriaren alde informal eta lhesiak, lurrun subjetoan bilduriko kerantza xorginak.

Miranderen poesian ere alde formal ilunak, ez-logikoak landuta atzematen dira, euskal literaturan hain ohiko ez ziren teknikak. XX. mendeko literaturan Lizardiren poesia sugerentea bazen ere, hala ere bere iruditeria klasizista zen oraindik, hots, idazkera aski zehatza eta formalki landua, hots, irudigintza arrazionalago bati lotua. Miranderen iruditeria, aldiz, subjektiboa eta informala da, ihes egiten duelako mintzo formaletik. Orixek, bai, beste ertzean, iruditeria klasizista erabili zuen, eta alde horretatik Mirande urrunago doa estetikaren bidetan. Lizarditik Miranderea ere, noski, tarte ukazina da, zuberotar poetarengan irrazionalismoaren ukitua ausartagoa bilkatzen delako.

Komeni da, Baudelaire-ren joera sinbolista ez ezik, Rimbaud-en idazkera kontuan izatea. Poeta hain objektua desorekaturik, zatikaturik azaltzea atsegin izaten zitzaion, gauzak iruditeria irrazional baten galbahetik pasatzea laketa zitzaion. Errealitatea kaosa zen beraientzat, eta gauzen objektibitatea, ia beti, norberaren interpretapenetik igarotzen da (eta ederraren ortuan sententzioek subjektuaren hildoa nahitanahiezkoa dute).

Miranderen estetikan ere *ederra* olde subjeto-irrazional beretik igaro bide da, metaforen giltza lehen baino molde irrazionalagoetatik igaroz.

Teknika zenbait, zehazkiago

XX. mendeko trataera poetikoan erromantizismoan hasiriko emozio informala –eta sentimenduen agintea– areago ezartzen etortzen da. Kerantza bisemikoak, sinestesiak, kualifikazio ezprezisoak nagusiagoak bilakatzen dira ederraren trataeran. Horregatik komeni da teknika horien zehaztapen batzuk arakatzea.

1) Desplazamenduak

Desplazamenduak elementu bat bere leku logikotik gune irrazional batera deslektzea esan nahi du; batez ere, sententzioen munduan ematen dira aldaketa hori, ze emozio berezien bidez ederraren atxikimendu berrira iristen da idazlea. Esana dugunez, Miranderen

Igelak poeman, adibidez, errealtatea desleketzen da *ilargi-laurdena* aintziran *eroria* aurkeztean. Koadro berean igela *ilargia* jaten (ala zurrupatzen) azaltzen da, guztiz irrazionalki, noski, mintzo poetiko berezian kokaturik. Gertakizunak hala itxuratzea ez da zientifikoa –ez da egitazkoa–, zerbait *fikziozkoa* baino (irudimenak sorturikoa, noski, eta sugerikortasun baten giroan emana –horretarako bisemia ballatuz–). Hain zuzen, poeman *hilargi-argia* uretan islatzeari kokamen poetiko eta emozional berria egozten zaio, nahasmen fisikoa sortuz. Kasu horretan argi-islada fisikoari ordezkapen *imaginarioa* gertatzen zaio (zeren igelak ura zurrupatzean *hilargia* jaten duela balestea *ez-reala* da fisikoki). Bertan koadro fisiko batetik jauzi *imaginarioa* (hilargia edanarena) egiten da, eta, ondorioz, kodroak emozioa berezia sortzen du irakurlearengan olerkia ausnartzean. Dударik ez, halako joku literarioa *irrazionala* dela, jauzi semiologikoa gainditzen duen zerbait ausarta dela. Irrazionalismoz jokaturik, Mirandek mintzo sugerente bat eraikitzen du irudi irrazional baten bitartez, eta, noski, bere metaforismoa Lizardirena baino ausartagoa da, zerbait haratagoa eskaintzen digulako (eta zer esanik, oraindik, Orixe-ren iruditeria klasizistarekin erkatuta).

2) *Teknika bereziak poesia berrian*

Poesia modernoak bide luzea eginga du elemendu sugerituen ildoan, bereziki. XIX. mendetik hona. Teknika horiek hurrengoetan sintetiza daitezke:

- Objektua urrunean ezartzen da, zerbait diluitua bailitzan. .
- Alderantziz, berriz, ilun eta ez-zehatz dena zehazki ematen da.
- Sentimendu ezprezisoak preziosoz eskaintzen dira (hots, mintzo irrazional-onirikoak preziosoz mamaitzen dira).
- Poeta sinestesiez balliatzen da, maiz.
- Irudi bisemikoak sortzen dira ondorioz.

Aipaturikoak inkonshientziaren olde estetikoaz garaturik agertzen dira, noski. *Sugerentzia* da nagusi beraletan, maiz, susmaoren teknika erabiltzen dela, Miranderen hurrengo pasartean bezala.

“Urezpondan biak zeuden / elkarri laztanka, maitez / bulhar zu-riak ikhara... /

Gogoan nerabiltzanak / ezin erranak dirade" (Neskatxak, 37-38).

Pasarte honetan, idatzia baino gehiago, sugeritua da nagusi, susmotan bilduriko adierazpen ekibokoa (elementu analitikoetan alde egin da giro emozionalean sartuz).. Testuak koadro lesbiandar baten aire morbidoa du, kerantza irrazionala uraren isladan –eta iztarren ihesian– ikararen sugestioaz indartzen da. Pasartean gauzak *irrazionalki* sugeritzen dira. Koadro literario klasizista batean, aldiz, gauzak askoz objetibokiago emanen ziren, eta irudien trataera ere arazionalagoa izanen zen.

3) Metaforizazioaren ildo berria

Esan dugunez, iruditerian, eta metaforaren trataeran literaturak lorpen eta jauzi bereziak egin ditu, bereziki, XVI mendetik XIX. menderarte Europako mintzaira kultu gehienetan. Euskararen arloan, ordea, gauzak umilkiago agitu dira.

Joera klasizistak nabariak ziren Oihenarte-ren poesigintzan. Bere iruditeriak poeta bertsolarizante arrunten maila gainditu zuen airoski, baina bere metaforak usain *klasizista* islatzen zuen, ze bere irudi poetikoak, aberatsak izanik ere, ez zuten, logikoa zenez, geroztiko irrazionalismoaren ukiturik irudien sorkuntza subjektiboen aldetik.

Irudi ernazentisten ildotik zebilen Oihernarte, beti ere irudietan halako logika bat islatuz. Hain zuzen, Oihernarteren maiteminduaren ile-adatsak *urrezkoak* ziren (aspaldidanik onduriko imajinarioan sorturiko metafora kreatuz). Hain zuzen, *iledi gorriskaren* eta *urreearen* iruditeria lehendik onduriko metaforizazio batetik zetorren egosia zen, hots, literatura klasikoan eta neoklasikoan aski ezaguna zen irudia.

Jakina dneez, XIX. eta XX. mendeetan askoz urrun eta gaitzagoa bilakatuko zen irudien erlazio, subjektibo eta ilogikoagoa bilakatuz Beraz, irudi eta metafora modernoetan logika gaitzotzen etorriko da, *imaginarium* delakoaren nexoak nekezagoak eginez.

Gure literaturan, goirago esana dugunez, Lizardiren metaforismoa klasizista da, funtsean, eta azpitik doakion logikazko nexoa Miranderen irudigintza literarioan baino garden edo arazionalagoa da. Lizardiren irudietan A maila eta B arteko loturak Miranderenean baino hurbiltasun gehiago islatzen du. Miranderen kasuan, aldiz, A eta B mailen arteko etendura logikoa –edo arazionala– gaitzagoa da.

Hona, segidan, Miranderen pasarte ilogiko eta irrazional zenbait:

"*Haien beso luze-luzeek / niri eresiz zioستن / ziraun-poema samin bat*" (Neskatxak, 37), "*Zuen begi-aintziretan / ezinbertzez gainbetheak / hondatzen naiz, ithotzen naiz* (Neskatxak, ibidem), "*Izar gorion pentagraman / lo-samin dautza bertz'izarrak*" (Otso, 77 or.).

Aski da behatzea azken pasarteetan *begia* (A maila) eta *aintzira* (B maila) nola lotzen diren (azken irudia bi subsailetan banatzen dela, hots, *B-a* (*hondatzen naiz*) eta *B-b* (*ithotzen naiz*) delakoan). Pasarteak keru erotiko nabaria du, baina konparazioa ekiditzen da (hots, "*zure begiak aintzirak bezala gisakorik ez da agertzen*), eta A eta B irudiak zuzenean alboezartzen dira, ausarki. Esan daiteke Miranderen *zure begia* (A) eta *aintzira* (B) loturik azaltzea Lizardiren *udaberria* (A) eta *neskatxa* (B) bateratze baino zerbait usartagoa dela iruditeriaren aldetik. Zinez, aipaturiko bi irudien arteko deslotura bortitzagoa da Miranderen kasuan (eta, aldiz, ez hainbeste *udaberria / neskatxa*-ren arteko loturan, tradizioari behatuta, behintzat).

Bide irrazional jori bera landu zuten Garcia Lorcak eta Aleixandrek, besteen artean, gaztelaniaren ortuan. Beraz, Intuizioa eta deslogika dira nabarmen García Lorcaren hurrengo pasarte poetikoetan: "*El trino amarillo del canario / colgaba de la rama...*", "*Ayer estaba verde, / un verde loco / de pájaros gloriosos*". Lehenengo testuan kanariaren txorrotxioa kolore *horizkoa* dela adierazen du poetak, hegazti-lumaren kolorea desleketuaz, eta, orobat, doinu musikala –elementu *solidoa* baillitza– adar batetik zintzilik ezarriz.. Beraz, bertan A mailako *trino*, B mailako *amarillo* eta C mailako *colgaba de la rama* delakoak loturik azaltzen dira, bitxiki. Bigarren testuan, berriz, (A) berde margoari animokotasuna egozten zaio (B) zoroa dela erantsen.

Garcia Lorcak bezala, Mirande euskaldunak ere ihes egiten du, maiz, irudi irrazional edo logikoetatik, eta berarengan Lizardi baten iruditeria klasizistetara tarte handia dagoela. Esana dugunez, Miranderen iruditerian deslogika irrazionala Lizardirenean edo Lauaxetarenean baino bortitz eta ausartagoa da.

4) Plano desberdinen ezarketa

Poesiaren kreakuntza, formaren aldetik, transposizioa bat bezala har daiteke. Poetak ikusten duen oro aldatzen eta sorkuntza subjektu-

bo baten aldean jartzen etortzen da. Miranderen hizkuntza poetikoa maila subjektibo (eta irrazional) desberdinetan egituratzen da.

Transposizio edo gainezarketa horiek *tokizkoak*, *aldizkoak*, *egora animikozkoak*, etabar izan daitezke. Hurrengo lerroetan horiei buruz adierazpen batzuk ikus ditzagun.

a) Egoerazko superposizioak

Egoerazko superposizio edo *gainezarketetan* bi maila eman ohi dira, bat *egitazkoa*, bestea *ametzekoa*. A maila *amestua* da, B maila *egitazkoa* (alderantzizko eskema ere ukan dezakeela). Beraz, bi egoera gurutzatzen dira. Mirandek hurrengo pasartean: "*Jauregi hotzean / aitorren alhabak / nigar dagi*" (*Jauregi hotzean*, 27 or.). Egoera *erreal*a islatzen da bertan, hots, B mailakoa, negarrari atxikia. A maila *amestua* da, hau da, "*goizetik joana da / zalduna gudurat. / Noiz dathorte?*" (ezen maila horretan gertatua, nolabait, sasizkoa da, (ze elur zuritan azaltzen diren odolezko orbanek guztiz beste den zerbait adierazten dute, alegia, hilda dagoen pertsonaia ezagunarena).

b) Denborazko gainezarketak

Denborazko gainezarketetan A, B, C -edo eta gehiagozko- mailak eman daitezke, konplexibitate gaitzagoa jasoz; beraz, *aldatzailea* eta *aldatuaren* mailak eman daitezke. Adibidez, teknika horren hildoa geroa "orainean" ezarrita aurki daiteke, eta *oraina* "iraganean" kokatua, bi muturren artean ondorio emozional berria sortzen dela. Mirandek, adibidez, *Maitarzun* deituriko poeman egunaren eszenategia hiru *alditan* egizatzen da, hau da, A mailan *goizean* mutilaren promesazko hitzak ("*Elhia jalki zeneko, / neskari muthil bizkorrak: / nehoiz ez haut ahantziko*", B mailan *eguerdian* ahuldurik geraturiko promesak -haizeak dantzaturiko orbelen irudipean agituak- ("*Ondikotzi Haize gogorak / orbela eroaiten ditu, / bai eta zin ezilkorrak...*"), eta C mailan *arratsean* desenlazearen unea ("*Ekhia zenean sarthu / bethi ere maithatzeko / bertzerekin zen hitz-hartu*").

Beraz, bertsoaren eskeman *goizeko* maitasun *leiala desleial* bilakatzen da *arratsalderako*.

c) *Metafora askozko gainezarketak*

Metaforen adierazpen nagusienetakoa, imajinen trukaera formaz gain, irudietan eman ohi diren superposizioak dira nabarmen, hots, era askotariko desplazamendu semantikoak. Bereziki, C tipologiazko desplazamenduak, metaforen bitartez mamituak, ohi dira alpatzekoak

Metaforaren alorrean, bereziki, *sinestesiek*, garbi adierazten dute deplazamanendua, beti ere, *zentzu fisiko* desberdinen eremuan ematen direnak. Mirandegan metaforen alorrean sugestiozko teknika bereziak islatzen zaizkigu. Har dezagun, esate baterako, ondorengo pasartea: "*Haien beso luze-luzeek / niri eresiz ziostaten / ziraun-poema samin bat*" (*Meskatzak*, 37 or.). Pasartean besoek A maila osatzen dteu, eta *ziraun-poema* delakoak C maila (tarteko B maila, berriz, "*eresiz ziostaten*" pasartea litzatekeela). Beraz, Mirandek bertan besoak *eresiz* kantari ezartzen dizkigu –modu irrazional batean, noski–, *ukimena* (besoak) eta *entzumena* (poema ahoskatua) elkarren artean nahasiz. Dударik ez, euskal literaturaren alorrean horrelako irudia eraikitzea sugestiboa gertatzen dela.

5. Beste teknika batzuen zehazketa

Golan esan dugunez, poesia modernoan *sinestesiak*, *bisemiak*, *desplazamenduak*, *irudien gainezarketak* poesigintza berriaren lorpen berezi dira. Baliapide literario horien originaltasuna eta espresio-indarra –XIX. mendetik gaur arte– indarragotzen etorri da (espresaera *irrazionalen* espiralea hareago ekarriz). *Surrealismo* –edo eta *parasurrealismo*– hitzak ongi adierazi bide du teknika berriaren fenomenoak.

Euskal literaturaren esparruan XX. mendean neurri batean jasoa tenore berezi horretakoa da. Hain zuzen, metafora klasiko eta arrazionaletan *irudia* eta *irudikatuaren* arteko tartea metafora berrietan baino laburragoa zen. Adibidez, Lizardirengan metaforen ildoak (esate baterako, *eguzkia* eta *urrezko bola-ren* artean finkatua) iruditeriaren esparruan antzezko tartea hurbilagokoa zen, ze *eguzkia* eta *urrezko bola-ren* arteko lotura fisikoa aski zuzena gertatzen da gizonaren ohiko irudimenean. Beraz, hurbiltasun horren egia egiaztatzeko aski da XIX. mendeko euskal betsolari eta erdi-poeta edozeinen iruditeria aztertzea. Adibidez, amodioaren alorrean *larrosa*, *perla*, *izarra*, *eguzkia*, *baratza* gisako irudiak erabiltzea aski ohikoa gertatzen da, gaur irudi

topikoa suertatzen dela poeten imaginarioan. Hona, Bilintx bertsolariaren pasarte bat: "Izarrak dizdiz egiten dute / zeruko urdin puruan... / dizdiz alaxen egiten duzu / nola izarrak zeruan". Testu honetan neskatzaren irudikazioa lehendik ohikoak ziren bidetatik dabil. Beraz, neskatzaren ezpaina *lore gisa*, *gerria zume bezala*, *ilea zeta antzera* (eta *hortzak perlak* bailiran) irudikatzea ohiko bide ezagunetik jardutea da. Bertan, *agian*, *zumea*-ren irudi ausarta kenduta, bestetan aski higituriko bideak aurkezten dira.

Iruditeria modernoan A mailatik B mailarako tarte aski urrun eta bortitza izaten da irudien *ilogikotasunetik* behatuta, noski. Urruntasun formal hori nabaria da, adibidez, Mirarengan A mailako *neska bilutsaren besoak* eta B mailako *ziraun-poema* artean.

Irudi modernoan logika asko ematen da, eta, alderantzzi, adierazpen irrazionala larriagotzen (bide horretatik, irudi literarioaren zama emozionala ere handiagotzen dela).

Beste irudi baten arloan, Bilintxek XIX. mendena neskaren A *begiak* B *eguzki berri bezala* irudikatzen zituen; Mirandek, ordea, XX. ean A mailako *begiak* B mailan *aintzirak* balira bezala idelutzen ditu ("Zure begi-aintziretan ... / hondatzen naiz" diotsa). Dударik ez, Mirandaren azken irudia Bilintxena baino irrazional eta txundigarriagoa da (XX. mendeko estetika subjektiboaren oldean sortua).

Irudi zaharragoetan (klasizistagoetan, hain zuzen) A eta B mailen arteko antza formala nabariagoa izan ohi da. Adibidez, A mailako *neskatxa* eta B mailako *larrosa*-ren arteko erkaketa XIX. mendeko euskal literaturaren iruditerian presenta dago. Beraz, A mailako (neskaren *soin-ataletako begia*, *ezpainak*, *gerria*, *ilea*, *hortzak*) eta B maila (*eguzkia*, *lorea*, *zeta*, *perlak*) jada tradizioko irudigintzan gertatzen zen. XX. mendeko irudi literarioen planoak, aldiz, urruntzen etortzen dira -logikaren ardatzetik askoz etenagoak izaki, eta, ondorioz, intentsoagoak irudimenaren arlotik behatuta-... Mikel Lasa poetak, adibidez, bere *Poema-bilduman* ondorengo lagatzen digu metaforizazioaren joku-eremuan: "*Paradisu galduetako oroipena... / triste diren bezala tamarindoaren adarrak, itsas bazterrean - / euriaren pean / triste ta ustel palmondoa udazkenean / "chalet" ubelaren jardinean...*". Koadro honetan, konparazioak barne hartuta, iruditeriaren egitura exotikoa eta urruna gertatzen da pertsonifikazioen ildotik (ze tamarindoak *triste* eta *palmondoak itun* eta *ustel* azaltzen dira). Pal-

salaren imajina sentsazio eta ebokaziotan txertaturik eskaintzen zail irakurleari. *B* mailako irudiek ez dute ohiko loturarik ebokaziotan *A* saillean emaniko adierazpenekin. Horregatik Lasa poetaren iruditeriaren xorgintasun freskoa. Palmondoa eta tamarirondoa, bestalde, zuhaitz aski exotikoak dira euskaldunarentzat. Dударik ez, Lasa-ren irudian Bilintx-enean baino tarte eta urruntasun gehiago dagoela *A* eta *B* mailen artean, hots, maila irreal eta errearen artean.

Poesia –eta literatura, orokorki– zenbat eta berantagoa, hainbat eta irrazionalagoa bilakatzen da, eta Mirande-ren poesian jauzi hori jadanik, XX. mendeko 50. eta 60. hamarkadetan agitu zen. Hortik bere poesigintzaren garrantzia formalitatearen aldetik gure hizkuntzan mamituriko estetika idatziaren arloan.

Hala ere, ez da ahanztekoa pasarte poetiko klasizistak ere plataforma binarioz egituratu zirela, maiz, baina, beti ere, ondorio tematikoa eta irudi literarioaren arteko nexo *hurbilagoa* erakutsiz. Mirande, ordea, bide sinboliko eta informalagoetatik ibilia dugu. Aintzinako euskal lirika herrikoian ere (nahiz nexoan aldetik irudien aldetik logika edo arrazionalismo gehiagoz) antzeko metaforak eta parekatze binarioak eraiki zirela amodiozko herri-poesiaren eremuan. Hori nabaria da *aitari ilogikoak* deiturikoetan. Hona kasu nabarmen bat: “*Eder zeruan izarra, / errekaldean lizarra / ni zu zaitut maiteago / arraitxoak ura baño*”. Lehengo bi bertso-lerroek *atari ilogikoa* egiaztatzen dute, hirugarren eta laugarren bertso-lerroek, berriz, *ondorio tematikoa*. Irudi sinbolikoetan *A* maila *irreal* da, eta *B* maila *irreal*. Aipaturiko testuan, hain zuzen, *A* maila irudikatzailea *zeruko izarra* bide da (“*eder zeruan izarra*”, “*errekaldean lizarra*”), eta *B* maila maila *maitea* (“*nik zu zaitut maiteago*”). Esan daiteke iruditeria modernoak, dena den ere (Miranderenean bezala), badela antzeko teknikarik, baina erradikalagoa, ze bi muturretan arteko nexoa –garaiko estetika irrazionalaren oldean– txokante edo bitxiagoa gertatzen da.

Bukatzeko, adierazi nahi genuke aski litzatekeela Mirande-ren beste zenbait pasarte aipatzea bere iruditeria poetikoaren ausardia nabarmenagotzeko; bereziki, iruditeria erdisurrealista eta espresiboaren aldetik. Adierazgarria da, adibidez, ondorengo emari literarioa: “*Kristalezko elur ontzitik / argiak / gauaren leihoetan / banan banan itzaliz / adatsa ari duzu / zeruaren bizkarretara*”. Perpaus honetan *A* maila (eliditua) *neskatxa* da, eta *B* maila, hainbat irudi ez-realen

andanan kokatua, *kristalezko elurrontzia, gauaren leihoak, argia, adatsak eta ortzearen bizkarra...* bezalakoak.

Hildo horretatik bide eder anitz egina da Mirande poeta. Parisko behatokitik, zorionez, bere poesiak XX. mendean onduriko bide formal berri eta sugerikorra ekarri zion euskarari, eta bere berrinkuntza-
ren oihartzun estetiko berriak –muztio berriz– euskal mintzairaren edertasun-biderako onuragarri gertatu dira, zinez.

Beste autore batzuen kasuan bezala, Miranderentzat ere mese-
degarri suertatu zen *tradizioko* euskal herri lirika zaharra ezagutzea,
ze poetak, bere aldetik, lirika hari bere igurtzi xorgin berezia eransten
asmatu zuen, (metaforismo irrazional baten bide orginaletik).

Astean bide den kanturik xarmantenenetakoa guk gozatzea
bazangatik jasoa da. Izaba herriak, "doitua bikain kantatu" izan
aren, ez zuen haren letrea garbi ezagutzen. "Berta" hitza atalok
eta eta bertso bat "mota zikatari adarrak" eta gisako poetak emen
zengun.

Duela urte batzuk, Juanito Arranbelak osatu zuen Tuskal herrian
herri kantuz egin den bildumarik handiena. Juanitok izan zela jokin
eta Lizkai Txikiren bertso bat abilt zion, eta, ondorioz, bertso
horretatik ateratako izena.

Bere Pello Errotaren bizitza eta Pello Errota, Mikelia zintzari
guztiz, irakurtzean haren antzeta guztiak ikusatu ahal izan ditugu.
Uste dut, Mikelaren pasadizoak bere herriaren herri jarduak merezi
duela. Honegatik doitua bera izan zuten, Antonio Zabalak bere
liburuan Pello Errota, Pedro Errota, 1992, Mexuan anglostatuta-
ko pasadizoak haren jarduak egoki irakurri zizkiz. Hona:

Zakara ta barta, Errekalen bed traser uri diru, izengoit hori
surreto zaharretatik dator, Jose Bernardo Arranbelotatik. Bere kanta
kan da hau beti.

Due eta (Mikelia da zintzidea), Pello Errota eta Jose Bernardo
herriak propioak ziren antzaren adetik. Hargatik nik Pedro Mar-
non (Oñate) asko ezagutzen nuen. Kabanak ezaten geratu, outa egin
bera ganion guzietan. Oso ezker begur baita.

Jose Bernardoren alia, berriz, izatekidea zen, Lanoride baseri-

Asteasuko kantu bitxi bat

Gillermo ETXEBERRIA

Asteasun bildu den kanturik xarmantenenetakoa guk geuk izeba batengandik jaso da. Izeba horrek, doinua bikain kantatu zigun arren, ez zuen haren letrea garbi ezagutzen. "Barea" hitza azaltzen zela eta bertso bat "moztu zizkaten adarrak" eta gisako pistak eman zizkigun.

Duela urte batzuk, Juanito Arratibelek osatu zuen Euskal Herrian herri kantuz egin den bildumarik handiena. Juanitok izena nola jakin ez eta Lazkao Txikiren bertso bat atxiki zion, eta, ondorioz, bertso horretatik ateratako izena.

Baina Pello Errotaren bizitza eta Mikela Elizegi, *Mikela zintzarri* guretzat, irakurtzean horren arrasto guztiak eskuratu ahal izan ditugu. Uste dut, Mikelaren pasadizoak bere horretan hemen jartzeak merezi duela. Horregatik doinua bera jarri aurretik, Antonio Zavalak bere liburuan *Pello Errota. Pedro Elizegi Maiz, 1992*, liburuan argitaratutako pasadizoa hemen jartzea egoki iruditu zaigu. Horra:

Zakarra ta baria. Errekalden beti *Bariak* izan dira. Izengoiti hori aurreko zaharretatik dator, Jose Bernardo Aurrekoetatik. *Bare* kasta izan da hau beti.

Gure aita (Mikela da solaskidea), Pello Errota eta Jose Bernardo lehengusu propioak ziren andrearen aldetik. Hargatik nik Pedro Mari hori (Otaño) asko ezagutzen nuen. *Kattarro* esaten genion, burla egin behar genion guztietan. Oso eztarri bajua baitzuen.

Jose Bernardoren aita, berriz, larrauldarra zen, Larronbide baserri-

koa. Hura ere bertsolaria zan. Zakarrak (bertsolari bat) beti burla egiten zion *Bare kontu horrekin*:

*Ongi etorri zera,
Bare adar duna,
Mola tratatu dezu
Nire babarruna?
Soruan billatuta
Hil nizun laguna,
Harrezkero bakarrik
Zaude alarguna,
Laster botako zaitut
Sasian barruna.*

Hau ere burla egiteko kantatu zion:

*Aparaju ona da
Larraulko baria,
Lotsarikan ez duan
Ardura gabia;
Gaubian neri kendu
Bere landaria,
Illunpean ere igual
Billatu biria,
Galduko balitz bota
Bialot karia.*

Eta hau da burla egiteal Gure aitak ikusi omen zuen nola kantatu zion: (Oharki esan dezagun hurrengo bertsoak zortziko handian eginak, ondo atxikitzen zaizkiela geroxeago jarriko dugun Asteasuko doinuari:

Pello Errota bere etxe alboan eserita.

*Zenbat generok erreparorik
Eztiyo izaten ezeri,
Zeriarekin kabitu zaitez,
Utzi besteren gauzari;
Lehengo astian jeneru hortatik
Bete nituen sei ziri,
Artian ere geratu ziran
Eniyen sartu guziri.*

Ta kantatu bitartean, beatza hola luze-luze berari jarri omen zion.
Alegia, berari etziola sartu oraindik; bizirik zegoela artean.

Tabakua ere igual jaten du bareak, eta tabakua emango zion eta:

*Besteren gauza harrapatzeko
Zeren ez diran zabarrak,
Jenero hoiek zaintzen dituzte
Goiz eta illunabarrak;
Ohartu gabe jan dizkidate
Meri tabako ederrak,
Berriz haitara abitzen bada
Nik moztuko'izkat adarrak.*

(Batista Hondartzaren aldaketarekin)

Mikela, Pello Errotaren alaba eta Batistaren ama.

*Jeneru hoiek beria egiten
Nola ez baitiran zabarrak.
Ederki asko zaintzen dituzte
Goiz eta illunabarrak;
Lehengo astian moztu zizkidan
Meri babarrun ederrak,
Berriz haitara juaten bada
Nik moztuko'izkat adarrak*

*Gizon horretzek badaduka, bai,
Kantuz abilidadia,
Zierto badakit izango dala
Askoz ni baiño hobia;
Jendiak ere hala diyo ta
Emana dago fedia,
Zakar-pilla bat botatzen badet
Tapatuko dek baria.*

Hurrengo bi bertsoak Errenteriako Pello Zabaleta bertsolaria zana-
ri kopiatuak dira. *Zakarra eta baria* oiartzuarrak zirala uste zuen Pellok.
Baña badakigu nungoan ziran. Gertaera eta bertsoak honela eman
zizkigun: "Garai batian ba omen ziran *Zakarra ta Baria* izengoitia zuten
bi gizon, Zakarrak tabakoa jarria zeukan txoko batean. Bareak joan

eta kendu egin dio. Jakin du Zakarrak; ta hurrena elkar topatu zute-
nean, honela kantatu zion:

*Neri Zakarra deitzen didate
Ta hori berriz Baria,
Bestearenik harrapatzeko
Badek abilidadia;
Gauza hondatzen ikusi eta
Ez da kontentu jabia;
Ez-irudian pranko pixkorra
Ganadu hezur gabia.*

*Ganadu horrek zaitutzen ditu
Goiz eta illunabarrak,
Bestearenik harrapatzeko
Zeren eztiran zabarrak;
Uste gabean eraman dizkit
Neri tabako ederrak,
Berriz haietan topatzen badet
Moztuko dizkat adarrak.*

Horra, Pello Errotaren liburutik hartutako gertakari eta bertsoak.
Asteasuko doinu berezian kantatzen Mertzedes Ugaldek bertso ho-
rien zati batzuk besterik ez zituen esaten.

6.1.- Doinu eta letraren azterketa.

Badira urteak, hogei gutxi gorabehera, Asteasuko andre heldu
baten ahotik euskal doinu zahar hau ikasi genuela. Inoiz inon ez ikusi
eta entzungabea izatetik aparte, guztiz bitxia iruditu zitzaidan, niretzat
ebokazio zaharrez betea.

Besterik gabe, salatu nintzen haren letra originalen bat ere ja-
sotzen, kantariak ez baitzekien bertso bat ere buruz osorik. Hitz
batzuk bai, gogoratzen zituen: "baria", "jenero hori", "nik moztuoiz-
kat adarrak" eta gisako hitz edo lerro solteak. Ahazturik zuen nola-
nahi ere. Geroztik salatu nintzen Asteasuko bertsolarien inguruan
ibilitako zenbait pertsonari gogorarazten. Baina hauek ere ez zuten
doinua ez ezagutzen, ez inoiz ere entzun.

Beraz, musika, hau da alde garrantzitsuena eskura izanik ere, ez nuen poz osoa, letraren bat, originala beti ere, jasotzerik izan ez nuelako. Baina, buruan sartu zitzaidan delako doinua, bai Asteasuko originala zela iruditu zitzaidalako, inoiz entzun gabea nuelako, eta polita iruditu zitzaidalako.

Juanito Dorronsoro adiskidearekin batzuetan mintzatzeko aukera izaten dudanez, kantatu nion eta honek, nik letrarik eman ez nionez gero "Lenago ere nire denboran" izeneko letra ezarriaz argitara eman zuen bere doinu artean.

Lantxo hau eskuartean nuenean, hain zuzen, berriro ere doinu hura izan nuen aipagai adiskideen artean, Eta, hara, nondik adierazi zidaten bazirela Pello Errotaren liburuan "Baria" eta gainerako bertsoak horren gainean eginak.

Buru-belarri ekin nion Mikela Elizegik, guretzat "Mikela zintzarrik" Aita Zavalari kontatutako aitaren bizitza eta bertsoak aztertzeari. Zorionez han topatu ditut Pello Errotak eta haren alboko hainbat bertsolarik "Baria"ri kantatutako bertsoak. Nik azterketa xume hau egiterakoan bat eta bakarra aukeratu dut.

Geroztik zenbait bertsolarik behin edo beste kantatu izan du doinu hau, hala nola Mikel Mendizabalek, baina, zabaldu, ez da zabaldu, agian bertsoaren bat-batekotasunak eskatzen duen patxara gabekoa delako. Doinu horrekin abesten duenak, haren erritmo bizi eta eutsira tinko lotu nahi baldin badu, zail du bertsoak sarri eta onak egitea. Une honetan Zepai eta Lizaso zaharrek zuten etorri bizia bururatu zait. Gaur egun patxara gehoagorekin, denbora gehiagorekin eta gauzak pentsatu ondoren abesten dira.

6.1.1. Doinua eta letraren arteko azterketa

Donu-letraren arteko azterketak gutxi dira gure artean, kasi bat ere ez. Baditu galari buruzko adierazpenak bai Aita Donostiak, bai Azkuek ere. Zer esanik ez Juan Mari lagunak (g.b.). Bertan aurki daitekeen kontzeptuetan nabarmenetakoa, gure doinu zaharren "silabikotasuna" da, hau da, nota bakoitzari silaba bat dagokiola. Beraz, ez dagokio gure kanta zaharri melismarik, hau da, silaba gabeko notarik. Gogora ditzagun garai zaharretako mezak, batik bat "Misa de Angelis" deitzen genuena. Hala ere, ikus daiteke doinu zaharren

ZAKARRA TA BARIA

Je-ne-ru hol-ek be-ri-a-e-gi-ten no-la-ez bai-ti-ran
Gi-zon ho-rre-trek ba-da-du-ka bai kan-tuz a-bi-ti

4
za-ba-rrak e-der-ki as-ko zain-tzen di-tuz to-
da-di-a zier-to ba-dakit i-zan-go - de-la

7
goiz e-ta i-lun-a ba-rrak le-hen-go-as-ti-an
ni bai-no as-koz ho-bi-a jen-di-ak e-re

10
moz-tu ziz-ki dan ne-ri ba-ba-rrun go e-de-rrak
ha-la di-yo ta e-ma-na da-go fe-di-a

13
be-rriz hai-ta-ra ju-a-ten ba-da nik moz-tu-ko-iz
za-kar pi-lla-bat bo-ta-tzen ba-dek ta-pa-tu-ko dek

16
a-da-rrak
ba-ri-a

artean melisma laburra duenik, hau da, zenbait nota, gutxi izanik ere, ager daitezke silabarik gabekoak. Beste hitzetan esanda, melisma laburrak, edo "neuma" ere deitzen direnak. Hareago oraindik, "neuma" horiek aprobe-txa daitezke letra aldetik silaba bat, batzuetan bi gehiago edo gutxiago ezartzeko. Horren ondorioz eman daiteke nola-baiteko "balanrza", hau da, behatzez soilik kontatzen duenak, gaur egun eramaten den zorroztasunez kontatzen duenak, ikus dezake zenbait kasutan lerro bat edo beste, berdina behar lutekeenak,

silaba aldetik desberdinak direla, nahiz doinu-erritmo aldetik guztiz berdina izan. Hori zehazteko, zera diosku Escudero musikari ezagunak: "Otra de las características de nuestra canción es su procedimiento silábico, no de una manera absoluta (Peculiaridades morfológicas de la canción popular y de la música vasca", *Txistulari*, 1972, 29. or.)

Guk eskuartean dugun Asteasuko kanta honetan ez da halakorik gertatzen, eta notak eta silabak guztiz bat datoz salbuespenik gabe. Baita letrak laburdurak egin behar baditu ere: *moztuko'izkat adarrak*, *moztuko dizkiot adarrak-en orde*z), Silabikotasun osoa, beraz. Hertsiki zortziko nagusiari dagokio. Beraz, ezaguna dugun 10-8, 10-8, 10-8, 10-8 neurrira lotzen da guztiz.

*Generu hoiak beria egiten
Nola ez baitiran zabarrak,
Ederki asko zaintzen dituzte
Goiz eta ilunabarrak.
Lehenengo astian moztu zizkidan
Neri babarrun ederrak,
Berriz haitara juaten bada
Niz moztuko'izkat adarrak.*

R.M. Azkuek eta Aita Donostiak esango digutenez, gure doinu zaharrak, gehiengo handi batean, erregularrak dira, hau da, hiru esaldiz osatuak daude, hau da, hiru atal dituzte. Lehenengo esaldia errepika daiteke berriro ere, era horretan lau esaldi agertuko direlarik. Horrela: A,A1,B,A2. Beraz, zortziko nagusiari dagokionez, lau esaldiz osatua dago: "La mayoría de las melodías vascas se caracterizan por una inesperada perfección musical", ARANA MARTUA, J.A.: *Musica Vasca*, 277 or.)

Lantxo hau irakurtzen duenak, gogoan izan behar du, bertsoa kantatzeko denean, kantu zaharren arabera, ez dela bidezko letraren aldeko gorabehera literarioak ezagutzea eta ez edukitzea musikari buruzko oinarrizko idelarik ere. Horren azterketa hankamotz geratuko litzateke, beste hitzetan, bi hanka baldin badira, bata letra, eta, beste musika, horietako batean huts egiten duena, hankamotz geratuko da dudarik gabe, ezin baitira hainbat zertzelada beste era batera ulertu.

Beraz, horra zortziko nagusia, hegoaldeko ohituran zortzi lerrokoa, lau lerrobiko edo distiko, beraz, lau esaldi.

Esaldi bakoitza has daiteke anakrusian, konpas aldetik, denbora ez markatuan, alegia "ritmo tético" A. Donostiaren hitzetan, edota denbora markatuan, "ritmo protético" autore beraren hitzetan, eta beti amaitzen da denbora markatuan, hau da, amaiera maskulinoan. Lehen esan dugunez, gure artean, hegoaldean, doinuari eta letrari dagokion esaldia, bi lerrotan banatzen dugu. Horren arabera, molde nagusian, ia beti, lerro ez pareak femeninoak dira, hau da, denbora ez markatuan amaitzen dira.

Badira bestelako korronteak ere, hau da, dena lerro batean jarzkeoaren aldekoak. Baina horrek ez du esaldiaren nolakotasuna aldatzen.

Tarteko erritmoari begiratu, denbora markatuak eta denbora ahulak txandakatzen dira, binaka/hirunaka, tartean ez markatuak agertzen direlarik.

Esaldia, bestalde, lerro-bikoa edo, nahi bada, distikoa, bi esaldi ataletan bereizten da, doinuari dagokionez, erritmo eta iraupenez berdinak, baina ez, halere, silabaz, lehenengoak hamar nota/silaba izaten baititu eta, besteak, zortzi, baina esan bezala, doinuak biak parekatzen ditu silaben arteko desberdintasunaren gainetik.

Alboko adibidean silabak kontatu ditugu, baina kantuari dagokionez ikus daiteke bigarren lerro amaierako nota luzeagoa dela, eta lehengoaren berdina iraupen musikalez.

Ge ne ru hol ek beri a e gi ten 10

No la ez bai ti ran za ba rrak, 8 silaba maskulinoa eta luzeagoa

Horra lehenengo esaldia, eta haren bi esaldi-atal, kasu honetan lerro bakoitzari dagokiona, silabez desberdinak, iraupen musikalez berdinak.

Bestalde, esaldi-atal bakoitzari bi "inziso" dagozkio, hau da, musikalki zentzu minimoa duen nota multzoa; esaldi osoari lau. Lehenengo eta hirugarren "inzisoak" berdinak dira bai silabez eta bai iraupen musikalez. Bigarren eta laugarren inzisoak, silabez desberdinak dira, baina iraupen musikalez berdinak. Laugarrenean, kadentzia musikala egiten da erritmo maskulinoan edo erritmo markatuan amaituz. Ixuri horretan ematen da hoskidetasuna edo errima. "Inziso"ak lerro oker batez bereizita daude.

1

Ge ne ru hoi ek /

3

No la ez bal ti ran/

2

ber i a e gi ten /

4

za ba rrak,/

2.- Asteasuko doinua.

3.- Azalpen gehiago

Eskuartearen dugun doinuaren eskema, hauxe da: A, A1, B, B2

Esaldi bakoitza, erritmo maskulinoan amaitzen da, denbora markatuak, eta bertan doa erima-hoskidetza. Lehen esandakoaren ararera, esaldi amaieran, era bateko zein besteko kadentzia dago: lehenengo eta bigarren esaldiak, berdina dira. Guk ezarri diogun konpasa 6/8 da. Konpas honen arabera, denbora markatuan hasten eta bukatzen da esaldia, molde nagusietan bezala, denbora markatuan eta luzeagoan. Barne erritmoa, binaka-hirunaka doa. Lekuonaren olinen antzera.

Inzisoa

• • • • •

Je ne ru hoi ek

• • • • •

No la ez bal ti ran

Inzisoa

/ • • • • •

be ri a-e gi ten

/ • • • • •

za ba rrak

1. lerroa

1. esaldia

2. lerroa

Inzisoa

• • • • •

E der ki as ko

• • • • •

Goize ta i llu

Inzisoa

/ • • • • •

zaintzendi tuz te

/ • • • • •

na ba rrak

3. lerroa

2. esaldia

4. lerroa

Inzisoa

• • • • •

Lengoas ti an

• • • • •

Ne ri ba ba rrun

Inzisoa

/ • • • • •

moztuziz ki dan

/ • • • • •

e de rrak

5. lerroa

3. esaldia

6. lerroa

Inzisoa

• • • • •

Berrizhai ta ra

• • • • •

Nik moztu koizkat

Inzisoa

/ • • • • •

ju a ten ba da

/ • • • • •

a da rrak

7. lerroa

4. esaldia

8. lerroa

Beraz, lau esaldiak, elkarren artean guztiz berdinak, notak eta silabak bat datozelarik.

Esaldiak, beren artean guztiz berdinak diren bezala, baita ere esaldi atal ez pareak guztiz berdinak dira beren artean, eta pareak ere bai beren artean, inongo salbuespenik gabe. Baina doinu iraupen eta erritmo aldetik, denak dira beren artean berdinak, nahiz silabaka lerro pareak laburragoak izan.

Areago, esaldi atal ezpareen inzisoak, guztiz berdinak dira beren artean. "Inziso" bakoltza, letra aldetik, "hemistikio" bakoltzari dagokio eta tartean nolabaiteko etena gertatzen da doinu aldetik, eta, zer esanik ez, letra aldetik.

Esaldi atal pareetako inzisoak, doinu iraupen aldetik berdinak izanik ere, ez dira berdinak ez nota aldetik, are gutxiago silaba aldetik. Hor ematen da azken kadentzia, atsedena, beraz, eta letra aldetik errima-hoskidetza. Baina doinu iraupenez eta erritmoz ere guztiz dira berdinak.

Bere sinpletasunean, esaldi bakoitzaren egitura erabatekoa da, perfektoa. Baina, doinuari gagozkiolarik, badago esaldien artean berezitasunik. Izan ere, lehen bi esaldiak nota tonikan, edo eskalako nota nagusian hasi eta amaitzen dira. Berdinak dira. Atsedena osoa, beraz, bigarrena lehenengoaren errepika huts delarik. Hirugarren esaldiak, ordea, tonoa "boskarrenera" altxatzen du, doinuaren intensitatea aregotuz. Amaieran ere ez du kadentziak atsedena osorik hartzen eta ez da tonikan amaitzen. Nolabait esanda, esaldi musikalen artean elkarrizketa bat dago, agian galdera bat, eta horrek tentsioa mantentzea eskatzen du. Laugarren esaldia, bai, hirugarrenaren nolabaiteko erantzuda da, amaiera. Estrofa ere hor bukatzen da, atsedena osoa hartzen du tonikan amaituz.

Esaldi bakoitzak lau inziso dituenez gero, hauek ere beren artean guztiz berdinak dira lehen hirak, laugarrena laburragoa delarik, honek hiru nota/silaba baititu besteek bost silaba dituzten bezala. Zergatik gertatzen den hori ikusterakoan, nabari dezakegu, batetik, doinuari dagokionez, hiru nota/silakako kadentzia ematen dela. Kadentzia osoa lehen eta bigarren esaldietan, nota nagusian, tonikoan amaitzen baita kadentzia hori, amaieran nota trinkotuaz. Ikus dezakegu nota trinkotu hau, maskulinoa dela, hau da, konpaseko denbora

markatuan ematen dela. Beraz. Nota nagusian amaitzeaz gain, nota trinkotzen da. Ondorioz, inzisoak silaba aldetik berdinak ez baldin badira ere, konpasaren erritmo aldetik, berdinak dira. Azken inzisoak, amaiera dela adierazteko kadentzia hasieran nota trinkotzen du, amaiera datorrela adierazten digularik.

Hirugarren esaldiko azken inzisoari gagozkiolarik, kontura gaitzeko, kadentzia egonik ere, delako kadentzia amaiera denbora markatuan ematen baldin bada ere, ez dela nota tonikan ematen, nola bait semikadentzia bat izango litzateke, tentsioa adierazten du. Horrek kantariari nota hori laburtzeko joera ematen dio. Eta, hain zuzen, doinu hau kantatu zuenak ere, hirugarren esaldi amaieran nota laburra egin zuen.

Laburki, Asteasuko kantu xarmanta hau, musikalki perfektua dela balezta dezakegu.

H.R. Gigerren mundu fantastikoaz

Amaia ITURBIDE

1. Hitzaurre gisara

H.R. Giger artista suitzarrak (Colran jaio zen 1940 urtean) interiorismoa eta diseinu industrialak ikasi zituen Zurichen eta harrezkero artearen munduan buru-belarri murgilduta ibili da, hainbat arlotan ibili ere. Marrazkilaria aparta (60 hamarkadako grabatuak eta tintaz eginiko marrazkiak lekuko), ospetsu egiten hasi zen 60 eta 70 urteetan zehar aerografoz zein olioaz pintatutako paisaia oniriko surrealistentegatik. Geroxeago etorriko ziren tatuajeak (bere esanetan guztiak robotak garelako frogak biziak eta aire zabaleko museoak) eta *Expanded Drawings* (1988), teknika desberdinak erabiliz egindako fotokopien gaineko marrazki gainezarriak. Altxarigintzan ere aritu da armairuak, lanparak, mahaietarako hankak, ispiluak edota aulkiak modelatzen, zehazki, Harkonnen-Capo deritzon aulkia (dorre itxura hartuta, hiru garezur pilatuta dauzkana). Ildo honetatik abiatuta, Ridley Scotten *Alien* pelikularako egin zituen dekoratu estralurtarreatatik, pelikulari berari izena eman zion munstroagatik eta oro har efektu bisualengatik 1980. urtean Oscar bat irabazi zuen. Era berean, Colran dagoen taberna baterako (1992an inauguratu zen Giger Bar) eta Gruyères-eko beste baterako altxariak sortu ditu. Baita Tokion dagoen Giger Bar-erako ere (nahiz eta egitasmo honetan aldeztu aurretik hausnartutako ideia nagusitik zenbait atal bakarrik burutu ahal izan diren). Honetatik gain, objektu desberdinak modelatu ditu (erlojuak, Pazkoko arrautzak, aluminiozko tiragoma bat -1993-, Champagne Reims-erako botila diseinua -1993-, hainbat pin -insignia edo orratz-edota Zodiakoari eskainitako saila...). Giza eskulturgintzan ere jardun du *Emakumezko gorputz enborra* (1994) molde lanaren bitartez, aipatu

Alien pelikularako diseinuz edota *Species* filmerako prestatu zuen munstroaren diseinuaz (erdi gizakia, erdi estralurtarra zen irudi hilgarria). Film honetarako ere amesgaizto kutsuko tren fantastikorik burutu zuen. Hainbat *happening* eta *performance*-tan parte hartutako artista honek instalazio bitxiak eratuko ditu, hor ditugu, adibidez, Zodiakoko iturriarena edota kondoi hiltzaillearena. Hainbat filmetan aritzearekin batera estereoskopiaren tekniketari sakonduko du. Fantasiatzko trenetan ez ezik, Suitza S-Undergrunderako Swiss Transit tunelean ere bozeto egile agertuko zaigu (Suitzako agintaritzarekin edukitako gutun trukaketa *HR Giger* liburuan bertan irakur daiteke). Esanguratsuak dira halaber Debbie Harry-ren eta Emerson, Lake and Palmer-en album batzuen azaletarako egindako ekarpenak, musika mundua ondo ezagutzen duela frogatuz. Bestaldetik, arte alorrean ospetsu bihurtu da Gruyèreseko St. Germain gaztelua (*HR Giger Museum* deitutakoa eta berak diseinatutako taberna ere badaukana). Hauek dira labur zurrean HR Gigerren artelan, esperimentu eta ekimen batzuk, bere unibertso hain propioari buruzko zenbait zertzelada eman ahal dizkigutenak.

Giger bildumagile aparta da. Bere langintzan mota desberdinetako erreferentziak daude, adibidez: Carl Laszlo (*Panderma* aldizkariaren kudeatzailea), Dalí, Oelze (misteriotsua irizten dio), Schröder-Sonnenstern, Bellmer, Arnulf Rainer (erretratu fotografikoei ukituak ematen aritutako egilea), Sigmund Freuden *Ametsen Liburua* edo William Gibson (bere aburuz, zientzia fikziozko idazlerik onena). Koadro batzuen izenburuei erreparatuz gero, hor daude, adibidez, *S. Becketti omenaldia I*, *S. Becketti omenaldia II*, *Godot itxaroten* edo *Drakularen koadroa*. Niri, batez ere, Goyaren «Arrazoiaren ametsak munstroak sortarazten ditu» esaldia datorkit burura HR Gigerren artelan osoa begiratzerakoan.

Arteak bere burua aurkeztea beste funtziorik ez daukala dio eta bere artelana zeharo fantastikoa bada ere, errealismoaz hitz egiten digu gezurra iruditu arren, baina nire ustez "errealismo" hitza ahoskatzerakoan, zerbait harrigarria bere borobiltasun betean lortua izan denean adierazteko erabiltzen du. Bestaldetik, bere artelanean bada hitz funtsezko bat: "biomekanoide", giza organismo artifiziala izendatzeko, objektuen mugan dauden izakiez aritzeko. Izan ere, HR Gigerren arteari zientzia fikziozotasuna eta futurismoa darizkio, edozein aldetatik jario ere, beldurrezko pelikulen eta zine esperimentalen

eraginez. Komikigintzaren aztarna ere nonahi, edozein gauza dibertigarri, zoro, ahalguztidun eta irrazional bihurtzeko garaian. Marrazteko erakusten duen maisutasuna ere ziur aski komikigintzatik datorkio. Hortxe ditugu bere egitasmo gehienak, txantxa erraldoi hutsak, astunak (pisu handikoak esan nahi dut), efektu bereziz beteak. Eta ironia ere mukuru, hurrengo izenburuak lekuko: *Buruko minaren aurkako sendagaletarako publizitatea. Edari alkoholodunak baino opari hobek egon badaude, Psikiatrarentzako tripakada, 700 urte abereentzako tratu gizatiarrago bat itxaroten...* Iradokizunik ere ez da falta (*Txango japoniarra* deritzo koadro bati), ezta alderdi esoterikorik ere (badu *Tarotaren mundu ezkutua* deituriko sail bat eta beste koadro baten izenburua *Sarea* da).

2. Fantasiaren eta barrokismoaren bidetik

Lehenago adierazi bezala, Gigerren lana fantastikoa da. Zer da, ordea, arte fantastikoa edota nola defini daiteke? Ez da erraza, zeren beste korrante artistiko batzuk garai jakin batean zedarrituta dauden eta ezaugarri jakinak dauzkaten bitartean, arte fantastikoa ez baitagokio aro zehatz bati, aitzitik, aro guztiak hartzen ditu bere baitan eta edozein lekutan garatzen da. Ildo eta ikuspegi honetatik abiatuta, arte fantastikoa betidanik existitu dela balezta daiteke. Baina inongo korrontetan ez dagoenez, ezin daiteke esan denik ere. Gauzak honela, ikuspegi garaikidetik bakarrik jo daiteke generotzat. Hona hemen, bada, arte fantastikoaren handitasuna eta baita zehaztugabetasuna ere.

Dena dela, eduki baditu berezko ezaugarriak, batez ere, lau. Lehenengoa, errealitatetik kanpo kokatu eta arau gabezia, kaosean hazi eta bilakatu doa. Bigarrena, ez ditu objektuak bereganatzen edo ikertzen, ezta kanpoaldeko alorrak (izadia, unibertsoa...) ere, aitzitik, barrualdera begira jartzen da, gizabanakoaren, nitasunaren introspektorantz abiatzen delarik. Hortik psikologiarekin eta are antropologiarekin ere dauzkan harreman estuak eta baita futurismoarekin eta zientzia fikzioarekin ere, adierazkaitza azaltzen saiatzen baitira bi azken hauek. Hirugarrena, bere izaera iraultzailea (eta deserosoa) izango litzateke, bi arrazoiok direla-eta: batetik, dauzkan bereizgarriengatik ez da unean edo garaian sortzen diren beste korrante

artistikoeekin bat etortzen, beraz, borrokatu beharra dauka tokirik edo onarpenik berreskuratuz nahi baldin bada eta, bestetik, beldurren, kezken eta zalantzen zakua denez, garai asaldagarrien eta ez-ziurren eskutik joan ohi da, errealitate nahasi horien proiektzioaren edo itzalaren papera jokatzuz. Ez da harritzekoa, bada, XX. mendeko lehenengo zatian indarra hartzea. Eta laugarrenez, bere ikuspuntu zabalak, berritzailleak eta mugagabeak pinturaren ohiko euskarriaz gain, beste zeregin artistiko batzuk (eskulturak, happening-ak eta eremu birtuallak) bereganatuko ditu. Gauzak horrela, arte fantastikoak etorkizun luzea daukala esan daiteke, gizakiaren psikearen barrua arakatzea baitu helburu. Honelako ideiak dakartza Walter Schurian-ek *Arte fantastikoa* deritzon liburuan.

Fantasiaren bidetik barrokoan murgilduko da Giger. Hermann Bauerrek eta Andreas Praterrek *Barrokoa* liburuan seinalatzen dutenez, mugimendu estetiko honen ezaugarrien artean argiaren eta ilunaren arteko kontrasteak daude eta baita alegoria eta mezu ilunak edo kriptografikoak ere. Dekorazioak eta muntaiak iragankortasunaz mintzo dira eta arkitekturak eta pinturak bat egiten dute (edo hobeto, esanda, arkitektura pintura bihurtzen da, arkitekturaren ezaugarri piktorikoak nabarmenduko dira). Gauzak honela, Gigerrek gizakiaren desirak eta ezintasunak, minak eta beldurrak, bilaketak eta bilakaerak, eldarnioak eta amesgaiztoak islatu eta begi aurrean jarriko dizkigu eta islatu eta begi aurrean jarri irudimena mugetaraino eramanez plastikotasun handiz eta arkitektura barrokoen bitartez. Izan ere, labirinto ezin bihurriagoak, errepikapen obsesiboak eta forma itxuragabeak bezain nazkagarriak amildegi betean sartuko gaituzte. Barruan darabatzagun munstroak (eta euren posibilitateak) pil-pilean eta haragikoi jarriko dizkigu Gigerrek. Eta hau guztia artegintzak eskaintzen dituen modu tradizionalak eta artisauak zein teknika berriak erabiliz eta ustiatuz, zientzia zientzia fikzioa bihurtuz eta beldurraren galari heste eta errailetatik eutsiz.

Fantasiaren eta barrokismoaren bidetik beldurrarena ez ezik, itsuskeriaren gaia ere hurbilduko zaigu. Itsuskeriaren estetika agerian uzten digu Gigerrek. *Galtzerdiak* deritzon saileko marrazkiak eta *Ama eta semea*, *Burua III* edota *Lekukoak* pinturak itsusiak dira. Umberto Eco *Itsuskeriaren historia*-n edertasunaren eta itsuskeriaren kontzeptuak aldakorrak eta kontraesankorrak direla diosku, garaiaren eta kulturaren arabera, zibilizazio batean ederra dena beste batean

itsusia gerta baitaiteke. Gogoratzen digunez, erromantizismoan hasi zen kanon klasikoaren apurketa. Sentimendua arrazoiaren gainean kokatu eta ikuspegi fantastikoak bezain grinatsuak gailentzean, tragi-koaren misterioak eta morbositateak bide berriak urratu zituzten, ausart urratu ere. Harrezkero, edertasunaren ohiko mundu klasikoa, harmoniatsua eta proportzioetan neurritsua atzean geratzen hasi zen (bere lekua betetzen, azken finean). Izan ere, ikuspegi baikor eta ordenatu horrek ez zuen hainbesteko interesik pizten, berriz, mundu kaotikoak eta puskatuak gero eta ikusle gehiago edukiko ditu. Arrazoiak hauexek izan daitezke: alde ezkutu, misteriotsu eta jorratu gabea beti da erakargarria; bigarrenez, giza tragediaren mugekin esperimenta daiteke eta horrela galderak egin amildegiaren ertzean (honek ikuslearen inplikazioa ekarriko du, ikusle aktibo batena); hirugarrenez, itsuskeriak bide alternatiboak eskaintzen ditu, subjektibitate sustatuz, betiko arauak apurtu eta pentsamolde berrien alde eginez; eta laugarrenez, transgresioa eta probokazioa bezalako jarre-
rak gaur egungo munduan gero eta zale gehiago bereganatzen ari dira globalizazioaren eta uniformetasunaren zurrumbiloan identitate bat, leku bat bilatzeko aukera ematen dutelako. Errebeldia kontrakulturarekin, mestizajearekin, publizitatearekin, modarekin eta kontsumismoarekin bat dator eta horrela, exagerazioaren eta groteskoaren bitartez arreta erakarriko du eta zailtasuna dela medio (itsuskeria beti da gaitza) kompetentziarako merkantzia aproposa bilakatuko da.

H.R. Gigerrek itsuskeria malla guztietan ikertu du. Bere pintura batzuk itxuragabeak eta distortsionatuak dira, irregularrak eta barrokoak, halako amorfotasun arraro batean bilduak (begiratu hasierako paisaiak, adibidez). Bestaldetik, inauterietako jaietan eta maskaretan murgiltzerakoan (*Chur-eko inauteri plaka*, *Maskara II* eta hainbat karrikatura), ordena ezarriaren aurka altxatzen da, betiko ohiturak eta morala gaitzetsiz eta parodia groteskoa bezain lizuna, biraoa eta subertsioa errebindikatu. Ifrentzua muturreraino eramaten da, guztia irauliz. Debekatua eta lotsagarria denari, komikotasunari eta zorotasunari ate guztiak zabalduko dizkie. Satira eta sarkasmoa eskutik doaz eta katarsia bermatuta dago. Giger satanismoan eta sadismoan ere sartuko da (*M. de Saderen ilustrazioa deritzon saila*, *Satanen emaztegaia II*). Satanismoak eta sadismoak deabruarekiko ituna ekartzen dute, ankerkeria goraipatzen da, profanazioa ospatu eta izugarriarekiko jaidura dago eta deabruaren metamorfosiaren eta in-

fernuaren testigantza pil-pilean ageri da. Bestaldetik, munstroekin topatuko gara. Munstroa edota izaditik ateratako eta erauzitako ezohiko gizaki ezezaguna edo erditze arraroetatik jaiotako izaki miragarria izugarria da eta baita abere arraroa ere (hortxe ditugu, adibidez, *Enbrioi kreatura* eta *Erditzeako makina*). Honetaz gain, pin bilduma luzea aurkeztuko digu, beraz, hippy, rock, pop edota punk mugimenduak daude hor, efektu bereziak, tentsioa eta desberdintasuna direla medio itsuskeria bestearengan proiektatuko dutenak.

3. Alor beldurrezkoa eta gotikoa

Beldurrean, ikaran eta izuan aditua dugu Giger. Beldurra zerbait ezezagunek sortua eta garatua denez, amaigabetzat eta lazgarritzat jotzen du. *Ikarazko zinea* liburuan ikara ("terror") eta izua ("horror") desberdintzen dituzte. Ikara erreala da, fisikoa, aurre egin behar zaien errealitatea, suspensea, beldurra, zerbait ikaragarria gertatu aurreko egoera atsekabez betea. Izua gero dator, izua errealitate bihurtutako beldurrez egina baitago. Genero zinematografiko gisara ikara XVIII. eta XIX. mendeko eleberrri gotiko ingelesekin harremanetan dagoela esaten digute Jonathan Pennerrek, Steven Jay Schneiderrek eta Paul Duncanek eta baita mota honetako zinea arrakastaren sinonimoa dela, gure baitan, gure sustraian dautzan beldurrezko eta ikarazko arketipoak ezin hobeto islatzen dituelako, morbositatea eta sexualitatea darizkiolako, geure nahi eta desira ezkutuak pantailan irudikatuta azaltzean nolabaiteko katarsia senti dezakegulako, geure buruaz eta bizitzaz barre egiten dugulako eta ondo pasatu, jakin badakigulako fikzio hutsa dela hura guztia edo Joyce Carol Oates-ek aitortzen duenez, gaiztakeria ez delako beti higuigarri, are gehiago, erakargarria ere badelako zenbaitetan, gaiztakeria praktikatzen dugunean, ez garelako biktima hutsak izaten izadiarekin edo istripuekin gertatzen den bezalaxe, konplize aktiboak baizik.

Gotikoa aipatu dut eta gehiago sakondu nahi nuke alor horretan. Gavin Baddeleyk argitzen digu *Kultura gotikoa* deritzon liburuan Erdi Aroko katedralek eta Ama Birjinari buruzko pintura estilizatuek ez dutela zerikusirik kultura gotiko underground modernoarekin. Gotiko underground honek, batez ere, gaizto eta oker kutsuko estetika lantzen du eta tribu hiritarretan oinarriturik, azpikultura oso bat ga-

ratzeari ekingo dio, hurrengo ezaugarriak bereganatuz: argiaren eta ilunaren edota onaren eta txarraren arteko etengabeko kontrasteak eta iluna zein ezkorrekiko jaidura (misteriotsu, ohiz kanpoko, subertsibo eta hunkigarri suerta daitekeen guztiarekin bat eginez eta edertasun tradizionala eta klasikoa arbuatuz, Edmund Burkek seinatu bezala). Honetaz gain, hauexé diosku Gavin Baddeleyk:

«Gotikoa barbaro sofistikatua da. Bizitzarekiko grina da, heriotzaren sinbolismoak bilduta izan ere. Sentimenduaren mailtasun zinikoa da. Ertzen arteko ezkontza, sexuaren eta heriotzaren artekoa. Iluntasunaz baliatzen da argia emateko asmotan. Uste du betebeharra hutsala dela eta banitatea, berriz, ezinbestekotzat jotzen du. Txarto dagoena egiteko bultzada da, baina arrazoi onenekin. Inoiz existitu ez den iragan bateko egun ilunekiko nostalgia irrikatua da. Errealitatearen ortodoxia ukatzen du eta irudimenean fedea jartzen. Sakrilegoa eta paganoa da, arrotza, naturaz gaindikoa» (30).

Pasarte argigarri honetaz gain, gotikoak izaera modernoarekin eta arketipoarekin zerikusirik handirik duela aitortuko digu. Lehengoaz den bezainbatean, gotikoa izango da aspaldiko errelato folkloriko beldurrezkoak ikarazko istorio moderno bihurtuko dituen. Arketipo gotikoei dagokienez (adibidez, banpiroak), naturaz gaindiko indarra eta boterea dauzkate eta ezinbestekotzat jotzen dira mota honetako literaturan.

Eleberri gotiko klasikoaren genero literarioa XVIII. mendearen amaieran eta XIX. mendearen hasieran sortu zen eta emaitza gisara *Frankenstein* (1818), *Monjea* (1796) eta *Melmoth alderraia* (1820) ditugu. Idazlanok larrimin metafisikoaz dihardute, sortzaileaz eta izaki sortuaz, ontasunaz eta gaizkiaz eta ezaugarrien artean hauexek genituzke: elementu fantastikoak, irrealak eta guztiz subjektiboak (paisaia ilunen, pertsonaia xelebreen, bakartien, heroi erromantiko bezain nahigabetuen eta elezahar zein herri sineskerien bitartez emanak), giza sentimenduen konplexutasuna eta anbiguotasuna (ongia eta gaizkia nahasita daude), marjinalitatea, kutsu misteriotsu eta nostalgikoa edota zantzu erotikoa euren mitoekin eta errituekin berreskuratzeke nahia. Iragan zehaztugabea ez da agertzen gauza erreal gisara eta birsorkuntza historikoa ardura zaio. Geroxeago, XIX. mendearen bukaeran *Drakula* (1897) bezalako eleberria daukagu. XX eta XXI. mendeetan etorriko da gaur eguneko eleberri gotikoa, fenomeno

marjinala dena. Azpikultura eta imajinagintza gotiko klasikoak bildu eta gaur eguneko mundura egokituko du. Lan hauetako asko zinemara eramanak izango dira. Literaturan Lovecraften (XX. mende hasierako egile den honen) istorio eta narrazio gotikoak aurkituko ditugu eta baita Anne Rice-renak ere bere banpiro kronikekin, non banpiroak otso-gizonen aurka dauden edota banpiro bat rock izar bilakatzen den. Esan behar da kultura gotikoa eleberri gotikoen jarraipena dela. Izen kontua besterik ez da, zeren berez eleberri gotikoak estetikoki erromantikoak baitira eta izatez kultura gotikoak gehiago du barrokotik gotikotik baino. Gaur egun gotikoa, batez ere, mugimendu estetiko dugu eta bere arduetariko bat jantzi bitxi eta nabarmenak eraman eta arreta erakartzean datza.

Gigerren munduan horrelako pertsonaia xelebreak barra-barra daude eta gainera errealak: Natasha Henstridge aktorea, Ira Cohen poeta eta argazkilaria, Spider Webb artista eta tatuaje egilea... Heriotza ere nonahi (*Igarobide* salla lekuko) eta honen ildotik sexua eta lizunkeria gainezka (*Arbel informatiboa* salla).

Zientzia fikzioaren arloko ikarazko zineari begira eta, bereziki, *Alien*-en "proiekzio" hitza ezinbestekoa zaigu, tramankulu teknologikoen bitartez beste mundu ikaragarri batzuk azaltzen baitira horrelako pelikuletan. Ikusleak zur eta lur uzterainoko munstro ikaragarria eta estralurtarra da *Alien*, Gigerrek diseinatutako munstroa.

Mundu ikuskera bitxia Gigerrena, non itsuskeria molde eta bertio anitzetan baitago, zientzia fikzioaren erabilera aparta baita eta mezurik behinena Eros eta Tanatos-en arteko erabateko lokarria aldarrikatzean baitatza.

4. Beste adierazpide batzuetara zabalik

Happening-en eta *performance*-en munduan urratsak eman dituen eta bere tramankulu batzuk benetako *ready-made*-ak direnez, Gigerren artegintza kontzeptualizat ere jo daiteke. Daniel Marzonak *Arte kontzeptuala* liburuan gogorarazten digunez, arte mota honetan ideia edo kontzeptua da indar eragilerik behinena. Ikuslearen partaidetza aktiboa eskatzen da eta ironia zein publizitatearen posibilitateak ustiatzarekin batera, gizarteak ezarritako betiko arauen aurka oldar-

tzeko joera dauka, jarrera iraultzaileak bereganatuz. Definitzen hain zaila den eta hainbeste artista desberdin dituen korronte artistiko heterogeneo honen ezaugarrietariko batzuk horiek izango lirateke. *Ready-made*-ei dagokienean, ekar dezagun honaino Marcel Duchamp-ek uste zuena. Duchampek artea zer den azaltzen saiatzera-koan esaten zuen artea ez dela egon behar aldez aurretik ezarritako iritzien menpe, konbentzio edo hitzarmenetan baino. Konbentziook ez dira aldaezinak izan behar, baizik-eta malguak eta definizio askotara irekiak. Eguneroko objektuetan aldaketa burutu, ohiko norabidea desbideratu, bestelako dimentsioetan sartu, testuinguru eta egoera berriak eskaini, hori da *ready-made*-a, arau apurketa artistikoa.

Osagarri hauekin guztiekin Gigerrek ikusleak harritzea lortzen duten artelan desberdinak burutzen ditu.

Bibliografia

- ASKOREN ARTEAN: *HR Giger*, Taschen, Colonia, 2007.
- BADDELEY, Gavin: *Cultura gótica*, Ediciones Robinbook, Barcelona, 2007.
- BAUER, Hermann / PRATER, Andreas: *Barroco*, Taschen, Colonia, 2006.
- ECO, Umberto: *Historia de la fealdad*, Lumen, Barcelona, 2007.
- MARZONA, Daniel: *Arte conceptual*, Taschen, Colonia, 2005.
- PENNER, Jonathan / SCHNEIDER, Steven Jay / DUNCAN, Paul: *Cine de terror*, Taschen, Colonia, 2008.
- SCHURIAN, Walter: *Arte fantástico*, Taschen, Colonia, 2006.

Mikroipuinak eta Joseba Sarrionandiaren *Han Izanik Hona Naiz*

Amaiur ARAMAIO ELKORO

1.- Sarrera: Mikroipuinaren definizio baterantz

Genero literario honek gaur egungo euskal literaturan ez du oihartzun handirik. Badira lan batzuk genero hau landu dutenak, nahiz eta uste den gutxi direla, erraz aurki daitezke. Artikulu honetan, adibidez, *Han Izanik Hona Naiz* liburua aipatuko da. Liburu honetan mikroipuinak izango ditugu.

Lan hau aurrera eramateko eta irakurketak beste baten begiekin ikusi ahal izateko, nire eskerrak eman nahi nizkioke Jon Kortazarri hartu dituen lanengatik.

Mikroipuinak edo kontaketa laburrak

Azkenaldian genero honetara hurbiltzea zabalagoa izan da eta gainera genero honen izenak ere hainbat modutara izendatu dira: mikrofikzioa, ipuin txikia, gutxieneko istorioa... genero hau deskribatzeko esan daiteke oinarrizko zenbait elementu hartzen direla kontuan. Berez, testua mikroipuin izateko bi baldintza bete behar ditu: bata, laburra izatea eta bestea, narrazioaren naturaltasuna.

Hala eta guztiz ere, David Roas-ek dioenez ez dago ezberdintasunik mikroipuin edo ipuinen artean, ipuin generoak eman dezakeen beste adar edo aldaera bat dela beste askoren artean dio. Gainera, David Roas-ek mikroipuinaren inguruko azalpen zehatzagoak ematen

ditu eta bertan aztertzen ditu mikroipuinaren xehetasunak. Hain zuzen ere, ezaugarri diskurtsiboak (narratibitatea, hiperlaburtasuna, laburtasuna, intentsitatea); ezaugarri formalak (egituraren konplexutasunaren gabezia, pertsonaien azalpen minimoak, deskribapenen gabezia, lekuen zehaztasun falta, elipsiaren erabilera anitza, elkarrizketen gabezia, amalera harrigarria, izenburuaren garrantzia, hizkuntzaren esperimentazioa); gaiari buruzko ezaugarriak (intertualitatea, metafikzioa, ironia, parodia, umorea, kritikarako intentsioa); ezaugarri pragmatikoak (irakurlearenganako harridura, irakurle aktibo baten beharra).

Mikroipuinak zer diren eta nolako egitura eta ezaugarriak izan behar dituen zehaztea edo sailkatzea azken hamarkadan asko aurreratu dela dio Fernando Valls-ek berak idatzitako "Ultimas noticias sobre el microrrelato español" artikuluan.

Mikroipuina komertzioetik kanpo dagoen generoa da eta beraz, genero honek bere askatasun osoa du zehaztasunak hartzerakoan.

David Lagmanovich-en "En el territorio de los microtextos" artikuluan azaltzen da nola ipuin liburuetan bat-batean azaltzen den narrazio laburren bat, orri bete edo paragrafo bat edo biko luzera duena, baita hitz gutxiko neurria dutenak ere. Nahiz eta testua motza izan ez dauka zertan mikroipuin izan, baina esan behar da mikroipuinaren ezaugarri nagusia laburra izatea dela.

Genero hau egunkarietako testu txikiekin ere konparatu izan da, egunkarietako testuak behar beharrezko informazioa ematen dute eta horretarako funtsezkoa da laburra eta zehatza izatea. Era berean, laburtasuna eta zehaztasuna muinean oinarritu behar dela esan behar da. Egunkarietan ematen den informazioan ustezko gertakariak kontatzen dira eta horregatik errazagoa da mikroipuin bezala izendatzea. Bi genero hauen artean bada berdintasunik, baina soilik laburtasunean eta oinarrizkotasunean, mikroipuina autoreak asmatutako istorioa izango da eta egunkariko, ordea, errealitateko zati baten kontaketa.

David Lagmanovich-ek mikroipuinaren gaia poesiara ere eramaten du. Mikroipuinaren generoan poesia ere sartzen dela dio, batzuetan prosan eman ohi da kontakizunaren hasiera eta ondorengo poesia

gisa ere idatzi daiteke, horrela batzuetan poesia konposizioa eman dezake.

Artikulu honetan mikroipuinaren ezaugarri nagusiak ematen dira eta idazlearen ustez hauek dira: laburtasuna, narratibitatea eta fikzioa. Hiru ezaugarri hauek ez dituen testua ez da izango mikroipaina baizik eta beste zerbait: esaera, pasadizoa, txistea, mikropoema, oinarritzko egunkariko notizia...

Domingo Rodenas de Moya-k bere "Contar callando y otras leyes del mikrorrelato" artikuluan mikroipuinek zerbait esan gabe uzten dutela dio irakurlearengan arreta piztu dezan edo irakurleak berak pentsa dezan zer den ezkutatzen den hori.

Monterrosok ere goraipatu egiten du labur idazten dutenen meritu-tua. Jakin egin behar da ezabatzen eta mozten, ezkutatu eta horrekin jakintzat ematen idatzi ez dena. Elipsia zehaztasun handiko tresna gisa hartu behar da hemen eta tresna hori izan behar da lehengal ipuin laburrak idazten dituenarentzat.

Orain arte esandakoak, beste aldetik ere eragina izan behar du, hau da, irakurlearen aldetik ahalegin gehiago behar da, bestelako testu luzeetan baino gehiago proportzionalki. Horregatik esaten da miniaturistaren lana oso delikatu dela, ipuin hauetan bezala ahalegi-na eskatzen duelako.

Gehienetan ez da esaten luze idaztea errazago denik, baizik eta labur idaztea arinago eta errazago egiten dela ustea da. Labur idaztea erosoago egiten dela uste da, baina benetan laburtasun horretan esan nahi dena luzea bada, ez da erraza labur eta egoki esatea. Henrich Heine-k *boutade* ezagunean esaten zuen bezala "no he sido breve porque no tuve tiempo", hau da, denporarik izan ez zuelako ez zen laburra izan. Batzuetan laburra izatea ez da erraza eta gehiago kostatzen da luze idatzitakoa laburtzea eta era berean luzean idatzita zegoen zentzu bera izatea.

Mikroipuinaren arintasuna definitzeko orduan, normalean ipuin arinak direla esaten da, laburrak izaterakoan azkar irakurtzen direla esan ohi da bestelako eleberriak baino. Hala eta guztiz ere, nahiz eta labur idatzita egon ez da arintasunean irakurtzeko generoa. Labur idatzita dagoen horrek duen mamia poliki irakurri beharrekoa da.

Aurretik aipatu bezala, errealitate fantastikoak duen garrantzia Irene Andres-Suarez-en "Los nanocuentos de Jose Maria Merino. Claves de lectura" artikuluan ere azaltzen da. Espainian, esan behar da, laurogeiko hamarkadaraino ez zela literatura fantastikoaren interesik piztu. Interes hau Jose Luis Borges, Felisberto Hernandez edo Julio Cortazarren eraginez piztu dela esan daiteke. Idazle hauek metafikzioa eta hizkuntzaren beraren aldaketak ekarri zituzten genero honetara.

Artikulu honetan esaten da bizitza errealean dugun egunerokotasunik edo normaltasunik kanpo idatzi behar duela literaturak, hau da, arraroa den hori idatzi behar dela literaturan. Normaltasun horretatik kanpoko zerbait bilatzen dela, betikotasunean ohituta erosoegi bizi garela eta arraroak diren gauzak ahaztea hobe dela deritzo jende askok, baina azken finean arraroa den hori da gure egunerokotasuna. Kontakizun fantastikoak eguneroko bizitza ordezkari dezake arraroa den horretatik, normaltasunik bat-batean urruntzen da fikziora. Askotan fikzioak errealitatea ulertzen ere laguntzen du.

Mikroipuinien amaierak kontuan hartuta, oso aipagarria da hauek izaten duten bukaera mota. Genero honetan askotan gertatzen den bezala bukaera harrigarria izan ohi da, espero ez den bukaera, hain zuzen ere. Ipuinean azaltzen den egoerari buelta ematen zaio bat-batean, eta bukaera honek askotan ipuinaren hasierara eramaten gaitu hobeto ulertzeko. Ipuina berriro irakurtzerakoan beste ikuspuntu batetik irakurtzen da, irakurleak badaki nola bukatuko den, baina osorik ulertzearen ipuina hasieratik irakurtzea izaten da askotan egiten dena. Honetaz gain, narratzaileak lehen pertsonan idazten badu, zaila izaten da emozionalki ez eragitea irakurleari eta horrek ere ipuinean bertan sartzen laguntzen du, irakurleak azkenean eragin zuzena izaten du ipuinarekiko.

Azkenik aipatzeko, mikroipuinien orain arteko ezaugarri nagusiak direla eta, laburtasuna, elipsia eta bukaera harrigarriak direla uste dut puntu indartsuenak genero honetan. Genero honi indarra ematen dien puntu nagusiak direla uste dut, alde batetik laburtasun horretara iristea ez delako erraza, lortu behar den zerbait da, beste aldetik elipsiaren erabilera ugariak irakurleari pentsatzeko aukera ematen dio eta hau uste dut oso aberasgarria dela gaur eguneko literaturan. Azkenik bukaera harrigarria ere aipatzeko kontua da, ez gaude ohiko

ipuinetan ohituta espero ez dugun bukaera bat jasotzera, normalean ipuinean zehar emandako pausok amaierara eramaten gaituzte, baina genero honetan erakutsi ez dizkiguten bukaerak ere badirela ikus daiteke. Genero hau orokorrean oso landua dela deritzot, eta honekin ez dut esan nahi beste generoak gutxiago direnik, genero honek gaineratik begiratuta erraz egitekoa ematen badu ere, bere lana badu.

2.- Han izanik hona naiz: ipuin eta mikroipuinak

Sarrera

Liburua hartuta, irakurtzen hasi aurretik ikus dezakegu nolako egitura daukan. Liburua irekiaz batera Paul Eluard-en alpuia aurki genezake: "Je m'obstine a mêler des fictions aux redoutables réalités". Nola ez, Paul Eluard poeta surrealista izango da eta bere iturritik edango du Sarrionandiak askotan.

Honen ondoren, "eskaintza" azaltzen zaigu. Bertan, liburuan lagundu diotenei eskerrak ematen zaie, hori bai, eskerrak nahiko modu bitxian, ironia edo umore puntu batetik, hain zuzen ere. Esan daiteke, "eskaintza"-k ere beste ipuinekin egiten duela bat, hau da, ez dela eskaintza soil bat, ipuin ukitua daukala esan daiteke.

Eskaintzaren ostean, liburuko ipuin sorta dator, 80 ipuin edo mikroipuinako bilketa, hain zuzen ere. Esan behar da, *Ez gara geure baitakoak* liburuan ere ipuin kopurua ere horixe bera dela. Liburu bi hauek, zehatzago esateko, *Han izanik hona naiz* liburua, bestearen ondorengoa edo atzetik doakiona da.

Mikroipuin hauek, orokorrean, orri bat edo bi dituzte asko jota. Guztiak dira oso laburrak eta batzuk esaldi batera ere mugatzen dira. Ipuin askotan, ipuina bera nori eskainita dagoen azaltzen da goian (Mariasun Landari, Elixabete Garmendiari, Jose Luis Zumetari, Karlos Gorrindori, etab.).

Beste ipuin batzuetan, berriz, alpuak azaltzen dira. Norbaitek esan edo idatzitako esaldiren bat aipatzen da ipuinaren hasieran D.H. Lawrence, idazle ingelesa, hainbat gai lantzarren bere liburuetan zentsura jasan izan zuen eta bere bizitza gehiena erbestean igaro

zuen. Sarrionandiak Lawrence-en lanak kontuan izango ditu, ez du edonor aukeratzen bere ipuinaren hasiera emateko. Arnaut Oihenart, elizgizon ez zen lehen euskal idazlea, euskal nazioaren ikuspegitik idatzi zuen Euskal Herriko historia Erdi Arora arte. Joxe Azurmendi, euskal idazle eta pentsalari emankorrenetako bat dugu Euskal Herrian, esanguratsua hainbat lan egin duelako euskararen munduan. W.C. Williams, modernismoko eta imaginismoko poeta amerikarra zen, bere burua sozialistatzat zeukan eta kapitalismoaren aurkako, hain zuzen ere, Sarrionandiak bere gustuko dituen pertsonaiak hartuko ditu ipuinei hasierak emateko, nolabaiteko lotura izango dute aipuen egileek liburuaren idazlearekin.

Badira ipuin batzuk, izenburuaren azpian bestelako izenburu edo esaldiren bat daukatenak: *Krimen pasionala*; *Itzulpena*; *Vitae et placita clarorum philosophorum*; *Tableau de l'inconstance des mauvais anges et démons*; *Essai sur l'inegalité des races humaines*; *Les travailleurs basques et le sens de leur histoire*; *Jean Beausoleil, les libre set l'hygiene*. Editeur mercure de france, paris, 1958.; *Mila gau* eta bat gehiago.

Gai aldetik aipatzekoak puntu batzuk. Ipuin guztiekin ezinezko da gai bateratsu bat izatea, beraz, gai orokor batzuk aipatuko ditut.

Alde batetik, mito, kondaira, ipuin herrikoi eta abarren apurketa aipatuko nuke. Liburuan zehar badira zenbait ipuin betiko ipuin izan direnak edo entzundako kondairak izan direnak. Hemen ordea, kontakizun horiek hartu eta moldatu egiten dira, hain zuzen ere, kontrastea bilatuz edo justu aurkakoa kontatuz. Betikotasunetik irteten diren ipuinak izaten dira asko, edo bestela mitoen barruan ere posible ez diren pasadizoak gertatzen dira. Puntu garrantzitsu bat honakoa, bere beste hainbat liburutan ere horrela erakutsi diguna. Honen adibide dira esaterako 9, 15, 79 eta 119. (maitasunari buruz, ekibokazioa, Hamelingo xirularia eta belle au bois dormant, hurrenez hurren.) ipuinak.

Beste aldetik, liburu osoan zehar igartzeko bezalakoa da ironiaren presentzia. Ipuin askotan agertzen da ironia, bizitzari barre egiten zaio, bizitzari burla egiten zaio eta gainera gai asko eta asko ez dira, esaten den bezala, barre egitekoak. Kontu serioak izanda ere kritikatzen dira ironiaren alderditik.

Irakurleari pentsa araziko dion kritika mota erabiltzen du, ironia ukituarekin. Kritika mota horren ostean, edo ironia hori nolakoa den ikusi ostean, irakurleak berak, normalean, idazleak esan duenari buelta batzuk ematen dizkio.

"Han izanik hona naiz" ipuinetatik izenburura

Liburuaren izenburua izateaz gain, ipuinetan ere aurkitu dut "Han izanik hona naiz" esaldia. Ipuinaren amaieretan azaltzen dira ager-tzekotan ere. Adibide bezala, 15, 43, 62 eta 79 (Ekibokazioa, tren maiteminduak, leiho argia eta Hamelingo xirularia, hurrenez hurren) ipuinak dira esaldi hau dutenak.

Esaldi honekin interpretazio asko egin daitezke, beraz, nik nirea emango dut. Esaldi honekin adieraz dezake Sarrionandiak han izanda hona dela, edo ez den leku batean dagoela, ezlekua edo ez-tokia dela berea, behar ez duen lekuan dagoela hain zuzen ere. Eroso sentitzen ez den leku batean bezala dagoela bera eta horrek tristezia edo lekuz kanpo egotea ekartzen duela askotan.

Ipuinak ere bat datoz gai honekin, denetan dago zerbait lekuz kanpo dagoena edo arraro sentitzen dena. Lekuz kanpo egoteak norberaren egoera ere baldintzatzen du, beraz, ipuin hauetan ere horixe bera nahi duela erakutsi uste dut.

Aurrerago ikusiko dugu, liburu honi buruzko esanean, ez dela gauza bera pentsatzen, hau ustezko iritzi bat baita.

Ipuinak elkarri lotuta

Ipuin liburu honetan, aurretik esan dudan bezala, ipuinek euren artean oso lotura gutxi dute. Ipuin bakoitza normalean, bakarra da eta ez du zerikusirik gainontzekoekin.

Ipuin multzo batzuk badute itxura edo nolabaiteko harremana euren artean.

Aurreko atalean azaldu dudan bezala, 15, 43, 62 eta 79 ipuinetan "han izanik hona naiz" esaldia daukagu bukaeran. Esaldi honek bateratu egiten ditu ipuinak, denei egitura bera ematen die bukaeran. Ipuin hauek talde berean sartuko nituzke duten amaiera dela eta.

Hurrengo istorio bikote bat daukagu, 100 eta 101 ipuinak (Hazparne 1893 eta Hazparne 1987) izenburuari begiratuta bakarrik, nolabaiteko lotura dutela ikusiko genuke lehen begiratuan. Ipuin biak irakurri ostean, ordea, konturatzen gara gai aldetik ez direla berdinak eta elkarrekin zerikusi handiegirik ere ez dutela. Lehenengo ipuinaren bukaeran gizon batek emigratu egin behar izaten du Ameriketara eta bigarren ipuinaren hasieran beste gizon bat, Parisera emigratu ondoren bueltan itzultzen da bere herrira.

Ondoren, lau ipuin ditugu bukaera antzerakoa dutelarik. 30, 78, 114 eta 120 (Ehiztariak, ardi beltza, ardiak eta iheslaria) ipuinak modu antzerakoan amaitzen dira. Esan daiteke, bukaeren artean ere lotura edo jarraipen bat ematen zalela. "eta fini", "hauxe da dena"... bezalako amaierak ematen dira, eta azkenak (120) amaiera bezala ematen dio bukaera mota horiei.

Ipuinen hasierak direla eta, badira pare bat ipuin berdintsu hasten direnak batzuk aipatzearren. 78 eta 96 (Ardi beltza eta tesoroaren kutxa) ipuinak berdintsu hasten dira: "Ipuin hau benetakoa da, hemendik hurrin eta handik hurbil sortu zen, eta egin didaten bezala kondatuko dizuet." Edo "Behinola, hemendik hurrin eta handik hurbil, bazen...". Ipuinak hasteko teknika ezberdinak daude, eta honako ipuinetan berdina aukeratzen du bientzako. Ipuinen hasiera tipikoak direla esan genezake beraz.

Liburuan bertan ipuinen arteko harremanak egon arren, liburu honetatik kanpoko lanetan ere badute hauek isla.

Nahi eta nahi ez, beti hartzen dira erreferentziak beste ipuin edo liburuetatik, baita idazleak berak idatzi dituenetatik ere. Hau gertatzen delako, irakurlea irakurtzen doan heinean beste liburu edo ipuin batzuekin gogora daiteke.

Hasteko, *Ez gara geure baitakoak* liburua hartuko dugu eta ikusiko dugu hau ere antzerako liburua dela. Liburuan bertan ere 80 ipuin aurki genitzake eta *Han izanik hona naiz* liburua bezala egituratuta dagoela ikusiko dugu. 80 mikroipuin direla ohartuko gara eta batzuek badute liburu honekin loturarik. *Ez gara geure baitakoak* liburua *Han izanik hona naiz* liburuaren aurrekaria dela esaten da orokorrean.

Oraintxe esan bezala, bi liburu hauen artean ere badira loturak ipuinei dagokienez. *Ez gara geure baitakoak* liburuan "edurnezuri"

ipuina agertzen zaigu eta *Han izanik hona naiz* liburuan 119. ipuina ere gai berekoa dugu. Bietan, betiko ipuinak agertzen dira, baina ipuin biak aldatu egiten dira ohiko gertakarietatik. Gaiaren atalean aipatu bezala, mitoak edo betiko ipuinak apurtzen dira bi hauetan.

Sarrionandiaren beste liburu batean ere, *Ifarraldeko orduak* liburuan, Hamelingo xirularia ere protagonista da, eta *Han izanik hona naiz* liburuan ere bere ipuin bat dauka. Hemen ere, aurretik aipatu bezala, betiko ipuina apurtzen zaigu.

Azkenik bere beste liburu batera joz, *Izeba Mariasunen ipuinak* liburuan, *Han izanik hona naiz* liburuan agertzen den bezalako ipuin bat daukagu. Hemen behean ikusiko dugu zein den ipuina eta nola *Han izanik hona naiz* liburuan 29. orrialdeko (Erorketarena) ipuina bezalakoxea den.

"Izeba Mariasunen Ipuinak"

Izeba Mariasunek sarritan esaten zuen:

"Ipuin bat kondatuko dizuet"

Eta orduan gu bere inguruan eseritzen ginen.

Izeba Mariasunen izarra zirkuluaren erdian dirdirutzen zen. Eta hasten zen:

"Behin batean bazen mutil bat Ameriketara joateko illusioa zuena. Joan da Balonara eta han hartu du untxi handi bat Guatemalarantz doana, eta jendez gainezka bete denean untxi hori abiatu da, Balonako barra iragan du, eta iadanik itsaso zabalean barrena doa..."

Eta isildu egiten zen itsasoaren tamainuaz gogoetan balego bezala.

Eta guk esaten genion:

"Eta gero, izeba, zer gertatu zen?"

Eta berak:

"Itxadon beharko duzue, ea mutil hori itzuli eta zer gertatu zitzaion kondatzen duen".

Bere liburuak alde batera utzita, ipuin herrikoi bat ere azaltzen zaigu, nola ez moldatuta, hau da, beste pertsonaia batzuk agertzen direlarik. Liburu honetan 88. orrialdean (Pierre de Lancre) ager-

tzen den ipuinak segituan gogorarazten digu ipuin herrikoia den istorioa. Ipuin herrikoia hau Azkueren liburu batean jasoa dago.

Atso Anka-Ausia (Azkue)

Andra bat suetean goruetan egoala, gabean gabean katu bat etorten dakan.

-iJesus!-esan eutsan bein senarrari-. Katu peste bat gau guztietan agertu ta gonarik gona ibiltan data. Bildur bere banaz suetean egoten.

-Neuk egingo donat goruetan gaur gabean, ea katu ori neuri etorten datan ikusteko.

Badago gizona irra ta irra eta suetegoienetik bera badatorko katua. Ateostera yoan ta dirautso:

-iGizona ta goruetan!

-iKatua ta barriketan!-esanaz goru-kirtena yaurtigi ta anka bat ausi eutsen gizon gorulariak katuari.

Urrengo egunean auzoko atsoa errenka-errenka ebilen.

Beraz ikusten dugu nola hainbat diren liburu honekin lotura duten beste liburu edo ipuinak. Hauek batzuk aipatzearren bakarrik izan dira, baina seguru beste horrenbeste ere badirela.

Amaiera

Manu Lopez Gaseniren hitzak kontuan hartuta argi geratzen da liburu honen aurrekari dela *Ez gara geure baitakoak*, 1989an argitaratutako liburua. Bi liburu hauek, *Ni ez naiz hemengoa*, 1985 eta *Marginalia*, 1988 liburuen beste aurpegia direla esan behar da.

Manu Lopez Gasenik esaten duen bezala, Sarrionandiak askotar erabiltzen dituen elementu batzuk ageri dira han-hemenka: literatura unibertsaleko mitoak iraultzeko desioa ("Ekibokazioa"), literaturaren iturri garbienetara ere ironiaren herdoila eramateko gogoia ("Hamelingo xirularia", "Belle au bois dormant") idazteko ekintza borondatezkoak idazleari munduan den askatasunik handiena ematen diola frogatzeko nahia ("Maitasunari buruz").

Ongi ezagutzen dugun euskal kausarekin lotutako paradoxa batzuk aurki daitezke: "Hazparne 1893" / "Hazparne 1987" istorio bikotea, "Tortura", "Euskal amen aieneak"... bezalako ipuinetan.

Bere liburuetan beti egongo da agerian ezkutatu ezin den euskal gatazkaren irudia.

Euskal literaturari erreferentzia asko egiten dizkio liburu honetan, "A basque writer" edo "Atsotitz apokrifoak" bezalakoetan. Balta beste ikuspuntu batetik egiten dizkion kritikak: "Literadur Kriptika", "Jenero literarioak" edo "Lehiaketa".

Bibliografia

- Andres-suarez, Irene (2008): "Los nanocuentos de Jose Maria Merino. Claves de lectura.". Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- Azkue, Resurrección María (1989): *Euskalerrriaren Yakintza. Literatura Popular del País Vasco. Cuentos y Leyendas*. Tomo III. Euskaltzaindia. Bilbo/Espasa-Calpe. Madrid. (381.or)
- Lagmanovich, David (2008): "En el territorio de los microtextos". In Valls, Fernando (coord.): *El microrrelato en España*. Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- Kortazar, Jon (2003): *Euskal Literatura XX. Mendean*. Prames. Zaragoza. (238.or)
- Kortazar, Jon: La Música del Microrrelato (argitaratu gabea)
- Lopez Gaseni, Manu (1993-1): *Egan*. "Joseba Sarrionandiaren Han Izanik Hona Naiz" (Elkar, 1992). Donostia. (251.or.)
- Rodenas de Moya, Domingo (2008, b): "Contar callando y otras leyes del microrrelato". In valls, Fernando (coord.): *El microrrelato en España*. Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- Sarrionandia, Joseba (1984): *Narrazioak*. Elkar. Donostia.
- Sarrionandia, Joseba (1985): *Ez Gara Geure Baitakoak*. Pamiela. Iruñea.
- Sarrionandia, Joseba (1989): *Izeba Mariasunen Ipuinak*. Elkar. Donostia.
- Sarrionandia, Joseba (1992): *Han Izanik Hona Naiz*. Elkar. Donostia.
- Sarrionandia, Joseba (1995): *Hnuy illa nyha majah yahoo*. Elkar. Donostia
- Sarrionandia, Joseba (1999): *Hau da Ene Ondasun Guzia*. Esan Ozenki, Txalaparta. Irun, Tafalla.
- Valls, Fernando (2008): "Ultimas noticias sobre el microrrelato español". Monográfico de *Ínsula*. Septiembre de 2008.
- <http://zubitegia.armiarma.com/>

Sorkuntza

Sorkuntza

Satsa dardar

Koldo ZUBELDIA

Satsa dardar dago
Kopeta beltz dago
Nere malkoen ozeanoan murgildu naiz
Eta kementsu jarraitzen dut.

Maite dut bizitza oparoa
Bainan ezin
Txiro guztiak egin ahalegin
Eta ibili behar fin
Helburu erdietsiak
Eta bidean helburu onetsiak

Elkartzen ez direnetan gero
Zollotan ero
Noizbait, nonbait aurkituko gara Alfredo
Zoriona tokatzen zaigun ezker
Mendian gora zai zaitudan ezker
Zollotan zaitudan bero
Sentimendutan hartuaz lerroz lerro
Arkaka ezker
Ezagutuaz gero

Zure lotorduetan nerea

Zure azkengabeko antsietan nere miña
Nere miñaren ondoan zure izate fiña...
Enarek joan-etorrian bere arrastoa utzi dute
Eta denbora badoa aurrera gizatasunez
Utzi az maitemiña.
Erruduntasunik gabe gabezi az ahaztuxea
Pixka bat errukior eta piska bat zentzudun
Zebaiteren bila antsiz eta egarriz.

Zerbait gertutik ikuitzen dudanean
Zerbait sentitzen dudanean
Penatan hasten naiz
Eta beti ere nire oinazaren saminkortasunean hasi
Beste ezer sentitu gabe
Beste ezer pentsatu gabe
Beste ezer egin gabe
Sufritzea besterik.
Maite zaitut esatea besterik ez dagokit
Sufritzea besterik ez da ekoizkorra maitasunean
Dena ematea ez da besterik ona
Dena ematea ezer gutxi hartzeko gero.

Tranze batzuetatik
Bestera
Ibilli gabe ezin
Ibilli behar fin egin gabe muzin
Ahal eta ezin
Ibiltzen zen gure Serafin
Aberela onarekin
Sortuaz ezinaren ezin

Adinik gabeko orrialdea

Amaia ITURBIDE

Beti izango naiz zure neska txikia
behin atximurtxoak bezalako hegatziz eta
hartxintzar bihurritz betetako hodel bat
ldatzi-marraztu zuen berbera
(barkatu zertxobait kurtsia badirudi ere,
agian atximurtxoak esan beharrean
zerumugan edo urrutian
antzemandako zantzu subliminalak direla
esan beharko nuke).

Beti izango naiz zure neska txikia,
oraindik ere akuarelazko soinekoak jantzi
eta Gabonetako apaingarriak liluraz itxaroten dituen,
lorategi bat ikusten duen bakoltzean
loreak bataiatzeari ekin eta
berakatz samurrez betetako baratzeekin
harrituta gelditzen dena,
soinu ia entzungaitzen, koloreko arkatzen eta
kutxatilen bildumak egin,
egun eta gauekin diabolora jolastu
eta bizitzari zein heriotzari buruzko
esanahi linguistiko berriak
asmatzen eta asmatzen diharduena.

Beti izango naiz zure txikia
Gobela ibairaino eramaten duzuna
eskutik helduta ahatetxoak ikustera
edo Azkorriraino urtxintxek ananak
nola karraskatzen dituzten zelatatzeraz.

Beti izango naiz zure txikia
zahartzarora ispilu distortsionatuen
kontua baino ez baita.

Eta kanpotik ikusita
zahartuko naizenean ere,
zure neska txikia izaten jarraituko dut,
orduaz ere erakusleihen barruko zubietan sinistu,
biderkatzeko eta zatikatzeko taula gehiago eskatu,
nylonezko hariekin panpinak egin
edo hiri labirintikoaren barruan
ezkutaketan jolasten duena.

Beti izango naiz zure neska txikia,
zeren jakin badakit mundua
gauza txikiz eginda dagoela
eta metonimian datzala gakoa
(ez naiz-eta ergela).

(Irati Arinek sinatuta)

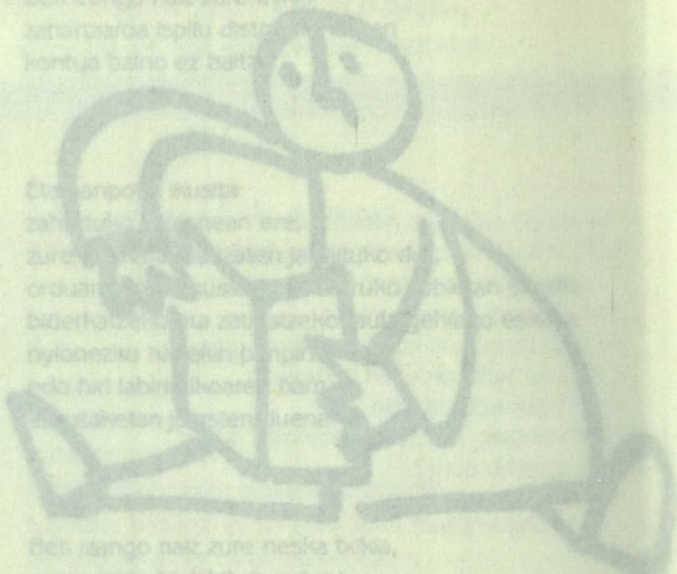
Euskarazko haur eta gazte literatura

Haur eta gazte literatura

Beltz izango nait zure bikia,
 Gabele ibaraino eramaten duzuna
 esutuk helduta anateb-oka ikustera
 edo Azkonaraino urtiatxek ananak
 nola karrakaitzen dituzten zeizatzena.
 Beltz izango nait zure bikia,
 zatiartaraa epitu detsatzen
 kontua baino ez baita.

Eten arpoa ikustea
 zaitzazko...
 zure...
 orduan...
 biderkabe...
 nyioneko...
 eta hitz labirintzoaren...
 zaitzazko...

Beltz izango nait zure neska bikia,
 zeren jelan badakit ihundua
 gizona bikiz eginda dagoela
 eta metonimian datzela gizona
 (ez nait-eta ergela).

(Irati Arriola)

Haur eta gazte literatura

Euskarazko haur eta gazte literaturaren bilakaera¹

Iñaki ZUBELDIA

Hemen itzulita eskaintzen den hitzaldia zertxobait moldatu egin dut, baina kontuan hartu behar da ahoz entzulego arrotz baten aurrean emateko prestatua izan zela, eta horregatik gabezia batzuk eta osatzeko hainbat puntu badituela. Kontuan har bitza irakurleak baldintza eta mugapen hauek.

Haur literatura: kontzeptua

Lapesa irakasleak honela definitzen du lan literarioa: "hitzez adierazitako sorkuntza artistikoa, idatzi gabe ahoz aho zabaldua izan baldin bada ere".

Definizio honek bere arreta ikuspuntu funtsezkoetan jartzen du, sorkuntza sartzen baitu tartean, artea, hitzez adierazia izatea, eta norbaitek jasotzea, zehazten ez bada ere nor izango den hartzailea.

1984an, Juan Cerverak esan zuen "haur literaturak bere barruan

[1] Brno-ko Masarykova Univerzitan emandako hitzaldia. Česká Republika. 2010-IV-7. Ainaia Maya Urroz-ek, Euskara eta Euskal Kultura irakurlea Brno-ko Masarykova Univerzita-n eta Olomouc-eko Palackého Univerzita-n, Laura Mintegi eta Iñaki Zubeldia gonbidatu zituen bi unibertsitate horietan Euskal Literaturaz hitz egiteko. Laura Mintegiren hitzaldia hauxe izan zen: "Euskal Literatura XX... eta XXI. mendean". Iñaki Zubeldiarena, aldiz, beste hau: "Euskarazko haur eta gazte literaturaren bilakaera". Bi hitzaldiak gaztelaniaz eman ziren, bi unibertsitateetako Hizkuntza Erromanikoen Fakultateek hala eskatuta. Arreta handiz jarraitu zituzten hitzaldiak bi unibertsitateetako hainbat ikaslek eta irakaslek, eta ondoren elkarrizketa interesgarriak sortu ziren.

hartzen dituela, hitza oinarri izanik, helburu artistiko eta ludikoa duten haurraren intereseko adierazpen eta jarduera guztiak". Hau esatean, interesa hartzaillearengan jartzen du. Helduak bere obra eskain die-zaloke, baina haurra da azken hitza duena, obra berea egiten edota arbulatzen duena. Bereizketa honetatik heltzen gara *literatura irabazia* kontzeptura. Literatura irabazi honetan sartuko lirateke haurrentzat jalo ez ziren sorkuntza guztiak, baina denborarekin, haurrek bere egin dituztenak, egokitzen bat tarteko egon edo ez, adibidez Daniel Defoe-ren Robinson Crusoe. Hemen ipuin tradizional guztiak sartuko genituzke (Perrault, Grimm, Andersen, Afanasiev...), eta haurrek beren jolasetan erabiltzen dituzten erromantze eta abesti asko eta asko.

XX. mendeko hirurogeiko hamarkadan, eta estrukturalisten ikerketen eraginez, haiek testu literarioak beren literariotasunetik aztertzen baitzituzten, haur literatura testu literario kaxkarragotzat edo bigarren mailakotzat hartua izan zen.

Bestalde, hirurogeiko hamarkadatik aurrera eztabalda beste ikuspuntu batetik planteatu zen: alegia, haur literatura aitortutako kalitate literarioko obrek osatua egon behar zuela, edota, irakurleen gozamen handiena sortzen zuten, beraz, arrakasta handiena lortzen zuten obrez osatua. Gainera, paradoxa bat ematen zen. Haur literaturako obrak defenditzen zituzten askok eta askok, aurkako argudioak onartzen zituzten konturatu gabe, aspaldiko beste arazo bati erantzuterakoan: zein irizpide hartu behar dira kontuan haur eta gazte literaturako obren kritika eta balorazioa egiterakoan. Egile batzuk, beren kultura helduaren babesarekin, *liburu onenen* hierarkia literario bat eta corpus kanoniko bat egiten saiatu ziren, helduen literaturarako erabilitako irizpide berberak erabiliz. Beste batzuek modu garratzean erantzun zuten, eta haurren eta gazteen artean beren liburuek izandako arrakasta hartzen zuten bereziki kontuan, *neska-mutilei gus-tatzen zaizkien liburuen* esperientziatik hartutako balorazioa lehenetsiz.

Alde batetik, "beren buruarentzako" idaztea hobesten zuten egileak edukiko genituzke, haur literatura obra baliotsuz hornitzeko asmoa zutenak, eta bestetik, kultur dinamizatzaile antzeko baten jarrera hobesten zutenak, garai bateko ahozko kontalarien jarraitzaile gisa.

McDowell-ek (1973) haurrentzako obraren karakterizazio bat proposatzen du, puntu hauetan oinarrituta:

testuaren nolabaiteko laburtasuna;
 ekintzaren eta elkarrizketaren nagusitasuna;
 protagonista haur edo gazte baten presentzia;
 argumentuaren garapena eskema konbentzionalen arabera;
 joera moralista apur bat;
 baikortasun puntu bat;
 haurrei egokitutako hizkuntza erabiltzea eta,
 sinpletasunaren, magiaren, fantasiaren eta abenturaren
 nagusitasuna.

Agian, J.K. Rowling-en Harry Potter-ek lagun dezake ulertzen zein literatura gustatzen den benetan haurtzaroan eta gaztaroan, zein den beren irakurle gogo mugitzen duen motorra, zein irakurketa diren eurengan zaletasuna eta interesa pizten dutenak. Eta zerekin identifikatuta sentitzen diren literaturan eta maila sozio-kulturalean.

1985ean, Marisa Bortolussi-k honela kalifikatzen du haur literaturara: "haur jendeari eskainitako obra artistikoa".

Askotan aitortu izan da haur literatura dela "hitza bitarteko duen edozein sormen-lan, ukitu artistiko edo sortzaile bat duena eta haurra hartzaile".

Hau baieztatzeko Sara C. Bryant-en hitzak ekarriko ditut hona, "El arte de contar cuentos" liburuan idatzi zituenak. Honela dio:

«Zer da ipuina? Ipuina, batez ere eta funtsean, arte obra bat da, eta bere zeregin nagusia bide artistikoetatik barrena ibiliko da...

Narrazio eder baten egitekoa, estatua edo margolan eder batena bezalaxe, atsegina ematea da. Bizitzako prozesuaren barruan bere eginkizuna alaitasuna eskaintzea da. Eta alaitasunak sortzen duen ondorioa izpirituaren esnatze horixe da, benetan ederra den edozein aurrean pizten den pertzepzio hori.

Alaitasuna eman, elikatu, izpiritua astindu edertasun horren bidez; ez al da hori ipuinaren eginkizun funtsezkoetako bat?

... Berriro ere baieztapen hau zehaztu nahi dut: Narrazioa arte obra bat da eta umeari eskaini diezalokeen zerbitzurik handiena edertasunaren sentimendu eternalera dei egitea da. Honen eraginez gizakion arima aurkikuntza berrietara bultzatua sentitzen da, aurkikuntza hauek lagunduko baltiote garapen armoniatsu bat izaten.

Beraz, ipuinak kontatzea, batez ere, entretenitzeko arte bat da, antzerki obra baten helburu garrantzitsuena entzulegoari gozaraztea den bezalaxe. Lehenbizi, gozarazi, eta ondoren, izatekotan, erakutsi.» (Honaino Sara Bryant-en hitzak.)

Andrés Amorós-ek defendatzen du literatura ororen oinarria «beste batek idatzi duena irakurritz norbaitek lortzen duen plazera dela.» "Irakurri" eta "idatzi" aditzak ez dira hartu behar haur literatura-
ren mugarri bezala.

Narratiba, poesia eta antzerkia, lehen epika, lirika eta dramatika izenez ezagututako literatura genero klasiko horiekin batera, badira beste adierazpen txikiago batzuk haur literaturaren esparruan berrituz direnak: errimak, igarkizunak, jolasteko formulak, ipuin laburrak eta behin ere bukatzen ez direnak, aho-korapiloak, pipitakiak...

Haurren interesa eta onarpena egilearen asmoen eta haurrari obra eskaintzen dioten beste pertsonen intentzioaren aurretik dago, eta haurrak obra hori onar edo arbuia dezake. Haurren borondatezko onarpen honek justifikatzen du haur literatura gisa lehen literatura irabazia deitu dugun hori. Honekin haur literaturaren barruan sartuko genituzke umeentzat sortu ez, baina umeek denboraren joanean bere egin dituzten obra guztiak.

Urte askotan haur literatura pedagogiarene eta didaktikaren azpi-produktu bezala hartua izan da. Bi kasuetan eman dakiokkeen eginkizunik gorenena zera da, haurra kulturaren munduan sartzearena edota behar dituen ezagutzak ematea erraztearena.

Orain, ordea, kulturaren egotearen kontzeptua aldatu egin da: haur literatura, oinarri-oinarrian, haurraren barne eskakizunei ematen zaien erantzun bat da. Hau onartua dago jadanik.

Eta horrek literaturaren multzo barruan duen izaera espezifiko agerian uzten du. Beraz, arazoa ez da haurra literaturara hurbiltzea, literatura eskaintzea baizik, haurrena, zeinaren eginkizun nagusia izango den beren beharren aurrean haurrei erantzun egoki bat bitartez laguntzea.

Ikuspegi aldaketa honen ondorioak oso esanguratsuak dira: haur literaturaren historiak, teoriak eta kritikak nabardura bereizgarriak hartzen dituzte literaturaren historia, teoria eta kritikaren esparruan.

Mendoza Fillola-k (1999) zera dio: "Haur eta gazte literaturako obrek beren baitako izaera eta balioa dute [...] edonor irakurle bihurtzeko bitarteko dira, beren balio osoan, obra horietan hain zuzen literatura (handian) dauden ezaugarri semiotiko guztiak baitaude."

Sylvia Puertes de Oyenard-ek ondorioztatzen du haur literaturak oinarriko funtzioak betetzen dituela, ekintza pedagogikoaren barruan egonik, beraien artean elkar eragiten dutenak:

funtzio estetikoa;

funtzio etikoa;

funtzio soziala;

funtzio didaktikoa;

funtzio ludikoa.

Badago beste gai bat orain arte oso gutxi ukitu dena haur literaturaren esparruan: "gaitasun desberdinak dituzten umeentzako liburuak". Baditugu "Braillez" idatzitako liburuak, "liburu hiztunak", ukitzen direnak, marrazki eta kolore ugari dituztenak, zeinuen hizkuntzan idatzitakoak, hitz egiteko, hizkuntzarako edota irakurketarako zailtasunak dituztenentzakoak...

Haur literaturaren jatorria eta bilakaera

Haur literaturaren jatorria zehaztea beroni buruz dugun kontzeptuaren arabera aztertu behar dugu. Horregatik, kontuan edukitzekoa da haurraren modu literarioan hurbiltzeko asmoa funtsezkoa dela.

Haur literatura soilik sor daiteke haurra izaera propioa duen izaki gisa hartzen den momentutik, ez geroko gizon edo emakume gisa hartzetik. Hau esaten dugu, badirelako diotenak haur literatura, ahozko forman adierazita, bazela literatura bera sortu zen garaietatik hasita. Baina horrela pentsatzean, nahastu egiten dira ipuin mirezgarrien sustrai historikoak eta haur literatura.

Onar daiteke badela hainbat material, urrutiko mendeetatik datorrena, hala nola, mitoak, kondairak, kontakizunak... Baina honek guztiak benetako izaera hartzen du haur literaturako material gisa

hurrek onartua izan denean edota haurra hartzaille natural bihurtzeko egokitzapen lan bat egin zaiotzen. Material hau dena hartu behar da haur literaturako aurrekari gisa.

Zalantzarik gabe, haur literatura XVIII. mendean hasten da. Bada pentsatzen duenik ere GRIMM anaiekin jaiotzen dela, XIX. mendearen hasieran.

Dena dela, PERRAULT, XVIII. mendearen bukaeran, ikus daiteke sustrai zaharragoak zituzten ipuin batzuen hedatzaille gisa. Ipuin hauen xalotasun itxuratiak agerian uzten du haurrak ez zirela ipuin horien jasotzaille bakarrak.

PERRAULT da haur literaturaren atea irekitzen duen aurrekari aitortu ezagun eta hurbilena.

Literatur generoen kontzeptua zehaztea orokorrean zaila eta korapilatsua baldin bada, haur literaturan horiek bereiztea are eta zailagoa da oraindik.

Juan Cerverak ematen duen haur literaturaren definizioa kontuan hartzen badugu, eta honek funtsezkotzat jotzen du haurra hartzaille gisa hartzea, esan behar da genero literarioen erlatibotasuna haur literaturan haurrarekin harremanean jarrita aztertu behar dela.

Petrinik azpimarratzen du XVIII. mendean, haur literaturaren jaiotzaren inguruan, ageri direla gero tradizional bihurtuko diren generoak: ipuina eta fabula, abenturazko narrazioak, eleberri kostunbristak eta eleberri moralak.

Horregatik, eta gai honi buruzko formulazio aldakor eta zalantzarriak ikusirik, komeni da gutxienezko oinarritzko sailkapen bat egitea. R. Tamés-ek narratiba, poesia eta antzerkia izenez izendatzen duena. Eta agian argiago geldituko litzateke ipuinak, poesia eta antzerkia deituta.

Hala ere, haurren generoen multzo horretatik eleberria kentzeak zalantzak sortzen ditu, ipuina baino luzera handiagoa duten eta eleberriaren egituratik ipuinarenetik baino hurbilago dauden obra asko idazten baitira eta idatzi izan baitira.

Haurrentzako eleberria

Haurren narratibaz hitz egiterakoan, sarritan gauza bat ahazten dugu. Ipuinak azpimarratzen ditugu, baina benetan umeak, bederatzi urtetik aurrera eta batzuetan lehenagotik, irakurtzen duena ez da ipuina, eleberria baizik. Ohiko eleberri laburraren eta helduenaren parean jarri ezin dugun eleberri mota bat, baina haur ipuinetatik eta ipuin mota guztietatik urruti gelditzen dena.

Ikertzaille batzuek galdetzen dute eleberri hezitzailerik ba ote den, horrelako zerbaiten aurrean ote gauden. Aguilar e Silva-rentzat eleberri hezitzaile hau "intriga dramatikoaren duen eleberri tradizionaletik" urrundu egiten da. Eleberri hezitzailea pertsonaia baten garapenaz, giza ikaskuntzaz eta gizarte ikaskuntzaz, haren heldutasuneranzko ibilbideaz arduratzen da bereziki. Pertsonaia hau gazte bat izan ohi da pixkanaka bere barne mundua, mundu objektiboa eta bizitzako arazoak ezagutzen ari dena, eta pausoz pauso, bere egoera pertsonaletik abiatuz, gizakion handitasuna eta miseria ezagutzen joango dena.

Hasieratik sortzen zaigun zalantza zera da eleberri hezitzailearen kontzeptu hau ez al dagokion gehiago gazteen literaturari haur literaturari baino.

Haur literaturari beti atxiki baldin bazaio eginkizun nagusitzat haurren barne beharrei erantzutea, eta gazte literaturari exigitzen badiegu gazteari laguntzea mundu erreala deskubritzen eta mundu horretan txertatzen, pentsa genezake haur literaturaren eta helduenaren artean dagoen tarteko maila hori osatzen duela gazte literaturak, helduen ikuspegitik ikusita, nahiz eta aipatu bi literatura horietako partaide ez den. Etenik gabeko prozesu jarraitu batean kokatzen da gazte literatura, eta ez da derrigorrez prozesu erregularra; norbanakoarengan eragina du eta literaturan islatzen da forma eta intentsitate aldakorretan eta ez programatuetan.

Haurren eleberriaren eta gazteen eleberriaren arteko aldea nabarmena da. Agian hau dena eleberri hezitzailea helduen eleberrietik bereizteko ahaleginaren ondorio da, haurren eleberria eta gazteen eleberriaren arteko desberdintasuna oso argi ez dagoenean. Eta horrela biak eleberri hezitzaile izenaren pean elkartzeko dira. Aguilar e Silvak dio intriga "lotura gehixeago edo gutxi xeago duten gertakizun pilaketa batez ordezkatzeko dela, eta egileak bere obra bukatzean zera

bilatzen duela, pertsonalaren formakuntzarako erabiltzen den denboraren erritmoa markatzea.”

Ezaugarri hauetako batzuk sarritan ematen dira haurren eleberrietan, ezaugarri bakarrak eta zehatzak ez diren arren.

Juan Cerverak dio haur eleberria ez datorrela bat eleberrizalearekin, Aguilar e Silvak deskribatzen duenarekin behinik behin. Baina, hala ere, aitortzen du haurrentzako eleberrizaleen helburua badela pertsonaia baten heldutasun prozesua azpimarratzea.

Haur eleberraren traszendentzia. Eleberrizaleak irakurtzeari “bai”

Ipuinari garrantzia handia eman izan zaila. Hau dena izan daiteke ipuinaren harremana haurarekin, bereziki ahozko kontakizunarekin, eskolarizazio garaian aurretik hasi delako eta lehenengo eskolarizazio garaian jarraitu du, haurrak irakurtzen ikasi arte.

Baina, haurrentzako eleberrizaleak ez du halako zortetik eduki. Agian eskolan hasitako haurrengan beste gauza batzuek lehentasuna izan dutelako, esate baterako irakurtzen ikasteak eta irakurzale bihurtzeak.

Hala ere, eleberrizaleenganako jarrera aldatu egin du jendeak. Genero arin eta denbora-pasako asmoa zuena izatetik gizartearen txertatzeko modu bat bezala ikusia izatera pasatu da. Hau, noski, neurri apalago batean ematen da haurren eleberrizaleen.

Ipuina ez bezala, eleberria luzeagoa da eta honela irakurlea arazo eta gai baten inguruan denbora luzeagoan mantentzeko balio du.

Gazte literatura

Gazte literaturaren kontzeptua, orain ulertzen dugun moduan, gaurko gizarte post-industrialean eman diren prozesu batzuen ondorio da, nerabezaroa ezaugarri bereziak dituen bizitzako etapa bezala hartzen baita. Izan ere, haur literaturaren eztabaldan sortu ziren galderak berberak azaldu dira gazte literaturaren esparruan (Colomer, 1998). Hainbat galdera: ba al da gazteen eleberrizaleak?, zein ezaugarri desberdin ditu helduen literaturatik?, ulertu behar al dugu nerabeen

bizi esperientziatik gertu dauden testu horiek direla, nahiz eta hel-duen korpus literario osoaren barruan egon ala beraientzat espreski idatzitako testuak dira?, era honetako galderak errepikatzen dira artiku- lulu eta mahainguruetan, "arlotu honen ikerketan ematen ari diren lehen pausoen oihartzun gisa".

J. Rubiok ematen duen Haur Literaturaren definiziora jo genezake Gazte Literatura definitzerakoan: "*Irudimenezko literaturaren atala, haurren ulertzeko ahalmenera eta eurei benetan interesatzen zaien mundura hobekien egokitzen dena*".

Baztertu egingo dugu, beraz, sorkuntzan ematen diren baldin- tzeak eragindako literatur degradazioaren edozein kontzeptu, kasu honetan irakurleen adina, ez baitira alferrik sartu gazteak literatura legitimatuaren (irabaziaren) eremuan, bere eginez isilka eta inongo azalpenik eman gabe interesatu zaizkien testu idatziak eta ahozkoak. Obra horiek gaur egun gazte literaturaren altxor klasikoa osatzen dute.

Baina, gazte literatura on batek nerabeen beharrei erantzun behar badie eta beraientzat gustagarri izan behar badu, aitortu beha- rko dugu literatura honen berezitasuna alderdi psikologikoetan eta jorratzen diren galetan egongo dela (Janer Manila, 1995). Díaz Plaja-k eta Prats-ek dioten bezala (1998) zehaztu egin behar genuke ume batek ume izateari uzten dion adina, nerabe edo gazte bihurtzeko. Horrek terminologia arazoak sortzen ditu eta adin horretakoen zaleta- sunei edo interesei buruzko zalantza edo eztabalda ere bai. Irakur- tzeko ematen diren adin desberdinak kontuan hartuz eta garapen psikologikoa oinarritzat hartuz zehaz daiteke adina. Edota herrialde desberdinetan indarrean dauden irakaskuntza sistemek zein adin jotzen duten egoki ikasle bat gaztetzat hartzeko edota bizitza akade- mikoan aro horretan sartzeko. Orokorrean, 12 urtetik 16-17 urtera bitarteko tarte hori hartu izan da gaztaro bezala. Bestalde, kritiko batzuek gogora ekarri dizkigute nerabezaroko interesak zehazteko dauden zailtasunak, zaletasunen esparrua aro horretan oso zabala baita.

E. Teixidor-ek puntu hauek sartzen ditu "gazte literatura onena" definitzerakoan: protagonistaren aldetik bere nortasunaren bilaketa, irakurlea partaide izatea bilaketa horretan, herri literaturako formulen erabilera, irakurleen adina errespetatzea, bizitzako misterioak modu

egokian azaltzea, eta bizitzeko era desberdinei buruzko alpamen etikoak agertzea.

Bere artikulua bukatzen du esanez gazteei zuzendutako liburuen garrantzia ez dagoela eduki dezakeen kutsu moralean, "baizik eta irakurketa horien bitartez gazteek beren nortasuna garatu eta ziurtatzeko duten ahalmenean eta mundu aldakor eta anitz honetan beren tokia bilatzen laguntzean".

A. Rodríguez Almodovar-ek (1995) aipatzen du *bildungroman* edo formakuntza eleberria irakurle gazteentzako egokiena gisa, eta literatura unibertsaleko titulu handiak gogora ekartzen ditu kalitatezko gazte literaturari erantzuna emango lloketenen artean. G. Luch-ek (1996) aipatzen du nerabeen literatura hau "psikoliteratura" deituz. Kontakizun intrapsikikoak dira, arazoak gainditzera datozenak, eleberrri psikologikoa, liburu psikologikoa. Literatura mota bat non garrantzitsuena gatazka da, pertsonaien alderdi psikikoa, barrukoa.

Badirudi gaurko Gazte Literaturaren loratzea bi faktore oinarri-zkoen ondorio dela (García Padrino, 1998). Lehenengoa, irakasleen gogoia irakurketa ohiturak mantentzeko edo sustatzeko, horretarako gaztaroko errealitateari eta gazteen interesei eta hauen ezagutzei egokitzen zaizkien obrak erabiliz. Irakasleen eskakizun hau 12-16 urteko ikasleen jarrera, jokabide eta espektatiben aldaketari lotua dago. Irakasleak kexu dira gaurko gazteek ez dutela gustu literarioirik edota irakurle gisa formakuntza eskasa dutela eta hauen aurrean badira autoreak eta idatziak gaurko gazteriaren errealitatetik gertuago daudenak. S. Birkerts-ek dio (*Elegía a Gutenberg. El futuro de la lectura en la era electrónica*, Madrid, Alianza Literaria, 1999, pp. 30-31) benetan garrantzitsua zera dela, 70eko hamarkadan jaiotako ikasle hauek gure tradizio kulturalaren zati handi bat zerbait arrotz eta estrainioa bihurtu dutela.

Onartu behar dugu gaur egun gazte literatura deitzen dugun horrek zalantzan jarri duela gazteen gustu literarioei buruzko ezjakintasun akademikoa. Hortik dator E. Teixidor-ek aitortzen duen gazte literatura baten beharra "hori izateaz lotsatuko ez dena, gazte literatura den neurrian epaitua izango dena eta ez literatura handiaren azpiproduktu gisa, eta generoaren teknika propioak garatzen lagunduko duena gazteriaren interes ahalik eta zabalena lortzeko".

Marc Soriano-ren (1975) iritziei jarraituz, ikuspegi semiologiko garbikoak hauek, García Padrinok gazte literatura baloratzerakoan obra literarioaren transmisio eta zabalkunderako baldintzak kontuan hartzen ditu: liburua lortzeko mekanismoak, irakurketa ohituren formakuntzaren garrantzia, transmisio edo zabalkunde literarioa lortzeko beste era batzuk izateko posibilitatea, aholku edo hurbiltze baten beharra eta informazio kritiko baten beharra, eta hartzaileengan hizkuntza gaitasunak garatu beharra.

Elementu hauek denak gaztearen ingurune sozialarekin estuki lotuta aztertu behar dira, non familiaren eragina, eskolaren lana, irakaslegoaren arreta, eskolan liburutegia sortzeko instituzioen ahalegina, etabar, eragile erabakigarriak baitira.

Euskarazko haur eta gazte literaturaren bilakaera

Haur literaturaren hasiera mundu guztian nahiko iluna izan zen eta alde guztietan nahastu ziren hasiera batean haurrei eman behar zitzaizkien hezkuntza eta moralak, disfrutatzeke balio izan behar zuten testu literarioekin. Euskal Herrian ez gara salbuespen bat izan eta gainera atzerapen pixka batekin heldu dira haurrentzako obra bereziak egiteko ahaleginak beste herrialde batzuekin alderatzen badugu gure egoera.

Haurrei eskainitako lehen liburuak euskaraz ez ziren zehazki haur literaturako obrak izan, nahiz eta pausuak ematen ari ziren norabide horretan. Seve Callejak zertzelada batzuk eskaintzen dizkigu haurrei eskainitako liburuetan egin ziren ahaleginei buruz:

- a) Toki guztietan, ipuin edo abesti tradizionalak harreman estua eduki dute haurrek eskura eduki dituzten lehen liburu edo narrazioekin.
- b) Haurrei eskainitako lehen irakurgaiak irakasteko asmo garbiarekin edo asmo moralekin sortu zituzten garai hartako egileek: sarritan maisuak edo pedagogoak, eskolarako edota katekesirako materialik ez zutenak.
- c) Herrien historiako aro konkretu batzuetan idazle batzuk sortu izan dira, ikuspegi nazionalista bat izan dutenak edota umeen mundutik gertu egon direnak, eta herri horren hutsuneak be-

tetzeko edota indartu nahi den hizkuntza hornitzeko obra mota batzuk sortu dituzte horiek.

- d) Bereziki haurrentzat eta gazteentzat idatzitako literaturak izaera instrumental nabaria ukan du, baita gaur obra klasiko bezala jotzen ditugun horietan ere.
- e) Hasiera horretan oinarrituta, haur literaturaren sorrera historian zehar nahiko ilun azaltzen zaigu, eta ibilera gorabeheratsua izan du hogeigarren mendeko bigarren erdira arte —norbaitek "haurren mendea" deitu diona—, non hartzen baitu literatur izaera garrantzitsua edo, gutxienez, merkataritza produktu garrantzitsu bilakatzen da, ikerketa eta azterketa ugariren subjektu.

Esan liteke XIX. mendean sortu zirela Euskal Herrian lehen liburu literario-didaktikoak gaztetxoentzat, gozatuz irakatsi nahi zutenak. Mota desberdinetako obrak edukiko genituzke hemen: ezagutzen dugun lehenengoetakoa *Ipuin onak* da (1804), Bizenta Mogel-ena, nekazari gaztetxoentzat idatzitako moralitatez eta didaktismoz beteriko ipuinak. Gero hainbat egile etorriko dira Samaniegoren eta La Fontaineren alegiak itzuli zituztenak, 1848an eta 1852an. Samaniegoren alegiak itzuli zituen Iturriagaren lana literariotzat har genezake, baina helburu didaktiko eta moralak ditu oraindik. Luis Villasantek dio Iturriagak "badakiela originala izaten, nahiz eta itzuli egiten duen, berak itzulpenei eransten dien ukitu pertsonalari esker, euskal girora egokituz."

Geroago azalduko zaizkigu ipuin herrikoiak biltzaileak:

Wendworth Webster-ek ingelesez argitaratzen du "Basque Legends", 1877an. Euskal folkloreak biltzaile diren bi maisu handiak, Resurrección Mª de Azkue eta Jose Migel Barandiaran, XX. mendearen hasieran hasi ziren folkloreako materialak biltzen eta ia-ia betiko galtzeko zorian zeuden ipuin eta narrazio herrikoiak jasotzen. Ipar Euskal Herrian ere izan ziren ipuin herrikoiak biltzaileak, hala nola, Jean Barbier 1924-1931, Mayi Ariztia 1934 eta "Oxobi" Jules Moullier, umeentzako alegiak eta olerkiak idatzi zituena 1926 eta 1944 urteen artean.

Lehenago Bilboko Grijelmo argitaletxeak, 1914an, haurrentzako hainbat ipuin argitaratu zituen *Umeentzako ipuinak* izenburuarekin,

liburu oso moralista eta didaktikoak. Geroxeago bai gazteen eta bai helduen artean sekulako arrakasta lortuko zuen liburu bat azaldu zen: *Abarrak* (1918), Ebaristo Bustinza "Kirikiño" k idatzitako ipuin liburua.

Garaitsu honetan agertzen dira Isaka Lopez Mendizabalen liburuak ere, bereziki *Xabierto* (1925), Euskal Herriko eskola liburuen artean luzaroan bidea ireki zuena. Liburu honek berrargitalpen ugari izan ditu eta duela gutxi arte oinarritzko liburua izan da gerra ondorengo ume euskaldunen alfabetizaziorako.

Arrakasta itzela izan zuen beste liburu bat dugu *Pernando Amezketarra*, Gregorio Mujikak 1927an idatzia, non kontatzen baitira Euskal Herriko pikaro izugarriaren pasadizoak eta txistek. Pernando artzaina zen, lanerako gogo handirik ez zuena eta apaizak eta eskribanoak engainatzen zekiena. Alemaniako edo Herbeheretako *Till Eulenspiegel*-en pareko pertsonaia izango litzateke.

1930 eta 1960 urteen artean, Francoren diktadurapean, katekesirako liburuak eta erlijiosoak argitaratzen dira, eta hauez gain santuen bizitzak eta umeentzako bi aldizkari ere bai: *Umeen dela*, kapubinoek 1959an argitaratzen hasi zirena eta *Kili-Kili*, haurren lanak ere argitaratzen zituena.

Hemen alpatu behar da Espainiako gerra zibila bukatzean (1936-1939) euskarazko inolako testurik ezin zitekeela argitaratu, debekatu egin baitzen aukera hori. Liburu erlijioso edo moralaren itxuran euskaraz zerbait idaztera ausartzen zenak mila eta bat zailtasun eta gorabehera pasatu behar zituen hori argitaratu ahal izateko. Zentsoreen eskuetatik pasatzen zen lehenbizi eta haiek honelako gauzak esatera iritsi ziren: "Zuk zure orrialdeak idatzi dituzu eta orain Información y Turismo-ko bulegoak zeharkatuko dituzu (ministerio hori zen zentsuraz arduratzen zena); zabaldu zure pazientzia amaigabearen korridoreak eta ikusi zein atetatik sortzen den egunsentia. Zuk orrialde batzuk idatzi dituzu, baina, benetan ideia bat idatzi al duzu? Ez dago gaizki. Agian ideia horren heren bat argitaratu ahal izango duzu. Zurea ez den eta ideia ere ez den heren horixe hain zuzen. Bestela, saia zintezke zentsura abegitsuagoa den ikusten Bilbon, Iruñean, Gasteizen edota Donostian. Eta hala ez balitz, paperak hartu eta Balonian oraindik posible duzu meza-liburu bat argitaratzea, horregatik terroristatzat hartu gabe. Eta Mexikon diotenez euskal olerkiak ere argitara daitezke."

Hau irakurtzean ulergarria egiten zaigu euskal literaturak orokorrean eta haur eta gazte literaturak bereziki, garai horietan, izan zuen euskal egile eta obren eskasia.

1942an iritsi zen Resurrección Mª de Azkueren argitalpen handia: *Euskalerrriaren Yakintza*, non bildu baitzituen 241 ipuin edo kontakizun herrikoi. Jose Migel Barandiaranek 1960an argitaratu zuen *Mitologia vasca* izeneko obra eta 1962an *El mundo en la mente popular vasca*. Horrez gain, Barandiaran aldizkari zientifiko eta literario ugaritan argitaratzen joan zen etxez etxe biltzen zituen mitoak eta ipuinak, horien azalpen antropologiko eta zientifikoak ematen salatuz.

Euskal haur literatura ulertzeko garrantzitsua da herri honen mitologia eta jatorria eta euskararen jatorria eta bilakaera pixka bat ezagutzea, gure herriak beste batzuekin alderatuta izan duen atzerapena behar bezala aztertzeke eta baloratzeko.

Euskaldunok indoeuroparrak sartu aurretiko hizkuntza bat gordetzen dugu, inguruko beste herrien hizkuntzekin zerikusirik ez duena. Euskaldunon jatorriaren hipotesien artean batek behintzat dio neolitikotik gutxienez daudela hemen euskaldunak. Hizkuntzak kultur ondare konkretu bat adierazten du, bilakaera bat izaten joan dena denboran zehar eta beste kulturekin elkar eraginean. Eragin handiena izan zuen kultura erromatarrena izan zen, eta haren bitartez sartzen joan zen kristautasunarena, zeinak ordezkatu baitzuen euskaldunon antzinako erlijioa. Kristauen sinesmena gailendu zen eta ezkutatu egin ziren bertako jainkoak eta gurtzak, euskal unibertso mitologikoa osatzen zutenak.

Euskal mitologia osatzen dute kristautasunaren aurretik Euskal Herrian zeuden sineskerak, pertsonaia mitikoek eta bertako legenda edo kondairek.

Euskal erlijio paganoa

Azken milurtekoan kristautze prozesua eta Inkisizioaren aldetik jazarpen beldurgarriak jasan izanagatik —bereziki XVII mendean kontatzen diren gertakizun ankerrak: Logroñoko prozesuak “Zugarramurdiko sorginen sektaren aurka” izenarekin eta Balonakoa, Ipar Euskal Herrian— hala ere, euskal jendeak antzina-antzinako mitologia pro-

ploa adierazten duten legenda edo kondaira asko gorde izan ditu. Horrela jasotzen dira Jose Migel Barandiaran eta Julio Caro Barojaren ikerketa lanetan.

Euskal mitologiako pertsonaia nagusienak

Mari, emakumezko jainkosa

Kristautasunaren aurretiko erlijio honek emakumezko izaera duen jeinu edo jainkosa bat zuen oinarri edo ardatz: Mari. Bere bikoteak, Maju edo Sugaar izenekoak, ere badu garrantzia pixka bat. Badirudi lurpeko bikote honek zuela ahalmen etiko gorena eta baita ere sortzeko eta desegiteko ahalmena ere. Esaten zen gallur sakratuetako leizeetan elkartzen zirenean, ekaitzak sortzen zituztela. Bilkurra hauek ostiral gauetan egiten zituzten, akelarre egunetan. Zezen gorriak edo behi gorriak (betizuak) ziren jainkosaren leizeetako altxoren zaintzaile.

Anboton bizi omen zen Mari, eta aldian behin zerua zeharkatzen omen zuen argi distiratsu baten antzera, Txindokiko bere bigarren etxera joateko. Esaten zutenez, zazpi egunez behin *Mari* Anbotoko bere leizetik beste mendi bateko leizera joaten omen zen; Anboton zegoenean eguraldia euritsua izaten omen zen, eta lehorra Aloñan, Supelegor-en edo Gorbeian zegoenean.

Urtzi

Beste jainko zerutiar bat zen Urtzi (zerua edo ortzia), erromatarren Jupiter-en parekoa, baina badirudi kanpotik ekarria dela, legendek edo kondairek ez baitute aipatzen. Baina, bere izena asteko egunetan ageri da, hilabeteen izenean eta fenomeno meteorologi-koetan. Antzinako euskal erlijioa, beraz, lurpekoa da, pertsonaia jainkotiar guztiek beren egoitza Lurrean dutelarik eta ez ortzian. Ortzia paisaia hutsa da, eta paisaia horretan zehar Marik eta Majuk bidaiak egiten dituzte mendi batetik bestera edota lainoak zaintzen dituzte ardiak bailliren.

Jeinuak edo izaki mitologikoak

Legendek jeinu askoren aipamena egiten dute, hala nola:

Jentilak, lurralde garaietan bizi ziren erraldoien parekoak, burdina ezagutzen ez zutenak.

Lamiak, sirena, ninfa edo maitagarrien parekoak; harrigarria da nola gorde diren gaurdaino hauen aipamena egiten duten toponimoak: *laminiturri*.

Mairuak, harrespilen edo harrizko zirkuluen egileak; moroak esan nahi du eta Espainiako toki askotan moro deitzen zaie izaki magikoel; adibidez, Aragoiko Pirinioetan *enkantariei* edo *maitagarriei* "mora" eta "morica" deitzen zaie.

Iratxoak, erderazko duende txikien parekoak.

Sorginak, edo Mariren jainkosak.

Basajauna, basoko gizon basatiaren euskal izendapena da, nahiz eta euskal imaginario paganoan garrantzia handia duen, artaldean eta artzaien zaindari gisa, edota sekretu teknologikoak lapurtzen zailkion jainko gisa (zerra, laborantza...). Aragoiko Pirinioetako toki batzuetan basarajaun izenarekin ezagutzen dute eta Katalunyako Pirinioetean antzeko mitoak jaso izan dituzte (Violant I Simorra).

Mamarroak, etxeko iratxo txikiak, Pirinioetako toki batzuetan "enemiguillos" edo "nemos" izenarekin ere ezagutzen dituzte, eta onuragarriak edota bihurriak izan daitezke, baina ba omen dira gizakiak erakutsi eta etxekotutakoak ere.

Badakigu hauetako historia ugari euskal kulturaren ondarera iritsi zirela duela ez mende asko, edota erromatarren sineskeretatik hartuta. Euskal mitologiako beste pertsonaia batzuk hauek dira: Gaueko, gaueko izaki misterioetsua, Tartalo edo Torto, greziarren Polifemoren parekoa, galtzagorriak, herensuge...

Gero, kristautasunaren garaian, zabaldu zen Mateo Txistu apaiz ehiztari amorratuaren mitoak, zelnari meza ematen ari zela, kontsagrazio garaian, txakurra gerturatu omen zitzaion eta keinuekin adierazi omen zion erbi bat aurkitu zuela. Ehiztari sena indartsuagoa izan zen nonbait apaiz debozioa baino eta, meza kontsagrazio erdian utzita,

eskopeta hartu eta txakurraren atzetik joan omen zen erbiaren bila. Diotenez bere profanazioaren zigorra izan omen zen airean alderrai ibiltzea hara eta hona eta ekaitz garaletan ikusten omen da zerua zeharkatzen suz inguratuta eta txakurra aldamenean duela. Eta kurio-soa da bazirela zahar batzuk ziotenak Mateo Txistu inoiz ikusi izan zutela suz inguratuta pasatzen zeruan zehar ekaitz garaia zenean.

Pertsonala hauek eta imaginario hau dena agertzen joan zen gero, pixkana-pixkana, ikastolak Euskal Herrian zehar sortzen joan ziren neurrian. Eta garrantzitsua da gure mitologiaren zati ezkutu samar hau azaltzea, euskal kulturak gero ibiliko dituen bide zidorrak hobeto ezagutzeko eta ulertzeko.

Eta euskal haur literaturak eman dituen pauso makal eta geldiak aztertzen jarraituko dugu.

Plazido Mujikak 1952an itzuli zuen euskarara Jon Svenson idazle islandiarraren *Noni eta Mani*. Eta garaitsu honetan hasi ziren azaltzen umore ukitua zuten hainbat liburu umeentzat eta helduentzat. Oso astiro argitaratzen ziren, frankismoak ez zuelako laguntzen euskarazko liburuen sorkuntza eta zabalkundea. Liburu guztiek zentsura zorrotza pasatu behar izaten zuten eta arrisku handia zegoen argitaratu gabe gelditzeko.

1955ean azaldu zen lehen polizia eleberria euskaraz: *Hamabost egun Urgainen*, Jose Antonio Loidi botikariak idatzia eta gazteek berrentzako hartu zutena neurri batean eta helduek ere irrikaz irakurtzen zutena.

1957an Angel Irigaray-k argitaratu zuen *Euskalerriko ipuinak* liburua. 1958an Agustin Anabitartek *Poli* gazte eleberria argitaratu zuen, haur umezurtz baten ibilerak kontatzen dituena. 60ko hamarkadaren hasieran, Marijane Minaberry, Iparraldeko idazleak, ipuin liburu bat *Itchulingo anderea* eta poema bilduma bat *Xoria kantari* idatzi zituen. 1961ean, beste emakume batek, Julene Azpeitia, *Amandriaren* aitzoan ipuin liburua argitaratu zuen. 1966an Martin Ugaldek idatzi zuen *Sorginaren urrea: umeentzako kontuak* eta idazlan honen hitzaurrean hauxe idatzi zuen: "Gure umeek liburu eskaintza zabala daukate gaztelaniaz edo frantsesez, baina oso gutxi dauzkagu euskaraz. Ez umeek bakarrik, gurasoek ere behar ditugu, ez baitaukagu

denborarik horiek sortzeko. Eta dauzkagun liburu gehienak ez dira ballagarriak umeentzat."

Bestalde, 1960ko hamarkadan hasi ziren lehen ikastolak, irakaskuntza osoa euskaraz ematen zutenak, hasiera batean elizaren babesean, katekesia irakasteko bilgune bezala. Euskarazko materialen behar izugarria zegoen eta hainbat egile Perrault, Hans Christian Andersen eta Grimm anaien ipuinak eta Fedro eta Esoporen fabulak itzultzen hasi zen. Eta aldi berean, Resurrección Mª de Azkue eta Joxe Migel Barandiaranek bildutako euskal folkloreko ipuinen egokipenak egin ziren.

Euskal mitologia eta imaginarioa pixkana-pixkana agertzen joango dira umeentzako egokitutako ipuin xume eta erakargarrietan.

Haur ipuinak indarra hartzen du eta Katalunyako LA GALERA argitaletxea ere ipuinak euskaraz argitaratzen hasten da. 1967an Nemesio Etxanizek argitaratu zuen *Lur berri billa* liburua, non ipuinak, haur antzerkiak, olerkiak eta haurrentzako eta gazteentzako kontakizunak eta abestiak agertzen baitziren. Eta garaitsu honetan baita ere gertakizun kurioso bat gertatzen da. Astronauta amerikarrak, Apolo XIII izeneko espaziontzi batean, ilargira iritsi ziren 1969an, eta horretan oinarrituta irakasle gazte batek, Iñaki Zubeldiak, *Euskaldun bat Marten* idatzi zuen, abentura espaziala eta zientzia fikzioa, neurri apal batean bederen, lehenengo aldiz euskaraz ukituz. Baina liburu honen gauzarik harrigarriena zera da, hamahiru urte pasatu zituela liburu formatoan argitaratu gabe, eta bitarte horretan ikastoletan erabili zela eskuz esku, folioetan irakurriz, euskal umeen irakurgai berezi gisa. Geroztik, argitalpen ugari izan ditu liburu horrek (1982an argitaratu zen lehenengo aldiz) eta euskal umeen aldetik oso harrera ona izan du eta oraindik ere izaten jarraitzen du. Guztira, 30.000 aletik gora salduko ziren gaurdaino.

1970eko hamarkada askoz emankorragoa izan zen, herri askotan ikastola berriak irekitzen joan zirelako eta euskal eskolen mugimendu honek materialak behar zituelako kalitatezko irakaskuntza aurrera eramateko. Eta hamarkada honetan, literatur genero desberdinetan argitaratutako obren aipamena egingo dugu:

Haur ipuinaren atalean obra hauek dauzkagu: Jean Barbier-en *Antxitxarburuko buhamiak* (1971). Zarauzko ikastolako haurrek idatzi-

tako *Haurra ipuin denean* (1973), haur ipuinen antologia bikain bat. Lurdes Iriondoren *Hego-haizearen ipuinak* (1973). Tomas Elorzak *Botila baten historia* (1973) idatzi zuen, botila batek ibaian zehar itsasorantz egiten duen bidala, errealismo hunkigarritz kontatua. Enkarni Genuak *Erreka Mari*, euskal mitologian oinarritutako kondaira idatzi zuen: laminen historia bat. Umorez eta goxotasunez kontatzen ditu Erreka Mari pairatu behar dituen zailtasunak, desberdina delako. Txotxongilo formatuan gehien errepresentatu den obra izango da seguru asko eta umeentzako hizkuntza ulergarri batean aipatzen dira bertan maitasuna, inguruneari eta beste pertsoneri zor diegun begirunea.

Poesiaren alorrean, dauzkagu *Izarren begietan* (1975), Elgoibar-ko ikastolako umeek idatzitako obra eta *Haur kantarien birlorak* (1974), haurrek abestutako olerkien eta abestien bilduma, Imanol Urbietak eta beste batzuk osatutakoa.

Antzerkian, Xabier Gereño idazle emankorraren 8 teatro lan (1979) eta Lurdes Iriondoren hainbat obra: *Martin Arotza eta Jaun Deabrua* (1973), *Sendagille maltzurra* (1973) eta *Buruntza azpian* (1975).

Gazteen eleberrian, gai historikoa jorratzen duten obra hauek dauzkagu: Jesus Mari Arrietaren *Antso Gartzetiz* (1974) eta *Orreaga-ko gudua* (1976); Iñaki Azkunereren *Eneko Aritza* eta *Katalin Erauso*. Garai honetan idatzi ziren eleberri modernistago batzuk ere: Luis Haranburu Altunaren *Itsasoak ez du esperantzarik*, *Karakol preso* eta *Desgizona*. Xabier Gereñoren *Espioitza* eta *Jurgi kapitaina*. Gotzon Garate, idazle oparoaren *Esku leuna*, *Elizondoko eskutitzak*, *Goizuetako ezkongaiak* eta *Alaba*.

Ikusi dugunez, 1970eko hamarkada hau emankorra izan zen eta haur eta gazte literatura jori eta kalitatezkoari bidea ireki zion.

Euskal haur eta gazte literaturaren gorakada

1980tik aurrera euskal haur eta gazte literaturak indarra hartzen du, egileak ugarituz eta gure obra batzuentzako nazioarteko aipamenak lortuz. la literatur genero guztiak ukitzen dira, batzuk modu

apalagoan bada ere. Zerrenda amaiezina bihur ez dadin, hainbat egile eta haren obrak aipatzen joango gara modu laburtuan:

Mariasun Landa (1949) da egilerik internazionalena eta Itzulia-na Bernardo Atxagarekin batera. Bere obrek ukitu Intimista dute eta pertsonaien alderdi psikologikoa lantzen dute.

Txan fantsama (1982)

Alex (1991), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria.

Iholdi (1992), IBBYren ohorezko zerrendan aipatua.

Krokodiloa ohe azpian (2003), Espainiako Haur eta Gazte Literaturako Sari Nazionala.

Bernardo Atxaga (1951) irudimenez beteriko egilea; sari ugari jaso ditu bai haur eta gazte literaturako obrengatik, bai helduen literaturako obrengatik ere.

Sugeak txoriari begiratzen dionean (1984)

Bi anai (1985)

Behi euskaldun baten memoriak (1991), IBBYren ohorezko zerrendan aipatua.

Xolak badu lehoien berri (1995), Espainiako Haur eta Gazte Literaturako Sari Nazionala.

Xola eta basurdeak (1997), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria.

Patxi Zubizarreta (1964) sentiberatasun berezia duen idazlea. Sari ugari eta garrantzitsuak jaso ditu. Txikienezko obra hunkigarriak idatzi ditu eta gazteentzako indar narratibo handia duten eleberriak ere bai.

Estia eta ozpina (1995), A. M. Labaien Saria.

Gizon izandako mutila (1997), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria.

Usoa, hegan etorritako neskatoa (1999)

Urrezko giltza (2007), IBBYren ohorezko zerrendan aipatua.

Xia Tenzinen bidaia miresgarria (2009), Ala Delta Saria eta Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria.

Juan Kruz Igerabide (1956) haur eta gazteentzako narratiba lantzeaz gain, haur poesia ere landu du, hizkuntza ulergarri eta iruditeria aberats eta ugaria erabiliz.

Begi-niniaren poemak (1992)

Egun osorako poemak (1994)

Jonas eta hozkailu beldurtia (1999), Haur eta Gazte Literatura-ko Euskadi Saria.

Helena eta arrastiria (1999)

Joxemari Iturralde (1951) gazteentzako eleberri bizi eta abenturaz beteengatik ezaguna. Idazle oparoa da eta gazteen aldetik oso estimatua.

Lehen amodioa Suedian (1997)

Londresen nago aitonarekin (1998)

Poloniako lautada izoztuak (2001)

Risky-ren saga (2000-2002), hainbat eleberri protagonista berbera dutenak: Risky abenturaz eta desbenturaz beteriko gaztea.

Anjel Lertxundi (1948) egile emankorra bai haur eta gazteen literaturan bai helduenean. Bere haur eta gazte literaturako lehen obratan Gianni Rodariren eragina nabari zaio, irudimeanean eta ironia finean.

Tristean kontsolatzeko makina (1981), IBBYren ohorezko zerrendan alpatua.

Gizon kabalen plurak (1982)

Madame Kontxesi Uriberen salla (1986), gazteentzako polizia eleberririk, umorez eta ironiaz beteak.

Aitor Arana (1963) egile polifazetikoa: haur eta gazte literatura, helduen literatura, Nafarroako hainbat azpi-euskalkitako hiztegiak, itzulpenak eta lanen batzuk esperantoz idatzi ditu.

Afrikako semea (1991), Resurrección Mª de Azkue Saria.

Urtegi misteriotsua (1994)

Amodioaren gazi-gozoak (2001), Liburu Gaztea Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Hilerriko mamuak (2004)

Fernando Morillo (1974), gazteen literaturan espezializaturiko egilea, intrigaz eta misterioz beteriko obra bikainak sortu dituena, tartean hacker-ak eta hainbat pertsonaia berezi sartuz.

Izar malkoak (2002), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria.

Arriskupean! (2002)

Gloria Mundi (2004), Liburu Gaztea Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Leonardoren hegoak (2008)

Joxantonio Ormazabal (1948-2010), haur literaturan espezializaturiko egilea. Bere obran fantasia, umorea eta irudimena borborka dabilta. Haur poesia, hitzen jolasak, aho-korapiloak eta haur kantak ere sortu izan ditu.

Maripertxenta (1993)

Kittano (1995), Juul Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Antonio Bolas (2002), JUUL Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Zirkua amets (2009), Album ilustratuentzako Etxepare Beka Saria 2008.

Iñaki Zubeldia (1945), haurrentzat eta gaztetxoentzat obra ugari idatzi dituen egilea. Bere obretan fantasia, abentura, umorea eta ironia dira nagusi, obra gutxi batzuetan gertakizun tragikoak ageri badira ere.

Euskaldun bat Marten (1969an idatzi – 1982an argitaratu), Irun Hiria Saria eta JUUL Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Tximu bat klinikan (1991)

Pako belearen bihurrikeriak (2003), JUUL Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Katalina kontalari (2010), Album ilustratuentzako Etxepare Beka Saria 2009.

Pako Aristi (1963), helduentzako eleberriak eta gaztetxoentzako irudimenez eta abenturaz betetako narrazioak idatzi dituen egilea.

Hamasei paisa eta paralitiko bat (1988)

Zazpi pirata balsa batean (1998)

Jantoki txinoan (1999)

Martinellok ez du kukurik entzuten (2000)

Yolanda Arrieta (1963), genero narratiboaz gain haur poesia eta antzerkia landu dituen egilea

Begigorritarren erlojua (1992), Baporea Saria.

Nola bizi, zazpi bizi (1996)

Groaul (2004)

Oinutsik jauregian (2007)

Miren Agur Meabe (1962), helduentzako poesia, eta haur eta gazteen literatura idazten duen egilea. Gazteentzako bere eleberriek arrakasta handia lortu dute.

Itsaslabarreko etxea (2001), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria (2002).

Joanes eta bioletaren bihotza (2002)

Nola zuzendu andereño gaizto bat (2003)

Urtebete itsasargian (2006), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria (2007).

Jesus Mari Olaizola "Txiliku" (1951), haurrentzako poesia, aho-korapilo, hitz-joko, pipitaki, jolas eta abesti bildumez gain, gaztetxoentzako bere eleberriengatik ezagutzen den egilea.

Zazpi gelako hodeietako etxea (1986), Lizardi Saria.

Indianoa (1993)

Axa, mixa, zilarra (2000)

Osaba Bin Floren (2003), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi Saria (2004).

Xabier Mendiguren Elizegi (1964), egile emankorra bai helduen literaturan bai haur eta gazte literaturan. Bere obran fantasia, abentura eta irudimena ederki uztartzen ditu, istorio biziak kontatuz.

Montse-txikiren azio handiak (1988), Lizardi Saria.

Joxeme eta bere ohelkopteroaren saila (1988-1992 gutxi gorabehera)

Patakon (1992)

Egun bat Petre Romanescu-ren bizitzan (2009), Lizardi Saria.

Seve Calleja (1953), Haur eta Gazte Literatura sakon aztertu duen ikerlaria. Idazle oparoa, gizarte arazoez obra ugari idatzi dituena, bere protagonisten artean, itsuak, emigranteak, jhi-toak, zaharrak, jende baztertua ageri delarik sarritan. Sentiberatasun handiko idazlea da.

Dado iratxoa (1985), Lizardi Saria.

Zuriñek beltza izan nahi du (2002)

Kriskitin erregea (1998)

Tximeleta gardena (2001)

Antton Kazabon (1954), idazle oparoa, arlo ugari landu dituen: gazteentzako narrazioa, poesia, aho-korapiloak, haurrentzako bertsoak, hitz jokoak eta hautxoentzako ipuinak. Obra ugari idatzi ditu.

Momolo (2000)

Txara txikia (2002)

Urtziren diarioa (2003)

Pirtzina zilborrean (2004)

Pello Añorga (1956), ipuin kontalari profesionala eta haur-
rrentzako ipuin eta albumetan espezializatutako idazlea. Irudi-
mena eta abentura dira bere ezaugarri nagusienak.

Lientzo txuria (1991)

Jiran-Biran (1998)

Jenio gaiztoa (2007), Haur eta Gazte Literaturako Euskadi
Saria (2008).

Gerlari handia (2007), Album ilustratuentzako Etxepare Beka
Saria 2007.

Karlos Santisteban (1960), idazle emankorra, bereziki hau-
rrentzako eta gazteentzako genero narratiboko obra ugari
idatzi ditu. Irudimen handiko egilea. Helduentzako eleberriak
eta poesia ere idatzi ditu.

Eguzkia puxtarran (1999)

Dorre dardaratsua (2000)

Hamsterra eta gansterra (2003)

Tximeletak dantzan (2005)

Jasone Osoro (1971), irakurle gazte eta femeninoen artean
arrakasta handia lortu duen idazlea.

Jara (2001), JUUL Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Jara, bikiak eta bikoteak (2005),

Jara Bartzelonan (2007), JUUL Saria, gazteek eurek boto bi-
dez emana.

Ezekiel (2009), JUUL Saria, gazteek eurek boto bidez emana.

Arrate Egaña (1963), gatzetxoentzat eta haur txikientzat ida-
tzi duen idazlea.

Printzesa puzkertia (1999), Baporea Saria.

Benetako pirata (2001)

Oneka (2004)

Izebak (2008)

Ixiar Rozas (1972), kazetari eta gidollaria, bereziki gazteentzat idatzi duen idazlea.

Yako (2001)

Izurderen bidala (2001)

Yako eta haizea (2002)

Yako eta lurra (2004)

Ana Urkiza (1969), abentura eleberriak idatzi ditu gazte-
txoentzat eta ipuinak eta olerkiak haurrentzat. Helduentzako
narrazioak eta poesia ere idatzi ditu.

Hondartzako kioskoa (2001)

Ondarruko piratak (2003)

Nire herriak ostadarraren koloreak ditu (2006)

Ondarroako piraten abentura berriak (2007)

Xabier Etxaniz (1961), irakaslea eta Euskal Haur eta Gazte
Literaturako ikertzailea. Haurrentzako ipuinak ere idatzi ditu.

Nire belarriak (1984)

Patxiki (1985)

Berdez jantzitako neska (1988)

Zazpi ahizpa (1992)

Kirmen Uribe (1970), gazteen artean arrakasta handia lortu
duten eleberriak idatzi dituen idazlea. Helduen literaturan Es-
painiako Narratibako Sari Nazionala lortu zuen.

Garmendia eta zaldun beltza (2003)

Garmendia errege (2004), Liburu Gaztea Saria, gazteek eurek
boto bidez emana.

Garmendia eta Fairyren sekretua (2006)

Iñaki Friera (1962), gazteentzat abenturazko eta misteriozko
eleberriak idatzi dituen idazlea.

Izaroko altxorra (1996)

Aska itzazue pottokak (1998)

Ahots isilduaren bahiketa (2002)

Trianoko gau gorriak (2005)

Jon Arretxe (1963), bidaiari nekaezina eta bidaia liburuen eta abentura eleberrien egilea, gazteen artean arrakasta handia lortu duena. Unibertsitateko ikasleen ohiturak ere idatzi izan ditu bere eleberrietan.

Tuparen seme-alabak (1996)

Harresi handirantz (1997)

Ostegunak (1997)

Ekialdeko marrak (2002)

Denborak ez digu gehiagorako ematen eta ezin naiz "ad infinitum" luzatu. Bakarrik aitortu nahi dizuet orain arte aipatutakoez gain, ia bukatzen ez den egileen zerrenda luze bat dagoela, etengabe idazle berriak agertzen ari baitira eta aipatuta jarriko dizkizuet hemen segidan, gero nahi duenak izen horiek Internet-en kontsulta ditzan. Oraindik aipatu ez dizkizuedanen artean egile bikain ugari daude, eta jarraian etorriko den zerrendan izango dituzue. Beste batzuk oso gazteak dira oraindik eta agian ezusteko atseginak emango dizkigute aurrerantzean.

Azpimarratu nahi nuke balta ere egile hauez gain eta obra hauez guztiez gain, munduko haur eta gazte literaturatik obra bikain ugari itzuli direla euskarara, itzultzaile profesionalek itzulita, eta gure literatur maila hobetzen eta munduko literaturako harribitxi ederrak ezagutzen laguntzen digutela.

Halaber, munduko lurralde ugaritako herri ipuinak itzuli izan dira euskarara, hala nola, Afanasiev-en *Errusiako ipuinak*, Amparo Takahashi-ren *Ipuin japoniarrak*, Teanetorens-en *Ipuin irokiarrak* (indio irokiarren ipuinak), *Afrikako ipuinak*, *Txinako ipuinak*... eta beste hainbat eta hainbat.

Ikusten duzueenez, Euskal Haur eta Gazte Literaturak osasun ona du obra berrien sorkuntzari dagokionean, eta irakurleei dagokienean ere bai, Eusko Jaurlaritzak Euskal Idazleen Elkartearekin batera sus-

tatzen duen "Idazleak Ikastetxeetan" programari esker liburuak eta egileak eskoletara hurbiltzen baitira, horrela ikasleek obra ugari irakurtzen dituztelarik eta idazle asko ezagutzen. Hori dela eta, urtean 300 bat literatur jardunaldi izaten dira Euskal Herriko eskoletan. Dinamika honen eraginez, ikasleek eskoletara joango diren idazleen obrak irakurtzen eta aztertzen dituzte, gero egileekin obraren alderdi literario, interpretatibo eta praktikoak landuko dituztelarik.

Gure erronka orain hauxe da: euskal idazleen obrak atzerriara ateratzea, beste hizkuntzetara itzultzea eta munduan zehar ezagutzera ematea. Hauxe da egiteko daukagun eginkizunik nagusiena. Ondo egongo litzateke gaur hemen, Brnon, norbait gure haur literaturaz interesatzea eta euskal egileren baten obraren bat zuen hizkuntzara itzultzea, gero Txekian txekieraz argitara dadin.

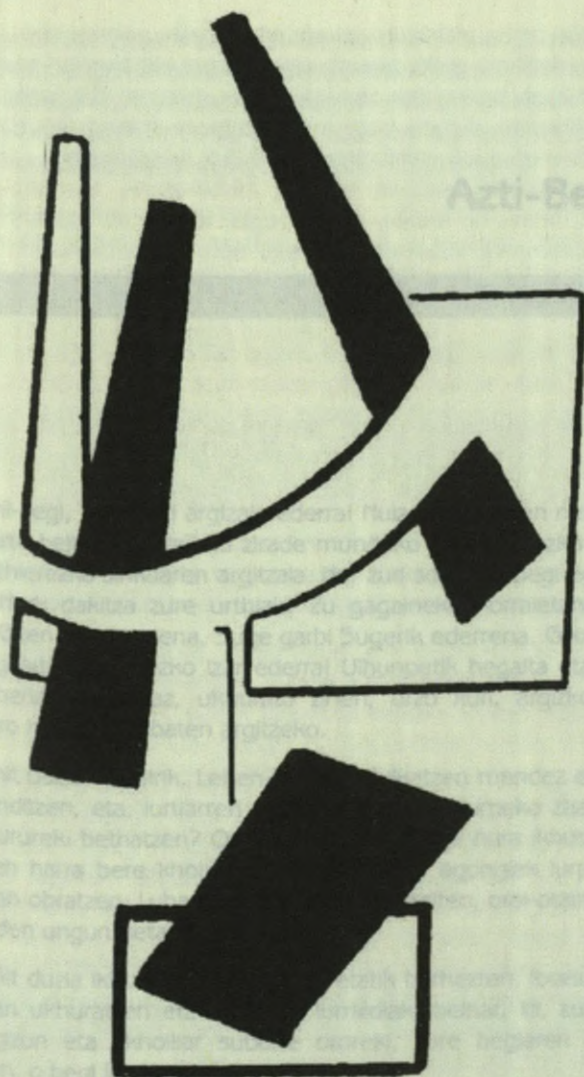
Denbora faltagatik aipatu gabe geratu arren, aipatzea merezi luketen Euskal Haur eta Gazte Literaturako beste idazle batzuk hauek dira:

Jesus Mari Mendizabal, Felipe Juaristi, Xabier Olaso, Joanes Urkixo, Joxerrra Garzia, Txabi Arnal, Leire Bilbao, Harkaitz Cano, Javi Cillero, Juan Martin Elexpuru, Aingeru Epaltza, Pello Esnal, Patxi Ezkiaga, Maite Franco, Txema Garcia-Viana, Enkarni Genua, Arantza Ibarra, Antton Irusta, Josu Jimenez Maia, Karlos Linazasoro, Manu López, Iñaki Mendiguren, Ixabel Millet, Migel Angel Mintegi, Juan Luis Muger-tza, Alaitz Olaizola, Ruben Ruiz, Joseba Sancho, Jon Suarez, Jose Mari Satrustegi, Juan Manuel Etxebarria, Iñaki Bernaola, Joseba Sar-rionandia, Koldo Izagirre, Gexan Lantziri, Xipri Arbelbide, Txomin Pel-len, Maite Gonzalez, Bibiñe Pujana, Juan Garzia, Ramon Etxebarria, Gerardo Markuleta, Xabier Monasterio, Juan Mª Irigoiien, Iñaki Zabale-ta, Xabier Mendiguren Bereziartu, Amaia Ormaetxea, Mitxel Murua eta seguru asko konturatu gabe pasatu zaizkidan beste batzuk.

Mila esker nire hitz hauek hain arretatsu entzuteagatik.

Iñaki Zubeldia

Azti-Begia

Adabakiak

Azti-Begia¹

Agustin Xaho

Ekhi-begi, xuri-gorri argizale ederral Nuiz phiztu zinen nuiz argitu, begitharte beltzuri gabia? Zu zirade munduko argia, egiazko argithurria, bethierezko Jinkuaren argitzala. Nur zuri so begiz-begi egon ahal daite? Nurk dakitza zure urthiak? Zu gagaineko korraletans leheni sorthu Giten axuri xuriena, Suge garbi Sugerik ederrena. Golxtiar izan zinen, goixtiar, egunezko izar ederral! Uihunpetik hegaita eta, oraiko lekhu berian, hegaltaz, ukhuratu zinen, urzo xuri, argizko txoria, egintzaro miretsgarri baten argitzeko.

Orhit duzia ikhususirik, Lehen-Sugia biribilkatzen mendez eta mendez handitzen, eta, lurtiarren izigarri eta izigeli, lurpeko zazpi leziak zazpi burureki bethatzen? Orhit duzia LehenSuge hura ikhususirik, Jinkoilluaren harra bere khokotsian bezala, bere egongiak lurpian edo ifernietan obratzen: Luharraultzia biltzen eta egiten, orai-oraino ungu-ratzen den ungunetan?

Orhit duzia ikhususirik, luhidorra huretatik berhezten, itxasua behar mugetan ukhuratzen eta ohatzen; lurraldiak, belhar, lili, zuhain eta fruta, gizun eta ekhoiliar suberte ororeki, zure begiaren aitziniiala agertzen, o begi leinhuratsial

Aspaldi dizu, aspaldi! mundutto hunen lehen sortzaruak aspaldi!

[1] Agustin Xaho (klasikoen gordailu-tik hartua). Argitalpen honekin, gure onarpena eta omenaldia eskaini nahi diogu "Xaho"ri, bere bigarren mendeurrenean.

Lehen, eta geroz, iratzaririk zaude eta zabalik, gaiaren etsai, egunaren egile, denbora jakile, ikhuse eta erakasle ekhiebegirari ederral Zuk dakizu zuinen barna den Hurandia: zuk, beirina klar baten artetik bezala, ikhusten dutuzu bere mendi thinieki itsasoihalak gordatzen eta estaltzen dutian lurraldi berriak oro! Zuk dakizu eia nula, gorrinkua arrautzian bezala, daguen bildurik, biribilkaturik, lurraxalpian, lurbihotzian, iferniaren erdian, Lehen-Sugia: lehena bai eta ere herena, lurreko zaharrena, indarrez azkarrena, bethierezko Jinkuaren langilerik handiena.

II

Mende batek ehun urthe, Berrizaruak hamar mende, edo mila urthe txipi: hori beita dilubioko Hurte edo urte edo urthe-handial eta hire lan eguna, o Leheren, Jinkuaren lan-suge harrigarria!

Denbora batek sei ehun mende, edo hiruretan hogei mila urthe txipi: hori beita lurraldi baten iraupena eta denbora; eta hire lokhala, Berrizaro batetik bestera, o Leheren, zazpi burudun, Suge espantagarria!

III

Lan egin duk, lan egin, Jinkuaren aitzinlan, Leheren, Su izigarria! Errak-errak, zunbat aldiz Hurandiari utzi erazi dutian, bere ohe eta etzangiak txuku eta idor; hik eginik munduberri, gizunentzat herriberrri: hori beita hire legia, hori beita hire eginbidia. Harrigile eder hiz, harrigile eder, eskurik ezpaduk ere, Leheren! Zunbat aldiz eztutu ore buztanak luherrri zaharrak egotxi, erre eta ilhaintu, luberriak orhatu, leinthu eta eraiki, bere mendi eta ordoki ororeki! Eztik ez bethi ber bidia jarraiki heguak! Eztuk bethi ber gunetan agertu eta itzali ekhiebegia! Oraiko lpharra txaz Eguerdi, denbora batetik bestera lekhuz khanbiatu izan dutuk lurrungurian zeluko aziak.

Orai diala hiruretan hogei eta hemezortzi mende, ez gehiago, luak harturik iz, Leheren, lurgile handia. Lo-kurrunka hago, egunaldi bat eginik, eguerdiko lurburia hire zazpi burien burupe, lphar hotzeko itxaso hotzetan buztana kharruntaturik. Badakiagu nun diren hire

hatsharziluak eta leziak. Hanti duk erantzuten hire kurrunkaren herots ozena. Hanti Sugarrak odeletara jauzten eta hedatzen, eta hire elder gahuna burdun hura bezala, turrustatzen. Hire urzain batek emaiten dik lurrai ikhareria, hire igjaldi batek, itxasuak nahasten eta thurbusten, mendiak kordoka erazten, o Leheren, Suge izigarria!

Goihenak oihu egiten badu Leheren, ihardesten deiok: Jaunak jalkitzen hiz goizeti, eta hasten duk hire egunaldia. Nurk dakitza khuntuz, hire lanurthiak eta logaiak, indarretan sarthu hizanez geroz, Leheren, Jinkuaren langile paregabial

Orai lo hago egunaldi bat eginik, Leheren: egik-egik lo, gazte duk mundia, azkeneko Berrizarua hullan gerokua hurrun. Bost ehun eta hogei eta bi mendez eztuk berriz entzunen Goihenaren iratzar oiha. Egik-egik lo, Leheren, Jinko-sugia, lucraren seme gehiena: haurtto bat bere khuinan bezala, lubamian etzanik; lurra gai eta egun, bere ungurian daguelarik jurdunpa.

IV

Unguru-unguru dabila, galdu gabe bere bidia, lurbola ungararia; saihets bat bethi egunargian, beste bat ulhunitzalian; garaltiarren eguna aphaltiarren gai, baten ulhuntzia besten argitze; egunorozko unguraldian Uduriz-ukhuru dabila, hurian untziak bezala, itsasairian, lurruntzitto hau, igeri-igeri, bere urtheorozko ekhi-ungur'utzulian. Abentiaren hogei eta bat gerreneti, txaz, Eguerri eta Suberri; ordian beita sortzen bezala eta agertzen, lurraren eretzian, ekhi-begi egunezko izar ederra, axuri xuriena, sugerik ederrena.

V

Ukhuru segurki zaude, ukhuru, izar ukhuru ororeki, ekhi xuri munduko begi argial Lurrungurian, badakizugu, urthiak hilabete dian bezain bat izar-korraletan sar-jelkhi, eretzez-eretz, egin uduri duzula. Korrale hurak dirade zure hamabi jauregiak; gorenik ekaina, zuintarik, begiz-begi, lurrari xuxen-so betzaizko, urthiak dutian egunik luzenatan.

Eder egunak gaihargiak eder! Gora zirade, ezinago gora, zelu

zohardi izarbegidun, lurraren gaihestalgi, hegatz argia; argillizko sorho bazter gabial! Zutan ber bidez eta ber urhatsez, herrapidetarik kanpo, axur salduak artzainaren undoti bezala, ekhiari arrauka izar-xuriak, galez-gal, uduri dabilta! Udartian altxu bat, neg'artian beste bat, ud'eta negu zoharzelian, lau haroz gizunaren begiak, ikhusahalak ikhus ditzake urth'ungurian.

VI

Egunaz ekhi, galaz argizagi. Zuri niagozu, lurlagun eta gaieki, argizagi zahar-berria! Zu zirade ilargia, hil eta phizten ziradian argia. Zure bethian, ilargibethia, haz eta urhentzen da hilabetia. Zu zirade *argizaria* aste eta gaihegunen izaria. Zureki haste hasi izan zen, hiru-regunezko lehen *astia*. Zuin egunbeitira *aste-lehena*, *astehartia*, *astien* azkena, *astizkena*. Batian gorapen bestian beherapen, hilabetez egiten duzu lurrungurian zure unguia, argizagi unguaria. Enikezu uste zihaurtarik dela zutan ageri den leinhuria. Aitzitik, ni aher nuzu lurrulhunnto bat ziradiala; gure lur hau beno txipiago, ez berritan, ez hogeletan, bena bai hiruretan hogeitan. Hirur edo bi egunez, lehen astian ulhunik zaude lur-ekhi-artian, ulhun zirelakoz zure egitez. Hanti harat, ageri zabilta, ekhibegiak argiturik saihsungurian bazter bat, saihs-adarrak goiz-ibarrari adarturik; gero erdiz-oso zeliaren erdian, sar artino zure bethian, hamalagurren egunian. Mula gorapenak hala beherapena: argitzez bezala ulhuntez bazabila; gaihibarrari adarrez adar, goizibarreti zirelako ordian ekhiz argitia: berriz erakutsartino, zure bethian, bethierezko begithartia.

VII

Hilabetez, bere utzulia, argizagiak lurrungurian. Lurbolak ere bai berna urthe batez ekhi unguian. Alkharren lagun badabilta nuizik-behin eretzez-eretz ekhiaren argibidian. Ordian da gerthatzen, *Eclips* erdarak deitzen dian, ikhusgarri bat. Arhin eta igeri dabilta, lurbola unguaria eta argizagi ziiharbola xuria. Bekhan dira eta llabur haien erezka lgaran aldiak; hanbatez llabur eta bekhan ekhi eta argizagi *eclips* itzalaldiak; bakhotxak bere alde, laster beitegie ekhiaren eretzeti eretz-gainti. Lurbola ekhiplan dabilala, argizagia bere bethian

argizagiari lurritzalak *eclips* edo itzalaldi. Argizagia aldiz ekhopian da-guela, haren itzaleretzian lurbola, lurtiarren ikhusiz, lurreti-gora ekhi-tzalaldi, eguntara gaihaldi, argizabalian ulhunbeltz.

Jarraiki bitza gogoz eta khunta, azti denak, hel aitzinian prometa bitza lur eta argizagi bidetan diradian baratguniak eta khurutxa bidiak itzalorenak eta minuta erdiak. Nur nahi den, aizinara, gertha ahal daite, gaiza hoi en ororen jakintsu eta jakile, azti eta belhagile.

ESKUZKRIBUAREN JARRAIA ARGITARAGABEA

Hersi gizunaren urhatsa, txipi besua, llabur esku-erhiak. Hartakoz ebaki eta egin behar ukhen dutu hanitxko izari, hariz lehenak izar-tzeko gogua kuntari kuntatzeko. *Ikhus-hunkikako* izari kuntiak eder, hurrun izariak ederrago: aztiak dakian bezala ikhus bideetan gogor izartzen? Xede bat ezagutuz beste bat mugatzen, jakinetarik jakin-beharrak bethi xuxen khuntatzen. *Heremia* bazter gabe lekhu eta gune orotan dagoke heremu unguriaren erdi-erdia, eta ez ihun ere haren bazter unguria. Heremiaren uduriak, arauz-arau, txipiz-txipi kurkuriak. Kurkuru ozkatu linatiak lau laurden khurutxe; laurden khurutxiak lauretan hogei eta hamar ozka edo artekila, kurkuru osuak hirur ehun eta hiruretan-hogei. Heremi ingurian, txipiz handi arauka izan ahal ditakian kurkuru eta laurden izariak oro, ber arte artekila eta ozkadura khuntian direla gaiza klar. Hauxe da egiazko izaria eta neu-ria zuneñi batian khuntu ederrez, lurreti gora, jakintu beittutu aztiak, ekhi, izar eta argizagi izariak, hurrunguak eta lodi-unguriak.

Zorrotz da zorrotz gure begia, eguntara bezala gaitara, Ziberuko azti berri gaztia. Gaiza guziak ahal ezpadakitzu ere begithipilez ikhus eta begista, zure injeinuz egin diokezu burarki eta largabista, hurrunak huilan txipiak handi, huilan hurrunian ikhustatzeko orai bezala geroko geruan, eta igaran-bethian deus ere ez umen da zure ere-tzian ulhun gorderik ez itzalik. Diradianak izanak eta izangelak zure begien aitzinian argi dirade, Jinkuak emanik dohatsia, Jinkuaren haur egiaztia. Halaz othoi abia zakizku ulhungai huntarik argizagei eta goi-zekhi, solta bidian aitzindari, ardi herratu gaxo hoier artzain, gure jakin gabian utsu-zain. Zuk erran eta ikhasi dereikuzu, nula izan zen luha-rrautziaren egintsarua eta sortzapena: lurbola hunen egile eta berrizale Leheren-Sugia. Gogoz hartu-ukhen ditzugu sei ehun mendetako

lurraldi iraupenak eta denborak, hamar mendetako berrizaruak: Leheren-Sugiaren lo-denborak eta lanurthiak. Zuk erranik badakizugu ja-goiti nula dabiltzan lurrungurian, argizagiaren hilabetezko unguru utzuliak, amust-egunak eta itzalgaiak; lurraren egunorozko unguraldiak, urtheorozko ekhi-unguru-utzuliak: ekhi xuriaren hamabi hilabete jauregiak, izar korralez-korraile / sar jelkhi uduriak; ekhi eta argizagi eclips ikhusgarriak. Bere argizagi lagun txiapiareki bere baxharrik othe dabila, gure lurbolatto hau, ekhi-khanberan, gelhari baxhotx ala othe dutu bere khidiak, begi hutsez, gizunak, hurrun ulhunian, ikhus ahal eztitzakian, lurbola ulhunak? Izar uste dugunetarik zunbait ez othe lizate, hurrunez txipi lur-argizagi? Egia deia, uduripen bat argizagiaren beixkura itzalak, gizun abar haxe dun baten itzalak direla? Erraguzu: Zuri beha gjaudetzu: Ziberuku azti zuhur gaztia, largabista eta beirarki dun aztia, hainbeste egun gorritz, hainbeste gai xuriz, zohar zelian zer ikhusi duzu? Othoi, egia erraguzu!

Ikhusi diat eguerdiko ekhigorrian arrano beltza, harbotxietarik hegialak hedatzen, ekhibegiari begiz-begi, aztapar khakuak txilintxan, txori ooren errege, petigora xuxenka hegaltatzen: goraz-gora, hurrunez txipi, ainhera beno txipiago zelu gagainian milu beixkura bat bezala gordatzen eta galtzen. Bethi gorago aizia hotzago; lurraren ubel ungurian hogei bat lekhuaz goratuz geroz arranok ez txorik aiziaren bizi gordinez eztiroke hatsik har, gagaineko aire xotil mingarrian. Hori zihaurek borogatuz dakizu arrano hegaltari ederra. Hartakoz ere behar bezain apha/barra eta ukhuratzen badakikezu, zure hegaltari ungurian bi lekua gora;hanti zure habia eta humetara jaitx eta aphaltzeko, aphaltzez handi arrastirian, arrano handi txori ooren erre-gial

Nurat habila, arranua, bi hegalez airian, hain gorarik ekhi xuxenian? Nahi othe duk egin lurretik ekhira jua jin bat? Gogo emak hire buria, har eztezan burhunguria! Hain zorrotz delarik hire begia eztik orano sekula jakin ikhusi zuinen gora den ekhibegia. Nahi duk egun lurretik ekhiala jua jin bat arrano beltz hegaltari azkarra? Bide luzian akhit haite; bahintz ere azkarrago ukha haite. Ehun urthe bizi ahal hizalarik, hogei eta hamarretan ehun urthez bizirik ere, gei ostatiala, heltu gabetarik, zaharrez, ekhibidian hil haite. Ekhiala nahi duk egin bide arrano gaizua! Har ahal dirok hireki zunbait urthe egunen anhua. Lurrunguruti jalkhi eta, batere ukhuratu ez baratxtu gabetarik, egunez ehun eta hemeretzu urthe, hameka hilabete, eta hogei egunez ez

haboro, ez gutiago, egin ahal dirok hel aldi bat: hogei eta hamar miliu lekhua: hain hurrun beltago, Subola, ekhi begi argia, Su argiaren uthur begia!

Herem'airian behigorri eder bat ala hanitx harzaurren unhide eta harzama, herexarik utzi gabe dabila, gure lurbola unguraria, herrape uthurri dun Behi gorria. Ebilzale batek, gai eta egun, lurrez lur, itxasoz itxaso batere ukhuratatu gabetarik ebiliz ebili, orenian lekhua bat eginenez, urthe eta hamar egunez egin ahal diroke, erdiz erdi, gure lurbotato hunen sabel unguraria. Lur kurkuria ozka eta, handiz txipi, ozka batetik bestera, hogei eta bost lekua arte khunta daite; lur unguru osuan bederatzu mila lekua.

Lurreti gora, ekhigidian, hogei milion lekuatan biderdi eta haren erdi gune berian beste lurbola ulhun argi baten, ekhi ungurian unguza bide. Zer izen eman behar dereizut, goiz-arratseko luhargi bizia, Espaina Ibarreko, Iberia zaharreko, Uskal Herri orenen izar ederral

Huilanez huilan, largabista xuxenian, sagarroia bere margotsian lantzader zorrotzez beztiturik den bezala, uduritzen zitzaitez harbola handi bat zure mendi mehar thini eta laphitz zorrotzeki, ekhi mirail luhidor zilharra! Ekhi begiti zu beno bi hurrunago, hanbatez ulhunago, gure lurbolak baditizu hur ibalak, uhaitzak, eta itxas-thupak ekhiargiaren ithogarri odei eta lanhuak itzalgarri. Ere ahal ditezu sekula ez-tuzun ikhusi bere hurrun ulhunian gure lur ulhuna. Jakizu bi biek, erdiz erdi, ber handigua duziela, ber lodi unguaria. Gure argizagi txipiak bezala, badutuzu zure harahunetan, zure gorapenak eta beherapenak batian erdi edo saihets argi, zure bethian arglenik. Enakikezu xuxen erraiteko zunbat llabur edo luze diren zure egun erregarriak, eta gaihargi beruak, zeren ekhiari hain huilan ziren. Hartakoz argizagi lagunik ez lagun beharrik ere eztuzu. Badakitizat zure zortzi hilabetezko urthiak eta urthe arozko ekhi unguru utzuliak. Ageri zaude, lur, behiaren khide. Zer izen eman behar dereizut heremu sorhoko alhari argia? Ilhe argiz beztiturik uduri duzu ardi ilhe luze xuri bat. Zu zirade ardi xuria.

Ardi xuriti gorago, ekhiti bi milion lekuaren bidian, bada beste lur izar txipi bat ageri ekhi txinkha bat uduri, ekhi su-gar pian erre-phizturik. Hirur hilabetez harek egin ohi du ekhi ungurian bere unguru utzulla. Hark du izen txakur xuria.

Orixe Tuterara etorri zenekoaz: 1918-1919¹

Joxemiel BIDADOR

«Aquel año fue para mi fecundo en tribulaciones, y sería cosa de nunca acabar si quisiera detallarlo todo».

Nikolas Ormaetxea Pellejero gipuzkoar nafartuxeak urtebeteko edo egonaldia eman zuen Erriberako hiriburuan, eta Erriberak berak eragin ez bazuen ere, zinez oroitzapen txarra izan zen hemendik eraman zuena. Gazteren gazte bildu zen Orixeko josulagundiaren abaroen Xabierreko etxean, 1904.ean hain zuten ere, Orixekoak hamasei urte zituelarik hots. Orduko beste josulagunek egiten zuten bide berberari ekinez, ikas bidaztia eten zuen maisu lanetan murgiltzeko. Haatik, hiru-lau urtetako abagadunea izaten zen hark sei urte ebatsi zizkion Orixeri. Berak zigortzat zeuzkan azken bi urte horietako lehenbizikoa Tuterako etxean egokitu zitzaion, 1918/1919 ikasturteari dagokiona alegia. Esan daiteke, beraz, josulagundiaren goikargudun zenbaltzuk Orixeko ordenetik egozteko asmatu jukutria, Tuteran hasi zela nabarmentzen, bestalde, azpizjoku arrakastatsua izan zena dual-kai.

Urtero bezala, 1918.eko hartan ere, Ebrok gainezka egin zuen lagundiaren lekaidetxe ondoko auzo behereetan zorioneko uholdeak eraginez, nahiz zehatzago izatearren, Orixek ikusiko zitukeena ez

[1] Oharra: Aurten betetzen dira berrogeita hamar urte Nicolás Ormaetxea, Orixeko zandu zela. Gure idazle handi honi omenaldi bat egitearren, eta, bestalde, zorribarrez hil berria dugun Joxemiel Bidador oroitzuz, honek *Egunkarian* idatzitako artikulua bat ematen dugu argitaratu.

Euskaldunon Egunkaria, 1997-12-5 Eta 1997-12-12

ziren larrienetakoak. Bai larriak izan zirela, ordea, urte hasierako hormaldiak, ia olibondodi guziak karroindatu zituztenak. Uda partean berriz, gripe izurrite ikaragarri batek populazioaren erdia baino gehiagoko tolestu zuen makaldu, eta hildako bat baino gehiago utzi zuen urrikigabe. Aurrerago ikusiko dugun bezala, etxe barruko arazoek zein Orixe beraren osasun eskasak eritu zuten, eta zeinek daki, hirian jaun eta jabe nagusi zen gaixoaldiak zer ikusirik ere ote zuenentz Ormaetxearen osasunean. 1919.ekoa bare eta jabal igaro zen, oso aipagarria liteken inolako gertakaririk agitu barik, ezpada bere, plaza zaharrean eginiko azken zezenketa. Neguko paseatokian zetzan hartan burutu atzeneko zezenketa sobera txarra izan zen; Dominguin izeneko toretzaileak uko egin zion egokitu azken zezena hiltzeari, eta horrek sortu zuen iskanbila zalapartatsua zela eta, pikoloek hustu behar izan zuten plaza. Bukaera hitsa zinez, Orixeri, seguru aski, atzenduko ez zitzaiokeena.

Nikolas Ormaetxearen bizitza ezpalak ongi baino hobeto ezagutu ahal izateko, lehenbiziko urteei dagokienean bederen, Landetako Saublon hirian erbestean zegoela berauk ondu *De mi vida externa* autobiografia laburra zaigu ballagarria oso. Tuteraniko egonaldiairen gaineko aipamenak badakartza, gainontzekoekin erkatuz gero, luze eta maratz, bere gogoan itzal luzea laga zioalako zantzu.

1918.eko martxoan bidali zuten Tuterara, beraz, urte terdi eman zuen gure Erriberan, hau da, 1917/1918 kurtsoa amaitzeko geratzen ziren hilabeteak, 1918/1919 ikasturte osoa, eta bi urte horietako udak ere. Orduko etxean 46 fraide zeuden, eta gehienak euskaldunak ziren. Besteen artean, Pedro Etxebarria edota Bernardo Egaña euskal sermoilariak aipa litezke. Errektorea Joakin Etxenike donostiarra zen eta gogo zuzendaria Pedro Ongai lizarragarra. Orixek Tuteran bete behar zuen lana, mutikoei literatura bere osotasunean irakastea zen, generoak zein historia: «Me dieron las clases de preceptiva y literatura con inspección». Hasiera hasieratik, arazoak izan zituen errektorearekin: «Parece como si tuviera órdenes de hacer ver mi ineptitud, fuera ella real o no lo fuera». Orixerekin izan zuen harreman teinkatia ez zen sekularenean laxatu. Kurtso bitartean, behin eta berriz, haren ikasleek porrot eginen zutela zioen errektoreak beste guztien aitzinean, harrokeriz beterik eta inolako eragozpenik gabe.

Edozein modutan ere, eta pentsa daitekeenez, Orixeren ira-

kaskintza edozein literaturzalek desira lezakeen bezain sakona eta aberatsa zen. Patxi Altunak, Orixeren mendeurrenarako ondutakoan, Juanito Goikoetxea josulagunak Tuteran Orixerekin ikasi zuen ikasle batengandik Deustun 1966.ean jaso testigantza eskeini zigun: «Tutelan euki nuan irakasle urtebete. Literatura irakatsi zigun. Datoak eta datoak eman orde, literatura bizia eman nai zigun, zuzenean jaso. Ala, adibidez, Homerokin. Homerokin asten zanean, etzekien non zegoan. Joana? diot nik. Joana, baina estasian joana. Gogoan dut lasterka-apustua irakurri zigun aldia, Ajax eta gainerako. Berrogei bat ikasle izango giñan. Gutxi batzuk eskolan itxura egiteko geratuta, beste danak aldegiten genion. Bera ez al zan konturatzen? Ura Homerokin asten zanean, arentzako ez zegoan beste ezer: mundu guziak aldegiten zion».

Kurtoa amaitzen zenean, Logroñoeko institutura joaten ziren ikasleak aztertzeraz. Orixerenek ikasturte hartan hantxe lortu zutena ez zen beste inoiz ere lortu: bi ohorezko matrikula, bederatzi bikain, 18 oso ongi, eta, gainontzekok orok, gainditzea. Halaz ere, errektoreak ez zituen emaitza haiek kontutan hartu nahi izan, eta probintzia buruari bidali zion txostenean Orixeren lana guztiz txartzat eta zeharo ondoriorik gabekoa zeritzola jakinarazi zion. Aitzaki honi eskerrak, beste urte batez luzatu zioten bere irakasle aroa, teologia ikasten hasi baino lehen. Xabierrera joanen zen orduan: «Me mandaban a seguir las pruebas en Jabier, a ver si valía para algo. Sería el sexto año de magisterio y el tercero de purgatorio». Probintzia burua zen Leza aitari 1919.eko abuztuaren 21ean Orixek helarazi zion deskargua, beraz, ez zitzaion jatako balio. Buruhauste neketsu hauez guztiez gainera, hezueria erreumatiko erasoaldi bat izan zuen, eta goatzean hiru aste eman ostean, hogel kilo inguru galdu zituen. Gorputz ahul hori hobetzeko, Fiteroko mañuetara bidali zuten. Euskerriko mugerriko urek osasun fisikoa itzuli ziotelako segurtasunean gaudeke, baina gogo makilatua osagarria itzuliko ziotenentz ezin esan.

Tuteran oraino zegoela, Pedro Boetto ordenaren bisitatzaille nagusiari igorri zion eskutitza bere arazok zuten zergatiaren azalgarri gerta dakiguke: «Después de mucho preguntar, el P. Etxenike en Tudela me dijo de parte del P. Leza, que me acusaban de bizkaitarra, así llaman a los nacionalistas vascos. Pruebas, ninguna. El hecho que me refirieron otros, no los superiores, fue que según el P.

Bianchi, yo contribuía secretamente a la redacción de un folleto periódico nacionalista, haciendo campaña en pro de esas ideas (...) Se atenua todavía mi falta porque fue protesta natural de ver perseguido el vascuence. A mí mismo me sucedió, que habiendo saludado con una sola frase a un seminarista, me recordó un simple gramático: Padre, esta prohibido hablar en vascuence. Claro, que cuando se juntaba una terna de catalanes, no hablaban otra lengua que la suya, pero no se atrevían con ellos. Después, los inquietos y alborotadores, los vascos».

Gorago aipatu Joanito Goikoetxea aitak anai lego batengandik honakoa ere jaso zigun: «Amorru aundia zeukakioten Tuteran bere euskaltasunagatik, baiña ura etzan bildurtzen». Beraz, Orixerekiko ziren herra, aiher eta gorroto guziak zertara zetozen bagenekike gehixegi okertu gabe. Orixeren ustea berretsi zuen beste bat bere ikasle batekin gertatutakoa litzateke: «Vaya lo que me pasó a propósito de mi discípulo Pedro Navascués (I. de Baigorri), uno de los que sacó matrícula de honor. Le declaró guerra abierta por sus ideas nacionalistas, y claro, aunque era un chico de cuyo talento sobresaliente en todas las clases no dudaba nadie, para el rector no tenía que ser tanto (...) El chico sabe más de literatura española que yo, se sabe escenas enteras y comedias de memoria, de Lope, de Calderón, Alarcón, Moreto, que yo no sé y tantas otras cosas. Y en literatura universal está muy bien informado. Navascues tenía una hermosa biblioteca y mucha afición a leer y extraordinaria memoria (...) Cuando la derrota electoral de Pradera, el muchacho dio muestras de alegría y fue castigado a estar de rodillas en el comedor mientras los demás colegiales comían, sin que se librase además de unas sonoras guantadas a la cara que le estampó un reverendo carlista. Los colegiales de su división salieron indignados, porque no solo veían la sinrazon, sino porque estimaban a Pedrito a pesar de sus ideas nacionalistas». Esangabe doa, Orixek aipatu karlista hura Praderaren beraren ezaguna zela, eta agindu zigorra txikia bailitzan, igandeko bisitaldiak debekatu zizkiotela mutikoari.

Kurtso bukaeran, idazketa sari bat eman zion Orixek, baina errektoreak sari banaketan berean kendu zion ikastetxe guziaren aurrean. Literaturan ezezik, baita fisika eta psikologian ere lehen sariak irabazi zituen, baina errektoreak, aurrekoan bezala, sari horiek ere kendu zizkion. Arrazoa, nonbait, psikologia irakasleak klaseko lan

batetan kopiatzen harrapatu zuela, azterketan inolaz ere baina. Horren ondorioz sariak kendu zizkioten eta: «se le aumento el castigo con las degradantes notas y, o, y se le tuvo sin recreo varios días hasta que copiara entre otras cosa 15 veces una de las reglas más largas del reglamento». Ez zuen ongi bukatu gure Navascuésék, bistan dena. Errektoreak zion destaina hain zen neurrigabekoa, ezen «eroa» deitzen zuen izen. Tuterako ikastetxean batxillergoa bost urte-tan egin ostean, egotzi zuten, eta Bergarako domingotarrenera joan behar izan zuen. Hantxe bikain atera zuen asignaturta guzietan bastean ezik.

Puntu honetara iritsirik, komenigarria dateke Orixeren Pedrito hartaz zertzelada batzuk baizik ematea. Pedro Navascués Alarcón 1903.eko azaroaren 13an —zenbait tokitan 1904. urtea badakar ere— sortu zen Iruñean, nahiz, ikusi den bezala, Tuteran zuen bizilekua eta sustraiak, baita hiltokia ere, Tuteran gazterik gazte hil baitzen 1927.eko abenduaren 24an —zenbaitetan 1925.eko abenduaren 31. ean— tuberkulosiak jota. Dena den, zenbait lan izkiriaturik uzteko astirik izan zuen. *Boletín de la Comisión de Monumentos de Navarra* aldizkarian hiru artikulu hauek plazaratu zizkigun: «Sobre la defensa de Amalur» (1921), «Documentos inéditos» (1923), eta «La gesta de Roncesvalles» (1924). Izenburuek berek Navascuésen sena abertzale findua salatzen digute araz eta garden. *Euzkadi* egunero-koaren kolaboratzailea ere izan zen, beti ere I. Baigorri edota Miguel Orreaga goitizenen azpian. Bere lanik garrantzitsuena bezain ezagunena, aldiz, Iruñeko T. Bescansaren alargunarenean agertu zuen 1923. ean, Campiónen sarrera batekin: *Amayur, los últimos navarros*, Estornestarrek Auñamendi bilduman arragertu zutena.

Ezin da esan ordenburuek jasanarazi zioten zigorrak, Orixeren ekoizpen idatzian, ez zuela eraginik izan. Tuterara joan orduko, *Jesusen biotzaren Deya* argitalpenerako idazlanak ontzen zituen jada. Alabaina, hauxe ez bide zen arrazola zigortzeko, edo arrazoi bakarra gutxienez, bada Orixerekin batera idazten zuen lagundiaren beste apezgairik bazen, Felix Areitio edota Joakin Azpiazu baten bat aipatzearren, eta hauek ez zituzten zigortu. Edozein modutan ere, Tuteran zegoela argitara eman zituen idazlanen zerrenda honakoa dugu:

- «Meza zertarako», *Jesus Biotzaren Deya*, XIII, 1918
- «Ni naiz mats-ondoa ta zuek mats adarrak», *Jesus Biotzaren deya*, XXXVI, 1918
- «Acento vasco», *RIEV*, IX, 1918
- «Vocales compuestas o de acento doble», *RIEV*, X, 1919
- «Ilbelta», *Jesus Biotzaren Deya*, XXV, 1919
- «Ara Jainkoaren bildotsa», *Jesus Biotzaren Deya*, X, 1919
- Hainbat olerki.

Beraz, argi ikusten denez, hiru dira nabarmen daitezkeen esparruak: erlijioa, euskal linguistika, eta are zehatzago, orduan pil pilean zegoen azentuari buruzko eztabaidari ekarpena, eta azkenik, sormen lanak, «Ilbelta» prosazkoa eta olerki guziak.

Euskal azentuari buruz daukagun lehenbiziko lan sakona Larramendik egin zuena da, bai 1745.eko hiztegi hirukoitza, baina batez ere 1729.eko gramatika. Larramendik azaldu zuen eredia Gipuzkoa-Bizkaikoa dugu, eta honetatik Irun eta Hondarribia bereizi zituen. Harrez geroztik, gure mendera arte ikertu gabeko gai bilakatzen da azentuarena, ia Azkuek bere sailkapena proposatu zuen arte. Espainiako gerlaren aurreko urteetan, euskal azentu sistema batzuen deskribapen ballagarriak egin ziren, baina momentuaren jorra toki jakin bateko azentu sistema euskal azentu bakartzat edo orokortzat hartzea zen eta horrek ikertzaileen artean elkarrekiko mesfidantza ekarri zuen. Autore desberdinek gauza guziz desberdinak esan zituzten euskal azentuari buruz. Gorren arteko elkarriketa antzua izan zen. Azkuek eskeini zigun deskribapena oso egokia da Lekeitioko hizkerarako, oso deskribapen fina baita orduan zeuden baliabideak kontutan harturik. Alabaina, Azkuek ez zuen sekularenan aitortu Lekeitioko euskera zela berak deskribatzen zuena, eta euskal azentu sistema orokorra zela baieztatu zigun. Are gehiago, bere sorterrian zerabilen sistema, jatorrentzat zuen beste guziak erdeinatzen zituena. Altubek orduan, Azkueren lana baliogabe uzten salatu zen. Bere *El acento vasco* liburuan ez zuen azentuaz bereziki ihardun, entonazioaz baizik. Berak erabiltzen zuen hizkera motan dauden azentu desberdintasun nabarmenei kasurik egin gabe, intentsitatearen aldetik euskal hitzak isotonoak direla defenditu zuen.

Edozein modutan, Altubek azentu musikala (+2) silabak daramala ueste zuen.

Orixek ere, gai honetaz zer esan izan zuen: «Se han hecho afirmaciones encontradas acerca de la existencia del acento en vascuence. El señor Arana en sus *Lecciones de ortografía del euskera vizcaíno* afirma la carencia del acento en euskera. El señor Azkue por el contrario en su gramática, si mal no recuerdo, dice entre otras cosas del acento, que hay palabras que se acentúan en la primera sílaba y en la última. Estas dos aserciones se pueden conciliar según se defina el acento». Artikulu honen harian, eta Leza probintziburuari 1919.eko abuztuaren 21ean bidali gutunean, honela zioen Orea-koak: «Había yo escrito un largo artículo «Del acento vasco», que devuelto de la censura por el P. Ciarán Socio que estaba en Comillas junto al P. Viceprovincial, durante el viaje del P. Carvajal a América, me dijo el P. Bianchi, que si bien por los censores había pasado, eran éstos y aun otros de la provincia incompetentes para juzgarlo. El mismo P. Bianchi, para proceder con más cautela a su publicación, me señaló un seglar, D. Julio de Urquijo, para que viera amigablemente mi trabajo, con cuyo fallo y la censura de la Compañía en cuanto a la forma pudiera publicarlo más tranquilamente. Lo hice así, lo aprobó, alabó, y solicitó para la revista de su dirección; se publicó y fue alabado por el mismo en público Congreso de Oñate el año pasado. Al principio de este curso publicó el Sr. Lecuona un folleto de métrica vasca, y en el ejemplar que me dedica pone así: «Al que es maestro en esa materia N. Ormaetxea, el autor». También me facilitaron los padres Azpiazu de Deusto, Ronualdo Galdós, Lardizabal, etc. Se deduce de esto que soy en algo el más competente de la provincia, y que he sido maestro para los de fuera». Ez da honetan harrokeriarik ikusi behar, hain zitalki hartutakoaren ihardespena baidzik.

Tuterako egonaldiaren bitartean ondu zituen olerkiak ez ziren ugari: «Zize garaia», «Beizaiaren negarra», «Ultzia», «Negu gorria», «Atoz basora», «Ogi eguna», «Sukaldean», «Ittariek», «Egoaizea», «Umekeria», eta «Eguerrietarako» bertsoak 1918.ean idatzi zituen, eta «Ura ta ardoa», «Artzaiak», eta «Lezoko gurutze doitsuari», berriz, 1919.ean. Erriberaren agerpena bakar batean dugu, «Ittariek» izenekoan. Olerki hau, Erribera aldera, Koko herrira hain zuzen, heldu diren Iparraldeko eta

Nafarroako mendialdeko bi igitarien arteko solastaldia da. El-karrizketari amaiera emateko, blek batera, jota bat abesteari ekiten diote. Esangabe doa, Erriberarrak ez dituela ongi jartzen, eta topikoz josirik ehundutako mihise aberkoia aurkezten digu Orixeek, garaiko giro euskaltzaleetan nagusi zitekeena, eta egun, hainbeste kalte eta gaiz-ki ulertze eragin eta erakarri dizkiguna. Bihoa alpatu jota honen guztiaren azalgarri:

«Jo zagun kokoarena
Koko txaparrak ill aiztoz
Zorigaiztoz
Malkortarrik mardulena!
Ain jatorra
Ain bizkorra
Musua zabal ta zuri
Lepoa lodi ta guri
Oñarin ta gerribiguñ
Zume ta aritza zirudin
Ittekoan ikuskarri!
Sailllean atzena jarri
Ta zuti geldi gaberik
Saillaren burura aurrenik
Guziek ari begira
Bidean gelditzen dira
Koko zitala, txatxual
Zertan abil ain estua?
Ez biziko luzaroan
Erran zun bere gogoan
Malkorrerat itzultzean
Adiskide ustez zekarren...
Ez mintza alakorik, arren!
Koko lepamei, besabeltz
Kokobeltz, ankamei, ziri!
Zer erranen diat iri?
Zugatx igarra bezala
Ardoak zimeldu aula
Biotz sua daukakela
Ta mitxikai ona aizela

Euskal literatur sorkuntza: 2010ean argitaratutako liburuen zerrenda

Juan Luis ZABALA

Oharra:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Berria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer alpatzen ez denean, *Plaza* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sail edo gehigarritan eman zen berria. *Mantangorri* gehigarriko alpamenen berri ez da ematen.
- 2.- Zerrenda honetan ez dira alpatzen aurretik beste edozein hizkuntzatan argitara emandako liburuen itzulpenak. Horien katalogoa Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretarien Elkarteko (EIZIE) webgunean kontsulta daiteke, www.ezie.org helbidean, eta baita behean, 7. oharrean, alpatzen diren Joan Mari Torrealdairen lanetan ere.
- 3.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arrunten berri ematen.
- 4.- Litekeena da alpatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta beste sailean alpatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen alpatutako batzuk baino gertuago dauden liburuak kanpoan geratu izana. Mugak ez baitira beti oso garbi ageri.
- 5.- Zerrenda hau ez da oso-osoa, literatur sorkuntzako hainbat liburuaren alpamenak falta dira: hainbat lehiaketarako lan saridunak biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino zabaldu ez diren liburuak, zabal-kunde eta promozio eskasekoak...
- 6.- Nahiz eta kasu askotan liburuaren ko-egile diren, ez da alpatzen zerrendan ilustraziogileen izenik, idazleenak bakarrik baizik.
- 7.- XX. mende osoko liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du Joan Mari Torrealdaik, *Jakin* aldizkariaren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, XX. mendeko euskal liburuaren katalogoa-n. Katalogo horretako

bost liburuki eman ditu argitara Torrealdaik, eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu guztien zerrenda egin du. 2001eko euskarazko liburu guztien zerrenda, berriz, *Jakin* aldizkariaren 134. zenbakian eman zuen argitara; 2002koena 140.ean; 2003koena 146.ean; 2004koena 152.ean; 2005ekoena 158.ean; 2006koena 164.ean; 2007koena 170.ean; 2008koena 176.ean; eta 2009koena 182.ean. Bestalde, Torrealdaik XX. mendearen hasieratik 2007a arte kaleratutako euskal liburu guztiekin osatutako katalogazioa Internet sarean kontsulta daiteke, www.jakingunea.com helbidean.

- 8.- Zerrenda hau liburuska moduan ere argitaratuko da, *Euskal Liburuak 2009* izenburuarekin, Olerti Etxearen eskutik. Gisa berean argitaratuta daude 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 eta 2009ko liburuen zerrendak ere.
- 9.- Zerrendaren lehen eranskinean aipatutako kritika guztiak, haur eta gazte literaturako liburuenak salbu, *Armiarma* atariko *Kritiken* hemeroteka gunean (<http://kritikak.armiarma.com>) daude bilduta eta irakurgai, beste egunkari eta aldizkari askotan argitaratutakoekin batera.
- 10.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile, banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke informazioa Juan Luis Zabalari bidaltzea. Helbidea: Aintzieta Pasealekua, 16, 1-D. 20140 Donostia (Gipuzkoa). Telefonoa: 943-471072. Posta elektronikoa: jaulis62@berria.info.

1. Eleberria

- ANSORENA, Jokin: *Ordu bietan Frontoian*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-XI-13).
- ANTZA, Mikel: *Ospitalekoak*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-III-24; 2010-IV-23).
- ARANA, Aitor: *ETAko buruzagi*. Alegia, Hiria, 2010.
- ARANA, Aitor: *Oscar eta Sebastian edo Oscar Wilderen bizitza*. Alegia, Hiria, 2010.
- BARANDIARAN, Gotzon: *Errotik*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-XI-27; 2011-I-15).
- ESNAOLA, Iratxe: *Galerna*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-I-27; 2010-III-25; 2010-IV-9).
- GARRO, Lander: *Kontrarioa*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-V-8; 2010-VIII-4).
- HEREDIA, Kevin: *Nor hago Kevin?* Donostia, Meettok, 2010 (2010-VI-30).
- HIRIGARAI, Pantzo: *Poto*. Baiona, Maiatz, 2010 (2010-III-30; 2010-III-31).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Nor bere bidean (Orbetarrak III)*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-8).

- JIMENEZ, Irati: *Atsekabe zaitut*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-IX-16).
- LUZARRAGA, Asel: *Utopiaren itzalean*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-X-30; 2011-I-4).
- MORILLO, Fernando: *Bilbo Samurai*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-III-27; 2010-IV-27).
- MUNITIZ, Josu: *Askatasun malkoak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010.
- OÑEDERRA, Unai: *Hipo-krisia*. Bilbo, Etxabaldia, 2010.
- UGARTE, Yurre: *Gasolindegian*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-V-7).
- URRETABIZKAIA, Arantxa: *3 Mariak*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XI-19; 2011-III-5).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Joan. Hartzak, erlojuak eta beste piztia batzuk*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-XII-4).

2. Ipuina

- ALTUBE, Xabier: *Idazkera tangentea*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2010 (2009-XI-18).
- APALATEGI, Ur: *Fikzioaren izterrak*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-X-2; 2011-IV-19).
- ARTOLA, Xabier: *Deception Island*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-II-28; 2010-V-29; 2010-VI-10).
- ASKOREN ARTEAN: *Julene Azpeltia 23. ipuin lehiaketa*. Zumaiá, Zumaiako Udala, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Mikro ipuinak 2008-2009*. Iruñea, Pamiela, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Orgasmus*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-XII-17).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Txatartegirako ipuinak*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XI-12).
- GOIKOETXEA, Irati: *Arraroa*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2010 (2010-IV-24).
- JIMENEZ, Irati: *Waterloo / Zatitu arte*. Lasarte-Oria, Argia, 2010.
- LINAZASORO, Karlos: *Gizakiaren minak*. Donostia, Erein, 2010 (2010-VI-1).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Vikingoen sorterrira*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-II-6).
- MONTOIA, Xabier: *Fucking artists*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-20).
- RODRIGUEZ, Eider: *Katu jendea*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-17; 2010-VI-23).
- URRUSPIL, Beatrice: *Gizaki bakartiak*. Balona, Elkar, 2010 (2010-III-24; 2010-III-31; 2010-IV-6).
- URRUTIA CAPEAU, Enrique: *Asshilako eroa*. Iruñea, Pamiela, 2010.

3. Poesia

- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2010*. Senpere, Hatsa Elkarte, 2008; apallatzaillea: Auxtin Zamora (2010-IV-8; 2010-IV-13).
- AZKONA, Jose txo: *Ez naiz Fujin izan*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2011-I-14; 2011-III-4).
- BAEZ MUJKA, Josu: *Lau erreka*. Alegria, Hiria, 2010 (2010-II-17).
- BENITO, Jon: *Bulkada*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-XI-26; 2011-II-9).
- BIDADOR, Joxemiel: *Hutseaniko hazkurria eta beste*. Iruñea, Pamiela (2010-XII-23).
- BORDATO, Jean: *Kide*. Baiona, Malatz, 2010 (2010-VII-21).
- GOIKOETXEA, Ines: *Lelhoaren bestaldean*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010.
- KORTA, Gabriel: *Laugarrenak lau*. Errenteria, Mikelazulo Elkarte, 2010.
- LASA, Amaia: *Itsasoko izaki*. Baiona, Malatz, 2010 (2010-XII-2; 2011-II-24).
- LINAZASORO, Karlos: *Hamazazpikotan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-28; 2010-VI-1).
- MEABE, Miren Agur: *Bitsa eskuetan*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-X-15; 2011-IV-12).
- NABARRO, Omar (Edorta Jimenez): *Haragizko amoreak*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-III-7; 2010-III-13).
- OTXOTEKO, Pello: *Anphora baita*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-V-21).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Hitzak eta ad-hitzak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2010 (2009-XI-18).
- SERRANO, Asier: *Hiri gorritik*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-19).
- URANGA, Mixelko: *Mitxoleta elektrikoetan koleopteroak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010.
- ZELAIETA, Edu: *Aldaira urdinak*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-IV-30; 2010-V-11).

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

4.1. Biografiak eta autobiografiak

- AISA, Alex: *Fabian Loidi Peña*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2010 (2010-VI-3).
- BARRENA, Marisa: *Isabel Lertxundi Barañano*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2010 (2010-VI-3).
- DOLOSOR, Franck: *Matxin Irabola*. Baiona, Elkar, 2010 (2010-XI-26).
- DUHAU, Henri: *Dominique Dufau*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2010 (2010-VI-3).

- ETCHEVERRY-AINCHART, Peio: *Jean Etcheverry-Ainchart*. Gastelz, Eusko Jauriaritza, 2010 (2010-VI-3).
- MURUA, Maritxu: *Nelson Mandela*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-III-18).
- ORDOZGOITI, Koldo: *Geroa gurea da. Ibarretxe lehendakariaren memoria politikoak*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-XI-3 *Euskal Herria* sailean).
- OREGI, Eneko: *Josu Oregi Aranburu*. Gastelz, Eusko Jauriaritza, 2010 (2010-VI-3).
- ORTIZ, Agurtzane: *Manex Erdozaintzi-Etxart, herriaren poeta*. Balona, Elkar, 2010 (2009-IV-29; 2010-III-31; 2010-IV-10).
- OTAMENDI, Xabier: *Amaia Garmendia*. Azpeitia, Uzatrria Kultur Koordinadora, 2010.
- OTERMIN, Jose Mari: *Fernando eta bere garaiko Amezketak*. Amezketak, Amezketako Udala, 2010.
- PAGOLA, Rosa Miren: *Juan Iturralde Suit*. Gastelz, Eusko Jauriaritza, 2010 (2010-VI-3).
- PEREZ CUADRADO, Andoni: *Miren Terese Urrestarazu Landazabal*. Gastelz, Eusko Jauriaritza, 2010 (2010-VI-3).
- SARASUA, Jon: *Értzeko zatiak*. Lasarte-Oria, Argia, 2010 (2010-X-27).
- TEODORO HERNANDORENA KULTUR TALDEA: *Pello Mari Otañoren arnasa, 1857-1910. Intxaurrundik onbura olerkariaren heriotzaren mendeurrena, 1910-2010*. Zizurkil, Zizurkilgo Udala, 2010 (2010-IV-30).
- UGALDE, Joxe Juan: *Polentzi Gezala*. Lezo, Lezoko Udala, 2010 (2010-IX-7).
- URRUTIA, Andres: *Adrian Zelaia Ibarra*. Gastelz, Eusko Jauriaritza, 2010 (2010-VI-3).
- ZINKUNEGI, Nekane: *Santi Lazkano*. Azpeitia, Uztarria Komunikazio Taldea, 2010.

4.2. Saiakerak

- AIESTARAN, Ignazio: *Walter Benjaminen aingerua Gernikako bonbardaketatik. Esne beltza eta nazismoaren adiskideok I*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-VII-21).
- ALTONAGA, Kepa: *Darwin geurean*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2009-XI-27; 2010-IV-10).
- AMURIZA, Xabier: *Osoa, lehiakorra, nazionala. Euskara batuaren bigarren jaiotza*. Donostia, Lanku, 2010 (2010-V-22).
- ARRIETA-URTIZBEREA, Agustin: *Sinesmenak eta usteak. Zentzu komunaren alde*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VI-5).
- ATUTXA, Iban: *Tatxatuaren azpiko nazioaz: euskal nortasunaren erreprenta*

zioel buruzko azterketa itxaro bordaren poesian eta hertzainaken punk musikan. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010 (2011-I-20).

FERNANDEZ DE LARRINOA, Kepa: *Kultur performatibitatea eta gizarte fetitxegintza*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010.

IZAGIRRE, Koldo: *Autopsiarako frogak*. Artseniko aztarnak gure hizkuntzan. Zarautz, Susa, 2010 (2010-XII-2; 2011-II-12).

JUARISTI, Patxi: *Maiatzeko artoaren ardura eta bost seme-alaba dauzkana ez dago musika bila*. Gastelz, Arabako Foru Aldundia, 2010 (2009-XI-18).

RODRIGUEZ, Fito: *Buru ta zioak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010 (2010-XII-4).

SARRIONANDIA, Joseba: *Moroak gara behelaino artean?* Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-XII-4).

SASTRE, Pablo: *Gizajendearen ahitzea*. Gizon-emakumen sentimenduez hirugarren industria-iraultzaren garaian. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-23).

SERRANO IZKO, Bixente: *Jauzika*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-VI-12).

URAIN, Jokin: *Ez dago etxean*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-VI-4).

URANGA, Mitxelko: *Espektoak*. Euskal terroristak. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010 (2010-XII-8).

4.3. Kronikak eta bidaia liburuak

BRINGAS, Mikel: *Ipar gazi, hego geza*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-VI-10).

MURUA URIA, Imanol: *Lololako hegiak*. Donostia / Andoain, Elkar / Berria, 2010 (2010-III-7 *Euskal Herria* sailean; 2010-III-11 *Harian* sailean; 2010-III-12 *Euskal Herria* sailean; 2010-IV-15 *Euskal Herria* sailean).

4.4. Lekukotasunak, ikerlanak, zientzia eta dibulgazioa

AGIRRE AGIRRE, Joxean: *Gernikako seme-alabak*. Andoain, Aise, 2010 (2010-XII-2 *Euskal Herria* sailean).

AIHARTZA, Joseba: *Ornodunak*. Anatomia, eboluzioa eta aniztasuna. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2010.

AIZPURUA SANZ, Aitz / LIZASO ELGARRESTA, Izarne: *Alzheimer motako dementzia*. Zer da eta zer egin? Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2010.

ALKORTA, Lierni / ZUBEROGOITIA, Aitor: *Masa-komunikaziotik informazioaren gizartera*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea (2010-II-17 *Agenda* sailean).

ALONSO, Idurre: *Erdigune literarioak irakaskuntzan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010 (2010-IV-8).

- ARAMBURU, Mari Jose / GIL, Jesus Angel: *Azpeitiko ondare historiko-artistiko*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2010.
- ARBAIZA ALVAREZ, Joseba Koldobika / LOZANO VALENCIA, Peio: *Lurralde-antolamendua Euskal Herrian: gaur egungo egoera, gatazkak eta erronkak*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2010.
- ARREGI, Ignazio: *Eta orain, zer?* Irun, Alberdania, 2010 (2010-X-23 Agenda sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *1512, Nafarroaren konkistak 500 urte*. Donostia / Iruñea, Txertoa / Nabarraide, 2010 (2010-XII-2).
- ASKOREN ARTEAN: *1609ko auziak, Lapurdin*. Balona, Lapurdi 1609-2009, 2010 (2010-III-31; 2010-IV-6).
- ASKOREN ARTEAN (Haritza Iturbe, Jose Luis Atutxa eta Garikoltz Bernaola): *Arratiako basogintza. Zenbait espeziaren azterketa teknikoa*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Azkoitiko Eskola Profesionalak 50 urte*. Azkoitia, Urola Ikastola, 2010; koordinatzailea: Maine Beristain.
- ASKOREN ARTEAN: *Donibane Lohizuneko Begiraleak elkarrearen 50 errexta*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-III-31; 2010-IV-6).
- ASKOREN ARTEAN (Aintzane Giralt, Roberto Cano, Aitziber Jalo, Maria Luisa Melzoso eta David Soto): *Erizaina kirofanoan: oinarrizko hastapenak*. Usurbil, Elhuyar, 2010 (2008-I-10 Euskal Herria sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herriak: erronka sozio-ekonomikoak*. Andoain, Gaindegia, 2010 (2010-XI-28 Igandea gehigarrian).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskara eta euskarak: aldakortasun sintaktikoa aztergai*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010; apailatzaileak: Beatriz Fernandez, Pablo Albizu eta Ricardo Etxepare, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen berreskuratzea*. Eskoriatza, Garabide Elkartea, 2010; koordinatzailea: Lore Agirrezabal.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen bidea Agurainen. Iragan beltz, gaur amets, bihar baietz*. Gasteiz, Arabera / Gasteizko Foru Aldundia, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen Herri Hizkeren Atlas I*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-V-1 Euskal Herria sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen Herri Hizkeren Atlas II*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-V-1 Euskal Herria sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Hezkuntza Bereziaren oinarri psikologikoak. Aniztasunaren trataera*. Bilbo / Iruñea, Udako Euskal Unibertsitatea / Nafarroako Unibertsitate Publikoa, 2010; koordinatzailea: Fernando Trebol Unzue.
- ASKOREN ARTEAN (Oihana Cabello Elorriaga, Gorane Barrenetxea Ealo eta Maite Orue Bengoa): *'Guernica' Gernikara. Herri baten aldarrikapena*.

- Gernika-Lumo, Gernika-Lumoko Udala / Busturialdeko Hedabideak, 2010.
- ASKOREN ARTEAN (Erramun Amundarain, Iñaki Gonzalez Garai eta Alizia Stürtze): *Historiaurrea urratsez urrats*. Donostia, Galak, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Ikastola mugimendua. Dabilen herria*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-IX-25 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN (Josu Chueca Intxusta, Iñaki Gologana, Xabier Irujo, Emilio Lopez Adan, Patri Urkizu): *Lau Haizetara. Gerra Zibilaren ondorengo erbestez*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2010.
- ASKOREN ARTEAN (Edorta Arana, Josu Amezaga eta Patxi Azpillaga): *Media in Basque*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010 (2010-XII-5 *Agenda* sailean).
- AURKENERENA, Joseba: *Ipar haizeak*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-VI-10).
- BARANDIARAN, Alberto: *Veleia afera*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-24).
- BARRENETXEA, Imanol / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain: *Afrikari zor dioguna*. Donostia, Galak, 2010.
- BAXOK, Erramun / COYOS, Jean-Baptiste: *Helduen euskalduntzea eta etorkinak Ipar Euskal Herrian*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-VII-1 *Euskal Herria* sailean).
- BAZTARRIKA, Patxi. *Babell girazarre. Bizikidetzarako hizkuntza politika zilegi eta eraginkorra*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-IV-13 *Euskal Herria* sailean).
- BERTSOZALE ELKARTEKO IKER TALDEA: *Bertso-estrofa izendatzeko irizpideak*. Donostia, Lanku, 2010.
- BIDAURRAZAGA VANDIERDONCK, Angel / GERRIKAGOITIA MARINA, Inmaculada: *Giza anatomiako praktika-liburua*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2010.
- BIDEGAIN, Eneko: *Patxa. Besta bai, borroka ere bai*. Baiona, Gatzuzain, 2010 (2010-XI-21 *Igandea* gehigarrian).
- CASENAVE-HARIGILE, Junes: *Aroa. Mitikile, Astobelarra*, 2010 (2010-VII-6).
- CASTILLO, José: *Betiko euskal sukaldaritza. José Juan Castilloko prestatutako errezetak*. Donostia / Andoain / Arrasate, Tarttalo / Berria / Fagor, 2010 (2010-VI-5).
- COUDROY, Pello: *Lapurdiko sukaldaritza*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-VI-10).
- DUHAU, Henri: *Lapurdiko ihauteria eta mutxikoen pizkundera*. Baiona, Henri Duhau (egile-editore), 2010 (2010-III-31).
- EIZMENDI ARSUAGA, Iñaki: *Entitateak euskalduntzeko metodologiaren garapena: elkarteetan eragiten hitzarmengintzaren bidez*. Abadiño, Topagunea, 2010 (2010-VI-23 *Euskal Herria* sailean).

- ERRASTI, Jose Jabier: *Magnetismoa eta makina elektroniko estatikoak*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2010.
- ETXANIZ, Ainize / ZALDUA, Irati: *Ordiziako leku-izenak*. Ordizia / Bilbo, Ordiziako Udala / Euskaltzaindia, 2010.
- FERNANDEZ, Jonan: *Pertsona 'izaten' hezi*. Oñati, Baketik Fundazioa, 2010 (2010-V-9 Igandea gehigarrian).
- GARRO, Egoitz: *Makrobiotika denontzat*. Berriozar, Cénlit, 2010.
- GOIKOETXEA OSES, Encarnacion: *Sukaldaritza-teknologia: sukaldaritza-prozesuen oinarri zientifikoak*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2010.
- GURRUTXAGA, Itziar: *Ekoi-zpenaren kudeaketa*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-10 Egitura gehigarrian).
- HERNANDEZ ABAITUA, Mikel: *Azukre xehea gatz larria*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-X-16; 2010-XII-28).
- IBAÑEZ, Maite / ZABALA, Marta: *Azpeitiko industria: lanaren memoria*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2010.
- IBARRA MURILLO, Orreaga: *Nafar euskaldun gazteen ahozko diskurtsoa*. Iruñea, Nafarroako Unibertsitate Publikoa, 2011.
- IMAZ BENGOETXEA, Jose Inazio: *Pantailen eragina hezkuntzan: bideojokoen kasua*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010.
- IZTUETA, Paulo. *Berastegi iraganetik gaur egunera. Hiritartzearen bidetik*. Donostia, Utriusque Vasconiae (2010-XI-26).
- IZTUETA, Paulo. *Berastegi iraganetik gaur egunera. Gatazken tenorean*. Donostia, Utriusque Vasconiae (2010-XI-26).
- IZTUETA, Paulo. *Berastegi iraganetik gaur egunera. Eraldakuntzaren gurpilean*. Donostia, Utriusque Vasconiae (2010-XI-26).
- LABAYEN, Idoia: *Haur-nutrizioa osasunean eta gaixotasunean*. Usurbil, Elhuyar, 2010.
- LEKUONA, Joxe Manuel: *Oiartzungo perretxikoen gidaliburua*. Oiartzun, Oiartzungo Udala, 2010.
- LWJANBIO, Maialen: *Hau koaderno bat zen. Hau koaderno haren berrinterpretazioa da*. Eskoriatza, Mondragon Unibertsitatea, 2010 (2010-IX-17).
- MADARIAGA, Juan: *Azpeitia: gizarte, kultura eta pentsamoldeak*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2010.
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain: *Unibertsoari buruzko mitoak*. Donostia, Galak, 2010.
- MURUA URIA, Imanol: *Loiolako hegiak*. Donostia, Elkar, 2010.
- NARBAIZA, Antxon: *Euskararen eskakizuna Gipuzkoako toki administrazioan*. Gasteiz, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2010.
- NARBAIZA, Antxon: *Hizkuntza eskakizunak Eibarko Hirian 1900-1936*. Eibar, Badilhardugu Euskara Elkarte, 2010.

- ORDEÑANA GEZURAGA, Ixurko: *Arbitrajea, gatazka juridikoak konpontzeko beste ballabidea*. Alegia, Hiria, 2010.
- OZAETA, Arantza: *Agirre Asteasucoaren eracusaldia: Sermoia ikuspegi sozio-diskurtsiboaren argitan*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010.
- PALAZIOBERRI, Jakobe: *Euskal Herria Nafarroa da*. Bilbo, Jakobe Palaziberrri (egile-editore), 2010. (*)
- PEREZ; Joseba / ZUBIAGA, Joxe Mari: *Zierbenako toponimia*. Zierbena / Bilbo, Zierbenako Udala / Euskaltzaindia, 2010.
- PERURENA, Patziku: *Goizuetan bada gizon bat*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VI-19; 2010-VII-7).
- ROZADILLA, Jon: *Bakioko Abesbatza*. Bakio, Bakioko Abesbatza, 2010 (2010-VII-18).
- URKIA, Jose Maria: *Euskaldunak Marañonen begietan*. Zornotza, Erroteta, 2010: laguntzailea: Gillermo Etxeberria.
- URKIZA, Julen / BARAIZARRA, Luis: *Karmeldarrak Euskal Herrian*. Markina-Xemein, Karmel, 2010.
- URZELAI, Pello: *Amesgaiztoa. Egunkaria auziko epaiketaren kronika*. Andoain, Berria, 2010 (2010-VI-23, *Harian* saillean).
- ZABALA, Pello: *Harkaitzaren magalean*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-XI-30).
- ZABALLOS RUIZ, Luis C.: *Zientzia eta teknologia ongizate gizartean*. Donostia, Erein, 2010.
- ZAMORA, Auxtin: *Sara, etxez etxe*. Senpere, Halsa Elkarte, 2010 (2010-III-31).
- ZELAIA, Adrian: *Industri politika*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2010.
- ZELAIETA ANTA, Edu: *Baztan-Bidasoako hizkeraren azterketa dialektologikoa*. Iruñea / Bilbo, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2009.
- ZORITA, Iñaki: *Azaroak 15 Salbamendu Batzordea. 50 urte orolmenean*. Zumaia, Zumaia Udala, 2010.
- ZUAZO, Joseba: *Ilustrazio garaia eta lehenengo karlismoa Azpeitian*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2010.
- ZUAZO ZELAIETA, Koldo: *Sakanako euskara. Burundako hizkera*. Iruñea / Bilbo, Nafarroako Goberbua / Euskaltzaindia, 2010.

4.5. Egunkariak eta dietarioak

LOPEZ DE TEJADA, Patxi: *Metereologia*. Alegia, Hiria, 2010..

4.6. Artikulu eta hitzaldi bildumak

ASKOREN ARTEAN: *Beñat Ohartzabali gorazarre*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010;

apailatzaileak: Ricardo Etxepare, Ricardo Gomez, Joseba A. Lakarra (2010-III-6).

ASKOREN ARTEAN: *Bigarren hizkuntzaren didaktika haur eta Lehen Hezkuntzan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010; koordinatzailea: Uri Ruiz Bikandi.

ASKOREN ARTEAN: *Desira desordenatuak. Queer Irakurketak (euskal) literatura*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010; koordinatzailea: Ibon Egaña (2010-VI-26).

ASKOREN ARTEAN: *'Egunkaria', amets baten egia*. Donostia, Ttarttalo, 2010 (2010-V-31, *Agenda* sailean: 2010-VI-2, *Euskal Herria* sailean).

ASKOREN ARTEAN: *Gerra Zibila eta euskal literatura*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; koordinatzailea: Ana Toledo.

ASKOREN ARTEAN: *Hizkuntza gutxiak Administrazioan*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2010.

ASKOREN ARTEAN: *Ikasteredu elebidunak eta euskararen azterketan (iker)molde berriak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; koordinatzaileak: Itziar Idiazabal eta Andoni Barreña.

ASKOREN ARTEAN: *Jesusi begiratzu. Eliza Euskal Herrian. Gogoeta Astea 2009*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2010; apailatzailea: Sebastian Gartzia Trujillo.

4.7. Kantu liburuak

ASKOREN ARTEAN: *XIX. mendeko kantu achantziak*. Senpere, Oxtikenea Elkartea, 2010; apailatzailea: Panpi Zamora (2010-XII-31).

LARRAÑAGA, Patxi: *Gure abestiak*. Azkoitia, Patxi Larrañaga (egile-editore), 2010.

4.8. Hiztegiak

ASKOREN ARTEAN: *Laneki. Lanbide Heziketarako Hiztegia*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa / Laneki, 2010 (2010-X-23 *Euskal Herria* sailean).

GOIKOLEA, Jon: *Japoniar ideogramak*. Arrasate, Jon Goikolea (egile-editore), 2010 (2010-XI-19 azken orrian).

LARREA, Angel / REKALDE, Juanxu: *Arratia inguruko hiztegia*. Igorre, Arratia-ko Mankomunitatea, 2010.

4.9. Gidaliburuak eta eskuliburuak

ASKOREN ARTEAN: *Soziolinguistika eskuliburuak*. Andoain, Soziolinguistika Klusterra, 2010; koordinatzailea: Oihana Lujanbio.

4.10. Argazki eta pintura liburuak

- ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoa mendiz-mendi, mendez-mende*. Donostia, Gipuzkoako Parketxe Sarea Fundazioa, 2010 (2010-VI-4).
- BERGARA, Iñaki / ORZAIZ, Ion: *Artzaina, tradizioari lotutako bizitza*. Iruñea, Iñaki Bergara (egile-editore), 2010 (2010-III-30).
- CAZENAVE, Jon: *Herri ixilean*. Getxo, Getxoko Udala, 2010 (2011-IV-7).
- KOTX, Ikor: *Joan Festaral Hernani*. Hernaniko Udala, 2010.

5. Antzerkia

- ELORTZA, Jerardo / IRIZAR, Iñazio: *Olaiturriren herri antzerkia*. Oñati, Olaiturri Kultur Elkarte, 2010.
- GUILLAN, Oier: *Herio heroi*. Arra. Arraroa. Bilbo, Artezblai, 2010 (2010-XII-1).
- IRIGOIEN, Mattin: *Jendeen jende*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-II-28; 2010-V-29; 2010-VI-10).
- TELLERIA, Patxo: *Dibertimenduak*. Bilbo, Artezblai, 2010 (2010-XII-1).

6. Bertso liburuak

- ALBIZU, Guillermo / ALBIZU, Jose Inazio: *Biotzetik senti dedana*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2010; *apailatzailea*: Joxemari Iriondo.
- ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 2009*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herriko Eskolarteko Bertsolari Txapelketa 2010*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *2009ko Bertsolari Txapelketa Nagusia*. Donostia, Bertsozale Elkarte, 2010 (2010-XII-18).
- ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoako Eskolarteko 30. Bertsolari Txapelketa*, 2010. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2010.
- LEGORBURU, Iñigo: *Zu, ni eta zinema*. Donostia, Birmingham, 2010.

7. Nobela grafikoak eta komiki liburuak

- FANO, Dani: *Teleatoi. Kalabaza haluzinogenoak*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2010 (2010-V-8).
- IRIGOIEN, Mattin / URMENETA, Asisko: *Okatxu hegal egiten*. Lasarte-Oria, 2010 (2010-X-27).
- ORBEGOZO, Mikel: *Preso nago*. Bilbo, Ataramiñe, 2010 (2010-XII-3).

ZALDIEROA (Patxi Huarte): *De Rerum Natura 3*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-V-6).

8. Haur eta gazte literatura

8.1. Narratiba

AIERTZA, Maribel: *Tigreak hondartzan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-23).

AGIRRE, Katixa: *Amaia Lapitz eta erregina gorriaren hilobia*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-10).

AGIRRE, Katixa: *Patzikuren problemak*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-14).

AÑORGA, Pello: *Ipuin-kontalariaren arbela*. Bilbo, Alzgorri, 2010.

AÑORGA, Pello: *Pottoko hipermerkatuan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-14).

ARANA, Aitor: *Gatazka gela*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.

ARANA, Aitor: *Vampiria*. Bilbo, SM, 2010 (2009-XII-16).

ARRIETA, Yolanda: *Nitaz ahaztu dira*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).

ARISTI, Pako: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Hildako semearen itzulera*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

ARISTI, Pako: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Kortsario zaharraren negarra*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

ARISTI, Pako: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Mirandaolako uraren historia*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

ARISTI, Pako: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Opari bat egunsentian*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

ARISTI, Pako: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Zilarrezko txanpon batengatik*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

ARISTI, Pako: *Nemesioren trikitixa*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-6).

ARREGI, Manuel: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Herriz herri, mendez mende*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

ARTETXE, Miren: *Francisco eta Flavia*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.

ARTETXE, Miren: *Granadako Gloria*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.

ARTETXE, Miren: *Klementina Kreatura*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.

ARTETXE, Miren: *Pablo bromazalea*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.

ARTETXE, Miren: *Patricia traineruan*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.

- ARTETXE, Miren: *Pedro eta dromedarloa*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.
- ARTETXE, Miren: *Plácido Pragan*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Golazen. Zurekin eta zu gabe*. Irun, Alberdania, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Kill-kontuak 1. Sexualitatea hurrekin lantzeko ipuinak*. Arrasate, Arrasateko Udala, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Kill-kontuak 2. Nire emozioen liburutxoa*. Arrasate, Arrasateko Udala, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Kill-kontuak 3. Azti-Erto sekretua*. Arrasate, Arrasateko Udala, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Kill-kontuak 4. Gure etxeko argazkiak*. Arrasate, Arrasateko Udala, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Kill-kontuak 5. ... nola sartu da Jon tripa barruan?* Arrasate, Arrasateko Udala, 2010.
- ASKOREN ARTEAN: *Txori kantariak, poeta hegalaria*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-III-5).
- AZKUE, Imanol: *Parisepetite*. Bilbo, Alzkorri, 2010 (2010-VI-16).
- BILBAO, Leire: *Armairu barruan ipuinak irakurtzen zituen neska*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- BILBAO, Leire: *Olagarro bat bainuontzian*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-III-5).
- EGAÑA, Arrate: *Gabe gabe*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- EGIA, Lutxo: *Atzeraka nabil*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IX-28).
- ETXEBERRIA, Aitziber: *Lapurrak dabilta azokan*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- GALDOS, Josu: *Zuhaitz zaharrenaren heriotza*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2010 (2010-XI-12).
- GENUA, Enkarni: *Altxor bat esku artean*. Donostia / Tolosa, Erein / Topic, 2010.
- GENUA, Enkarni: *Mahatsak eta neskatilak ondu zireneko uda*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- GOENAGA, Alzpea: *Ramoni Ramoni*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- GURRUTXAGA, Maite / GURRUTXAGA, Mikel: *Alex, nire laguna*. Iruñea, Pamlela, 2010 (2010-III-6).
- IBARRA, Arantza: *Telina banpiroaren etxean*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2010 (2010-XI-12).
- IRUSTA, Antton: *Lamia eta Basajaun*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2010 (2010-XI-12).
- IZAGIRRE, Juanito: *Ainhoa, Patxi... eta atmosfera*. Madril, Agencia Estatal de Meteorología, 2010.

- JUARISTI, Felipe: *Tarzan eta pantera emakumea*. Bilbo, Aizkorri, 2010 (2010-X-27).
- KAZABON, Antton: *Aurpegiko ubeldurak*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-V-12).
- KAZABON, Antton: *Hamaiketan Igerilekuan*. Tafalla, Txalaparta, 2010.
- KAZABON, Antton: *Isillik kantatzeko*. Zoronotza, Ibaizabal, 2010.
- KAZABON, Antton: *Tronpatxo*. Aizkorri, 2010 (2010-VI-16).
- LANDA, Mariasun: *Ipurtargiak paradisuari*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-30).
- LOPETEGI, Jose Angel: *Hi haiz hi, pirata!* Donostia, Erein, 2010 (2010-XI-25).
- MARTINEZ, Mikel: *Hala bazan 3*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2010 (2010-XI-12).
- MEABE, Miren Agur: *Errepidea*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XI-25; 2011-IV-12).
- MEABE, Miren Agur: *Mila magnolia lore*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2010 (2010-VI-9; 2010-VI-9; 2011-IV-12).
- MEABE, Miren Agur: *Zazpi orduak*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-3; 2011-IV-12).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *1002. gaua*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-VII-9).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Megu luzearen atarian*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Buelta bat aitontxurekin*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IX-9).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Hiru triku, hiru truku*. Donostia, Elkar, 2010.
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Lotsatia naiz, eta zer?* Donostia, Elkar, 2010 (2010-III-5).
- MENDOZA, Asier: *Beste gu*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-15; 2010-IX-9).
- MINTEGI, Migel Angel: *Kulero salatzaileak*. Bilbo, Aizkorri, 2010.
- MORALES, Ana Isabel: *Arazoak zinetokian*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-IV-2).
- MORILLO, Fernando: *Azeri noblea*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XI-25).
- MUGERTZA, Juan Luis: *Zer du aitonak?* Zoronotza, Ibaizabal, 2010.
- MURUA, Mitxel: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Ekaingo haitzuloan*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).
- MURUA, Mitxel: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Harriek historiak kontazen dizkigute*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).

- MURUA, Mixel: *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Kixmi etorri da*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).
- MURUA, Mixel: *Pirritx, Porrotx eta Marimotots. Pirata ausartak*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-V-19).
- OLAIZOLA, Alaitz: *Azpeitiko kontuak eta komeriak*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2010.
- OLAIZOLA, Alaitz: *Mikel eta Mikaela*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- ORMAZABAL, Joxantonio: *Ehun ipuin hitz gutxitan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-30).
- OSORO, Jasone: *Jara live*. Bilbo, Alfaguara-Zubia, 2010 (2010-XII-2).
- SANTISTEBAN, Karlos: *A, ze parea! Bilbo*, Desclée de Brouwer, 2010 (2010-XI-12).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Aparrezko hitzak*. Bilbo. Gero-Mensajero, 2010.
- SARRIONANDIA, Joseba: *Idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako*. Donostia, Hik Hasi 2010 (2010-VI-30).
- SASTRE, Pablo: *Nasreddin*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-IV-2).
- SUAREZ, Castillo: *Ebelina Mandarina*. Donostia, Erein, 2010 (2010-IV-22).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Euskal mitologiako kondairak haurrentzat. Arratsalde bat Marirekin*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-25).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Euskal mitologiako kondairak haurrentzat. Kontuz gizakiekin*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-25).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Euskal mitologiako kondairak haurrentzat. Arraioak!* Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-25).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Gipuzkoako historia ipuinen bidez. Bizimodu berri baten bila*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia / Kutxa / Elkar, 2010 (2010-VI-9).
- UGALDE, Txomin: *Mendien misterioak*. Felix Ugarte Elkarte, 2010.
- URKIZA, Ana: *Bidegorriko festa*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-4).
- ZUBELDIA, Iñaki: *Maddiren ametsak*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2010 (2010-XI-12).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Merioaren ibilbidea. Hegaldi bat lehenaldian*. Durango, Gerediaga Elkarte, 2010.
- ZULAIKA, Ramon / BERATARBIDE, Idola: *Andere zikoinak*. Donostia, Erein, 2010.

8.2. Poesia

- LINAZASORO, Karlos: *Gaur orain da betiko*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XI-28).

8.3. Antzerkia

AURKENERENA, Joseba / CHIPI, Pelo: *Iduzkilore*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-VI-2).

GOENAGA, Aizpea: *Esketxak*. Donostia, Erein, 2010.

8.4. Album ilustratuak

ARRIETA, Yolanda / URBELTZ, Leire: *Itzalpetik*. Donostia, Erein, 2010 (2010-IV-20).

ZUBELDIA, Iñaki / JALON, Estibalitz: *Katalina kontalari*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-V-28).

8.5. Igarkizunak

SUSPERREGI, Xabier: *Igarkizunen mundua*. Oiartzun, Oiartzungo Udala, 2010.

8.6. Bestelakoak

TXINTXURRETA, Arantxa: *Armix max-mix*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2010.

9. Literatur aldizkariak

Ataramiñe, 9. zenbakia. Bilbo, Ataramiñe, 2010 (2010-XII-1).

Behinola, 21. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkartea, 2010.

Behinola, 22. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkartea, 2010.

Beterriko Liburua, 45. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010.

Beterriko Liburua, 46. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010.

Beterriko Liburua, 47. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010.

Beterriko Liburua, 48. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010.

Egan, 2010eko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea, 2010.

Egan, 2010eko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea, 2010.

Erlea, 2. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-III-18).

Erlea, 3. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-XI-6).

Hegats, 45. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2010.

Hegats, 46. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2010.

Idatz & Mintz, 48. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 2010.

Idatz & Mintz, 49. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 2010.

Idatz & Mintz, 50. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 2010 (2010-XII-17).

- Idatz & Mintz*, 51. zenbakia. Bilbao, Labayru Ikastegia, 2010.
- Jakin*, 176. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2010 (2010-III-19).
- Jakin*, 177-178. zenbakiak. Donostia, Jakinzaleak, 2010 (2010-V-29).
- Jakin*, 179. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2010 (2010-X-12).
- Jakin*, 180. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2010 (2010-XII-9).
- Jakin*, 181. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2010 (2011-I-25).
- Kalegats*, 18. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2010.
- Kalegats*, 19. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2010.
- Karmel*, 269. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2010.
- Karmel*, 270. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2010.
- Karmel*, 271. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2010.
- Karmel*, 272. zenbakia. Markina, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2010.
- L luma berrien eleak*, 8. zenbakia. Bergara / Donostia, Idazle Eskola / Euskal Idazleen Elkarte, 2010.
- Maiatz*, 50. zenbakia. Balona, Maiatz, 2010.
- Maiatz*, 51. zenbakia. Balona, Maiatz, 2010 (2010-XII-2).
- Xabiroi*, 19. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2010.
- Xabiroi*, 20. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2010.
- Xabiroi*, 21. zenbakia. Bilbo, Ikastolen Konfederazioa, 2010.

10. Testu zaharrak, berrargitalpenak, bildumak, edizio kritikoak eta antologiak

- ARANA, Aitor: *Erregina bahitua*. Zornotza, Ibaizabal, 2010.
- ARRETXE, Jon: *Sustrai beltzak*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-23).
- ARRETXE, Jon: *Zazpi kolore*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XII-1).
- ANONIMOA: *Birjina, edo donceil christaba*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; apal-
latzailea: Jose Antonio Mujika (2010-III-31; 2010-IV-28).
- ASKOREN ARTEAN: *Ahotsa, hitza, hizkuntzak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010;
apalatzalea: Sebastian Gartzia Trujillo (2010-X-9).
- ASKOREN ARTEAN: *Escrivans / Idazle*. Orthez / Balona, Per Noste / Maiatz,
2010 (2010-XII-2).
- ASKOREN ARTEAN: *Hiztegi batua*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010.
- GANDIAGA, Bitoriano: *Gabon dut anuntzio*. Oñati, Arantzazu Frantziskotar
Edizioak, 2010 (2010-XII-8).
- HERNANDEZ ABAITUA, Mikel: *Etorriko haiz nirekin? / ¿Vendrás conmigo?*
Madril, Atenea, 2010.

- IGERABIDE, Juan Kruz: *Jonasen ipuinak*. Bilbo, Aizkorri, 2010 (2010-X-27).
- LOTSATI (Gurutz Sarasola): *Ilunpetik argira*. Itsasondo, Itsasondoko Udala, 2010; apailatzailea: Alvaro Rabelli (2010-V-6; 2010-XII-5).
- MAISTER, Martin: *Jesú Kristen Imitazionea*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; apailatzailea: Jean-Louis Davant (2010-III-31).
- NARBAITZ, Pierre: *Antologia*. Zornotza, Erroteta, 2010; apailatzailea: Piarres Aintziart.
- ETXAMENDI, Eñaut: *Idazlanen bilduma 3. Gilentegiko Gilen*. Balona, Malatz, 2010 (2010-III-31).
- PI, Jose Javier: *Urbieta kaleko borroka*. Oñati, Potxo Argitalzuloa, 2010.
- SANTISTEBAN, Karlos: *Hura abentural* Donostia, Erein, 2010.
- ZALDUA, Iban: *Ipuinak. Antologia bat*. Donostia, Erein, 2010 (2010-VI-16).
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Kantikak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; apailatzailea: Henri Duhau (2010-III-31).
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Prediku zenbait. Hazparnen eginak (1854-1860)*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; apailatzailea: Henri Duhau (2010-III-31).

11. Disko-liburuak eta liburu-zintak

- ORNITORRINKUS: *Ornitorrinkus*. Donostia, Ornitorrinkus (egile-editore), 2010 (2010-XI-21).

Lehen eranskina: *Berria* egunkariko kritikak 2009an

- ABEDI, Isabel: *Antxume tentelal Ahate txepelal* Donostia, Ttartalo, 2010; itzultzailea: Ainara Barreña (2010-XII-26, Imanol Mercero).
- AGUS, Milena: *Kondesa esku-guria*. Berriozar, Cénlit, 2010; itzultzailea: Fernando Rey Escalera (2010-IX-5, Bixente Serrano Izko).
- AIESTARAN, Ignazio: *Walter Benjaminen aingerua Gernikako bonbardaketatik. Esne beltza eta nazismoaren adiskideok I*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-3, Beñat Sarasola).
- ALONSO, Idurre: *Erdigune literarioak irakaskuntzan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010 (2010-V-9, Beñat Sarasola).
- ALTONAGA, Kepa: *Darwin geurean*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-VI-6, Bixente Serrano Izko).
- ANSORENA, Jokin: *Ordu bletan Frontoian*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-XII-26, Leire Lopez Ziluaga).

- ANTZA, Mikel: *Ospitalekoak*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-IV-25, Beñat Sarasola).
- AÑORGA, Pello: *Ipuin-kontalariaren arbela*. Bilbo, Aizkorri, 2010 (2010-VII-11, Imanol Mercero).
- AÑORGA, Pello: *Pottoko hipermerkatuan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-VI-13, Imanol Mercero).
- ARANA, Aitor: *Mutiko deabrua*. Zornotza, Ibaizabal, 2009 (2010-I-10, Imanol Mercero).
- ARISTI, Pako: *Nemesioren trikitixa*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-10, Imanol Mercero).
- ARRIETA, Yolanda: *Agur, amal*. Zornotza, Ibaizabal, 2009 (2010-I-24, Imanol Mercero).
- ARRIETA-URTIZBEREA, Agustin: *Sinesmenak eta usteak. Zentzu komunaren alde*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VII-4, Beñat Sarasola).
- ARTOLA, Xabier: *Deception Island*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VI-27, Leire Lopez Ziluaga).
- ASKOREN ARTEAN: *Desira desordenatuak. Queer irakurketak (euskal) literaturaz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010; koordinatzailea: Ibon Egaña (2010-VII-18, Beñat Sarasola).
- ASKOREN ARTEAN: *Zelebretako tropa*. Irun / Donostia, Alberdania / Donostia-ko Udala, 2009; itzultzailea: Miren Arratibel (2010-I-31, Beñat Sarasola).
- AUSTER, Paul: *Ikusezin*. Irun, Alberdania, 2009; itzultzailea: Oskar Arana (2010-V-23, Beñat Sarasola).
- AZKUE, Imanol: *Parisepetite*. Bilbo, Aizkorri, 2010 (2010-IX-12, Imanol Mercero).
- AZURMENDI, Joxe: *Azken egunak Gandiagarekin. Adiskidearen heriotzaren aurrean bakarriketak*. Donostia, Elkar, 2009 (2010-II-28, Bixente Serrano Izko).
- BALLINGER, Bill S.: *Segundorik luzeena*. Iruñea, Igela, 2009; itzultzailea: Xabier Olarra (2010-III-28, Beñat Sarasola).
- Behinola* aldizkaria, 21. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2010 (2010-VI-27, Imanol Mercero).
- BELMONTE, Joxe: *Marina Suredaren amets urratuak*. Donostia, Erein, 2009 (2010-VI-20, Beñat Sarasola).
- BENITO, Jon: *Bulkada*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-XI-28, Beñat Sarasola).
- BERRETONI CARRARA, Marco: *Sara, nor zara?* Iruñea / Pntevedra, Pamiela, Kalandraka, 2010; itzultzailea: Fernando Rey Escalera (2010-XII-12, Imanol Mercero).
- BIDEGAIN, Eneko: *Gerla Handia, muga sakona. Lehen Gerla Mundialaren*

- (1914-1918) *hastapenak 'Eskualduna' eta 'Euzkadi' aldizkarietan*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2009 (2010-V-30, Leire Lopez Ziluaga).
- BIOSCA, Marc: *Haiek zergatik deitzen diote Euskal Herria eta guk lthaka?* Irun, Alberdania, 2010; itzultzailea: Antton Olano (2010-IV-18, Leire Lopez Ziluaga).
- BLISSET, Luther: *Q. Bilbo*, Gatazka Kolektiboa, 2009; itzultzailea: Noor Daki (2010-IV-4, Leire Lopez Ziluaga).
- BORDA, Itxaro: *Ezer gabe hobe*. Zarautz, Susa, 2009 (2010-I-31, Bixente Serrano Izko).
- BRADBURY, Ray: *Fahrenheit 451*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Nagore Tolosa (2010-X-10, Leire Lopez Ziluaga).
- DARIEN, Juan: *Zenbakien guda*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Arkaitz Goikoetxea (2010-IX-12, Imanol Mercero).
- DARRIEUSSECQ, Marie: *Herria*. Irun, Alberdania, 2009; itzultzailea: Xabier Paya (2010-IV-25, Bixente Serrano Izko).
- DE ROJAS, Fernando: *Zelestina*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2010; itzultzailea: Jose Antonio Sarasola (2010-X-3, Bixente Serrano Izko).
- DORFMAN, Ariel: *Herioa eta dontzella*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Fito Rodriguez (2010-XI-21, Leire Lopez Ziluaga).
- DURAN, Teresa: *Sorginaren erratza*. La Garriga, Arretxeko Haritza, 2010; itzultzailea: Antton Olano (2010-V-2, Imanol Mercero).
- EPALTZA, Aingeru: *Izan bainintzen Nafarroako errege (Erresuma eta Fedea II)*, Donostia, Elkar, 2009 (2010-I-17, Bixente Serrano Izko).
- ESNAOLA, Iratxe: *Galerna*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-11, Beñat Sarasola).
- ESTANKONA, Igor: *Iratzeen esporak*. Zarautz, Susa, 2009 (2010-I-3, Beñat Sarasola).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Txatartegirako ipuinak*. Donostia, Erein, 2010 (2010-XII-19, Bixente Serrano Izko).
- FRANÇOIS, Paul: *Hiru xerri ttipi*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2009; itzultzailea: Jean-Louis Davant (2010-II-7, Imanol Mercero).
- GALLEGO, Patxi: *Pololoak 3. Atxeritoko balada (the ballad of Atxerito)*. Donostia, Elkar, 2009 (2010-I-10, Mikel Ayerbe).
- GARIKANO, Asun: *Far Westeko Euskal Herria*. Iruñea, Pamiela, 2009 (2010-IV-11, Bixente Serrano Izko).
- GARRO, Lander: *Kontrarioa*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-VI-20, Bixente Serrano Izko).
- GIORDANO, Paolo: *Zenbaki lehenen bakardadea*. Irun, Alberdania, 2009; itzultzailea: Koldo Biguri (2010-III-7, Mikel Ayerbe).

- GURRUTXAGA, Maite / GURRUTXAGA, Mikel: *Alex, nire laguna*. Iruñea, Pamie-la, 2010 (2010-XI-21, Imanol Mercero).
- HARTSUAGA, Juan Inazio: *Euskararen egoeraren berri*. Alegia, Hiria, 2009 (2010-I-3, Bixente Serrano Izko).
- HEREDIA, Kevin: *Hor hago Kevin?* Donostia, Meettok, 2010 (2010-VII-11, Leire Lopez Ziluaga).
- HERNANDEZ ABAITUA, Mikel: *Azukre xehea gatz larria*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-XI-14, Beñat Sarasola).
- HUGO, Victor: *Kondenatu baten azken eguna*. Donostia, Elkar, 2010; itzultzailea: Juan Mari Agirreurreta (2010-XI-28, Bixente Serrano Izko).
- INDRIDASON, Arnaldur: *Hilobiko isiltasuna*. Irun / Donostia, Alberdania / Erein, 2010; itzultzailea: Julen Gabiria (2010-X-24, Leire Lopez Ziluaga).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Jonasen ipuinak*. Bilbo, Aizkorri, 2010 (2010-XI-7, Imanol Mercero).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Nor bere bidean (Orbetarrak III)*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-14, Bixente Serrano Izko).
- IRUSTA, Antton: *Yasuke*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2009 (2010-IV-18, Imanol Mercero).
- JANOCH: *Esan, ama, nork egiten ditu umeak?* Donostia, Elkar, 2010; itzultzailea: Aiora Jaka (2010-X-24, Imanol Mercero).
- JEAN, Didier: *Axuri bihurria*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2010; Itzultzailea: Elena Phagaburu (2010-IV-4, Imanol Mercero).
- JIMENEZ, Edorta: *Stock 13*. Tafalla, Txalaparta, 2009 (2010-II-24, Beñat Sarasola).
- JIMENEZ, Irati: *Atsekabe zaitut*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-X-31, Bixente Serrano Izko).
- JIMENEZ, Jon / OLARIAGA, Andoni: *Modernitatearen auziaz*. Donostia, Jakin, 2009 (2010-III-14, Beñat Sarasola).
- KAZABON, Antton: *Aio, Pelaloi* Bilbo, Desclée de Brouwer, 2009 (2010-III-21, Imanol Mercero).
- KINNEY, Jeff: *Gizajo baten egunkaria*. Irun, Alberdania, 2010; itzultzailea: Miren Arratibel (2010-XI-21, Imanol Mercero).
- KORTA, Gabriel: *Laugarrenak lau*. Errenteria, Mikelazulo Elkarte, 2010 (2010-X-17, Beñat Sarasola).
- LANDA, Mariasun: *Ipurtargiak paradisuan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-VII-24, Imanol Mercero).
- LE CLÉZIO, Jean-Marie Gustave: *Basamortua*. Donostia, Elkar, 2009; itzultzailea: Luis Berrizbeitia (2010-III-14, Bixente Serrano Izko).

- LE HUCHE, Magali: *Joxe Migel, basoko oreina*. Irun, Alberdania, 2010; itzultzailea: Inazio Mujika Iraola (2010-X-10, Imanol Mercero).
- LERTXUNDI, Anjel: *Eskarmentuaren paperak*. Irun, Alberdania, 2009 (2010-II-7, Mikel Ayerbe).
- LEVI-STRAUSS, Claude: *Tropiko tristekak*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2009; itzultzailea: Jon Alonso (2010-I-17, Beñat Sarasola).
- LINAZASORO, Karlos: *Esan gabe doaz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2009 (2010-V-16, Leire Lopez Ziluaga).
- LINAZASORO, Karlos: *Gizakiaren minak*. Donostia, Erein, 2010 (2010-VII-4, Bixente Serrano Izko).
- LINAZASORO, Karlos: *Hamazazpikotan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IX-19, Beñat Sarasola).
- LJUANBIO, Malalen: *Hau koaderno bat zen. Hau koaderno haren berrinterpretazioa da*. Eskoriatza, HUHEZI, 2010 (2010-XI-7, Leire Lopez Ziluaga).
- MADINA, Itziar: *Arritxu eta Mago Zurién Anaidia*. Tafalla / Balona, Txalaparta / Gatuzain, 2009 (2010-II-7, Imanol Mercero).
- MARGARIT, Joan: *Miserikordia etxea*. Donostia, Meettok, 2009; itzultzailea: Juan Ramon Makuso (2010-II-28, Beñat Sarasola).
- MEABE, Miren Agur: *Olatu guztien gainetik*. Zornotza, Ibaizabal, 2009 (2010-I-10, Imanol Mercero).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Vikingoen sorterrira*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-III-21, Mikel Ayerbe).
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Lotsatia naiz, eta zer?* Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-18, Imanol Mercero).
- MURUA URÍA, Imanol: *Lololako hegiak*. Donostia / Andoain, Elkar / Berria, 2010 (2010-V-9, Bixente Serrano Izko).
- NUÑEZ, Marisa: *Kokoriko*. Tafalla, Txalaparta, 2009; itzultzailea: Arkaitz Golkoetxea (2010-I-10, Imanol Mercero).
- O'CONNOR, Flannery: *Ez da erraza gizon on bat aurkitzea eta beste istorio batzuk*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2009; itzultzailea: Itziar Otegi (2010-I-24, Mikel Ayerbe).
- ORMAZABAL, Joxantonio: *Ehun ipuin hitz gutxitan*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-V-16, Imanol Mercero).
- OTXOTEKO, Pello: *Anphora baita*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VI-6, Beñat Sarasola).
- PARRY, Patricia: *Bost hitzaldi krimenari eta histeriari buruz*. Irun, Alberdania, 2009; itzultzailea: Itziar Otegi (2010-III-28, Bixente Serrano Izko).
- PAVON, Mar: *Ttanttipiak*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Arkaitz Golkoetxea (2010-X-10, Imanol Mercero).

- PEREZ, Fernando Pedro: *Kantauri itxasoan erronka*. Bilbo, Arrain, 2009 (2010-V-16).
- PERRIN, Martine: *Ikusi-makusi baserrian*. Donostia, Tarttalo, 2010; itzultzailea: Jesus Mari Olaizola *Txiliku* (2010-III-7, Imanol Mercero).
- PERURENA, Patziku: *Goizuetan bada gizon bat*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VII-24, Leire Lopez Ziluaga).
- POPPER, Karl: *Gizarte irekia eta haren etsaiak II*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2009; itzultzailea: Josu Zabaleta (2010-II-24, Bixente Serrano Izko).
- RASCAL: *Ami-ami*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2010; itzultzailea: Mirentxu Ibargarai (2010-V-30, Imanol Mercero).
- RODRIGUEZ, Eider: *Katu jendea*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-V-2, Leire Lopez Ziluaga).
- SAMPERE, Josep: *Ate atzeko zuloa*. Donostia, Erein, 2009; itzultzailea: Antton Olano (2010-II-21, Imanol Mercero).
- SARASUA, Jon: *Ertzeko zatiak*. Lasarte-Oria, Argia, 2010 (2010-XII-12, Leire Lopez Ziluaga).
- SARRIONANDIA, Joseba: *Idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako*. Donostia, Hik Hasi 2010 (2010-X-17, Bixente Serrano Izko).
- SERRANO, Asier: *Hiri gorritik*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XII-19, Beñat Sarasola).
- SUAREZ, Castillo: *Ebelina Mandarina*. Donostia, Erein, 2010 (2010-IX-26, Imanol Mercero).
- THOMPSON, Jim: *Amorruaren ume*. Iruñea, Igela, 2009; itzultzailea: Miel A. Elustondo (2010-II-21, Mikel Ayerbe).
- THOREAU, Henry David: *Desobedientzia zibila*. Oñati, Potxo Argitalzuloa, 2009; itzultzailea: Edu Lartanguren (2010-IX-5, Beñat Sarasola).
- UGARTE, Yurre: *Gasolindegian*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-V-23, Bixente Serrano Izko).
- URAIN, Jokin: *Ez dago etxean*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-VI-13, Leire Lopez Ziluaga).
- URANGA, Mitxelko: *Mitxoleta elektrikoetan koleopteroak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010 (2010-IX-26, Leire Lopez Luzuriaga).
- URRUSPIL, Beatrice: *Gizaki bakartiak*. Baiona, Elkar, 2010 (2010-IX-12, Leire Lopez Luzuriaga).
- URRUTIA CAPEAU, Enrique: *Asihilako eroa*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-IX-19, Bixente Serrano Izko).
- VALVERDE, Mikel: *Rita Robinson*. Donostia, Elkar, 2010; itzultzailea: Juan Martin Elexpuru (2010-V-30, Imanol Mercero).

- VAUGELADE, Anais: *Harri eltzekaria*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2010; itzultzailea: Pantxo Mitxelena (2010-V-2).
- WALIÑO, Josu: *Izarren artzaina*. Tafalla, Txalaparta, 2009 (2010-IV-18, Imanol Mercero).
- ZALDUA, Iban: *Ipuinak*. *Antologia bat*. Donostia, Erein, 2010 (2010-VII-18, Bixente Serrano Izko).
- ZULAIKA, Ramon / BERATARBIDE, Idola: *Andere zikoinak*. Donostia, Erein, 2010 (2010-V-2, Imanol Mercero).

Bigarren eranskina: **Berria egunkariko erreseina laburrak 2009an**

- AGUS, Milena: *Kondesa esku-guria*. Berriozar, Cénlit, 2010; itzultzailea: Fernando Rey Escalera (2010-VI-13).
- ALBIZU, Guillermo / ALBIZU, Jose Inazio: *Biotzetik senti dedana*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2010; apallatzailea: Joxemari Iriondo (2010-IX-26).
- ALKORTA, Lierni / ZUBEROGOITIA, Aitor: *Masa-komunikaziotik informazioaren gizartera*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea (2010-IV-11).
- ALONSO, Idurre: *Erdigune literarioak irakaskuntzan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010 (2010-IV-11).
- ALONSO, Itziar / GALLARIN, Miriam: *Generoa aztergai psikologian: egungo ikerketak*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2009 (2010-III-28).
- APALATEGI, Ur: *Fikzioaren izterrak*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-X-31, Beñat Sarasola).
- ARANA, Aitor: *Zeruetako mezulariak*. Alegia, Hiria, 2009 (2010-II-24).
- ARISTI, Pako: *Josu Dukatiren proposamena*. Bilbo, Euskaltzaindia / Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa, 2009 (2010-I-10).
- AROLD, Marlese: *Hinak ospa*. Donostia, Elkar, 2010; itzultzaileak: Joxe Mari Berasategi eta Maider Berasategi (2010-XI-7).
- ARREGI, Ignazio: *Eta orain, zer?* Irun, Alberdania, 2010 (2010-XI-7).
- ARRIETA, Yolanda / URBELTZ, Leire: *Itzalpetik*. Donostia, Erein, 2010 (2010-IX-12).
- ASKOREN ARTEAN: *1609ko auziak, Lapurdin*. Balona, Lapurdi 1609-2009, 2010 (2010-V-23).
- ASKOREN ARTEAN: *Ahotsa, hitza, hizkuntzak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; apallatzailea: Sebastian Gartzia Trujillo (2010-XI-14).
- ASKOREN ARTEAN: *Desira plazer 68/08*. *Euskal poesia erotikoaren antologia*. Tafalla, Txalaparta, 2009; apallatzaileak: Igor Estankona, Edorta Jimenez eta Josune Muñoz (2010-I-10).

- ASKOREN ARTEAN: *Euskara eta euskarak: aldakortasun sintaktikoa aztergai*. Bilbo, Euskal Heriko Unibertsitatea, 2010; apailatzaileak: Beatriz Fernandez, Pablo Albizu eta Ricardo Etxepare, 2010 (2010-X-10).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen berreskuratzea*. Eskoriatza, Garabide Elkarte, 2010: koordinatzailea: Lore Agirrezabal (2010-XI-14).
- ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoako Eskolarteko 30. Bertsolari Txapelketa, 2010*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2010 (2010-X-24).
- ASKOREN ARTEAN (Oihana Cabello Elorriaga, Gorane Barrenetxea Ealo eta Maite Orue Bengoa): *'Guernica' Gernikara. Herri baten aldarrikapena*. Gernika-Lumo, Gernika-Lumoko Udala / Busturialdeko Hedabideak, 2010 (2010-IX-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Juan Mari Lekuonari omenaldia*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2009 (2010-II-7).
- ASKOREN ARTEAN: *Julene Azpeitia 23. Ipuin lehiaketa*. Zumala, Zumaiako Udala, 2010 (2010-XII-19).
- ASKOREN ARTEAN (Erramun Amundarain, Iñaki Gonzalez Garai eta Alizia Stürtze): *Historiaurrea urratsez urrats*. Donostia, Galak, 2010 (2010-IV-25).
- AURKENERENA, Joseba: *Ipar haizeak*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-V-9).
- AYALA, Francisco José: *Darwin eta diseinu inteligentea (Kreazionismoa, kristautasuna eta eboluzioa)*. Donostia, Galak, 2010; itzultzailea: Julen Kaltzada (2010-X-10).
- BAEZ MUJICA, Josu: *Lau erreka*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-III-7).
- BARRENETXEA, Imanol / MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain: *Afrikari zor dioguna*. Donostia, Galak, 2010 (2010-X-3).
- BASTERRETXEA, Izar: *Kultura kontzeptuaren inguruan*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2009 (2010-III-21).
- BAXOK, Erramun / COYOS, Jean-Baptiste: *Helduen euskalduntzea eta etorkinak Ipar Euskal Herrian*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-IX-5).
- Behinola* aldizkaria, 20. zenbakia. Donostia, Galtzagorri elkarte, 2009 (2010-II-24).
- BELDARRAIN, Nerea / GOIKOETXEA, Irati: *Abernua: hutsaren oroitzapena / Trena handik datorrenean*. Donostia, Bermingham, 2010 (2010-III-28).
- BELMONTE, Joxe: *Marina Suredaren amets urratuak*. Donostia, Erein, 2009 (2010-I-10).
- Beterriko Liburua*, 46. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010 (2010-VI-27).
- Beterriko Liburua*, 47. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010 (2010-X-17).

- Beterriko Liburua*, 48. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2010 (2010-XII-12).
- BIOSCA, Marc: *Haiek zergatik deitzen diote Euskal Herria eta guk Ithaka?* Irun, Alberdania, 2010; itzultzailea: Antton Olano (2010-III-14).
- BORDA, Itxaro: *Ezer gabe hobe*. Zarautz, Susa, 2009 (2010-I-3).
- BRADBURY, Ray: *Farenheit 451*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Nagore Tolosa (2010-IX-12).
- BRYSON, Bill: *la denaren historia labor bat*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2009; itzultzailea: Ixiar Iza Agirre (2010-IV-18).
- BURKE, Edmund: *Frantziako Iraultzari buruzko gogoetak*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010; itzultzailea: Patxi Ezklaga (2010-X-17).
- CALLEJA, Seve: *Akiles eta dortoka*. Irun, Alberdania, 2010; itzultzailea: Juan Luis Zabala (2010-VII-4).
- CAMPANARI, Jose: *Ernesto irriz blai*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Arkaitz Golkoetxea (2010-IX-12).
- DAVIS, Wade: *Argia munduaren ertzean*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2009; itzultzailea: Iñaki Iñurrieta (2010-X-17).
- DAWKINS, Richard: *Gene berekoia*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2009; itzultzailea: Eider Carton (2010-V-2).
- DIAMOND, Jared: *Su armak, germenak eta altzairua*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2008; itzultzailea: Andoni Sagarna (2010-VI-13).
- DORFMAN, Ariel: *Herioa eta dontzella*. Tafalla, Txalaparta, 2010; itzultzailea: Fito Rodriguez (2010-X-3).
- DUHAU, Henri: *Lapurdikoa ihauteria eta mutxikoen pizkundea*. Baiona, Henri Duhau (egile-editore), 2010 (2010-V-16).
- Egan aldizkaria*, 2009ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2009 (2010-I-31).
- Egan aldizkaria*, 2010eko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2010 (2010-VII-4).
- EINSTEIN, Albert: *Annus Mirabilis (1905) emankorreko artikuluak eta zenbait hitzaldi*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2010; itzultzailea: Jose Ramon Etxebarria (2010-VI-20).
- Erlea aldizkaria*, 2. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010 (2010-IV-4).
- ESNAOLA, Iratxe: *Galerna*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IV-4).
- ETXEBARRIA, Igone / KALZAKORTA, Jabier: *Herri literatura*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2009 (2010-V-30).
- FANO, Dani: *Teleatoi. Kalabaza haluzinogenoak*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2010 (2010-VII-18).
- FARMELO, Graham: *Eder behar du. Zientzia modernoko ekuazio bikainak*.

- Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010; itzultzailea: Fernando Morillo (2010-X-31).
- FERNANDEZ DE LARRINOA, Kepa: *Ikergaiak eta adierazpenak antropologia soziokulturalean*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2009 (2010-I-3).
- FERNANDEZ DE LARRINOA, Kepa: *Kultur performatibitatea eta gizarte fetitxegintza*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010 (2010-VII-24; 2010-XII-9).
- FOUCAULT, Michel / BENSÂÏD, Daniel: *Historiaz mintzo. Foucault eta Bensaid*. Donostia, Jakin, 2009; apailatzailea eta itzultzailea: Joseba Barriola (2010-IV-4).
- FROMM, Erich: *Gizarte osasuntsua. Gizarte garaikidearen psikoanalisi*. Donostia, Galak, 2010; itzultzailea: Jalone Alberdi (2010-VII-11).
- FUNKE, Cornelia: *Reckless. Harrizko haragia*. Donostia, Elkar, 2010; itzultzailea: Aiora Jaka (2010-X-3).
- GANDIAGA, Bitoriano: *Gabon dut anuntzio*. Oñati, Arantzazu Frantziskotar Edizioak, 2010 (2010-XII-26).
- GARMENDIA, Txomin: *2008ko nere egunkaria*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2009 (2010-I-7).
- GARRO, Lander: *Kontrarioa*. Zarautz, Susa, 2010 (2010-V-30).
- GAVALDA, Anna: *Ihesaldi polita*. Irun, Alberdania, 2010; itzultzailea: Jon Muñoz (2010-XI-28).
- GOENAGA, Alzpea: *Arrainontzia-La pecera*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2009 (2010-V-23).
- Gogoa aldizkaria, 9. bolumena, 1. zenbakia. Donostia, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2010 (2010-VI-27).
- GIORDANO, Paolo: *Zenbaki lehenen bakardadea*. Irun, Alberdania, 2009; itzultzailea: Koldo Biguri (2010-II-7).
- GOIKOETXEA, Ines: *Leihoaren bestaldean*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010 (2010-IV-25).
- GOJENOLA ONAINDIA, Manu / BELTRAN ARGIÑENA, Juan Mari: *Eugenio Etxebarria albokaria*. Olartzun. Herri Musika Zaleak, 2009 (2010-IV-11).
- GOULD, Stephen Jay: *Gizonaren neurketa okerra*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2008; itzultzailea: Oihane Lakar (2010-IV-25).
- Guero aldizkaria, 3. zenbakia. Bilbo, Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa, 2010 (2010-XII-26).
- GURRUTXAGA, Itziar: *Ekolizpenaren kudeaketa*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-IX-19).
- Hegats aldizkaria, 44. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2009 (2010-I-24).

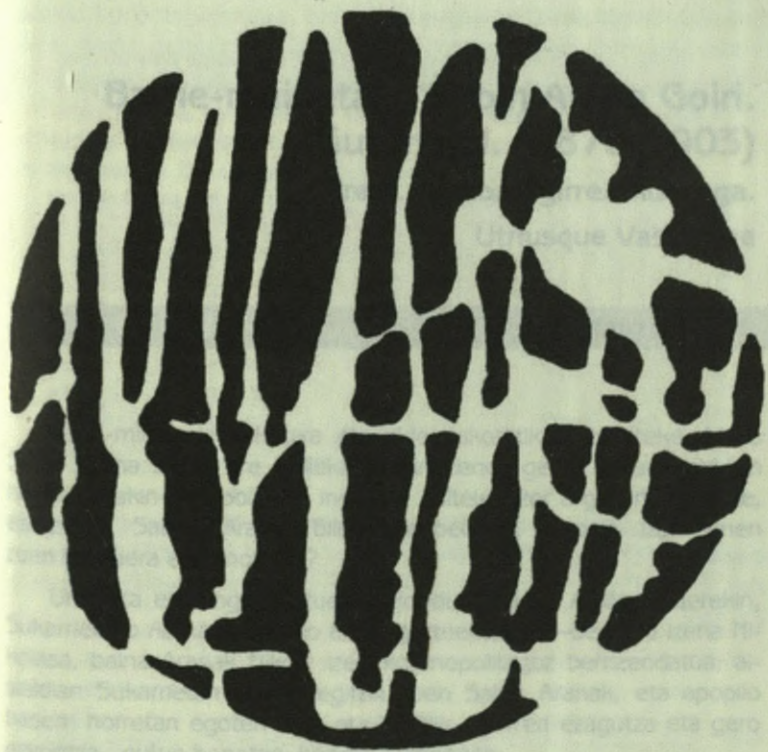
- Hegats aldizkaria, 45. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2010 (2010-V-30).
- Hegats aldizkaria, 46. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2010 (2010-XII-12).
- Hemen aldizkaria, 25. zenbakia. Gastelz, Frontera, 2009 (2010-III-14).
- HERNANDEZ ABAITUA, Mikel: *Etorriko haiz nirekin? / ¿Vendrás conmigo?* Madril, Atenea, 2010 (2010-X-24).
- Hemen aldizkaria, 23. zenbakia. Gastelz, Frontera, 2009 (2010-I-3).
- Iatz & Mintz aldizkaria, 47. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2009 (2010-I-31).
- Iatz & Mintz aldizkaria, 48. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2009 (2010-IV-18).
- Iatz & Mintz aldizkaria, 49. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2010 (2010-IX-19).
- Iatz & Mintz aldizkaria, 50. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2010 (2010-XI-28).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Aienatze-marra-Línea de fugacidad*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2009 (2010-IX-5).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Antso Lizarra*. Bilbo, Aizkorri, 2009 (2010-I-24).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Elurra sutan*. Irun, Alberdania, 2009 (2010-I-17).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Misterioa argitu arte*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-X-14).
- IMAZ BENGOTXEA, Jose Inazio: *Pantailen eragina hezkuntzan: bideojokoen kasua*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2010 (2010-VII-24).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Nor bere bidean (Orbetarrak III)*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-XI-7).
- IRIGOIEN, Mattin: *Jendeen jende*. Irun, Alberdania, 2010 (2010-VII-18).
- IRIGOIEN, Mattin / URMENETA, Asisko: *Okatxu hegalegiten*. Lasarte-Oria, 2010 (2010-XI-28).
- IZAGIRRE, Juanito: *Ainhoa, Patxi... eta atmosfera*. Madril, Agencia Estatal de Meteorología, 2010 (2010-III-21).
- Jakin aldizkaria, 177-178. zenbakiak. Donostia, Jakinzaleak, 2010 (2010-VI-13).
- JANÉS, Clara: *Enblemak*. Donostia, EIZIE, 2010; itzultzailea: Juan Mari Lekua (2010-XII-12).
- JAUREGIZAR, Amaia: *Azazkalak jaten*. Bilbo, Euskaltzaindia / Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioa, 2009 (2010-I-24).

- JUARISTI, Patxi: *Maiatzeko artoaren ardura eta bost seme-alaba dauzkana ez dago musika bila*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2010 (2010-IX-19).
- Karmel aldizkaria, 269. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldar-
rrak, 2010 (2010-V-2).
- Karmel aldizkaria, 270. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldar-
rrak, 2010 (2010-VII-11).
- Karmel aldizkaria, 271. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldar-
rrak, 2010 (2010-XI-21).
- Karmel aldizkaria, 272. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldar-
rrak, 2010 (2010-XII-19).
- JIMENEZ, Jon / OLARIAGA, Andoni: *Modernitatearen auziaz*. Donostia, Jakin, 2009 (2010-II-28).
- KORTA, Gabriel: *Laugarrenak lau*. Errenteria, Mikelazulo Elkartea, 2010 (2010-VI-20).
- LINAZASORO, Karlos: *Esan gabe doaz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2009 (2010-III-7).
- LIZARTZA, Ritxi: *Hitanao. Mintza hadi, lagun! Hika egiten ikasteko eskuliburua*. Donostia, Maramara Taldea, 2009 (2010-II-21).
- JIMENEZ, Irati: *Atsekabe zaitut*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-IX-16).
- LOPEZ DE TEJADA, Patxi: *Metereologia*. Alegia, Hiria, 2010 (2010-X-31).
- LOPEZ DE TEJADA, Patxi: *Osminog*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2009 (2010-XI-6).
- LOTSATI (Gurutx Sarasola): *Ilunpetik argira*. Itsasondo, Itsasondoko Udala, 2010; apailatzailea: Alvaro Rabelli (2010-XI-21).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain: *Unibertsoari buruzko mitoak*. Donostia, Galak, 2010 (2010-XI-21).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Musuen gustua*. Bilbo, Aizkorri, 2009 (2010-I-17).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Vikingoen sorterrira*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-II-28).
- MORILLO, Fernando: *Bilbo Samurai*. Tafalla, Txalaparta, 2010 (2010-III-14).
- MÜLLER, Herta: *Hatsaren kulunka*. Donostia, Elkar, 2010; itzultzailea: Ibon Uribarri (2010-XII-19).
- MUNITIZ, Josu: *Askatasun malkoak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010 (2010-V-2).
- MURUA, Maritxu: *Nelson Mandela*. Donostia, Elkar, 2010 (2010-III-21).
- NABERAN, Josu: *Antzinako Europaren hitz nagusiak*. Donostia, Galak, 2009 (2010-VI-6).
- OSORO, Jasone: *Bi marra arrosa*. Tafalla, Txalaparta, 2009 (2010-III-7).

- PI, Jose Javier: *Urbietako kaleko borroka*. Oñati, Potxo Argitalzuloa, 2010 (2010-VII-24).
- PIAGET, Jean / CHOMSKY, Noam: *Hizkuntza eta ikaskuntza*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2009; itzultzailea: Aritz Irurutzun (2010-II-21).
- PIKE, Aprilynne: *Hegoak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2010; itzultzailea: Koldo Biguri (2010-VI-27).
- PLANCK, Max: *Nora doa Zientzia? Autobiografia eta beste zenbait idatzi*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2008; itzultzailea: Alaitz Imaz (2010-V-9).
- QUIROGA, Horacio: *Eguzki kolpea*. Irun / Donostia, Alberdania / Elkar, 2009; itzultzailea: Jesus Mari Mendizabal Bizagorri (2010-I-31).
- REISMAN, Michael: *Simon Bloom, garbitatearen zaindaria*. Usurbil. Eihuyar Fundazioa, 2010; itzultzailea: Mireia Orbegozo (2010-X-24).
- ROUSSEAU, Jean-Jacob: *Bikario Savoiarraren fede-aitortza*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2009; itzultzailea: Esteban Antxustegi (2010-X-31).
- SARRIONANDIA, Joseba: *Idazlea zeu zara, irakurtzen duzulako*. Donostia, Hlk Hasi 2010 (2010-IX-5).
- SASTRE, Pablo: *Nasreddin*. Iruñea, Pamiela, 2010 (2010-IV-18).
- Senez aldizkaria, 38. zenbakia. Donostia, Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkarte, 2009 (2010-II-28).
- Senez aldizkaria, 39. zenbakia. Donostia, Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkarte, 2010 (2010-XII-26).
- SUDUPE, Jon: *Hizkuntza ados jartzeko da*. Bilbo, Bilboko Udala, 2009 (2010-II-24).
- TAMBOURIN, Marikita: *Iraun*. Balona, Malatz, 2009 (2010-IX-26).
- THOMPSON, Jim: *Amorruaren ume*. Iruñea, Igela, 2009; itzultzailea: Miel A. Elustondo (2010-I-17).
- URANGA, Mitxelko: *Mitxoleta elektrikoetan koleopteroak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2010 (2010-V-9).
- URKIA, Jose Maria: *Euskaldunak Marañonen begietan*. Zornotza, Erroteta, 2010; itzultzailea: Guillermo Etxeberria (2010-XI-14).
- VARELA, Pello: *Lagun zoriontsu baten istorioa*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2009; itzultzaileak: Mitxel Murua eta Mikel Telleria (2010-VII-4).
- WADDINGTON, C.H.: *Biziaren izaera*. Bilbo, Pentsamenduaren Klasikoak, 2009; itzultzailea: Iñaki Iñurrieta (2010-VII-18).
- ZABALLOS RUIZ, Luis C.: *Zientzia eta teknologia ongizate gizartean*. Donostia, Erein, 2010 (2010-X-10).
- ZELAIETA ANTA, Edu: *Baztan-Bidasoako hizkeraren azterketa dialektologikoa*.

- Iruñea / Bilbo, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2009 (2010-III-28).
- ZIMAN, John: *Zientziaren sinesgarritasuna*. Donostia, Gaiak, 2010; Itzultzailea: Andoni Sarriegi (2010-V-16).
- ZALDUBI (Gratien Adema): *Kantikak*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2010; apailatzailea: Henri Duhau (2010-V-23; 2010-VI-6).
- ZAMBON, Catherine: *Baba zango-horiak*. Bilbo, Artzblai, 2010; Itzultzailea: Txomin Heguy (2010-VI-20).
- ZUAZO ZELAIETA, Koldo: *Sakanako euskara. Burundako hizkera*. Iruñea / Bilbo, Nafarroako Gobernua / Euskaltzaindia, 2010 (2010-VII-11).
- ZUBELDIA, Koldo: *Antologia poetikoa, 1984-2009. Txirotasunean eta lehorte haundi baten zentzuen eta sentimentuen erreinua*. Zornotza, Erroteta, 2009 (2010-II-21).

(*) Soilik Internet bidez zabalduak

Kritikak eta erreseinak

Barne-muinetako Sabin Arana Goiri. Gutunak I. (1876ⁱ-1903)

Prest. Joseba Agirreazkuenaga.

Utriusque Vasconiae

Pako SUDUPE

Jakin-mina era askotara eta alde askotatik sortu liteke, baina Sabin Arana batez ere politikaria izan zenez gero, irakurlea gutun hauetara jakin-min politikoz inguratu daiteke: zer argitzen ote dute, esaterako, Sabino Aranak Bilboko espetxean zegoela, izan omen zuen bilakaera espainolistaz?

Urte eta erdi inguru zituen ezkontuta Nikole Atxikallanderekin, Sukarrietako Abina baserriko alaba gazteenarekin –berezko izena Nikolasa, baina Aranak Nikole izen kosmopolitagoz berrizendatua; alialdian Sukarrietan ehizan egiten zuen Sabin Aranak, eta apopilo baserri horretan egoten zen, eta handik elkarren ezagutza eta gero ezkontza-, gutun honetan, honela ziotsonean:

“Es decir: que ahora me castigan con estos 3 o 4 meses que me han tenido, y después ya no hay juicio. Ya quedan satisfechos con esto. ¿Has entendido bien, corona? Pues no hay más que eso. (...) Además: después de esto ya nunca más en toda mi vida me veré en estas cosas, porque el partido nacionalista morirá este mismo año y los nacionalistas se harán españoles. (De manera que no?) habrá más cárceles y juicios para ellos. Yo me retiraré á casa, á descansar, y ya no habrá peligro ninguno para mí” (1902-VIII-15. 153or.).

Aranak, azkenetara iristean, bera bezala Urduñako jesuletan hezitako Aingeru Zabala izendatu zuen alderdiaren oinordeko. Emazteari egindako gutun hori baino hilabete inguru lehenago, adiskide eta

alderdikide kutuna zuenari azaltzen zion espetxetik delako proiektu espainolista horretarako atxikimendu bilketa nola zihoan, eta segur aski zein izango zen arduraduna:

"Pronto parece estará nombrado el Director General para la colecta de inscripciones. Será probablemente Maguregi (gutun prestatzaile Joseba Agirreazkuenagaren oin-oharraren arabera, Bilboko udaletxean zinegotzi zen. Proiektu espainolistaren aldeko sutsua, katalanen ildo erregionalistaren miresle.) E.G. El nombrará el Director para Bizcaya, el cual se dirigirá a los pueblos para señalar en cada uno quien recoja en él las adhesiones. Creo te irás cada día convenciendo más de la conveniencia de llevar á cabo este proyecto, con preferencia a seguir como antes. Tan pronto como salga de la cárcel (.) expondré a B. el plan, para que decidas y me conceda un bill de indemnidad respecto de lo ya hecho. Después dejaré escrito el pensamiento, por si muero antes de llevarlo a término, a fin de que otros puedan encargarse de darle remate. Este día todos los nacionalistas aplaudirán la obra, aunque hoy duden acerca de su bondad" (1902-VII-9, 226 or.).

Beste gutun bat egin zuen egun berean. Hartutako erabakiaren izaeraz eta proiektuak izan behar zuenaz, beste alderdikide garrantzizko bati, Jose Antonio Arriandiaga mundakar medikuari honela ziotson:

"Mi paso tan tremendo, dado desde la cárcel, por un lado, y desde la plenitud de la gloria, por otro, no puede ser debilidad, sino por fuerza. Luego no se trata de degradarnos y de humillarnos nosotros, sino de que seamos humillados por el juicio del contrario. Luego no se trata de realizar un acto tan ruin como sería el rebajarnos a reconocer como bueno aquello que otros proclaman y nosotros hemos combatido. No sabemos lo que será; pero sabemos que no será reconocer el carlismo, ni el integrista, ni el fuerismo. Esperemos: pues las grandes empresas no se preparan en un momento" (1902-VII-9. 270 or.)

Niri, halere, aitortuko dizuet, gehien harrapatu nautenak Aranak lehenbizi andregai eta gero andre zuenari egindako gutunak dira, eta halaber, Aingeru Zabalarri emakumeen izaeraz egindako gutun bat.

Gizarte maila berekoak ez ziren; neska eskolarik gabeko baserri-tar euskalduna zen, eta Sabin Arana berriz, jesuitetan ikasitako Bilboko burgesiako seme elebidun diglosikoa, familia karlistakoa, euskaraz

nekez mintzaten eta idazten zuena, eta gaztelaniaz berriz, erraz eta jori. Alde batera, eskertu behar diogu Aranari, hain xeheki eta argiro azaldu izana emakumeei buruz zuen iritzia. Gutun hauek irakurriko diren baino gehiago irakurriko balira, seguru nago, feminista epelak feministago egiteko eta matxistak beren ikuspegian zalantzak izateko balioko luketela, duten balio historikoaz gainera. Abisatzen dut irenseteko gogor samarrak gertatzen direla. Hasi gaitezen Aingeru Zabalarari egindakotik:

“Pero de lo que dice Quevedo y tú repites no se sigue que el hombre no deba amar a la mujer: esos defectos de esta infeliz mitad del género humano son ingénitos en ella e inseparables de su sexo: si la mujer, con lo vana que es, amara, el mundo sería una orgía continua y de sus locuras estaría saturada la vida social; y si es vana e inferior al hombre, es decir, si no tiene tanto seso y corazón que éste, es porque de suceder lo contrario, la lucha entre el hombre y la mujer sería terrible desde el hogar doméstico hasta las esferas más elevadas del gobierno de los pueblos. La mujer, pues es vana, es superficial, es egoísta, tiene en sumo grado todas las debilidades propias de la naturaleza humana; por eso fue ella la que primeramente cayó, pero por eso precisamente de ser inferior al hombre su cabeza y su corazón, por eso el hombre debe amarla: ¿qué sería de la mujer, si el hombre no la amara? Bestia da carga, e instrumento de su bestial pasión: nada más. La mujer necesita de la protección del hombre, de su tutela; como el hombre necesita de la compañía de la mujer...” (192).

Eta jarraitu dezagun artean andregaia zuenari egin zion gutun baten zati batekin:

“Los consejos que te di en mi última carta ¿te los di por hacerte rabiar? No ciertamente. No me gusta hacer rabiar a nadie; menos, a ti, corona. Te los di porque estoy obligado a aconsejarte bien y guiarte. (...) Ya te he dicho alguna vez que lo que es la madre para los hijos así debe ser el marido para su mujer. Esta, aunque creada para compañera del hombre, es hija verdadera suya, pues que fue hecha de carne y hueso del hombre mismo. De manera que la mujer es compañera del hombre para ayudarle a servir a Dios, pero es hija del hombre para obedecerle, estarle sumisa y dejarse guiar y conducir a Dios por él. Cuanto más avanza el mundo en su existencia, más va degenerando este carácter primitivo de la mujer, como ha venido adulterándose y corrom-

pléndose la primera revelación y aun la luz natural de la razón. Cristo, nuestro Señor, nos redimió y mostró nos el camino para salvarnos; y al mismo tiempo, al fundar la Iglesia, nos enseñó cómo debe ser la unión matrimonial. (...) De manera que la esposa es compañera y a la vez hija del esposo: compañera, para acompañarle a llegar a su fin; hija, para estarle sometida (...) El hombre está en el deber de guiar y conducir a la mujer; ésta tiene el deber de obedecerle. Si hay algún matrimonio desavenido, es porque el hombre no sabe educar a la mujer, o porque la mujer nace de su educación: luego el primer mal está en que el hombre no sabe educarla. Si he de cumplir mi deber he de darte, pues, muchos consejos. Si te doy consejos, Nikole, es, de consiguiente porque te amo" (94).

Gutun mordoxka ditu plegu bertukoak. Zenbat integrisimo erlijioso jesuitiko dagoen hor! Ni baino adituagoak badira gurean, heziketa horren sustraiak osotoro argituko lituzketenak.

Esan beharrik ez dago honekin ez dugula Sabin Aranaren figura osoro beheratu nahi, aitortzen dizkiogu lehen aitortzen genizkion merezimenduak arlo politikoan –lehenbizi formulatu izana: *Euzkadi da euzkotarren aberria*; ikurrina, ereserkia, alderdia eta masa mugimendua sortu izana;- baina, era berean, gutunok bidea ematen digute pixka bat gehiago ezagutzeko haren barne-muinetako izaera, eta horrekin batean, gaur egun batere onargarri gertatzen ez zaizkigun iritziak eta jokabideak gaitzesteko, gizona emakumearen aldean gora jartzen duten heinean.

Bi egunkari bakar batean

berria

Gerrarako argudioak balio gabe utzi dituzte arma ikuskatzaileak

BERNABE - Gerra gertatu ondoren, gertatu denaren inguruan ez dago argirik. Gertatu denaren inguruan ez dago argirik. Gertatu denaren inguruan ez dago argirik.

Txillidaren 200 obra Europar ikusgai

BERNABE - Txillidaren 200 obra Europar ikusgai. Txillidaren 200 obra Europar ikusgai.

...eta gainera

- **Mantangorri:**
Lanunbategan
16 orrialdeko gehigarri koloretsua
haur eta gazteentzat

- **Igandea:**
Asteko albisteak
patxadaz aztertzeko aukera.

- **Internet:**
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta eztabaidagunak

● Euskaldunok behar dugun **berria**

SAN SEBASTIAN

DONOSTIA 2016

Museo bat baino askoz ere gehiago!

ETORTZEN BAZARA
EZ DUZU ALDE EGIN
NAHI IZANGO!

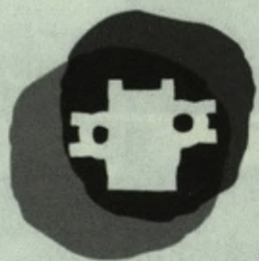
Zatoz Zientziaren
kutxaGunera

- Museoa handitu dugu, GAIA: Energia eta Natura atal berriekin. **BERRIA**
- 170 esperimentu interaktibo baino gehiago.
- Planetarium Digitala.
- Planetarium Txikia.
- Simulagailua: Errusiar Mendia.
- Animazio ekintzak eta tailerrak, adin guztietako jendeari zuzenduta.
- Bestelako zerbitzuak: aparkalekua, kafetegia, denda, pic-nic gunea, ingurune aparta.

Zientziaren kutxaGunea
Mikeletegi Pasealekua, 43-45 - 20009 Donostia
Tif: 943 012 478. www.miramon.org
kutxaespacio@kutxagunea.org

parte de ti

gizarte
kutxa

gizarte
kutxa

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila - DONOSTIA